Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип’якевича

Словник української мови

XVI - першої половини XVII ст.

Випуск 16

Л

Львів
2013

ББК 4У (03)
С 48

Шістнадцятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI – першої половини XVII ст. – першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 760 слів на літеру Л; тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наведено з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редактори 16–го випуску: М. Чікало, Г. Войтів

Укладачі випуску Г. Войтів (Легкомыслность – Леживати)
Г. Дидик-Меуш (Лежня – Лисица)
Н. Багнюк (Лисичий – Личитисѧ)
О. Кровицька (Личко – Луска)
Ю. Осінчук (Луциперъ – Лѧчи)

Комп'ютерна верстка Н. Хобзей, О. Тріль

Рецензент І. Ощипко
Консультанти: В. Німчук, І. Паславський, Я. Книш, М. Крикун

Затвердила до друку
Вчена рада Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

Випуск опублікований за підтримки Меморіяльного фонду ім. Нестора і Зеновії Соломонів при Канадському інституті українських студій (КІУС)

ISBN 966-02-2705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-7105-0 (вип. 16)

ЛЕГКОМЫСЛНОСТЬ, **ЛЕГКОМЫСЛЬНОСТЬ** *ж.* **1**. Легкодумство, легковажність: Который, то есть огонь, грубую матерію на кшталтъ желѣза пожыраетъ, и всякое злости легкомыслность одыймуеть (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 131); Што(ж) о́ныє слова́ въ оуста́хˢ пр(о)рцъки(х) мо́вили… //…, аза́ нє гро́зи(л), аза́ нє ѡ(т)води(л) ѡ(т) смѣлой лєгкомы́слˢности людє(и) нєро(з)мы́слˢны(х) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 206–207); єсли ѡ(д) того пєрєста́нєтъ в стра́сѣ, чого сѧ допꙋсти́лъ былъ зˢ лєгкомы́слности, Бгъ єго оуздоро́витъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 17).

2. Непостійність, нестійкість: на писме… и то написано, якобы наши церымонии Греческие болшей зъ Єванъгелицъкими, а нижъ зъ Рымляны, // згажатисе мели:… власне такъ се згажаютъ, якобы коли старожитное зъ новотою, утвержение и камень (недвижимый) зъ легкомысльностью и тростиною (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1007–1008); ꙗ́ко смѣти боу́дємо ґва(л)то(м) нєналєжа́чїй собі титоу(л) сн҃въства… привлаща́ти, ґды ѡ(т) ста́лости вѣры и(х) сво́ими нєпостоѧ(н)ствы, сво́єю лєгˢкомыслˢно(ст)ю выро́димосѧ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 204).

Див. ще **ЛЕККОМЫСЛЬНОСТЬ**.

ЛЕГКОМЫСЛНЫЙ *прикм.* **1**. Легковажний, легкодумний: бж҃е нє дай же́бы з на́съ сирїйскаѧ кро́вь, и надꙋтыє гре́ковє на пото(м) насмѣва́тисѧ и за лє́гкомыслныхъ розꙋмѣти, а то́тъ блꙋдъ оу вы(з)на́нью вѣры на́ ѡчи на(м)… викида́ти (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 47 зв.); До того(ж) с҃то́го Анѳонина пришє(д)ши єдєнˢ лєгкомыслны(и) чл҃вкъ просилъ ѡ клѧтвꙋ на сꙋсѣда своєго, ѡ марнꙋю рѣчъ (поч. XVII ст. *Пчела* 14).

2. Непостійний, нестійкий: Нєпостоѧ́нный: Лєгкомы́слны(и), нєꙋстави́чный, нє ста́лый, и ты(ж) тотˢ проти́въ кото́рогѡ нѣхто́ нє мо́жє(т) стоѧ́ти (1627 *ЛБ* 75).

3. *У ролі ім.* Легковажний, -ого, легкодумний, -ого: Нє знєва́жилъ Х(с)а кото́рый сѧ єго пыта́лˢ, а́нѣ блюзнѣрскѡ зˢ взга́рдою ємꙋ // ѡ(т)повѣдѣ(л), днѧ нарожє(н)ѧ сво́єгѡ нє проклина́лъ: што всє и́ногды ѡ(т) лєгкѡмы́слˢныхъ быва́ти звы́кло, хо(т) и лє́гшими хоро́бами зна́ты быва́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 249–241).

ЛЕГКОМЫСЛЬНОСТЬ *див.* **ЛЕГКОМЫСЛНОСТЬ**.

ЛЕГКОНОГИЙ *прикм.* Легконогий, прудкий: leuipes, лєгконоги(й), скори(й) (1642 *ЛС* 254).

ЛЕГКОСОННИЙ *прикм.* Який легко, сторожко спить: leuiso[m]nus, лєгкосо(н)ни(й), бдящи(й) (1642 *ЛС* 254).

ЛЕГКОСТ *див.* **ЛЕГКОСТЬ**.

ЛЕГКОСТЪ *див.* **ЛЕГКОСТЬ**.

ЛЕГКОСТЬ, **ЛЕГКОСТ**, **ЛЕГКОСТЪ**, **ЛЕГЪКОСТЪ** *ж.* **1**. (*малий тягар*) легкість: и що(с) мовлю ко(л) бы рєку бочо(к) достати ꙗ(д)ловы(х) добры(х) длꙗ лє(г)кости фуры пофали(л) и микола(и) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2).

2. Настроєність, настрій: для снаднѣйшого приступованя до такъ зацного свята, потреба чуйности, трезвости, легкости, абысмо тымъ самымъ способнѣйшими до молитвы и до слуханя слова Божего…, быти могли (1603 *Пит.* 69).

3. Легковажність, несерйозність: ѡ ди́внаѧ лє́гкости кото́раѧ на́полы хр(с)тїа́ниномъ бы-

ти позволáєтъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 38); leuitas, лєгкост(ъ), лєгкота (1642 *ЛС* 254).

4. Образа, кривда: А што се дотычетъ тое легкости… князя Воеводы, которая се въ томъ отъ тебе… стала и тутежъ тыхъ кривдъ и шкодъ… Мы то отложили… до шчастливаго пріѣханья Нашого къ Великому Князьству Литовскому (Петрків, 1526 *РЕА* I, 141); а былоль бы тобє до нихъ котороє дєло, ты бы ихъ пєрєд нами, господарємъ, або пєрєд паны радами нашими вєликого кнѧзства правом ꙋживалъ, а бєзправнє никоторої лєгкости ни въ чомъ имъ нє чинилъ, конєчно (Краків, 1538 *AS* IV, 158); О прєбєзаконˁный арˁхиєрєю,… стєрєжє(ш) аг͡глˁскои лєгˁкости алˁбо ганˁбы н͡бсної, а са(м) сотворитєлєви своємоу тѧ(ж)кїи моуки завдаєшь (XVI ст. *УЄ Трост.* 63); в͡лдка єго мл(ст) на мєнє похвалъки чинитъ и слугамъ своимъ на до(м) мо(и) каза(л) на(и)ти, ижъ бы мнє лєгъкостъ вырєдили (Володимир, 1587 *ТУ* 214); слышечи таковую легкост пана и пастира своего, одезвалсе на таковые его слова (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 718).

Див. ще **ЛЕККОСТЬ**.

ЛЕГКОТА *ж.* Те саме, що **легкость** у 2 знач.: leuitas, лєгкост(ъ), лєгкота (1642 *ЛС* 254).

Див. ще **ЛЕККОСТЬ**.

ЛЕГОВАТИ *див.* **ЛЕҐОВАТИ**.

ЛЕГОВИСКО *див.* **ЛѢГОВИСКО**.

ЛЕГУМИНА *див.* **ЛЕҐУМИНА**.

ЛЕГЦЕ, **ЛЕГЦѢ, ЛЕГЪЦЕ, ЛЕКЦЕ** *присл.* Злегка: Повръ̀ха: Лєгцѣ (1627 *ЛБ* 84).

◊ **легце опуститъ** *див.* **ОПУСТИТИ**; **легце собе покладати** *див.* **ПОКЛАДАТИ**; **легце (легъце) собѣ (себѣ) важити** *див.* **ВАЖИТИ; легце (лекце) собѣ поважати, собе лекце поважати, поважати собѣ легце (лекце)** *див.* **ПОВАЖАТИ**.

ЛЕГЦЕВАЖИТИ, **ЛЕГЪЦЕВАЖИТИ**, **ЛЕХЦЕВАЖИТИ** *дієсл. недок.* **1**. (що) (*виявляти презирство, зневагу до когось, чогось*) зневажати: тм͡(с) єп͡(с)пь митрополита своєго звє(р)хность лє(х)цєважи(ж) напомина(н)ѧ бра(т)ски и про(з)бы нє дбáєшь (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); а затымъ о привєдéньє оу вонтпли́вость таки́мъ приклáдомъ и́ншихъ всѣ́хъ нáмъ призвойты(х) порѧ́дковъ игра идє(т), азали то тáкъ лéгъцє вáжити годитъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 49 зв.); такóваѧ дш͡а вєли́кїй грѣхъ твóритъ; завѣтъ кривáвый лéгцє вáжитъ посагъ вѣчного богатєства гоу́битъ, присѧгꙋ ломитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 53); Оуничиждáю: Нарꙋгáюсѧ, лéкцєвáжꙋ, оукорѧ́ю (1627 *ЛБ* 139).

2. (чого і без додатка) (*не надавати значення чомусь*) нехтувати (чим): ꙗ́ко бы́ рє(к) іжє(с) в рéчи вєликой до(л)го намы́шлѧ(л)сѧ, и нє лє(г)цєважачи, з вéликы(м) рóзмысло(м) пристоу́пова(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 210); Кгды(ж) сѧ жа(д)ны(м) нє хочéшь вѣтро(м) оуноси́ти, и вѣры правди́вои нѣкды ѡ(т)стꙋпи́ти… нє дбáєшъ подáркѡ(в), лéгцє вáжишь бєзбо(ж)ны(х) глꙋпы(х) и(х) посва(р)кѡ(в) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

Див. ще **ЛЕГЦЕПОВАЖАТИ**.

ЛЕГЦЕЗНЕВАЖИТИ *дієсл. док.* (що) Зневажити, знехтувати: Маючи вóжа застоу́пˁника, и оборóнˁцꙋ крóлѧ пана нáшєго…, то всє лє(г)цéзнєвáживши, нóвы(х) прáвъ чоужозє(м)скихъ, нєзвы́клы(х) порѧ(д)ко(в) жадáєтє,… с кр(є)сꙋ грани́цъ ѡ(т)цéвˁскы(х) вылáмоуєтєсѧ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 217).

Див. ще **ЛЕГЦЕПОВАЖИТИ**.

ЛЕГЦЕПОВАЖАТИ, **ЛЕГЦѢПОВАЖАТИ** *дієсл. недок.* (кого) Те саме, що **легцеважити** у 1 знач.: поношáю, сромочꙋ, лє(г)цє поважáю (1596 *ЛЗ* 67); Поношáю: Сромочꙋ, лéгцє поважáю, примовлѧ́ю, лжꙋ: лéккость покáзꙋю, чиню́, оурꙋгáюсѧ (1627 *ЛБ* 87); Шанꙋй єгѡ́ и слꙋхай гóлосꙋ єгѡ́, а ни єгѡ́ лéгцѣ повáжай (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.).

ЛЕГЦЕПОВАЖИТИ *дієсл. док.* (чого) Те саме, що **легцезневажити**: Ѩ тєды́..., //... нє хотѧчи́ старáнѧ єгó пáстырского, ꙗ́ко хвáлы гóдного лéгцє повáжити и опꙋсти́ти,... при́кладъ и пóхопъ прєвєлéбности ВМ. ꙗ́ко настоу́пцы óного даючи́ нє мáлый (Львів, 1614 *Кн. о св.* 3 зв. ненум.–4 ненум.); **легце собе поважити**, **собе (собѣ) легце (легъце) поважити** *див.* **ПОВАЖИТИ**.

ЛЕГЦЕУВАЖЕНЫЙ *дієприкм.* Зневажений: Бо кгды свщ҃éници прє(з) чáстоє ими фримарчинѧ оу парафѣѧ(н) лéгцє оувáжєни бываю(т). Тéды то óни, нє мáю(т) алє самоє єрéйство стрáшноє, котóроє з нб҃а прє(з) х҃а архїєрéѧ вєли́кого, знєвáжєно и обєлˀжєно бы́вáє(т) (Львів, 1603 *ЛСБ* 384).

ЛЕГЦѢПОВАЖАТИ *див.* **ЛЕГЦЕПОВАЖАТИ**.

ЛЕГЧАЙШИЙ *прикм.* (*невагомий*) легесенький: пѧ́тоє тѣло тóнъкоє и лєгчáишєє; лєжáчєє вы́шшє чєты́рєхъ єлємéнътѡвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12 зв.).

ЛЕГЧЕЙ *див.* **ЛЕГЧѢЙ**.

ЛЕГЧИТИ *дієсл. недок.* Полегшувати: любо(в) бра(т)скаꙗ ѡна(ж) всє лéгчи(т) трьвати во своє(и) клобѣ всє нижачи пановати бы могла (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1).

ЛЕГЧѢЙ, **ЛЕГЧЕЙ** *присл. в. ст.* **1**. (*реальніше, можливіше*) легше: лєгˀчѣй єсть нб҃оу и зємли прєминоути. нижˀли ѡ(т) закона єдиномоу словоу загиноути (1551–1561 *ПЄ* 293).

2. (*із меншою швидкістю*) повільніше: до близкого сєла полтрєти мили и трошкꙋ вєнцє(и) тєра(з) троха лєгчє(и) поєжджа(и)мы кгдыжъ нє єстємъ фрасобливый (к. XVI ст. *Розм.* 37).

Пор. **ЛЕГКО**, **ЛЕГЦЕ**.

ЛЕГШЕЙ *присл. в. ст. (із меншими труднощами, простіше*) легше: а єсли́ оутрапє(н)ѧ лéгˀкими назва(л) пáвєлъ ст҃ый, кг(д)ы́сѧ ктó нє ѡглѧ́доує(т) нѣнáщо видóмоє, далéко лéгшєй можє(т) пєрєстáти ѡ(т) спрóсности грѣхо(в) (Острог, 1607 *Лѣк.* 65).

Пор. **ЛЕГКО**.

ЛЕГШИЙ *прикм. в. ст.* **1**. (*менш суворий*) легший: фєѡдо(р) ши(н)ка(р)... з цє(р)кви прє(з) пꙋблѣкацию єрє(и)скꙋю вилꙋчо(н) бысти мѣ(л) лє(ч) ꙋпокори(в)ши(с) и лє(г)шєє пото(м) каранꙗ ѡ(т)нѣ(с)ти (Львів, 1612 *ЛСБ* 1038, 2).

2. (*менш складний*) легший: що бовѣмˀ на(д)то лéгшого є(ст) повѣ(ж) ми. абы ѡ(т) стара(н)ѧ и фрасоу(н)ковъ испрáвъ вóльны(м) бы́ти (Острог, 1607 *Лѣк.* 103).

ЛЕГЪКИЙ *див.* **ЛЕГКИЙ**.

ЛЕГЪКО *див.* **ЛЕГКО**.

ЛЕГЪКОСТЪ *див.* **ЛЕГКОСТЬ**.

ЛЕГЪЦЕ *див.* **ЛЕГЦЕ**.

ЛЕГЪЦЕВАЖИТИ *див.* **ЛЕГЦЕВАЖИТИ**.

ЛЕҐАТАРИУШЪ, **ЛЕКГАТАРИУШЪ** *ч.* (*особа, на користь якої зроблений у заповіті відпис — легат*) легатарій: Владиславъ чет-

вертый… ознаймуемо… иж приточилас перед нас… справа… межы… суксессоромъ… а… кзенъдъзом… на онъ час суфракганом Вилєнъским… одным зъ лекгатариушовъ тестаменту (Варшава, 1635 *ЧИОНЛ* XIV-3, 151).

ЛЕҐАТЪ[1], **ЛЕКГАТЪ**, **ЛЕГАТЪ**, **ЛЯГАТЪ** *ч.* (*представник Папи Римського*) легат: Лєґатомъ зъ бóкꙋ: Послóмъ Апóсто(л)скимъ: инъквизи́торомъ,… и и́хъ брáтиѧмъ, котóрыє ю́жъ, свои́ми Ап(с)толскими приви́лѣѧми, нє то(л)ко Єп(с)кóпомъ ровнáютьсѧ: áлє… ихъ прєвышáютъ (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); Осій тыжъ… на томъ соборѣ Никейскомъ не былъ лекгатомъ Силвестровымъ, и прожно о томъ Баронѣушъ потится… зъ конъектуръ нѣкоторыхъ выткати усилуетъ, якобы Осій легатомъ былъ Сильвестровымъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 539); презъ увесъ сеймъ росказалъ имъ лягатъ стояти у дверій (бл. 1626 *Кир.Н.* 13); Єзáрхъ: ѡбхóдникъ, тó єстъ. Посéлъ, áбо, Лєґáтъ Патрïáршïй и Єпп(с)кїй (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.).

ЛЕҐАТЪ[2], **ЛЕКГАТЪ** *ч.* (*відпис у заповіті спадкоємцеві виконати зобов'язання на чиюсь користь*) легат: Жикгимонт третий ознаймуемо… ижъ… приточиласе перед насъ справа… //… в которой справе суд головный… декретом своимъ, што се ткнуло пунктовъ певныхъ в тестаменъте… каштеляна… которыми… лекгата кляшторомъ… и розным особомъ… вечне лековал (Варшава, 1629 *ЧИОНЛ* XIV-3, 146–147); Яко жъ и о кривды, где бы с тыхъ лекгатъ такъ церквамъ и ихъ служителемъ, яко тежъ и манастырови Луцкому зо шпиталемъ Луцкимъ… не мело доходити тое усе, што есть симъ лекгатомъ моимъ лековано (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 610); А тые тамъ лекгата з менованыхъ сумъ, не жычачи тяжкости души моей, безъ вшелякого затрудненя и одволоки поплатити маетъ и повиненъ естъ (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 74); плебанию засъ въ нивечъ а въ нивечъ обернули, такъ, же лавы не зоставили, — все розобрали въ которой и сумму, костелови, зъ лекгатъ належачую, взели и межи себе поделили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 564).

ЛЕҐАЦИЯ[1], **ЛЕКГАЦИЯ**, **ЛЕҐАЦЇЯ** Доручення, уповноваження: Ꙗ́сный мáємѡ тогѡ при́кла(д), въ оугóдницѣ Бж҃омъ Мѡѵсéю, котóрый ґды самъ вымовлѧ́лъсѧ Ґд҃ꙋ Бг҃ꙋ з лєґáцїи до фараѡ́на,… оуслы́шалъ такꙋю ѡ(д)повѣдь (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3 зв.); он прєз… пановъ вышє(и) мѣнованы(х) (котрыє и рєлꙗциꙗ лєкгации своєи и прозбꙋ єго ꙋчинивши) до пановъ в нємало(и) кꙋпѣ собраны(х) бꙋдꙋчи абы до тро(х) кролєвъ лꙗцкого свꙗта тєрпєливыми были (Львів, 1647 *ЛСБ* 1047, 77).

ЛЕҐАЦИЯ[2], **ЛЕКГАЦИЯ**, **ЛЕКГАЦЇЯ**, **ЛЕГАЦЇЯ** *ж.* Те саме, що **леґат[2]**: ꙋ пана Зарꙋдъского є(ст) зло(т) двѣстѣ то є(ст) лєкгациꙗ нєбо(ж)ки… Стрѣлни(ч)ки (Львів, 1617 *ЛСБ* 1043, 26 зв.); остатокъ ихъ всих подданых… до поссесии… отдавати приказалъ зъ ихъ всими садибами,… правомъ вечистым водле лекгации небожчиковское увезал (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 1/I, 541); Рéєстръ на часы пото(м)ныє в которо(м) сѧ бꙋдꙋть впи́совати рéчи всѣ прибываючї(и)…, ꙗко то лєгацїє, кни́ги, Апарáты цр҃ковныє (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 268); Брацтво Луцкое маетъ за грошы мое особъливые, опроч лекгации, презъ мене назначоное… золотыхъ сто помененымъ особамъ оддавъши, выкупи-

ти (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-I, 73); тоє всє спродати та(к) быдло збоже що ся остане(т),… поплатити лекгаціи та(к) це(р)кви божо(и) яко и дховны(м) (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471).

ЛЕҐАЦІЯ *див.* **ЛЕҐАЦИЯ**[1].

ЛЕҐОВАТИ, **ЛЕКГОВАТИ**, **ЛЕГОВАТИ** *дієсл. недок.* **1**. (що, чому, що кому, що до чого) (*залишати комусь частину майна у спадок*) відписувати: ȣ пана Зарȣдъского… є(ст) лєкгацига нєбо(ж)ки… Стрѣлни(ч)ки которага дво(м) цє(р)ква(м) лєкговала (Львів, 1617 *ЛЦБ* 1043, 26 зв.); є(ст) зло(т) двѣстѣ то Сȣмȣ зна́чнȣю гро́шій до́ Бра́цтва лєкгова́лъ, А жє бы наȣки та́мъ бы́ли: пи́лнє жада́лъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47); С которое впочатокъ мушкєтъ срєбє(р)-цє(м) ѡпра(в)ны(и) лєкгова(л) па(н) кри́штофъ дрєви(н)ски(и), ро(к) а҃хкѕ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 268); за о(т)пущенїє грѣховъ мо-и(х) золоты(х) осмнадца(т) легую абы за тоє що значное исправле(н)но, за вѣдомостю ты(х) жє о(т)цевъ (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); ма(л)жо(н)ци моє(и) лєкгую и записую… суму пєвьную, то є(ст) сє(м)сотъ золотыхъ по(л)ски(х) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

2. Узаконювати: А па(н) Якубъ Мєдушовъски(и) и(з) ма(л)жє(н)кою своєю и с пасынками,… стали у мо(и) справє, яко на ста(р)шого уча(с)ника п҃на по(д)су(д)ка, а лєкговали (Житомирщина, 1599 *ККПС* 123).

ЛЕҐУМИНА, **ЛЕКГУМИНА**, **ЛЕҐУМѢНА**, **ЛЕКГУМѢНА**, **ЛЕГУМИНА**, **ЛИКГУМИНА** *ж., перев. у мн.* Провізія: повиньни будут давати нам альбо слугам нашимъ за квитами нашими певную личбу лекгуминъ (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 163); на то(т) ча(с) пєрє(д) забитьє(м) ко(л)ко днє(и) шєс(т)со(т) золоты(х) при(с)ла(л) бы(л) с которыми до Котє(л)ни длга кȣпова(н)га лєгȣми(н) нєбо(ж)чикь Тȣ(р)ски(и) приєха(л) бы(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 39 зв.); ажъ тепер довѣдаломсе от дочъки своее Кунки, же оную… паненства позбавил, обецуючи еи за то вшелякими ликгуминами: горохом, крупами, мясом полтевым опатривати (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 8/III, 524); За на(и)пєршє далисхмо гро(ш) двадца(т) и два на лєкгȣмѣны свгащєникови (Львів, 1607–1645 *РДВ* 3 зв.); прє(з) цѣлȣю сєм҃ лѣтъ нє вкȣша́лъ ничого, ѡпрочъ сȣровы́хъ гари́нъ албо лєгȣми́нъ мочо́ны(х) (Вільна, 1627 *Дух.б.* 4); osprаtura, живно(с)ти, лєгумѣна (1642 *ЛС* 296); комор семъ, в которых было розных лекгумин и рѣчей господарскихъ за золотых тисечу, спалили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 175 а).

ЛЕҐУМИНЪ, **ЛЕКГУМИНЪ** *ч., перев. у мн.* Те саме, що **легумина**: а иншие лекгумина, въ тыхъ грабежахъ помененные, въ остатку — одны конми стравили, а другие сами зедли (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 407); которые татарове…, речи и спряты ихъ, такъ же збожя и лекгумина розные съ коморъ… позабирали (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 505); тые вси выжей менованые… збожа, лекгумина на свой пожытокъ обернули (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157).

ЛЕҐУМѢНА *див.* **ЛЕҐУМИНА**.

ЛЕД *присл.* Те саме, що **ледве** у 1 знач.: зараз за ними и з рогатинами гонити почали, ижъ лед тая жонка и хлопец у в огород повтекали (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 424).

Див. ще **ЛЕДВА**, **ЛЕДВО**.

ЛЕДА *займ.* Будь-який, кожний: Замокъ канєвъски(и)… вжє вєтохъ погнило и поѡпадало бȣдованьѧ много… што нє ѡпадало ино

и то лєда ѡтъ витрѹ колышєтъсѧ (1552 *ОКан.З.* 18 зв.); А то чє(му); длѧ то́го понєжє основанїѧ дх҃а ст҃го прєм(д)рости нє мѣла, бє(з) которого фѹндамє(н)тѹ клѣтка, ѡ(т) лєда вѣтръца ро(з)вали́тисѧ мѹси(т) (1598 *Виш.Кн.* 277); такѡвы́и чл҃вѣци; нє пѡмышлѧ́ютъ, ѡ чєтирє́хъ вра́тєхъ; прє(з) кото́рыи лєда вˢ годи́нѣ по́йдє, до вѣчногѡ мєшка́нѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 123); **не леда** — неабиякий: о инˢших єго това́ришѡвъ нє лєда похва́лы гѡ́дныхъ пѡ́стѹпка(х) и живота(х) ничо́го мо́вити нє хочѹ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206 зв.).

Див. ще **ЛЯДА**.

ЛЕДАГДЕ *присл.* Будь-де: лєдагдє vbivbi (1643 *Уж.* 48 зв.).

ЛЕДАКОТОРЫЙ *займ.* Котрий-небудь, який-небудь: вєли́каѧ мѹ(д)ро(ст) нє быти вскваплі́вы(м) в справа(х)… до того тє(ж) приналє́жи(т) нє лєда кото́ры(м) лю́дє(м) сло́во(м) вѣрити (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 14).

ЛЕДАХТО *займ.* Будь-хто, хто-небудь: при́клады того посвѣдча́ючїє,… ра́чїтє вм҃ мѣти с посторѡ(н)ны(х) крає(в),… нє лєда ѡ(т) кого, алє ѡ(т) мона́рхо(в) свѣта найможнѣйши(х) и наипотоу(ж)нѣйшых (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 216 зв.); зацных становъ особы, погордѣвши своим православієм, до врядовъ духовных приходити перестали, але ледакого на них вставляли ку воли только самому посполитому человѣкови (Львів, 1605–1606 *Перест.* 26); єсли́ бы́ сѧ [блудний синъ] бы(л) ѡ(т)ча́алъ своє́го живота́, и з лєда́кимъ лєдаꙗко зєзво́лилъ мє́шкати на зємли́ чоужє́й, нє достѹпи́лъ бы того́ чого́ достѹпи́лъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 29).

Див. ще **ЛЯДАКТО**.

ЛЕДАЩО *займ.* Казна-що: бо то(т) каж(д)ыи крадєт да(р) бж҃їй… каж(д)ыи тоть є(ст) слоуга або рабь злый, которїй прїнѧ(в)ши має(т)ности па(н)на (!) своєго а ма(р)нє єго оутратити на лєдачи(м) (XVI ст. *УЄ* № 31, 158); горщо́къ врѣє(т) длѧ ѡгнѧ, што на́ спо́дѣ є(ст) взвы́шъ або взˢгороу по(д)ска́коує(т): бо тєпло(ст) а́бо ѡгнь кото́рый на(и)споди справу́є(т), смро(д), дро(ж)джѣ, и всє лєдащо выкидає(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.); посломъ нашымъ въ тыхъ тамъ краяхъ и простеретися не дадуть ледачимъ замыдляючи очы (Київ, п. 1621 *АСД* І, 266).

Див. ще **ЛѦДАЩО**.

ЛЕДАЯКИЙ, **ЛАДААКИЙ**, **ЛЕДАЯКІЙ**, *займ.* Будь-який: Па(н) Ери(и) Голѹбъ… Панѹ… хлєбо(в)скому… нєприꙗ(с)нъ (!) свою противъко нєму ѡказоватъ поча(л) з лєда ꙗкихъ ѡказы(и) причынъ на по(з)бавєнъє здоровꙗ єго на(и)дова(л) (Київ, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); **не ледаякий (ледаякій)** — неабиякий, не якийсь там: прє(д)сѧ похлѣбцы дво́рѹ ри́мъского ꙗки(мъ) и ты́сь є(ст), нє цно́тою алє цно́тою нє лєда́ѧкою то́є звали (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 81 зв.); тыи антихристове не самы истыи діаволы суть… але чловѣцы, а тыи — не ледаякіи, але // стану не послѣднего, за вѣрныи ся удаючи и благочестіа показуючіи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 316–317);

такий-сякий, який-небудь: тоу(т) чты́ры гоу́фци станови(т). в пръшо(м) замкноу(л) запа́мѧта́нѧ ба҃…, вˢ вто́ро(м) погоршє́нѧ бли́жнєго,… в трєтє(м) нєпоша́нова́нѧ, ѡблоу́дно(ст), бада́нѧ ладаакоє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 284).

ЛЕДАЯКІЙ *див.* **ЛЕДАЯКИЙ**.

ЛЕДАЯКО, **ЛЕДААКО** *присл.* **1**. (*безвідповідально, некритично*) абияк: На́ што ѡ(т)повѣда́ємо, хота бы то ꙗ́ко ѡни повѣда́ючи

твєрдáтъ… нє былъ артикоулъ вѣры; однáкъ нє єстъ то рéчью такóю, котораѧ бы // лєда ꙗ́ко позвóлєна бы́ти мѣла (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 48 зв.–49).

2. (*невмотивовано, безпідставно*) абияк: Грекове постановеное згоды не разъ спросне и ледаяко одъступовали и до старое сцизмы ворочалися (Вільна, 1599 *Ант.* 721)

3. (*марно, намарне*) абияк: Ѡ ꙗ́къ мнóгѡ и́хъ тогó дознáло, котóрыи вˢ рóскошахъ и тєлéсностахъ тогосвѣ́тнихъ валáлисѧ, же нáглє и лєдаѧ́ко помéрли, и пáмѧтъ и́хъ съ шꙋмомъ поги́бла (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 5).

ЛЕДАЯКЪ *присл.* (*недбало, як прийдеться*) абияк: Въ той скрыни, кгды подняли веко, виделомъ коберъцовъ ледаякъ накидано, помято и зъ землею съ песъкомъ леда якъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317); и вм҃(л) ꙗкъ розꙋмєти рачишъ ижъ то мнє єдиному ѡбє(л) жєнє чинишъ таковымъ лєгъкимъ ꙋважєнꙗмъ чєго сє божє свєты(и) пожа(л) ижъ справы нашє дꙋховныє за(ц)ныє шротомъ лєдаꙗкъ идуть (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1 зв.); мнѣ оу́годи; а бг҃а занє(д)бай; бо ѡ(т) тогó нє лéда ꙗ(к) таковыє достои(н)ства дарованы бываю(т) (1599–1600 *Виш.Кн.* 206).

ЛЕДАѦКО *див.* **ЛЕДАЯКО**.

ЛЕДВА *присл.* **1**. Ледве; насилу: оучитєлю прошоу тєбє погладь на сн҃а моєго. бо єдˢно того єдиного маю. и того доухъ нєчистыи попадоуєть. и вєлˢми кричить и проужаєтьсѧ и пѣны тѣщить. и лєдва ѡ(т) нєго ѡ(т)ходи(т) вˢморьдовавˢши єго (1556–1561 *ПЄ* 257 зв.); пото(м) ѡказова(л) мнѣ… дєсѧтника… збито(г) на которо(м) єсми видє(л)… раны синиє битыє которы(и) ѡ(т) би(т)ꙗ лє(д)ва мови(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 10); князя Володимерского Ярослава сестра, именемъ Збислава, за королемъ Кривоустовымъ Болеславомъ была, которому не помогло споневоловачене, бовѣмъ его подъ Галичомъ Россове поразили, же ледва самъ здоровя унеслъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1014); ажъ ледва упросивъ ксіонже его мл. святѣйшого патріарху Іеремеа, мовячи такъ, же, повѣдаетъ, будетъ изъ него человѣкъ добрый, бо южъ былъ розмаитымъ геретикомъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 10).

2. *У ролі част.* (*модальна*) навряд, навряд чи: лéдва котóрый єстъ крáй, лéдва которо(є) // воєводство, в(ъ) котóро(м) одно найдоу́ю(т) сѧ востóчнои ц҃ркве сн҃ѡ́вє, абы… протєстáціи проти(в)ко ни(м) дѣѧтисѧ нє мѣли (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 33–33 зв.).

Див. ще **ЛЕД**, **ЛЕДВЕ**, **ЛЕДВО**.

ЛЕДВЕ, **ЛЕДВЫ**, **ЛЕДВѢ**, **ЛЕДЪВЕ** *присл.* **1**. Те саме, що **ледва** у 1 знач.: кнѧ́зь корéцкїи оу волóшє(х) прє(з) радꙋла и тꙋрковъ шкодли́вє поражóнъ, тáкˢжє лє(д)вє в ки́лко конéй з воло(х) збѣгъ (1509–1633 *Остр.л.* 129); сви(н)цꙋ в штꙋки што лє(д)вє ѡ(д)нꙋ с нихъ ѡ(т) зємьли чл҃вкъ подо(и)мєть (1552 *ООвр.З.* 99 зв.); мєнє самого збили, зранили, шкоды нємалыє починили, лєдъвємъ ся… имъ ѡборонилъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 69); бо(л)вáн, котóрого нóси(т) хлóпъ лєдвы бó тѧжо(к), ставлѧєтє єгó нá ѡлтары (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146); которые козаки напроважоные скаръжачую, хотечи стяти,… и толко… за усилною прозбою чернъца, в том монастере Туропинском будучого, ледве од стетья ушла (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 69); ѡпрóчъ дво(х) бꙋлокъ з котóрыхˢ є(д)нá нє цѣлы(и) фꙋнтъ вáжи(т), и которїє та(м) лéдвѣ за три пѣнѧзѣ идꙋтъ, жадє(н)сѧ бóлє(и)

нє оупоминаєтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 40); **ледве а ледве** — ледве-ледве, ледь-ледь: въ который [турме] килка дний збитого тримаючы, ледве а ледве за прозъбою суседовъ розных менованого подъданого выпустил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 369); **ледве зъ душею збиратисѧ** *див.* **ЗБИРАТИСЯ**.

2. *У ролі част.* (*обмежувальна*) лише, тільки: Выполнилосе пророчество Исаіи, же хоть сто мѣръ хто посѣялъ, ледве одну взялъ (1536–1650 *ХЛ* 78); кгдыжъ ледве тому дней шесть вышло отъ спису нашого брацького, которымъ єсьмо одновили стародавное брацтво (Вільна, 1608 *АЮЗР* II, 44); Хто́ сѧ в цно́тахъ коха́єтъ, а Бг҃а нє зна́єтъ, цно́та взглѧ́домъ нѐго нє єстъ цно́та, понєва(ж) вѣ́чна сама бꙋдꙋчи, вѣ́чнои ємꙋ ѡ(т)пла́ты нє чи́нитъ, лѐдвє доча́снꙋю, и то само́мꙋ єго тѣ́ню (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 2 ненум.); Голова ѡсла южъ лѐдвє за золоты(х) п҃ можєтсѧ коупити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 157).

3. *У ролі част.* (*модальна*) навряд, навряд чи: ледве сотный домъ шляхецкий найдешъ, который бы тымъ поветрыемъ не былъ заражоный (Вільна, 1599 *Ант.* 975); Таковы́и а́бовѣмъ по(д) ча́съ на́ Чловѣка Жа́ли, смꙋтки быва́ютъ, же ихъ и довѣ́ка Лѐдвє мо́жєтъ забы́ти а́лбо и нѣколи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 3); на́конє(ц) та(к) бы(л) вєли́кый же єгѡ вєли́ко(ст) и за́цно(ст) лѐдвє ѡ(т) кого мо́жєтсѧ пона́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 258 зв.); **ледве не** — ледве не, трохи не: поминаючи въси кгрунъты… лє(д)вє нє по(д) самую Котє(л)ню… приєхали и (с)тануги (Житомирщина, 1644 *ККПС* 290).

4. *У ролі спол.* (*з'єднує частини складнопідрядного речення*) (*приєднує підрядну частину часу до головної*) ледве, тільки-но: А ледве только полтораста лѣтъ минуло, як Турци обрѣзанци, пособителіє ваши в Константинополю пануют и змѣшалистесе з ними всѣ в купу (Львів, 1605–1606 *Перест.* 49); ледвѣ минꙋло два́ дни́ по вѣханю въ Ієр(с)лимъ; внєтъ и́хъ фалшиваѧ рада ѡ(т)мѣниласѧ (поч. XVII ст. *Пчела* 54 зв.).

Див. ще **ЛЕД**, **ЛЕДВА**, **ЛЕДВО**.

ЛЕДВО *присл.* **1**. Те саме, що **ледва** у 1 знач.: чотыри штꙋки таковыхъ што лє(д)во тєжъ кажъдꙋю с нихъ ѡсобно два чл҃вки по(д)нѧти ѡтъ зємъли могꙋть (1552 *ОКан.З.* 21); с програнои бытвы по(м)пєиꙋ(с),… лєдво на кони… до є(г)vптꙋ ꙋтєкъ (1582 *Кр.Стр.* 78 зв.); мєнє,… самого збили и змо(р)довали, лєдво,… єсми са(м) уєхалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 104); который [воєвода] мене ледво с плачем упросилъ на то, жем я,… позволилъ на владычтво володимєрскоє (Львів, 1605–1606 *Перест.* 41); ꙗ… лє(д)во П҃ Сло(з)кꙋ намови(в)ши… ꙋказꙋючы єму жє в то(м) и цє(р)кви и собѣ выгодити можє(т) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51 зв.); съ которыхъ нѣкоторые ледво се гдѣ налезли и то надпсованные (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 139); Каба́тиковъ та(к)жє полотє(н)ны(х) заживаю(т), которыє лє(д)во по локтѣ рꙋки ѡкрива́ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.); **ледво живый** *див.* **ЖИВЫЙ**; **ледво што болше** *див.* **БОЛШЕ**.

2. *У ролі част.* (*обмежувальна*) лише, тільки, хіба: Таковоє мовы єго по влоску не розумѣли на то высажоныє, ледво килька их было, и то сопротивниковъ православію нашему (Львів, 1605–1606 *Перест.* 38); **ледво не** — те саме, що **ледве не**: пєрєня(в)ши на дорозє сторону поводовую,… нє вєдати кво юрє єтъ прєтєкъсту, за разомъ, лєдво нє пєрвымъ, афъфєкътовала, позванная сторона прє(з) плєни-

потє(н)та своєго (Житомирщина, 1639 *ККПС* 194); панъ ıанѣ(и) чы(н)шо(в) нє даючы… хотѣлъ… и чыншѣ ѡ(т) склєпу и… ѡ(т) єго мєшканє из сумы записовои вытрутити лє(д)во нє половицꙋ (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 73 зв.).

3. *У ролі спол.* (*з'єднує частини складнопідрядного речення*) (*приєднує підрядну частину часу до головної*) як тільки, ледве: Лє́дво ѡ́комъ мгнє́шъ, а́литъ внєть голова́ спа́дєть (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); И лє́дво мѧ по смєрти до гро́бꙋ впрова́датъ, Али́тˁсѧ внєть ѡ мою ма́єтность ва́дять (Там же, 51).

Див. ще **ЛЕД**, **ЛЕДВА**, **ЛЕДВЕ**.

ЛЕДВЫ *див.* **ЛЕДВЕ**.

ЛЕДВѢ *див.* **ЛЕДВЕ**.

ЛЕДНИЦА, **ЛЕДНЯЦА**, **ЛЕДЪНИЦА** *ж.* (*приміщення з льодом для зберігання продуктів*) льодовня: они со въсєго сєла… ви(н)ни тєжъ робити до замъкꙋ здавъна кꙋхню холо(д)никъ а тыхъ часовъ припꙋжоны робити и ста(и)ню и и(з)бꙋ чо(р)нꙋю и лє(д)ницꙋ (1552 *ОВін.З.* 139 зв.); А до двꙋ лє(д)ницъ лєдъ колоть (1552 *ОЛЗ* 186 зв.); лєдъ возѧть до лєдъницъ замъковыхъ три нєдєли (1552 *ОВол.З.* 198); ледняц две з ледомъ (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); ведля тои вежи городня ледъница (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 7/I, 239).

ЛЕДНЯЦА *див.* **ЛЕДНИЦА**.

ЛЕДОВАТО *присл. у ролі присудк. сл.* (*дуже холодно*) льодовито: И длѧ́ тогѡ́ бовѣ́мъ захова́лъ бг҃ъ надˁ твє́рдїю. то є́сть надˁ нб҃о́мъ во́ды. абы сѧ оупалє́ньємъ сл҃нчнымъ,… нє ростопи́ло. и́жь є́сть лєдова́то (серед. XVII ст. *Хрон.* 2.).

ЛЕДОВАТЫЙ *прикм.* **1**. Льодовитий. ◊ **Ледоватоє море** *див.* **МОРЕ**.

2. Схожий на лід. ◊ **соль ледоватая** *див.* **СОЛЬ**.

Див. ще **ЛЕДОВЫЙ**.

ЛЕДОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **ледоватый** у 1 знач. ◊ **море ледовоє** *див.* **МОРЕ**.

ЛЕДЪ *див.* **ЛѢДЪ**.

ЛЕДЪВЕ *див.* **ЛЕДВЕ**.

ЛЕДЪНИЦА *див.* **ЛЕДНИЦА**.

ЛЕЖА *ж.* (*місце тимчасового розташування війська*) постій; квартири: нε будучи εсмо можны в гроши за ꙋставичными воинами и лεжами жовнεрьскими… пань силомоцъю… наε(ж)дча(л) (!) и тоε имεньε и дъворь сплεниль (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25); па(н) анъдрε(и) тимофεεвичъ ѡбтεжливε жалова(л)… на… ротмистра…, которы(и)… во (и)мε(н)ю… кнεгини богꙋшово(и) корεцко(и)… лєжу маε (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88); Просимы тє(ж) єго К(р) М нашо(г) мл҃(с)тивого пн҃а жєбы жо(л)нєри ѡ(б)тıа(ж)ливыє в то(м) мѣстє и посє(л)ка(х) нши(х) ıако на вкра(и)ни лє(ж) и приставъствъ свои(х) нє мѣли (XVI ст. *ЦНБ* II, 22641, 7 зв.); гє(т)ма(н)… ро(с)казалъ… воиску. абы за Днѣпръ на лєжꙋ пошли на зиму (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174).

ЛЕЖАКА *ч.* Лежень. Вл. н.: Село Завидовъ. Люди подворищные: Петранъ — дворище… Лежака — дворище (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115).

ЛЕЖАНЪЄ *с.* Лежання. ◊ **лежанъє въ пологу** *див.* **ПОЛОГЪ**.

ЛЕЖАТИ, **ЛИЖАТИ** *дієсл. недок.* **1**. (в чому, на чому, чим, під чим) (*про людину, тварину*) (*бути у горизонтальному положенні на*

чому-небудь) лежати: и рεкль рославлεнˢномоу тобѣ мовлю вˢстань а възˢми постεлю твою. и иди до домоу твоєго. и борˢзо вˢсталь пεрε(д) ними и вˢзаль постεлю на которои то лεжаль. и пошоль до дому (1556–1561 *ПЄ* 230); А сам дей его милост княз староста луцкий з малжонкою и з детми своими босо и без шапок, в чом на ложках лежали, с того кгвалтовного поломени через явную моц Божую толко в том выбавены (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 126); и в ты(х) притвóрѣ(х), лєжáло мно(ж)ство слѣпы(х), хрóмы(х), сѫ́хы(х), ѡжидáючи(х) во(д)ного и(з)рѫшéнїа (XVI ст. *УЄ* №29519, 62); поднєси троха подѹшки так низко головóю лєжати нє могѹ (к. XVI ст. *Розм.* 45 зв.); Такжε видε(л) ε(с)ми вси(х) трε(х) ѡсобъ пн҃о(в) Си(н)гаε(в)ски(х), жε ув одны(х) кошуля(х) лεжа(т), босы (Щеніїв, 1605 *ДМВН* 63); и такъ ниць лежалъ без памяти (Львів, 1605–1606 *Перест.* 30); жидóвє повˢтѣкáли до дóмовъ свои(х)… надѣвáючиса помсты… та(к) тыи .г҃. годи́ны лєжáли ни́цъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 74); Єсли оу́зришъ осла нєнави́дачаго тєбé а óнъ лєжи́тъ под брєнємъ нє минéшъ áлє подви́гнєшъ з ни́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.); а поти(м) ю(ж) на зε(м)ли лεжачого нεбо(з)чика вси спо(л)нε з чεля(д)ю своεю тыра(н)ско правε забияли (Житомир, 1650 *ДМВН* 201);

(*бути хворим, не вставати з постелі*) лежати: быль ты(ж) тамь нѣякыи ч҃лкь которыи то лεжаль тридεса(т) и ѡсмь лѣть въ… хоробѣ своεй (1556–1561 *ПЄ* 359 зв.); а матка кнєгини Чєтвєртєнскоє, нєдалєко ѡтъ тоє коморки лєжала хора (Петрків, 1564 *AS* VI, 251); “Пане, слуга муй лежитъ у дому слабъ вулми, мучит(ся)”, // и рюкъ ему Іисусъ: “Я пуйду, та исцѣлю его” (XVI ст. *НЄ* 58–59); Чє(р)нцєви нєбожчикѹ, далє(м) на потрєбѹ в хоробѣ гды лєжа(л), гро(ш) д҃ (Львів, 1607–1645 *РДВ* 33); ѡбáчтє тоу(т) мѣзéрного ѡ́ного ра(з)слаблéнˢного, котóрого воды тои коу́пєли три(д)ца(т) лѣ(т) южъ лєжачого ѡздоровлаю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 174); Оный три(д)цат и óсмъ лѣтˢ вˢ той хорóбѣ лєжалъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 401); **лежати на смертной (смертелной) постели**, **лежати на постели смертной**, **на смертелной постели лежати** — помирати: Ѩ кнєгини… Кошарскаа,… лєжачи на смєртной постєли,… ѡтписываю… имєньа моєго Дєрнь на цєрковъ (Луцьк, 1545 *AS* IV, 418); ꙗ… Андрє(и) Фєдорови(ч) Єлєц… вы(з)наваю и ꙗ(в)но чиню си(м) моимъ тє(с)тамє(н)то(м)… лєжачи на (с)мє(р)тє(л)но(и) по(с)тєли (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Ic, 1943, 15); Я, рабъ Божій Тишько Федоровичъ Волевачъ,… будучи мнѣ отъ Господа Бога навежоному хоробою и лежачому на постели смертной,… пишу сей мой тестаментъ (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 13); шляхє(т)на(я) Пн҃и ѡдарига ꙗновага Ко(з)ловъскага… сє протє(с)товала имєнє(м) ма(л)жо(н)ка своє(г) Пн҃а ꙗна Ко(з)ло(в)ско(г) тєпє(р) за окру(т)нымъ зранєнє(м)… на смє(р)тє(л)но(и) по(с)тєли лєжачо(г) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); **лежати мертвим** — бути мертвим: вмѣ́сто тѣла дш҃а лєжи(т) мє(р)тва (Острог, 1607 *Лѣк.* 14); **на одрѣ лежати** — те саме, що **лежати на смертной постели**: И вˢшо(д)ши і҃с в корабль. прεидε и прїйдε въ свои градь… И сε принεсоша εмоу рославˢлεнˢного жилами, на одрѣ лεжачого (1556–1561 *ПЄ* 45);

(*бути похованим*) лежати: и оувидεли .д҃. чεр(н)ци почали вопрощати и(х) рεкучи. гдѣ

лєжать мощи ст҃ого нилы. и показали имъ старцї гробъ (1489 *Чет.* 196); гро(б) бж҃їи… стоѧлъ на склє́пѣ гдє́ к(ж) лєжа(т). гро́бъ то́й розтрѧсли (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 131 зв.); Маєть сынъ мой давати на кождый годъ по пѧти копъ грошєй, гдє бꙋдєтъ лєжати тєло моє (Луцьк, 1545 *AS* IV, 419); До того убиръ мой епископскій новый съ короною… мають отдати до церкви соборное Луцкое, кгдыжъ тамъ тѣло мое лежати будеть (Луцьк, 1607 *АСД* I, 231); откопана была съ припадку и тая яма, въ которой той священникъ лежалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 470); в то(и) ча(с) Сага(и)дачны(и)… турковъ… водилъ до своєго ѡбозꙋ, тамъ єго пострѣлєно и вмє(р), а в Кїєвѣ лєжи(т) тѣло єго (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167); Та(м) єгѡ́ погрє́бли,… та́мъ и Асѧ похова́на лєжи́тъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 77); тамъ же видилъ могилу при гробыли усыпаную, где тело лежить зошълое помененое панее Зофии Яблонъское (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435); **лежати в праху** — бути мертвим: єдино́ тѣло ст҃гѡ лєжа́щєє вˢ пра́хꙋ; а выдає(т) и(з) сєбє́ такѡ́выи за́пахи сла(д)кїи (Чернігів, 1646 *Перло* 166); **лежащїй въ гробѣ** *див.* **ГРОБЪ**;

(*ледарювати, байдикувати*) лежати: нє збєрємо́ ли сѧ зно́вꙋ на коу́плю, ꙗ(к) и пє́рвѣй, а́лє лєжа́ти боу́дємо порожню́ючи (Острог, 1607 *Лѣк.* 66); що(ж) тєды́, аза(ж) ѡпꙋсти(л) сєбє́ лєжа́ти; аза(ж) нє за́разъ повˢста(л) в потоу(ж)ности пє(р)шой и застанови(л)сѧ проти(в)ко нє́прїѧтєлѧ (Там же, 67).

2. (на чому і без додатка) (*бути покладеним або перебувати на якій-небудь поверхні*) лежати: и сошєдъшє с нб҃а анг҃ли бж҃ии нє дали лєжати тѣлꙋ на єго на зємли. взємшє понєсли въ свєтыи горѡ(д) со хр(с)тьꙗны (1489 *Чет.* 36); Дєрєво которос на бꙋдова(н)є замъкꙋ… припроважоно лєжить покидано (1552 *ОКЗ* 19 зв.); Дєло тоє розоръвано лєжить ꙋ воротъ (1552 *ОВол.З.* 194 зв.); три коло(ди) по(б)раны ѡ(д)но мє(ст)ца зна(т) гдє лєжа(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19); и зара(з) вси стали провадити ха҃ на гробь, и знѧли камє(н) котрїй лєжа(л) на нємь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38); дх҃ъ па́нскїй про́сто на самѱона зˢстоупи́лъ и на чоужоземцо(в) напа(л), и наше́дши чєлю(ст) ѡслюю кото́раѧ лєжа́ла похвати(л), и за́билъ нєю тисѧчоу моужєвъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 150);

(*бути на якій-небудь поверхні, вкриваючи її*) лежати: на вєрˢсѣ жє ты(х) го́ръ за́вшє снѣгъ лєжи(т) и лє́дъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 438 зв.); пора́нꙋ тє́жь роса лєжа́ла о́коло обо́зꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.);

(*торкатися, черкати*) лежати: южь бо и сєкира на корєни дрєва лєжить. вˢсѧкоє дрєво котороє нє чинить доброго плодоу высѣчєно боудєть и на ѡгєнь оувръжєно (1556–1561 *ПЄ* 218); ꙋжє сєкира при корєни дрєва лєжитъ а на(ш) вѣкъ ко(н)чає(т)сѧ (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); Южъ секира при корени древа лежит,… юж вышолъ всемоу час (Львів, 1605–1606 *Перест.* 43).

3. (з ким) (*бути з кимось у статевих зносинах*) спати: жєна кото́раа лєжи(т) и(з) ины(м), хо́тѧ(и) жє мꙋжа́тка. нє має(т) грѣхꙋ. Єсли жє́ нє поча́ла ѡ(т) нєго́ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 96 зв.); Єсли бы дѣвкꙋ па́ннꙋ зарꙋчи́лъ мꙋжь, а нашо́лˢ бы ю́ хто́ вˢмѣстє лєжа́лъ бы з нє́ю, обоє́ вы́вєдєшъ до́ бро́ны мѣ́ста о́нагѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.); оуказа́лсѧ фили́ппови бг҃ъ амо́нъ лєжа́чїи з жєно́ю єгѡ́ (Там же, 397).

4. Стояти, розташовуватися: и лєжали єсмо ꙋ вонꙗчынє ты(и) дєнь ждꙋчы ихъ… и лєжали єсмо послє пана воєводы ты(и)дєнь (1546 *ОГ*

90 зв.); Слꙋги пꙋтъныє и мєщанє ви(н)ни єхати на погоню за татары зъ старостою и(з) ꙋра(д)никомъ єго а на поли при нихъ лєжати нє ви(н)ни (1552 *ОЖЗ* 122); А потомъ,… самъ позваный,… зъ жолнирми, которые на тотъ часъ у Володимеру лежали,… на туюжъ церковъ позваный нашолъ (Володимир, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 339); Южъ на волоскомъ березе тамъ войска // турские въ полю лежатъ, до которого войска цесаръ прислалъ башу (1630 *МИВР* 321); **лєжати обозо(м)** — отаборюватися: Єднакъ жє гє(т)ма(н) по(л)скїй… жє коро(л) былъ в Москвѣ… воиско малъ вєликоє, и та(м) же лєжалъ ѡбозо(м) ꙋ камє(н)ца Подо(л)ского (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

5. (*бути розташованим, займати простір*) лежати: лєжить гд(с)днє нива пашнаѧ манастырѧ пєчєрского на(д) стго николы манастырє(м) пусты(н)ского (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); Што пєрвєй сєго з ласки нашєй дали єсмо кнѧзю Фєдорꙋ Чєтвєртєнскомꙋ… Локачи з городищєм и Цєвєличи,… ꙋ повєти Володимєръском лєжачии (Вільна, 1543 *AS* 331); Полагъя Брусиловская, заставила имѣнье Брусиловъ, надъ рѣкою Звижденемъ лежачое, бывшому архимандриту Печерскому (Київ, 1573 *АЮЗР* I, 195); А лєжи(т) таꙗ краина… в тало(и) азыє… гдє сꙋ(т) славныє горы (1582 *Кр.Стр.* 31); и тымъ тестаментомъ моимъ варую, напервѣй имѣнья мое въ великомъ князствѣ Литовскомъ… лежачіе, дворъ и село Дубую (Луцьк, 1607 *АСД* I, 232); Єгє́йскаа пꙋчина́: то́ є́стъ, мо́рє: котро́є мєжи Грєцїєю, а́ Асїєю лєжи́тъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 437); Пото(м) лежи(т) кападокия, та(м) же мє(н)шая азия пото(м) лежи(т) мѣ(с)то такъ вєликоє ажъ по(д) ѡ́болоки сягнетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 535); Возъны(и) // єнєралъ… былъ… в ключу, за(с), Махъновъскимъ лєжачимъ, в маєтъносъти дєдєчъно(и)… єго милосъти пана Януша (Житомир, 1650 *ДМВН* 214–215);

(*оточувати водами*) омивати (що): на гора́хъ, быва́ютъ жрѧдла и исто́чники вѡ́дꙿныи. та причи́на є́стъ, понє́жє зємлѧ всѧ окрꙋгла є́стъ ꙗ́къ ꙗ́блоко, на кото́рой вѡ́ды лєжа(т) зо вꙿси(х) сторо́нъ: и з до́лꙋ и звѣрхꙋ, и з бокѡ́въ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.);

(*пролягати, мати певний напрям*) лежати: съ того лѣса въ дубъ,… отъ дуба простѣ черезъ боръ въ сосну до дороги Борисовское, которая лежитъ до Меньска (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); вси кождый з особна перед нами вызнали, то ест, меновите, местца и врочища, по которымъ // Пятницкий обвод чинит менячи врочища… едучи тою дорогою, которая лежит з Володимера до Форостова (1579 *АрхЮЗР* 8/IV, 448–449); знаки границ того острова показалъ…, поведаючи, иж дей сухого лета туды дорога лежить с Фалилич до Коилна (Там же, 449).

6. (*знаходитися де-небудь, поміщатися у чому-небудь*) лежати: ложє єго бысть послано камѣниꙗ. ѡстраго. и вєрхꙋ камєни лєжашє (1489 *Чет.* 8); стый дмитрєи. тѣло(м) моуки розныє тєрпѣлъ. и в тємници свѧзанъ лєжалъ (Там же, 56 зв.); столов великих два, третий в сенех без ножок лежитъ (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 350); Рєчи, дє(и), кра(м)ныє мои́ лєжали на ташу у мє(ш)ку завяза(н)є (Луцьк, 1586 *ТУ* 210); днѧ сєго(д)нєшнєго мца ма(р)ца… видє(л) є(с)ми чоловєка мє(р)твого трупъ в трунє лєжачи(и) (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 79); и єсли́ нє бы́ло Тѣло, хлѣбы вꙿ чі́и(х) рꙋка́хꙿ лєжа́лы (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 125 зв.); Нє в тє́мномъ Вєртє́пѣ

лєжа́щємꙋ, алє въ свѣтломъ Нб҃ѣ; На прєсто́лѣ Хєровı́мˢскѡмъ сѣдѧ́щємꙋ,… ѡ(т)да(и)мѡ ємꙋ чєсть (Чернігів, 1646 *Перло* 59 зв.).

7. (*зберігатися*) лежати: Который же адамашокъ мой лежалъ въ жидовки Берестейское Лунковое, въ Житки (Краків, 1518 *РЕА* I, 93); сє(и) рєє(ст)рь ꙋ склєпѣ цр҃ковномь лєжы(т) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 38); Въ нєй лєжа́тъ пе́ръла, и ка́мєнїє мнѡ́го цѣнˢноє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51 зв.); Ї҄ѧковъ… купилъ гробовєцъ цє(р)ковны(и) в монастырꙋ лєжачи(и) здавна (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5); *Образно:* бы(л) єси в то(и) ска(р)бни́ци, гдє ска(р)бы жи(з)ни вѣ́чˢныѧ лю́бѧщи(м) б҃га лєжа(т) (1599 *Виш.Кн.* 218 зв.); и дарова́ слѣпо́мꙋ ѧснѡ свѣтъ ѡглада́ти… ди́внои Нб҃(с)нои прємоу(д)рости тво́єи… лєжа́щєи вˢ сокро́вищꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 170 зв.);

(*не використовуватися*) лежати: полгак мой…, был набитый и лежалъ не выстреленый (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 395); С кото́ры(х) [книгъ] ѡднꙋ ѡ вˢзга́рдє сєгосвѣтˢнєє ма́рности Дїѡптрꙋ назва́нꙋю прєложи́вˢшы: ѧ҄́ко наѧснѣ́йшꙋю…, зоставилъ, тꙋ́ю, и́жъбы по(д) пꙋдломъ нєвѣ́домости нє лєжа́ла зˢ дрꙋко́мъ пи(с)ма, законˢ сєй самъ Цр҃кви оумы́слили(с)мо ѡбˢѧсни́ти (Єв'є, 1612 *Діоп.* 3 зв. ненум.); Срибро котороє в ска(р)бцꙋ здавна лєжало нє чинѧчи жа(д)ного пожи(т)ку,… а то длѧ того ижъ су(т) сосуды свєцкиє,… лєкгованыє длѧ ѡздобы цр҃ковноє (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36); **лежати отлогомъ**, **одълогомъ (отлогомъ) лежати** — бути в занедбаному стані, не функціонувати: вˢ писа́нью своє́мъ припомина́єшь ижъ… //… то́лко оунѣю о́нꙋю флорєнˢскꙋю одновили, кото́раѧ лєжа́ла ѡ(т)ло́гомъ, полтора́ста лѣтъ (Острог, 1598 *Відп.КО* 19 зв.–20); а для чогожъ бы не мело быти вольно хрестияномъ старожытнымъ,… до оное стародавъное згоды и единости, которая… за недъбалостью людъскою одълогомъ лежала (Вільна, 1599 *Ант.* 665); Сталосе соединение межи церковъю Греческою и Рымскою… Которое… мало не полъторасташ летъ недбалостью старшыхъ церковныхъ… отлогомъ лежало (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 991); **на паренину лежати** — залишатися під пар: жыта и гречки засеено пляц немалый, а другие поля на паренину лежат (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 289); **пусто (впусте**, **упусте) лежати (лижати)** — лежати пусткою: а повѣда(л) на(м) штѡ(ж) дє(и) тоє сєлищо пꙋсто лєжить (Краків, 1505 *Арх.Р.* фотокоп. 35); а зємъла пꙋсто(в)скаѧ имєнємъ чюриловъскаѧ впꙋстє жъ лижи(ть) (1552 *ООвр.З.* 112 зв.); Кн҃зѧ алєкъсанъдра чо(р)торыского дво(р) ꙋ пꙋстє лєжить… //… дворищє цє(р)ковъноє пꙋсто (1552 *ОЛЗ* 168–168 зв.).

8. *Перен.* (*бути переможеним, знеславленим*) лежати: О́во три тира́ннновє лєжа́тъ оуѧзвлє́нны, Зо всє́и сво́єи потꙋги внѣвєчъ ѡбнажє́нны (Львів, 1631 *Волк.* 30);

(*виявляти свою нікчемнсть, жалюгідність*) лежати: Смотрѣ(ж) грѣ́шныи чл҃чє щосѧ за чю́да дѣѫ(т)… и нє́ иначѣ́й єно ѧ(к) чрѣ́вь лє́жишь прє(д) ли́цє(м)… сътво́ритєлѧ (к. XVI ст. *УЄ* №77, 30 зв.); Або́вѣ(м) што́ та́мъ є́сть на(д) всє́ доро(ж)шєє и ве́лцє // чє́сноє, то́є тобѣ оукажꙋ на зємли лєжа́чєє, и то́є тєпе́ръ годи(т) ти сѧ видѣти на зємли (Київ, 1619 *Аз.В.* 298–299); **лєжати под ногами** — (*визнавати чиюсь владу, виявляючи покору*) покорятися: тако́выи всѣ лєжа́тъ по(д) ногами оу ма́тки на́шєи, пото́птаны зє сромо́тою вѣчною

(Почаїв, 1618 *Зерц.* 56); всѣ вра́зы и прѡти́вници єгѡ н҃нѣ лєжа́тъ по(д) нѡга́ми єгѡ́, такъ сы́лного звѣта́зцы (Чернігів, 1646 *Перло* 64 зв.)

9. *Перен.* (*мати певні повноваження*) сидіти: так и тєпєр росказали єсмо кнѧзю бискѹпѹ Лѹцкомѹ… абы ѡн там на том мытє писарю твоємѹ лєжати допѹстил (Вільна, 1540 *AS* IV, 262);

(*вільно, зручно розсідатися*) розлягатися: тые хлопы простые в своих кучках и домках сѣдят, а мы пред ся на столах епископских лежимо (1598 *Виш.Кн.* 105).

10. *Перен.* (*зоставатися у якомусь стані*) перебувати: нас х(с)ъ воздвизає(т). лєжащи(х) въ грєховнои погибєли (1489 *Чет.* 25); а ты лєжи(ш) ꙗко мрътвый въ грѣсѣ(х) свои(х) и нє щоуєшь що сѧ дѣєть ѡколо оупа(д)кѹ твоєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 202 зв.); а самоу́ю д҃шоу то́єє слоужє́бници… в҄ шпє(т)ности и нєдба́льствѣ ѡпоуска́ли лєжа́ти за́вшє (Острог, 1607 *Лѣк.* 58); въ тмѹ навѣки оуво́дитъ, А въ тмѣ лєжа́щєє на свѣтъ виво́дитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 50).

11. *Перен.* (*бути в дійсності*) існувати: а прє́то єсли помы́сли(ш), що за до́брость в҄ ѡ́чо(х) лєжи(т), що в право(м) но́сѣ а́льбо що́ в҄ оусто́хъ… //… призна́єшъ тєлє́снѹю цоу́дность (Острог, 1607 *Лѣк.* 62–63); ты(ж) ю(ж) вє(л)ми нє(н)знаѧ и ба(р)зо схорѣлаѧ в тобѣ лєжи(т) ѡнаѧ за(ц)наѧ и оуцтїваа д҃вца твоѧ то є(ст) нєви(н)наѧ и покорнаѧ д҃ша твоя (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 188 зв.); Гдє́ ти смє́ртє жа́ло, Що в҄ дѹша́хъ на́ши(х) лєжа́ло (Чернігів, 1646 *Перло* 61 зв.);

(*бути відчутним, незримо присутнім*) витати: Тогда… дух святый… в латынском костѣле лежати… перестал (1608–1609 *Виш.Зач.* 222).

◊**на воли лежати** — залежати від чиєїсь волі: а́лє д҃шєвнаѧ цоу(д)ность ѡ(т)… нєво́лѣ єстъ во́льна. ꙗ́ко далє́ко на(д) тєлє́снѹю лѣ́пшоую ма́ючи сли́чность, кото́раѧ на воли на́шой… лєжи(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 57); **на произволении лежати** — те саме, що **на воли лежати**: Волно ест и самовластие человѣку кой хошет спастися или погибнути… сие на произволении человѣчом лежит (1598 *Виш.Кн.* 125); **нижє лєжыт пїсано** *див.* **ПИСАТИ**.

Див. ще **ЛЂГТИ**.

ЛЕЖАЧИЙ, **ЛЕЖАЧЫЙ** *дієприкм.* **1**. *У ролі прикм.* Невикористовуваний. **лежачиє сумы** *див.* **СУМА**.

2. *У ролі прикм.* Нерухомий. ◊**добра лежачыє** *див.* **ДОБРО**; **именє лежачоє**, **лежачеє имѣнѧ** *див.* **ИМѢНЄ**; **лєжачая маєтъность**, **маєтности лежачиє** *див.* **МАЄТНОСТЬ**; **речи лежачиє** *див.* **РЕЧЬ**.

3. *У ролі ім.* (*той, хто переможений*) лежачий, -ого: и ю(ж) моу на(д)то нєпотрє́ба пра́цѣи тру(д)ностєй до спротивлє(н)ѧ на́шєго. бо а на що ва(л)чити зъ оупа́лыми, и лєжа́чими (Острог, 1607 *Лѣк.* 16).

4. *У ролі ім.* Написаний, -ого: И шѹка́вши бо́вѣмъ нє на́йдєшъ, лєжа́чого а́лбо мо́влєного оу ꙗко́го з҄ стары́хъ Б҃госло́вцѡвъ и до́кторовъ, кото́ры(х) сла́ва го́лосна є́стъ ѡ(т) ко(н)ца Н҃ба до конца́ єгѡ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 236).

ЛЕЖАЧЫЙ *див.* **ЛЕЖАЧИЙ**.

ЛЕЖАЛИЩЕ *с.* Хлів: hara, a(e), хлѣвъ, свинє(й) лєжалищє (1642 *ЛС* 214).

ЛЕЖЕНЬ *ч.* Лежень, ледар. Вл. н.: Фєдо(р) Лєжє(н) (1649 *РЗВ* 309 зв.); Макси(м) Лєжєнь (Там же, 370).

ЛЕЖИВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (*про військо*) стояти, розташовуватися: иншиє войска панства нашого… кꙋ потрєбє зємской лєживали, кꙋ нємаломꙋ подчасъ ꙋзвазнєню и нєлюбости гєтманꙋ и иншим паном радам (Краків, 1542 *AS* IV, 320); з рынку нєха(и) купую(т) ꙗко то пє(р)вє(и) было… по ки(л)кана(д)ца(т) ротми́стро(в) з ротами в Києвє лєживали́ а с то(р)гу завжды нє́ ꙋставою але цєною купова́ли (XVI ст. *ЦНБ* II, 22641, 7 зв.).

ЛЕЖНЯ *ж.* Лежня, лежання: другий отрокъ, взлюбив домовую лежню, печь тѣплую, хату… в прожности всѣ часы жития изнурити любячего костырствы и прочими бѣснований и непотребствы, не лучше ли радуешися… о оном, при цари обрѣтающими, нежели о домолѣжни (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 243).

ЛЕЗИВО *с.* (*шкіряна чи луб'яна бортницька драбина*) лезиво: бо(р)тнико(м) во(л)но на лезиво лы(к) або лꙋбья на лазбе(н) и на и(н)шие по(т)ребы што на потребы и(х) бо(р)тни(ц)кие прислꙋша (!)… што может быти на собе зне(с)ти а не возо(м) // выве(з)ти (1566 *ВЛС* 86–86 зв.); взꙗто… кожꙋхо(в) три с ко(л)нєрами бобровыми… поло(т)на кужє(л)ноую локо(т) лєзиво рємꙗ(н)ноє (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); хотели есмо оныхъ, яко злочинцовъ, з тымъ медомъ и з лезивомъ, яко з лицемъ явнымъ, // недопускаючи до села, поймать (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 81–82).

ЛЕЗТИ *див.* **ЛѢЗТИ**.

ЛЕЙКА *ж.* **1**. (*посудина для переливання чи пересипання*) лійка: подле тых коморок зрубов два новых поставлено, против тыхъ зрубов погреб, в погребе бочок десят порожных, кадовбов шест, цебры два, лейка, капусты кадь (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

2. Вл.н., *ч*: Гри(ц)ко Лє(и)ка (1649 *РЗВ* 403).

ЛЕЙЦЪ *ч.* (*прикріплений з обох боків до вуздечки ремінь, яким правлять кіньми*) віжка: побрал… шур(!) чирвоный юхтовый на шестъ коней, з уздами, з лейцомъ, за пятнадцат золотых купленые (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 3/VI, 316); на дворє взꙗли сано(к) двоє залꙋби(ц) дꙋ(г) двє лє(и)цо(в) двои рє(м)ꙗны(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7 зв.).

ЛЕКАРСТВО *див.* **ЛѢКАРСТВО**.
ЛЕКАРЪСТВО *див.* **ЛѢКАРСТВО**.
ЛЕКАРЬ *див.* **ЛѢКАРЪ**.
ЛЕКАТИСЕ *див.* **ЛЯКАТИСЯ**.
ЛЕКАТИСѦ *див.* **ЛЯКАТИСЯ**.

ЛЕККИЙ, **ЛЕКЪКИЙ** *прикм.* Легкий. ◊**леккоє поваженьє** *див.* **ПОВАЖЕНЄ; лекъкую увагу сточити** *див.* **УВАГА**.
Див. ще **ЛЕГКИЙ**.

ЛЕККОМЫСЛЬНОСТЬ *ж.* Легкодумство, легковажність: Лєгкота́: Лєккомы́сльность (1627 *ЛБ* 57).
Див. ще **ЛЕГКОМЫСЛНОСТЬ**.

ЛЕККОСТЬ *ж.* **1**. М'якість, делікатність: Вѣдьже, жебы суровость справедливости злучилася зъ леккостію милосердія и жебысмы до караньяя такъ скваплывыми быти не здалися, даемо часъ до упаметанясе по обвѣщеню отъ насъ ему учиненымъ дней шесть (Володимир, 1608 *АСД* VI, 120).

2. Зневага, кривда: Поноше́нїє: Ле́ккость, сромоче(н)є, зєлже́ньє, ꙋрꙋга́ньє, сромо́та, ле́ккоє поваже́ньє (1627 *ЛБ* 87); ꙋкори́зна, ꙋкоре́нїє, ѡклєвєта́нїє. Ска́рга, жа́лоба, ска(р)-

жѣ(н)є, оутискова(н)є, фꙋканьє, винá, бє(з)чéстїє, дéспєктъ, сромóта, лéккость (Там же, 138); **леккость показовати —** зневажати: Поношáю: Сромочꙋ̀, лéгцє поважáю, примовлѧ́ю, лжꙋ̀: лéккость покáзꙋю, чиню́, оурꙋгáюсѧ (1627 *ЛБ* 87); **леккость чинити —** те саме, що **леккость показовати**: Поношáю: Сромочꙋ̀, лéгцє поважáю, примовлѧ́ю, лжꙋ̀: лéккость покáзꙋю, чиню́, оурꙋгáюсѧ (Там же).

Див. ще **ЛЕГКОСТЬ**.

ЛЕКРАЦЕЯ *ж.* (Glycyrrhiza L.) локриця: Свири(д)… мє(л)… пє(т)рꙋшкового насє(н)ꙗ грушъ сухи(х) лєкрацєи фа(р)бы жо(л)тоє того всєго за ко(п) д҃ /л҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 33); ѡ(н) же дꙋбови(ч) мє(л)… абъшлѧгу лєкрацєи ки(л)чибогу… шалєкъ того всєго по(т)рошє за ко(п) д҃ (Там же, 37).

Див. ще **ЛАКРИЦИЯ**.

ЛЕКСИС, **ЛЕКСЇС** *ч.* Те саме, що **лексіконъ**: Лєксис Сѝрѣчъ Рєчéнїѧ, Въкрáтъцѣ ѹсъбрáнˁны. И из словє(н)скаго ꙗзыка, на прóсты(и) Рꙋскїй Дїѧлє(к)тъ Истолˁковáны (1596 *ЛЗ* 23); Притóмъ Лєѯїс бꙋ́детъ традóванъ: Арґꙋмéнта дáваны: Дїалєктъ вˁ звы́клой шкóлной розмóвѣ… захóванъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3).

Див. ще **ЛЕКСЇКЪ**.

ЛЕКСІКОНЪ, **ЛЕКСЇКОНЪ** *ч.* Лексикон, словник: Лєѯікóнъ славєнорѡсскїй, и имєнъ Тлъковáнїє (1627 *ЛБ* 1); тꙋю прáцꙋ мою… Лєѯїко(н)… прáцєю ꙋсéрдною и кóшто(м) моимˁ, ѡто тѵ́помˁ на свѣтˁ выпꙋщáю (Київ, 1627 *МІКСВ* 185).

Див. ще **ЛЕКСИС**, **ЛЕКСЇКЪ**.

ЛЕКСЇКОНЪ *див.* **ЛЕКСІКОНЪ**.

ЛЕКСЇКЪ ч. Те саме, що **лексіконъ**: А и(ж) вˁ зáцномъ дóмꙋ при бóкꙋ с҃топрєстáвлши(х) сѧ родѝтєлєй мѝлы(х)… почáто(к) тогó Лéѯїка оучинилє(м) (Київ, 1627 *МІКСВ* 185).

Див. ще **ЛЕКСИС**.

ЛЕКСЇСЪ *див.* **ЛЕКСИС**.

ЛЕКТИКА, **ЛЕКТЫКА** *ж.* (*криті ноші*) лектика: [патриарха]… церков христову и своего пастырства моц строения злецил и як ей хранити от ереси антихристового учения научил… архиерее, широкореверендные и на лектыках колышучиеся, пренебрегл (п. 1598 *Виш.Кн.* 104); А҃гглъ: …нє доси(т) тєбѣ было на то(мъ)… пє(р)лами ѡправˁляти, аѯамито(мъ) и зˁлотоглавомъ ѡбывати, алє тє(ж) и конѣ, мꙋли, пси и иншїи бєстїи, такъжє вози, лєктики и колибки пє(р)лами… ѡбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

Див. ще **ЛЕКТИЦА**.

ЛЕКТИЦА *ж.* Те саме, що **лектика**: нє мáю(т) срєбра и злóта блѧ́скꙋ, áлє мáю(т) лунꙋ свѣтѧ́чоую нєпоєзджáю(т), и на колéсница(х) злáтоковáнˁны(х), и нє нóсѧ(т)сѧ на лéктица(х) áлє мáю(т) нóги домóвоую колéсницꙋ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223).

ЛЕКТЫКА *див.* **ЛЕКТИКА**.

ЛЕКЦЕ *див.* **ЛЕГЦЕ**.

ЛЕКЦЕВАЖИТИ *див.* **ЛЕГЦЕВАЖИТИ**.

ЛЕКЦЇЯ, **ЛЕКЦЇѦ** *ж.* **1**. (*усний виклад*) лекція: Ґды при нєй за повѝннымъ потщáнїємъ вáшимъ чѝтаны бꙋ́дꙋтъ звы́клымъ шкѡ́лъ спосо(б)мо(м)(!) Славéнскїи Лéкцїи и на Рꙋскїй ꙗзы́къ пєреклáданы (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3).

2. (*публічне зібрання*) лекція: ро(к) а҃фо҃є. Лєкˁцїѧ в стєнжици. и татáрє покровскїи кó-

ло илво́ва (1509–1633 *Остр.літ.* 127); што́ бы сѧ показа́ло до єи оумоцнє(н)ѧ… то на сєймѣ лєкції при́шлои чєрє(з) всѣ ста́ны коро́нныи обо́йга нарѡдꙋ оучинити боудємо пови́нни (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 25 зв.).

3. (*уривок зі Святого Письма, який читають під час богослужінь*) читання: та(к) на вєчє́рни, ꙗко и на ꙋтрєни захова́ю(т)… по ѱа(л)мє(х), двѣ лє́кції, є(д)нꙋ з͑ ста́рого, дрꙋгꙋю з͑ нового завѣтꙋ // ѡ(д)правꙋютъ (серед. XVII ст. *Кас.* 11 зв.–12).

ЛЄКЦЇѦ *див*. **ЛЕКЦІЯ**.

ЛЕКЧЪ *ч.* Лак: от фунъта краски белое грошъ оденъ; от фунъту лазару и лекчу от фунта одного грош оден (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II (дод.) 560).

ЛЕКЪКИЙ *див*. **ЛЕККИЙ**.

ЛЕЛИѦ *див*. **ЛИЛИЯ**.

ЛЕЛѢТКА *ж.* Забавка, цяцька: фантазмꙋ христа вызнавают не словом, але дѣломъ, проклятые зъ аполлинарием и диѡскаром, ижъ то тꙋ лелѣтку дръжат, що и хлѣбъ, и не хлѣбъ, фантазма (поч. XVII ст. *Вол.В.* 75).

ЛЕЛѢѦ *див*. **ЛИЛИЯ**.

ЛЕМАНЪ *див*. **ЛИМАНЪ**.

ЛЕМЕШКА *див*. **ЛЕМѢШКА**.

ЛЕМЕШЪ *див*. **ЛЕМѢШЪ**.

ЛЕМИТАЦИЯ *див.* **ЛИМИТАЦИЯ**.

ЛЕМИШЪ *див*. **ЛЕМѢШЪ**.

ЛЕМПАРТЪ, **ЛЯМПАРТ** *ч.* Леопард: было тоє звєра которую є(с)ми видє(л) подобно лє(м)па(р)ту а ноги єго ꙗко ноги мє(д)вєжїи а губа єи ꙗко губа лва и да(л) єму смо(к) мо(ц) свою и столє(ц) сво(и) и(з)ви(р)хно(ст) вєликую (XVI ст. *КАЗ* 631); leopardus лямпа(р)т (I пол. XVII ст. *Сем.* 108).

Див. ще **ЛЕОПАРДЪ**.

ЛЕМЪ *част.* (*обмежувально-видільна*) лише, тільки: алє такъ ти сѧ записоую листо(м) свои(м) на свою вѣроу лємъ вызна(и) спра-вє(д)ливи што єсь далъ вышє торьгоу прє(д) пано(м) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17); Пупъ Ігна(т) руша(н)скыи, Іваникувъ внукъ добывъ правомъ Іваниковои зє(м)лѣ половина: чо(м) лє(м) два оунуки остали ик тому офєкови (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг*. XIV, 223); Тогды минѣ нє могли и(н)дє сижиня дати мєжи собою в сєлѣ, лє(м) минѣ дали Кудровцѣ свою ча(ст) нижєи путє в драчнику, дє лємъ пу(д)ливки были многїи (Там же, 224).

ЛЕМѢТОВАТИ *дієсл. недок.* Відтерміновувати, відкладати, переносити: сєсия мѣся(ч)наꙗ, ко(т)ро(и) для мало(с)ти брати(и) нѣ о чомъ пожытєчно(м) нє радили, хо(т)… того потрєба выйтягала (!), прєто лємѣтовано до при(ш)ло(и)… сха(д)зки (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 39 зв.).

ЛЕМѢШКА, **ЛЕМЕШКА**, **ЛЕМѢШЪКА** *ж.* (*страва із густо запареного борошна, переважно гречаного*) лемішка. Вл.н., *ч.*: Матысъ Славокгу(р)ски(и)… сознаλъ тыми словы… зранєньє по(д)даны(х) єго милости тивуна Олєксєя Лємєшки, по(д)во(и)ского Стєцка Бычуна (Луцьк, 1592 *ТУ* 222); Иванъ Лємѣшъка (1649 *РЗВ* 143); васи(л) Лємѣшка (Там же, 445 зв.).

ЛЕМѢШЪ, **ЛЕМЕШ**, **ЛЕМЕШЪ**, **ЛЕМИШЪ** *ч.* **1**. (*частина плуга*) леміш: тыє посла(н)цы… // ра(н)туховъ просты(х)… сє(р)-

панъковъ двана(д)цатъ… лємєшовъ плѹговыхъ… соки(р) дєсѧть… мотыкъ десѧть… побрали (Ковель, 1585 *ЖКК* 1, 261); bura или birus, рукоятиє, наса(д), плу(ж)но, лємєшъ (1642 *ЛС* 106); Лємѣшъ єди(н), вить жєлѣзная до плуга борона в которо(и) зубє жєлѣзноє, у Василїа Липки сєкира у Григорїа зятя тоє всє спродати (Холм, 1648 *Тест*. 471); Пре́то хо́дилъ ве́сь Ізра́иль до філистіновъ остри́ти лєме́ши свои (серед. XVII ст. *Хрон*. 212).

2. Вл.н.: в Навозе дворищо Шемаковское, на которой половицы седит Яцко Лемеш (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56); Писа(л)… зємєнинъ зємъли Києвъскоє панъ Ꙗковъ Лємєшъ… жалѹючи на… пана Адама Ѡлизара Волъчковича (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 27 зв.–28 зв.); а(н)то(н) лємишъ (1649 *РЗВ* 304); Фєдоръ лємѣшъ (Там же, 434 зв.).

ЛЕМѢШЪКА *див*. **ЛЕМѢШКА**.

ЛЕНДЪ *ч.* Суша, суходіл: пора(д)тєсѧ кого хто провади(л) сали(т)рѹ лю(б) водою лю(б) лє(н)домъ (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2).

ЛЕНЕНЄ *с.* Переливання, сяяння: Блиста́нїє: Лєне́нє, полыска(н)є (1627 *ЛБ* 10).

ЛЕНИВСТВО *див*. **ЛѢНИВСТВО**.

ЛЕНИВЪ *див.* **ЛѢНИВЫЙ**.

ЛЕНИВЫЙ *див.* **ЛѢНИВЫЙ**.

ЛЕНИТИСЯ *див.* **ЛѢНИТИСЯ**.

ЛЕННЫЙ, **ЛЕНЪНЫЙ** *прикм.* (*який стосується лену — спадкового земельного володіння*) ленний. ◊**ленноє право**, **право денноє (ленъноє)** *див*. **ПРАВО**[1]; **добра ленныє** *див.* **ДОБРО**[1].

ЛЕНОВАТИСѦ *див.* **ЛѢНОВАТИСЯ**.

ЛЕНОКЪ *ч.* Вид рослини: osiris, лєнокъ трава (1642 *ЛС* 295).

ЛЕНОПРОДАВЦА *ч.* Продавець лляних виробів: linarius, лєнопродавца (1642 *ЛС* 256).

ЛЕНТВОЙТЪ *див*. **ЛАНТВОЙТЪ**.

ЛЕНТИОНЪ, **ЛЕНТИОНЬ** *ч.* (*повздовжній шмат лляного полотна, рушник*) лентіон: вˢставˢши ѡ(т) вˢечєрѣ (!). и изˢложиль ѡдѣнѧ своє, и вˢзавˢши лєнˢтионь. (полотно, лˢнаноє). и ѡпоясальсѧ (1556–1561 *ПЄ* 406 зв.); linteum, лє(н)тиѡнъ, плащєница (1642 *ЛС* 255).

Див. ще **ЛЕНТИЙ**.

ЛЕНТИЙ, **ЛЕНТЇЙ** *ч.* Те саме, що **лентионъ**: ви́дѧчи… б҃га… вˢ кшта́лтѣ оубо́гого жабрака и послоу́гача опоѧса́вшагосѧ ле́нтїємˢ, і оумыти нѡзѣ єго хота́чого… пришо́лъ вˢ чю́вство своє́го досто́єнˢства (Острог, 1598 *Отп.КО* 13); Сам бо… господь и бог наш Исус Христос… собою образ показал, високоту и честь своего преложенства в конечную покору и низкост стягнул, препоясался лентием и умыл ноги ученикомъ (1608–1609 *Виш. Зач*. 228).

ЛЕНТЇЙ *див*. **ЛЕНТИЙ**.

ЛЕНЦУГЪ *див.* **ЛАНЦУХЪ**.

ЛЕНЦУХЪ *див.* **ЛАНЦУХЪ**.

ЛЕНЪ *ч.* **1**. (*рослина, насіння*) льон: "Трусникъ покрушеный не можъ ламати, и ленъ, коли ся зажжетъ, не можете погасити, дукудъ ся не скунчаетъ (зов)сѣмъ" (XVI ст. *НЄ* 53); маку пулъ бочекъ и кыдь с покрываломъ; лну возовъ…; лну насѣнного пулъмацѣ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); Кузаце гречки днину,… проса…, лну, прадива полднины косами высечоно; Филипчикови днину ечме-

ню…; Миките стае овса,… Игнатови… // …ечъменю днину (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350–351); в кормнику вепровъ чотыри; також у дворе: гуси, куры, качъки, индики; в гумне: жита копъ сто шестъдесят,… лъны, конопли, так насенъе, яко и волокъна… побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272);

мн. (*поле, засіяне льоном*) льони: которыи то месчане по таковым их милости уступленю (засивокъ озимый) и инъое господарство домовое: лъны, конопъли и огороды позасеваные, што все достатечне се реестром албо позвом часу права выразити и отакъсовати может (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 453).

2. (*лляне волокно*) льон: Ноєнина за(с) правнꙋ(ч)ка каимова цо(р)ка ламєхова вшєлꙗкꙋю прꙗжꙋ з во(л)ны и л(н)ꙋ, та(к)жє ма(с)ло и сыры, и и(н)шоє го(с)подарство домовоє вынalєзла и вымы(с)лила (1582 *Кр.Стр.* 18 зв.); згынуло в мєнє с коморы зъ замка двѣсти прадива лну, по(л) вєдра мєду прє(с)ного (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); слова́ми складаными росказа́лъ бгъ в за́конѣ жєбы з лє́ну и во́лны соу́кнѣ нє роби́ли понєва(ж) соу(т) рє́чи ро́зныи, ѡныи во́лноу и *лєнъ* ткоут, которїи иншєє в ср(д)цꙋ маю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 212 зв.);

(*лляна тканина*) льон: купьци зє(м)ныи буду(т) плакати и нарєкати по нє(м) длꙗ того и(ж) товаро(в) и(х) жадє(н) нє купуєт товару золота и сєрєбра и камѣ(н)ѧ дорогого пєрє(л) и льну то(н)кого ша(р)лату и шо(л)ку и коштовноє ѳа(р)бы чи(р)воноє (XVI ст. *КАЗ* 647); слова́ми складаными росказа́лъ бгъ в за́конѣ жєбы з лє́нꙋ и во́лны соу́кнѣ нє роби́ли понєва(ж) соу(т) рє́чи ро́зныи, ѡ́ныи во́лноу и *лєнъ* ткоут, которїи иншєє в ср(д)цꙋ маю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 212 зв.).

Див. ще **ИЛЬНЪ**.

ЛЕНЪНЫЙ *див.* **ЛЕННИЙ**.

ЛЕНЪВОЙТЪ *див.* **ЛАНТВОЙТЪ**.

ЛЕНЪТЪВОЙТІВЪСКИЙ *див.* **ЛАНТВОЙТОВЪСКИЙ**.

ЛЕОПАРДЪ *ч.* Леопард: leopardus, лєѡпа(р)дъ звѣръ (1642 *ЛС* 253).

Див. ще **ЛЕМПАРТЪ**.

ЛЕПЕЙ *див.* **ЛѢПЕЙ**.

ЛЕПЕНЬ[1] *ч.* (*риба родини лососевих*) (Thymallus thymallus L.) харіус: thym[a]ll(us), лєпє(н) риба и трава (1642 *ЛС* 398).

ЛЕПЕНЬ[2] *ч.* Вид рослини: thym[a]ll(us), лєпє(н) риба и трава (1642 *ЛС* 398).

ЛЕПЕХА, **ЛЕПИХА** *ж.* (Acorus calamus L.) лепеха, аїр. Вл. н., *ч.*: подданные велможныхъ ихъ милости княжатъ Юря и Криштофа Корибутовичовъ Збаразскихъ… подъехавши подъ село Жидичинъ…, подданыхъ Жидичинскихъ двохъ, на йме: Герасима Лепеху,… а Грицка Момота, зъ жонами, зъ детми… забрали (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 355); Прокопъ Лєпиха (1649 *РЗВ* 315 зв.); Иванъ Лєпєха (Там же, 364 зв.).

ЛЕПИЙ *див.* **ЛѢПЕЙ**.

ЛЕПИХА *див.* **ЛЕПЕХА**.

ЛЕПИШКА *див.* **ЛЕПѢШКА**.

ЛЕПКОСТЪ *ж.* Липкість: lentitia, a(e), мя(к)ко(с)т(ъ), лє(п)кост(ъ) (1642 *ЛС* 253).

ЛЕПТА, **ЛИПТА** *ж.* (*дрібна мідна монета*) лепта: кто вдовица нищетою — двѣ лепте, шелюг, полгроша а кто доволнѣйший или пан — золотый, десять, а навет и сто за общую ползу и за свое спасение (1608–1609

Виш.Зач. 204); obolus, пѣняз(ъ), мѣдница, цота, липта (1642 *ЛС* 286).

ЛЕПЧИЦА *ж.* Вид рослини: cynoma-[z]on, лєпчица, чє(р)ная трава (1642 *ЛС* 151).

ЛЕПШЕЙ *див.* **ЛѢПШЕЙ**.

ЛЕПШИЙ *див.* **ЛѢПШИЙ**.

ЛЕПШЫЙ *див.* **ЛѢПШИЙ**.

ЛЕПШОСТЬ *див.* **ЛѢПШОСТЬ**.

ЛЕПШЬ *присл. в.ст.* Те саме, що **лѣпше**: Алє лєпшь маючи волю ȣпрє(и)мȣю много з ва(ми) поразȣмєватиса и намовитиса папєри и чєрнилȣ нє повєраючи того посланца моє(г) до вси(х) любвє(и) ваши(х) шлю (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213).

Див. ще **ЛЕПЕЙ**.

Пор. **ЛѢПО**.

ЛЕПЪ[1] *ч.* Клей: lentor, ris, влага клиєватая, кли(й), лєпъ (1642 *ЛС* 253).

ЛЕПЪ[2] *ч.* (Viscum L.) омела: hyp(h)ear, лєпъ, ємєла (1642 *ЛС* 222).

ЛЕПЪ[3] *ч.* Воло: viscus, зобъ, имєла на птици, лєпъ (1642 *ЛС* 415).

ЛЕПЪ[4] *ч.* Риболовецька снасть: мѣркȣй, ꙗкъ то лóвчȣю або щасливȣю сѣткȣ тыє рим^г^скіє рибoловє мáю(т), и ꙗкъ и(з) свои(х) лєповъ и сѣтєй… знáчный облóвъ ѡ(т)нóсатъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 172 зв.).

ЛЕПЪШИЙ *див.* **ЛѢПШИЙ**.

ЛЕПѢЙ *див.* **ЛѢПЕЙ**.

ЛЕС *див.* **ЛѢСЪ**.

ЛЕСА *див.* **ЛѢСА**.

ЛЕСАНЫЙ *див.* **ЛѢСЕНЫЙ**.

ЛЕСКОВЫЙ *див.* **ЛѢСКОВЫЙ**.

ЛЕСКОТАНЬЄ *с.* Насолода: Ласкосрѣ́діє: Лєскотáньє (1627 *ЛБ* 57).

ЛЕСНИЧИЙ, **ЛЕСНИЧІЙ**, **ЛЕСЪНИЧИЙ**, **ЛЕСЪНИЧЫЙ** *ч.* Лісничий: А при том были… лєсничий Подлашский… а пан Григорєй Матасович, подстаростий Бєрєстєйский (Рогачі, 1542 *AS* IV, 308); О старосты и о лесничіе, съ которыхъ не мней тая можеть быти послуга и оборона, мають панове рада отъ себе… всказати, просечи,… абы подъ часъ такъ кгвалътовное потребы… сами особами своими ку послузе… ехали и почты… ставили (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 401); лесничови дом купил в Евдокимова зятя пред монастырем, за пулторы копы крошей литовских (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); волно будетъ тымъ же арендаромъ моимъ дрова возити зъ запустовъ моихъ, за оказанемъ лесничихъ, подъ десетъ котловъ горелчаныхъ, такъже на потребу пивную и солодовъ (Каменець, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 343); потом противко роботъным: Данилови войтови… Терешъкови Чосничъкови лесничому, и въсей громаде села Болъболъ… жалосне се сведчила и протестовала (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 66); преднейший хоружий гайдукъ и Гунъка Калениченъе, лесъничие месъчане роденъские (!), такъже при них месчанъ роденских (!) зуповъная улица, Омелъянская названая, шесъдесятъ человека, верхами и пешо (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 116); лесъничыє Житомєръскиє, прєзєнътовали пєрєдъ урадомъ нинєшънимъ конє(и) пятєро (Житомир, 1650 *ДМВН* 214).

ЛЕСНИЧІЙ *див.* **ЛЕСНИЧИЙ**.

ЛЕСНЫЙ *див.* **ЛѢСНЫЙ**.

ЛЕСОВЫЙ *прикм.* Лісний, лісовий: Пͣ(н) Забло(ц)ки(и) шафа(р) мо(и) ѹчинивши зо (м)ною по(с)танове(н)є на роботѹ лєсовѹю попє(л)нѹю… //… забра(л) ѹ мєнє на листы и квиты своє ро(з)ными часы нємалѹю сѹмѹ п҃нзє(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 36 зв.–37).

ЛЕСОКЪ *див.* **ЛѢСОКЪ**.

ЛЕСТЕЦЪ, ЛЕСТЕЦЬ *ч.* Лестун, облесник; наклепник: и с҃тыи кандитъ р(ч)є. г(с)а б҃а того єдиного любили вси. а агриколаи кн҃зь лєстєць єсть. и слышав то кн҃зь разгнѣвалсѧ вєльми повєлѣ(л) свѧзавши и(х) вєсти в тє(м)ницю (1489 *Чет.* 141); ꙗко повѣдає(т) ѡ цр҃ствіи бж҃іи, ку зєрну горчїчномоу И коу квасу иж пріровняєт, ірода лєстцєм называєть (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 78); алє єго смѣлє можє(ш) назвати ты(м) имєнє(м), іюда, ра́бъ и лєстє(ц), дрѹгъ и прєдатє(л) (1596 *Виш.Кн.* 248 зв.); А та(к) тоє оурадивˢши, ишли с пи(л)ностїю и просили єго, рєкоучи: Панє Пилатє …споманѫли єсмо ѡного лєстьца слово, коли єщє жи(в) бы(л) и мови(л), и(ж) “имаю см҃рть притръпьти (!), алє во трєтїи дн҃ь въскр(с)ноу из мр҃твы(х)” (XVI ст. *УЄ Трост.* 82); planus, лє(с)тєцъ, клєвє(т)никъ (1642 *ЛС* 318).

Див. ще **ЛЕСТНИКЪ**, **ЛЬСТЕЦ**.

ЛЕСТИВЕ *присл.* Підступно, зрадливо: Тогˢды зобралисѧ арˢхїєрєє… и оучинили радоу, абы і҃са лєсˢтивє ꙗли, и оубили (1556–1561 *ПЄ* 109 зв.); глѧдали арˢхїєрєє и законˢници. якь бы і҃са лєстивє ꙗли и забили. И мовили алє нє въ празник. жєбы замѣшанѧ мєжи людˢми нє было (Там же, 183).

Див. ще **ЛЕСТНѢ**.

ЛЕСТИВЫЙ, ЛЕСТИВЪ *прикм.* Підступний, зрадливий: ꙗзы(к) твои ꙗко бритва. изоѡстрєна. сотвори(л) єси лє(с)ть. возлюби(л) єси злобоу пачє бл҃го(с)тынѧ. нєправдоу нєжє гл҃ти правдѹ. возлюби(л) єси всѧ гл҃ы пото(п)ныꙗ. и ꙗзыкъ лє(с)тивъ. и сєго ради раз(д)руши(т) тѧ (б҃ъ) до конца (1489 *Чет.* 246 зв.); оуха ты(ж) свои маємо ѡ(т)врътати ѡ(т) сло(в) мє(р)зкы(х) и(ж) бы(х)мо нїми нє слышали, анѣ ѡставлѧли и(х) на слѹхы, ꙗзыка лєстиваго, котры(м) ѡклєвєтаємо братїю свою (к. XVI ст. *УЄ* №31, 52 зв.); а ю́да з дрѹгой страны лє(с)тивы(и) лакомы́и ста(л) въ єр(с)лимѣ (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 8); Но и(з)бави на(с) ѡ(т) лѹка́вогѡ, ми́ра сєго́ лєсти́вого, и(з)радливо(г): И ба́рзо дѹша́мъ на́шимъ шкодли́вогѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 21 зв.).

Див. ще **ЛЬСТИВЫЙ**.

ЛЕСТИТИ *дієсл. недок.* (кого) Лестити, обманювати: Ажъ бы есме рекли, ажъ грѣха не имаеме, то сами себе лестиме и правды тои не имаеме, а если исповѣме грѣхы свои, Б҃гъ вѣренъ есть и праведенъ, выдпустить намъ, ажъ ся покаеме (XVI ст. *НЄ* 23).

ЛЕСТИТИСЯ, **ЛЕСТѢТИСѦ** *дієсл. недок.* (в кому і без додатка) Спокушатися, знаджуватися: Нагай не леститъ ся никто во васъ, чомъ кто чинитъ правду, мянтованъ есть, а кто чинитъ грѣхъ, самъ собѣ непрятѣль есть (XVI ст. *НЄ* 61); избавитє(л)… мови(л) прє(з) павла с҃тго. нє лєстѣтєсѧ а мысли на то нѣ маєтє в собѣ, нѣ блоу(д)нїци анї идолослѹжитєлїє, нї прєлюбодѣє, анѣ скврънїтєлїє (к. XVI ст. *УЄ* №31, 79).

ЛЕСТКА *ж.* Лестощі, зваба: всѣхъ єдна́къ хи́трости и зра́ды єдинъ сє́й конє́ць єстъ, абы

ч҃лка ѡ(т) Б҃га лєс(т)ками ѡ(т)ва́бивши, к҄ собѣ пригорнули и загꙋби́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 26).

ЛЕСТНЕ *див.* **ЛЕСТНѢ**.

ЛЕСТНИЙ *див.* **ЛЕСТНЫЙ**.

ЛЕСТНИКЪ *ч.* (*той, хто спонукає до гріха*) спокусник: Ле́стници бо на дѣло от вра́га послани, иже в нече́стіє да́вно осужденъни (к. XVI ст. *Укр.п.* 87).

Див. ще **ЛЕСТЕЦЪ**.

ЛЕСТНЫЙ, **ЛЕСТНИЙ** *прикм.* **1**. Обманливий, підступний, згубний: Люди… почали г҃лати меж(д)о собою, єдєны (!) по нєвѣжєству, дрꙋгиє по ѡбы́чаю своєму дрєвнєму лєстному или завистно(мꙋ) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); "И многіи пойдутъ вслѣдъ ихъ нечистотъ, презъ которыхъ дорога истинная блюзнитися будетъ, и въ преумноженію лестныхъ словъ васъ уловятъ, которыхъ судъ спочатку не омѣшкиваетъ, и затраченье ихъ не дремлетъ" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 315); Нє ле́стный: Нє зрадли́вы(и), щи́ры(и), зри́ ле́сть, або́ лє(ст)ны(и) ло(б)за́тє(л) (1627 *ЛБ* 74); Прєлюбодѣ(и)чєскоє: Ле́стноє, растлѣнноє, сфалшо́ваноє, зопсо́ваноє, подки́дноє (Там же, 95); fraudulendus, лє(с)тни(й) (1642 *ЛС* 202).

2. *У ролі ім.* Те саме, що **лестникъ**: Здало́сѧ ми те́жъ єще́ ѡ то́мъ припомнѣти, На ꙗко́мъ Б҃ъ зєзво́лилъ прєложоны(м) мѣти Мѣстцꙋ: тєбе́ ѡ Ѡ(т)чє, цнѡ(т) высоколе́тныхъ, Кото́рого ѡблѡ́ки прєчъ мина́ю(т) ле́стны(х) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

Див. ще **ЛЕСТИВЫЙ**.

ЛЕСТНѢ, **ЛЕСТНЕ** *присл.* Фальшиво, облудно: бѣда тымъ, которыи пишутъ неправду, которыи пишучи, лукаво и лестне пишутъ, мысли свои злыи въ добрыи сердца людскіи впроважаючи, зъ тымъ ся выносятъ, якобы што отъ отъ (!) книгъ повѣдали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 706); fraudulenter, лє(с)тнѣ (1642 *ЛС* 202).

Див. ще **ЛЕСТИВЕ**.

ЛЕСТЪ *див.* **ЛЕСТЬ**.

ЛЕСТЬ, **ЛЕСТЪ** *ж.* **1**. Обман, лицемірство, фальш: рога нє во(з)носи(л) и нє г҃лалъ на б҃га нєправдꙋ з лєстию помрачи(л)сѧ (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); патрїа́рха… призва(в)ши до сєбє іо́нꙋ… мови(л)… Сы́ноу на́милшїй іо́на, бл҃(с)ве́нство оу мєнє на тоу́ю митро́полїю хи́тростїю и ле́стїю иса́вовою зала́плєно (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 221); Лож бо чловечаа́ з богом не царству́єт, и лесть непра́ведных скоро погиба́єт (к. XVI ст. *Укр.п.* 85); Униты, якъ ужѣ, лестѣ жалом воюють, Манѣю моцнять, благочестиє псують (Слуцьк, 1616 *Укр.п.* 221); Называ́єтсѧ свѣтлымъ восто́комъ; поне́же пока́зꙋєть на́мъ, свѣтъ с҃лнца нєоугаси́маго;… тмꙋ смоу́тнꙋю бєзбѡжїѧ, и ле́сть єрєти́чєскꙋю прого́нить: а сво́єго свѣта сиѧнїємъ, просвєщаєтъ разоумъ вѣрныхъ с҃нѡвъ сво́ихъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50); унѣаты зъ латынниками зовутся святая згода, а мы зась ее называемъ отступленіе розуму прирожоного, такъ же вѣры ихъ и церкви, древо грѣху, овоцъ беззаконства, потрава зъ трутизною, лесть солодкая, кривая дорога, духовное чюжолозство (1626 *Кир.Н.* 18); Проны́рство: Лꙋка́вство, ле́сть (1627 *ЛБ* 101).

2. Спокуса, зваблювання: а ѡнь [і҃с] вѣдаючи и(х) лєсть рєкл҄ имь. Чємоу мѧ коуситє. Принєсѣтє ми пѣнєзь нєхаи ѡгладаю (1556–1561 *ПЄ* 175 зв.); Влади́мєръ бо свои наро(д)

кр҃(с)щéнїємъ просвѣти́лъ, Конъстанˢти́нъ же б҃горазꙋмїѧ писáнїємъ освѣти́лъ, Тогда много бóжїє оупразни́сѧ идольскїѧ лéсти, Нн҃ѣ же слáвитсѧ бж҃(с)тво єдїноѧ влáсти (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.).

ЛЕСТИТѢСѦ *див*. **ЛЕСТИТИСЯ**.

ЛЕСЪ *див*. **ЛѢСЪ**.

ЛЕСЪНИЧИЙ *див*. **ЛЕСНИЧИЙ**.

ЛЕСЪНИЧЫЙ *див*. **ЛЕСНИЧИЙ**.

ЛЕТАРИЯ *див*. **ЛИТАРИЯ**.

ЛЕТАТИ *див*. **ЛѢТАТИ**.

ЛЕТАТЬ *див*. **ЛѢТАТИ**.

ЛЕТАЮЧИЙ *див*. **ЛѢТАЮЧИЙ**.

ЛЕТЕ *див*. **ЛѢТѢ**.

ЛЕТИ *див*. **ЛИТИ**.

ЛЕТНИЙ[1] *див*. **ЛѢТНИЙ**[1].

ЛЕТНИК *див*. **ЛѢТНИКЪ**.

ЛЕТНЫЙ[2] *див*. **ЛѢТНИЙ**[2].

ЛЕТО *див*. **ЛѢТО**.

ЛЕТОМЪ *див*. **ЛѢТОМЪ**.

ЛЕТОРОСЛЬ *див*. **ЛѢТОРОСЛЬ**.

ЛЕТОШНИЙ *прикм*. Однорічний: за ло(н)скоє жєрєбѧ по(л)копы грошє(и), за лєтошнєє жєрєбѧ два(д)ца(т) гр҃шє(и) (1566 *ВЛС* 99).

ЛЕТУРГЇЯ *див*. **ЛИТУРГИЯ**.

ЛЕТУЧИЙ *дієприкм. у ролі прикм*. (*який літає, летить, переміщається в повітрі*) летучий: А котóрии з вáсъ зостáнꙋть, дáмъ стрáхъ до ср(д)ца ихъ вˢ зємлѧ(х) нєпрїѧтєльскихъ пєрєстрáшитъ ихъ шꙋмъ ли́стꙋ лєтꙋчо(го) и тáкъ бꙋдꙋтъ оутѣкáть ꙗкѡ прєдˢ мєчємъ, бꙋдꙋтъ пáдать хóчь и́хъ никто нє гóнитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127).

Див. ще **ЛЕТЯЩИЙ**.

ЛЕТЬ *ч*. Вид рослини: acrifolium, лєть, сла(д)коє дрєво (1642 *ЛС* 67).

ЛЕТѢТИ *дієсл. недок*. **1**. (*пересуватися в повітрі за допомогою крил*) летіти: гдє га(и)вороны лєтꙗтъ, та(м) сꙗ тєжъ кавки, крꙋки, вороны мєжи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 47); Гдé жъ тó хотѣлъ чловєкъ той, крилами голꙋбинными лєтѣти: понєважъ нєподѡбнаѧ éстъ рѣчъ ч҃лвєкови, на тáкъ мáлыхъ крилахъ по(д)нєстисѧ ѡ(т) зємлѣ // и на вѣ́чный ѡ(т)починокъ залєтѣти (поч. XVII ст. *Пчела* 55–55 зв.); Кто дасть ми крыíла, ꙗкъ гóлꙋбовы, жєбымъ лєтѣлˢ и ѡ(т)почи́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 457); Мо(р) былъ вєликїи во Львовѣ що мовили и пта(х) ꙗкъ лєтѣ(в) прє(з) мѣсто то впалъ и здохъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165); **летѣти в руки** *див*. **РУКА**.

2. (*переміщатися зверху вниз*) летіти, падати: Брилꙋ снѣгꙋ вимаю(т) и кгди лєтꙗчи з гори, ѡни єго рили хворо(с)тꙋ дєрєво ломили (1582 *Кр.Стр.* 43 зв.); Которий [камєнь] єсли звысóка лєти(т) и що кóлвє(к) ємоу трафлѧєтсѧ зламоує(т) жєбы пришо(л) гдє лєти(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224).

3. *Перен*. (*розноситися в просторі, линути*) летіти: А ґды такъ дóбрє Пóстомˢ спорѧ́жєномꙋ тѣлꙋ, тихѡ и скрóмнє рóзꙋмˢ прилꙋчи́вшисѧ, помагáєтˢ, скóрѣи и бы́стрѣи нѣжъ огóнь, такóваѧ м҃лтва вˢ гóрꙋ лєти́тˢ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 147).

4. *Перен*. Бігти, мчатися: Пєрꙋ: Прꙋдко лєчꙋ, тєкꙋ, или́ ви́ртаю, инорѣчнѣ, поскáкꙋю, ѡ(т)скóчилъ (1627 *ЛБ* 80).

5. *Перен.* (на що) (*прагнути чого-небудь*) гнатися (за чим), домагатися (чого): Істность бовѣмъ оного, вˢ Ма́рсѣ фундова́на, И вˢ Валєчной Мѣне́рвѣ мо́цно вˢкгрунтова́на, Заго́ны роспꙋща́єть, вˢ свѣто́выє дво́ры: Лєти́тъ на висо́кїє, рыца́рства гоно́ры (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.).

ЛЕТЯГА *ч.* Нетяга, бурлака. Вл.н.: Ра(д)ко Лєтяга (1649 *РЗВ* 415).

ЛЕТЯЩИЙ, **ЛЕТѦЩИЙ** *дієприкм. у ролі прикм.* **1**. Те саме, що **летучий**: **летѧщий змїй** *див.* **ЗМИЙ**.

2. *Перен.* Швидкий, прудкий: А протожъ якось на то вшетечъною губою своею заробилъ, давши волю перови летящому непогамованую (Вільна, 1599 *Ант.* 923).

ЛЕТѦЩИЙ *див.* **ЛЕТЯЩИЙ**.

ЛЕХА *ж.* (*частина поля, засіяного на ширину одного розмаху руки*) леха: огород один дворный, в томъ огороде пастернаку леха посеяного, цыбули высадковъ грядъ чотыри, цыбули посеяное гряд чотырнадцат, морквы гряд чотири (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352).

ЛЕХТАРНЯ *див.* **ЛѢХТАРНѦ**.

ЛЕХТАРЪ *див.* **ЛИХТАРЪ**.

ЛЕХТАРЬ *див.* **ЛИХТАРЪ**.

ЛЕХЦЕ *див.* **ЛЕГЦЕ**.

ЛЕХЦЕВАЖИТИ *див.* **ЛЕГЦЕВАЖИТИ**.

ЛЕХЧЕ, **ЛЕХЪЧЕ** *присл. в.ст.* **1**. *(простіше)* легше: Дѣтоньки, видите, ажъ не добро, надѣючи ся на богаство, увыйти у царство небесное, чомъ лехъче, мовитъ, "комѣлѣ пруйти скрузь игляное ухо, нѣжъ богатому у царство небесное увыйти" (XVI ст. *НЄ* 123).

2. *(охочіше)* легше: буршее дѣло давъ Бг҃ъ, нѣжъ багатство ваше, царство вѣчное тымъ, што ищутъ его, а годулю и питву лехче дасть, та одежу (XVI ст. *НЄ* 94).

Див. ще **ЛЖЕЙ**.

Пор. **ЛЕГКО**.

ЛЕХЪ[1] *ч.* Льох, погріб: въ сєнѧ(х) замъки три внꙋтрьныє пєрє(д) сєньми кганокъ добры(и) по(д) домо(м) з лєхомъ (1552 *ОВол.З.* 195 зв.).

ЛЕХЪ[2] *див.* **ЛЯХЪ**.

ЛЕХЪЧЕ *див.* **ЛЕХЧЕ**.

ЛЕЧ *див.* **ЛЕЧЪ**.

ЛЕЧБА *ж.* Лікування: осокорь… //… кора то(г) дрєва, тако(ж) и корє(н)… пристоа(т) к различны(м) лєчба(м) (XVI ст. *Травн.* 371–371 зв.).

ЛЕЧЕНЪЄ *див.* **ЛѢЧЕНЄ**.

ЛЕЧИ *див.* **ЛѢГТИ**.

ЛЕЧИТИ *див.* **ЛѢЧИТИ**.

ЛЕЧИТЬ *див.* **ЛѢЧИТИ**.

ЛЕЧЪ[1], **ЛЕЧ**, **ЛЕЧЬ** *спол.* **I**. (*зв'язує члени речення)* **1**. (*протиставний*) а, але, проте, однак: ꙗ дей кꙋ ѡтказꙋ жадному нє приєхал, лєч был єсми того домниманѧ, жєбы тꙋт… бискꙋп… Вилєнский был и Єго Милости ꙋдарити чолом єсми хотел (Миляновичі, 1530 *AS* III, 368); царѧ Пєрєкопского Сап-Кгирєєвы люди нємалыи идꙋт в панства нашии и вжо Днєпрь пєрєшли, лєч того нє вєдают, в которꙋю сѧ сторонꙋ ѡбєрнꙋт (Львів, 1537 *AS* IV, 81); то ты самъ вѣда́єшъ лєчъ нє сполнилє(с) ми ѡбѣтницы (к. XVI ст. *Розм.* 33); ѡный стыи моу́жъ… оучинилъ… забійство…

ле́чъ за́ра(з) до лѣ́кара оуда(л)сѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 100); Были або́вѣмъ наги́ми свѣтꙋ, ле́чъ приѡдѣны въ Хр(с)та, ꙋбо́гїи, а́лє и бога́тыи (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128 зв.); Томꙋ жъ Мѵ́ррꙋ з҄ Кади́ломъ не́хъ вѣщковє но́сѧтъ, Нє Рождєство, ле́чъ з҄ ме́ртвыхъ в҄ста(н)є южъ голо́сѧ(т) (Київ, 1632 *Евх.* 297); Пєтр҄… вы́стꙋпи(в)ши з҄ кораблѧ́ шолъ до не́го: лєчъ обачивши вѣтръ ґвалто́вный, злѧ́ка́л сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 440); Хс҃ Па(н), ґды сєбє́ за на́съ ѡфѣрова(л), нє дрѣмли́вє, нє ѡспа́лє… поступова(л), ꙗкѡ мно́гїѣ з҄ на(с) постꙋпова́ти звы́кли…; Лєч҄ милостю запале́ный… бы(л), ґды соло́дкимъ го́лосо(м) завола́л҄ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 6); до нб҃а ꙗко Бг҃ъ сам провадит тебе, Абыс южъ болъшъ не плакалъ в пекелной темъно(с)ти. Леч кролевалъ вє(с)полъ з нимъ въ нб(с)ной свѣтло(с)ти (I пол. XVII ст. *Рєз.* 180); од котрого збитя и змордованя, любо за Ласкою Божою ледве живого, леч каликою вечным зостаетъ, але пулъвеку его збавили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 357).

2. (*протиставно-обмежувальний*) та, однак, тільки: А нє розꙋмѣєшъ по францꙋзкꙋ мовити I: нє такъ досконалє лєчъ ꙋчꙋсѧ (к. XVI ст. *Розм.* 9); Вспомнимъ и мы, Лєчъ нє в часъ єго напомнєнѧ. Поднєбе́ню нш҃ємꙋ го́ркїи з҄ збридзе́нѧ. Аппєти́тꙋ! кла́много (Вільна, 1620 *Лям.К.* 11); Єда́лъ в҄пра́вдѣ, зъ всєго, што́ мꙋ сѧ пре́зъ шлюбъ за́конꙋ єгѡ ѣда́ти годи́ло, ле́чъ ба́рзо мѣ́рнє (Київ, 1627 *Тр.* 555); позволилисмо такъ в лукахъ, яко и в става(х) налєжачи(х) до… Монастыра… рыбы лови(т), почавши ѡ(т) Бєлобєрєжъя а(ж) до ѡзєра названого Дубкомъ, лє(ч) ты(м) ты(л)ко краємъ ѡ(т) Пивовъ Городишча до Максимовки (Мошни, 1649 *ЦНБ ДА*/13, 103); южъ тотъ руморъ протесътанъта а неомылъный въ пулъдороги // заскочилъ, теды протесътанътъ, далей не едучи, лечъ поверънувшисе ку домови, а… видечи небезпеченство суседъскихъ маетностей, на свою се теж сподевалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 187–188).

3. (*приєднувальний*) (*у спол.* **лечь и**) та й, а також: которыхъ тыхъ теды гнилыхъ вѣтровъ спростныхъ лечь и мерскихъ геретиковъ многихъ и наступуючихъ зъ иншими фалшивыми науками и тежъ змышленными сакраментами… приходили (1626 *Кир.Н.* 25).

4. (*єднальний*) (*у складі парного сполучника* **не толко… лечъ**, **не толко… лечъ и**) не тільки… а й: Кайдалы Повро́зки… Кото́рыми нє то́лко христиа́нъ пога́нє. Лєчъ… сво́и свои́хъ, хрїстиа́нъ хрїстѧ́нє Вѧ́жуть, вѧзѧ́тъ, кро́въ точать (Вільна, 1620 *Лям.К.* 17); та́ѧ то любо́въ, понєважъ є(ст) звазкомъ з҄єдноча́ючимъ чло́нки цр҃ковныи нє то́лко до живы́хъ протяга́єтъсѧ, ле́чъ и до оуме́рлых҄ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 163); панъ Чехо(в)ски(и) не уважы(в)шы у се(и)ме покою, бе(з) пече(н)ства и поваги судовъ… и не ѡбавяючы сие срокгости и винъ… не то(л)ко того не затрыма(л), лечъ е(ш)че до такового бе(с)пече(н)ства… привелъ (Київ, 1643 *ДМВН* 266); аг҃глѡвє… за́вшє ви́дѧтъ ѡбли́чє ѡ(т)ца моє́го, а нє толко лю́дє, лєчъ мѣ́ста, краи́ны, кроле́вства и прєложо́ныи в҄ оурѧ́дахъ (Львів, 1646 *Зобр.* 8).

II. (*зв'язує речення*) (*з'єднує частини складносурядного речення*) **1**. (*протиставний*) але, проте, однак: который жо сꙋдѧ єго, Ѡлєхно… сꙋдъ свой ѡчивисто пєрєд нами ѡтказывати хотєлъ, лєчъ намъ сѧ то нє видєло (Краків, 1538 *AS* IV, 139); цар Тꙋрєцкий росказал был воєводє Волоскомꙋ до Вгєр съ

собою пойти, леч ѡн с того сѧ вымовил и пойти там нє хотєл (Краків, 1543 *AS* IV, 351); матка твоѧ хоровала прє(з) два або три дни, лєчъ ѡна южъ ѡздоровѣла (Там же, 64); рады На то Нѣ машъ, То(л)ко во(л)ного Листу Ѡ Пєрєстя до воло(х) На бы(т) Просити. Лєчъ то жартъ, Алє злы(и) то жартъ Панє Позна(н)ски(и) (Львів, 1607 *ЛСБ* 421, 2 зв.); єсли бы нє помогло лѣка(р)ство бж҃їє, ѹпада́є ч҃лвкъ внє(т) в го(р)шїє ре́чи, Лє(ч) с҃таѧ та(и)на твоѧ б҃є ѡ(т)тѧга́є(т) ѡ(т) злого (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 44); вы єстє не́мощны, ле́чъ то́тъ кото́рый ва́съ посыла́єтъ си́лный е́стᶠ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128 зв.); Да́ръ по(д)лый, ле́чъ Па́нскаѧ ла́ска всє прїймѹєтъ, ѡ(т) оубо́гихъ нємно́го да́рѡвъ потрєбѹєтъ (Київ, 1633 *Евф.* 309); Абы тои звады болшє понєхали далѣ(и) ихали, Лє(ч) трудно было ба(р)зо заюшыли, З ѡбохъ сторо(н) быты(х) ра(н)ны(х) начиныли (1636 *Лям. о приг.* 9 зв.); слѹги… хотєли… абы тѹю має(т)но(ст) тро(с)чынъцє… //… до ѡ(с)татькѹ ѡнѹю спѹ(с)тошити и (з)нє(с)ти ѹсиловали лєчъ жє имъ того Панъ богъ нє допомог (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, ІІІ 4063, 32 зв.–33); ѡточивши воисками своими вшитокъ Лвѹвъ штѹрмовали до нєго бєзъ часъ нє малїй, лєчъ мѣщанє ѡ(т)пиралися моцно (Львів, 1648 *УЄ* № 5, 125 зв., на полях).

2. (*протиставно-уточнювальний*) але, тільки: мои многіе речи при томъ взяли, того не вѣдаю хто взялъ, лечъ потомъ Михелевая повѣдила, ижъ быхъ я тотъ адамашокъ ей дала (Краків, 1518 *РЕА* І, 94); кнѧзъ староста Лѹцкий и потомки єго нє мают лантвойта ѡбирати и встановлѧти, лєч бѹрмистровє и радцы… мают собѣ лантвойта ѡбирати (Берестя, 1544 *AS* IV, 402); суть нѣкоторыи учителеве,… которіи ихъ отъ Христа каменя каменями называютъ, — лечъ жадного зъ них не найдуемо (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 357).

3. (*протиставно-обмежувальний*) та, однак, тільки: Твоѧ Милость там на тоє мєстцо нє єхал и назад ѡттол сѧ вєрнѹл и кнѧзємъ… тамъ єхати нє казал, лєч нєхай бы ѡни в домах своих поготовѹ мєшкали и кони мєли в сєбѣ сытыи (Краків, 1539 *AS* IV, 202); жалѹю, ижъ нє моглє(м) рыхлєй ѡ(д)дати, чинилє(м) єднакъ пи́лность, ꙗко на(и)бо(л)шѹю, лєчъ ꙗкъ // трѹдно є(ст) доставати грошє(и) (XVI ст. *Розм.* 67–67 зв.); Тре́тїй ми́ръ е́стъ ч҃лкъ, та́къ назва́нный ѡ(т) філозѡфѡ(в), и б҃гослѡ́вцовъ, лечъ и в то́мъ оузришъ, ди́внѹю прємоу́дрость б҃жїю. ѡ ч҃лчє, ти́лко позна́й само́го сєбє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 19 зв.).

ЛЕЧЪ², **ЛЕЧ, ЛЕЧЬ** *част.* **1**. (*підсилювальна*) та, таж: малаѧ бы тѹ была шкода, лєчъ повѣжъ, єсли сѧ тобѣ досы(т) стало? (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); Ле́чъ єщє оуда́ймосѧ до Бж҃(с)т Писа́нїѧ, то́є на(с) до пла́чѹ вᶠ то́й мѣрѣ потѧ́гнєтъ и примѹси(т), кото́роє выхвалѧ́єтъ пла́чѹчихъ ты́ми словы (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 9); Ѡ нєзбо́жный човєчє,… Ле́чъ то(ж) и тєпе́ръ смѣ́єшъ де́рзостнє чини́ти, Спаси́тєлѧ своє́го смѣ́єшъ зло́стми би́ти (Львів, 1631 *Волк.* 22 зв.); Лє(ч) та(м) прє(д)сꙗ нєро(в)нє далєкаꙗ ро(з)ница. Ꙗ̑к нєбо ѡ(т) зємли далєкаꙗ граница (1636 *Лям. о пр.* 7).

2. (*уточнювальна*) тільки, лише: кнѧзѧ Кѹзмы… подданыи з дрѹгоє половицы Тєрновки в тыє нивы николи сѧ нє ѹстѹповали, лєч тыми разы,… ꙗко князь Кѹзма… ѹ кнѧгини Єє Милости Илиноє… тѹю половицѹ Тєрновки ѡтнѧв, тогды князь Кѹзма… казал людєм своим тых нив наших ѹживати (Острог, 1546 *AS* IV, 502); и на знакъ показу-

ючи тое поволности своее, абых еще охотнейшого ку собѣ его позыскала, кромъ всее намовы и примушеня, леч по своей доброй воли, тое все, што одно кольвекъ мне он листомъ своимъ записал… даю и дарую (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 198); прето я… //… будучи ничимъ ни отъ кого не намовленъ, лечъ самъ, зъ доброи воли, далъ и даровалъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 32–33); лєчъ самомꙋ бг҃ꙋ вѣдомо є(ст), што сѧ станє(т) (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.).

3. (*обмежувальна*) тільки, лише: жа́днымъ спо́собо(м) нє мо́жєтъ собѣ привлащити того́ конѧ хто́бы та(к) // злы(м) сꙋмнє(н)ємъ кꙋпи(л), лє(ч) то(т) кото́ры(и) бы до́бры(м) сꙋмнє(н)ємъ кꙋпи(л) (Львів, 1645 *О тайн.* 102–103); Свѣцкї єсь чловє́къ, пилˢнꙋй повола́нѧ и дѣла сво́єго. Дꙋхо́вныєсь, нє мѣша́йсѧ вˢ спра́вы свѣцкїѣ тобѣ нє налє́жныѣ: Лє́чъ во зва́нїѣ, вˢ нє́м жє зва́нъ єси прєбыва́й (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 2 зв.);

(*у спол.* **лечъ толко**) тільки: Пи́лнє ѡнъ того стєрєгъ, бы война сˢ хр(с)тїа́ны, Хр(с)тїа́нѡмъ нє бы́ла, лєчъ то́лко с пога́ны (Київ, 1622 *Сак.В.* 40).

ЛЕЧЬ *див*. **ЛЕЧЪ**.

ЛЕЧЬБА *див*. **ЛИЧБА**.

ЛЕЩИНА *ж.* Ліщина. Вл. н., ч.: Яцько Лєщина (1649 *РЗВ* 331).

ЛЕЩИННЫЙ *прикм.* Ліщиновий: cachryes, цвѣтъ лєщи(н)ны(х) и прочии(х) дрєвъ (1642 *ЛС* 106).

ЛЕЩЪ *ч.* (*прісноводна риба родини коропових*) (Abramis brama) лящ: [чєркашєнє] дaивали старостє с каждоє ватаги вєликоє або малоє… по л҃ рыбъ ꙗко щꙋкъ короповъ лєщовъ сомовъ (1552 *ОЧерк.З.* 11 зв.); посла(л) єсми вм҃ г(с)дрю моєму ѡсєстрины бочку а лєщо(в) добры(х) бочку (Київ, 1555–1568 *Гр.Мат.* 1); рыбы розное: щукъ, карасий, линов, лещов, окуней и плотиц было вловлено за пятдесят золотых полских (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 525).

ЛЖА, **ЛЪЖА, ЛЬЖА** *ж.* Брехня, неправда: нє цєловати кр(с)та на кривє. рєкомо нє присѧгати. и нє клѧтисѧ имєнємъ бж҃ии(м) во льжю (1489 *Чет.* 338 зв.); Вл(д)ки бєзъбо(ж)ниє вмѣсто правила, и кни(ж)наго чтѣнїѧ… в Закони г҃дни д҃нь и нощъ на(д) статꙋтами и лжєю оувєс вѣкъ свои оупра(ж)нѧю(т) и погꙋблѧю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 264 зв.); Дiа́во(л) жє зави́стный пора(до)вавши(с) на́шей по́гибєли оу бо́лˢшꙋю люди при́вѣлъ. и наоучи́лъ пїа(н)ству… зави́сти и лъжи (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 188); falsitas, л(ъ)жа (1642 *ЛС* 193); Лжи сє стєрєчи бꙋдєшъ, нєви́нногѡ и справєдли́вого нє забїєшъ, бо сѧ брижꙋ нє(з)бо́жнымъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.).

Див. ще **ЛГАНЬЄ**, **ЛЖЕНЬЄ**, **ЛОЖЪ**.

ЛЖЕАПОСТОЛЪ *ч.* Лжеапостол, псевдоапостол: А ежели латынские мниси учат и проповѣдают, не лакомтеся на тое, бо и диявол учит, и проповѣдает, и ангелом ся чинит, и преобразует, и лжеапостолы, и лжепророки, и лжеучители родит (1615–1616 *Виш.Поз. мисл.* 244).

ЛЖЕИМЕННЫЙ *прикм.* Фальшивий, лукавий: ꙋ латины лжєимє(н)ныє Пастырє, цєлы(м) бє(р)вєно(м) вымысло(в) но́вы(х), зѣницꙋ сп҃сє́нїѧ лю(д)ского завали́ли (1598 *Виш.Кн.* 284); Блюдѣтєсѧ ѡ(т) псо́въ и злы(х) дѣлатєлєи тоє(ст) ѡ(т) лжєимєнны(х) Пастырє(и), кото-

рыє ꙋ виногра́дѣ Хсвѣ роби́тисѧ по(д)нѧли, а ѡного сами(ж) запꙋстошили и тє(р)нїє(м) бє(з)зако(н)ного жи́тїѧ заростили (Там же, 309).

ЛЖЕЙ, **ЛЖѢЙ** *присл. в.ст.* (*простіше*) легше: ѡ(т)ра́днѣє: лжѣй, зно́снѣй (1627 *ЛБ* 146); а што ко́лвєкъ бꙋ́дєтъ всєгѡ нєха́й ѡ(т)но́сѧтъ до тєбє, а сами толк мнѣ(и)шїи рє́чи нєха́й сꙋдятъ: ижє бы тобѣ лжєй было, подѣливши тѧжа(р) мєжи и́нших (серед. XVII ст. *Хрон*. 95 зв.).

Див. ще **ЛЕХЧЕ**.

Пор. **ЛЕГКО**.

ЛЖЕЛЮБЕЦЪ *ч.* Брехун: Того… показати не можеш, абы з школы… богоносец выйти имѣл, толко все… блаженной наукѣ сопротивници, — …пружнославолюбцы хелпливыи, велерѣчивы, самохвалны, фарисѣи возносливы, клеветницы, лжелюбцы (1608–1609 *Виш.Зач*. 225).

ЛЖЕНЬЄ *с.* Обмовляння, оббріхування: Которіи, маючи на… Фотіа жолчемъ отеклое сердце… до лженья и шкалованя св. Фотіа удались, абы презъ той свой облудный поступокъ и серца православныхъ отъ него отразили (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 741); Гажде́нїє: Злохꙋле́нїє, га́нба… ганѣньє, лжє́ньє (1627 *ЛБ* 25).

Див. ще **ЛГАНЬЄ**.

ЛЖЕПАСТЫРЪ *ч.* Лжепастир, псевдопастир: Равно есть… абы таковые блазнители и никакоже // в церкви не были, и полезнѣе (глаголет в Никонѣ, в словѣ о лжепастырех и лжеучителех) собору вѣрных самѣм в церковь собиратися и спасати, нежели соблазнители и слѣповождами во погибель и муку вѣчную отити (1608–1609 *Виш.Зач.* 200–201).

ЛЖЕПРОРОКЪ *ч.* Лжепророк, псевдопророк: нєкрєщєныє… //… прє(л)щєныє ѡ(т) дїаво(л)ского слуги и лжепророка махомєта тꙋрˢки ч(с)тнѣйшїє є(ст) прє(д) бг҃мъ в соудѣ и правˢдѣ якой такой, нєжєли крєщє(н)ниє лихи (!) (п. 1596 *Виш.Кн.* 262–263); А ежели латынские мниси учат и проповѣдают, не лакомтеся на тое, бо и диявол учит, и проповѣдает, и ангелом ся чинит, и преобразует, и лжеапостолы, и лжепророки, и лжеучители родит (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 244); Господь Богъ… оповидѣлъ мовячи: "повстанутъ лжехристи и лжепророцы, не вѣрте имъ, ото впродъ реклемъ вамъ" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 314).

ЛЖЕСВѢДИТЕЛЬ *ч.* Лжесвідок: коу́плютˢ тыжъ сѧ та́мъ, и прєлюбодѣє, и чꙋжолѡ(ж)ницы, ско́толо́жницы, лˢжєсвѣди́тєлѧ, кривоприсѧжˢницы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70).

ЛЖЕТВОРНОЄ *с.* Облуда, фальш: offucia, a(e), бѣлило, лжєтво(р)ноє (1642 *ЛС* 290).

ЛЖЕУЧИТЕЛЬ *ч.* Лжеучитель, псевдоучитель: Равно есть… абы таковые блазнители и никакоже // в церкви не были, и полезнѣе (глаголет в Никонѣ, в словѣ о лжепастырех и лжеучителех) собору вѣрных самѣм в церковь собиратися и спасати, нежели соблазнители слѣповождами во погибель и муку вѣчную отити (1608–1609 *Виш. Зач.* 200–201); А ежели латынские мниси учат и проповѣдают, не лакомтеся на тое, бо и диявол учит, и проповѣдает, и ангелом ся чинит, и преобразует, и лжеапостолы, и лжепророки, и лжеучители родит (1615–1616 *Виш.Поз. мисл.* 244); Златоꙋ(ст) вˢ маргари(т), вˢ словѣ г҃і, ѡ лжєучи́тєлєх пи́шєтъ тыми сло́ви (Київ, 1621 *Коп.Пал.* (Лв.) 29).

ЛЖЕХИТРОСТЬ *ж.* Фальш, лукавство: Не всѣ ли отъ молодости ажъ до старости нынѣшнего часу въ сварахъ, тяжбахъ… лжехитростяхъ, абы баламутствомъ ближнего звитежилъ, животъ свой проводили и нынѣ провожаютъ? (1603 *Пит.* 101).

ЛЖЕХРИСТЪ, **ЛЪЖЕХРИСТЪ** *ч.* Лжехристос, антихрист: ша́та(н)… всѣ(х) свои(х) хотѧчи… на вѣ(ч)ныє ро́скоши посади́ти… стара́ючи(с) // абы всѣ… лжєх҃ꙋ… поклони́лисѧ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 63–64); Мнози бо лъжєхристы маются явити и на пре́лєсть многих будут изводити (к. XVI ст. *Укр.п.* 87); Господь Богъ… оповидѣлъ мовячи: "повстануть лжехристи и лжепророцы, не вѣрте имъ, ото впродъ реклемъ вамъ" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 314).

ЛЖИВЕ, **ЛЬЖЇВЕ** *присл.* Те саме, що **лживо**: за́повєди вѣдаєшˁ ли. нє дѣлай прєлюбы. а нє оубїи, и нє крадь, а лˁживє нє свѣдьчи (1556–1561 *ПЄ* 166); много и ты(х) было кото(р)и лˁживє свѣ(д)чили на нєго (Там же, 189); заповѣди вѣдаєш лї. прєлюбы нє дѣлай, а нє оубїй, и нє крадˁ, а льжївє нє світъчи (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 63); гды лжи́вє трꙋди(ш)сѧ: а та́мо правди́вє лю́тꙋю // мꙋкꙋ пострада́єшъ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29215, 262–262 зв.).

ЛЖИВИЙ *див.* **ЛЖИВЫЙ**.

ЛЖИВО *присл.* Неправдиво, брехливо, фальшиво: Мудры есте — признаваем вам, але лживо; мы же имамы слово чисто и истинну неподозреную (1610 *Виш.Посл.Лв.бр.* 233).

Див. ще **ЛЖИВЕ**.

ЛЖИВОЛИЦЕМѢРНЫЙ *прикм.* Лицемірний: Не толко с простых морских людей, но и с твоего, рекомо духовнаго, лживо-лицемѣрнаго езуицкаго живота ни единаго не имѣеш (1608–1609 *Виш.Зач.* 220).

ЛЖИВЫЙ, **ЛЖЇВЫЙ**, **ЛЖЫВЫЙ**, **ЛЪЖИВЫЙ, ЛЬЖИВЫЙ** *прикм.* **1**. Брехливий, неправдивий: ѡ(т)стѫпѣтє ѡ(т) мєнє вси дєлающи(и) бєзакониє. таковии бо сѫ(ть) єрєтици. словомъ вѣроуєть. а в таинѣ инаково. многи бо лъживии єрєтици. и лживии оучитєли (1489 *Чет.* 214 зв.); яви(ли)сѧ прє(д) ними якобы ѡмылˁныи и(х) повѣсти. або лжывыи. и нє вѣри(ли) имь (1556–1561 *ПЄ* 331); єсли в порозꙋмє́нью зоста́нєшъ, жє лживыє слова мо́вишъ, тєды хо́ть то и цєсаро(м) бы́ти достꙋпи́лєсь (Острог, 1614 *Тест.* 154); Нє бꙋдєшъ прїимова́лъ го́лосꙋ лжи́вагѡ, и нє проло́жишъ рꙋки твоє(и) абысь за нєзбо́жнымъ мѣлъ мо́вить фалши́воє свѣдє́цство (серед. XVII ст. *Хрон.* 100);

у ролі ім. с. р. **лживоє** — неправда, брехня: ꙗкъ правди́вого ч҃лка мо́ва ми́лы(м) оу людє́й бы́ти чинитˁ, та́къ лжи́воє и зрадли́вє хи́троє, до нє́нависти оу всѣхъ людїй прию́дитъ (Острог, 1614 *Тест.* 154).

2. Фальшивий, несправжній: Вєлˁми сѧ стєрєзѣтє ѡ(т) лˁживы(х) пр(о)рковь. которыи приходѧ(т) к ва(м) въ ѡдєжˁда(х) ѡвˁчихь (1556–1561 *ПЄ* 40); арˁхиєрєє жє и оучитєлїє и вєсь зˁборь. искали лˁжївого сˁвѣдоцьсˁтва противь ї҃сви, абы оубили єго (Там же, 114 зв.); Слоухай жє, лгарю клєвєтникѫ, а лживый свѣдькоу, ѡ(т)ложѣтє ло(ж) (XVI ст. *УЄ* № 29219, 224); Далѣй мови(т) ѡ ты(х) бе(з)слове(с)ны(х), то є(ст) ѡ злодѣиствѣ а (л)живо(м) свѣдоцствѣ ч҃лчо(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 175 зв.); То(ж) па(к) ѡ злодѣйствѣ и льживо(м) свѣдоцствѣ (Там же); тогда есми

и оставих срамоту чинити отвѣтом и писанием на скаржино лживое и потварное злѣпление о отступленю греков и Руси от костела латинского и прочиих басней (1608–1609 *Виш.Зач.* 212); прєто Па́вєлъ ст҃ый: розбива́є ло́жъ тогѡ лжи́вогѡ Пр҃р(о)ка (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.);

у ролі ім. брехун: ѡ(т)ступє(т) нѣкоторыи ѡ(т) вѣры по(с)лухавши духо(в) зра(д)ливы(х) и наꙋ(к) бєсо(в)ски(х) чєрє(з) ѡблу(д)ную лживы(х) мову (II пол. XVI ст. *КА* 510, на полях).

ЛЖИТИ, **ЛЖЫТЫ**, **ЛЪЖИТИ**, **ЛЬЖИТИ** *дієсл. недок.* **1**. (що) Зневажати; обріхувати: ѡни… довтѣпо(м) прєвро́(т)ны(м) Б҃гословскꙋю чисто(ст) и наоуку лˁжити си́лоуютсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 142).

2. (кого, кого чим) Ганьбити, лаяти, обзивати: кгды Іосифъ помененогѡ Самійла… передъ себе позвалъ, не только не сталъ, але и его словы льжилъ (Володимир, 1609 *АСД* VI, 116); тамъ шляхетного пана Бростовского кгвалтомъ порвавши, шарпали, лжити, били (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 1/VI, 398); его кнежацкая милость,… смелъ при велю людей зацныхъ… словы неучтивыми и ущипъливыми лжити (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 53); мєнованыє при(н)ципаловє… с помо(ч)никами своими ѡ таково(м) приє(з)дє… вєдомо(ст) маючы… є(г) м(л)… лаꙗли, лжили (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 579, 122); теды он малъжонку протестуючогосе словы непристойными, которых тут и въспоменути не годитъсе, лъжил, сромотилъ (Луцьк, 1647 *АрхЮЗР* 1/VI, 812); тамъже и помененые принъципалове с комъпринципалами своими…, з дому одъного, в рынъку будучого, пяныє выпадъши… зараз протестанъта… словами неуцътивыми лжыты и соромиты, называючи гулътаями, почали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/VI, 46).

Див. ще **ЛГАТИ**.

ЛЖЇВЫЙ *див.* **ЛЖИВЫЙ**.

ЛЖЫВЫЙ *див.* **ЛЖИВЫЙ**.

ЛЖЫТЫ *див.* **ЛЖИТИ**.

ЛЖѢЙ *див.* **ЛЖЕЙ**.

ЛЗА *ж.* Сльоза: З гѡ́ркими тѧ лза́ми, ны́нѣ потыка́ємѡ: И то́тъ Лѧмє́нтъ зˁ бо́лє(м) Ср(д)чны(м) замыка́ємѡ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 4); Повабл́ѧє(т) на(с) до Пла́чꙋ и окра́са лица лза́ми ѡмо́чєногѡ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19); И вы(ж) Спꙋдє́є з Ни́щихъ кˁ Гро́бꙋ пристꙋпѣтє Го́ркопєлы́нныи лˁзы, з очій выпꙋстѣтє (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 8); А҃гглъ… Пла́калъ бы подобно и далѣй, алє єди́нъ ѡдˁ старцѡвъ гамовалˁ лзы єгѡ, ѡповѣда́ючи, жє сѧ знайшо́лˁ той, кото́рый Кни́гꙋ ѡтворити маєтˁ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3).

Див. ще **СЛЕЗА**.

ЛИ[1] *спол.* **І**. (*зв'язує члени речення*) **1**. (*розділовий*) або, чи: Та(к)жє оуваривши бѫквицѫ, кто бѫдє(т) ꙗсти, ли пити оуздоровлıає(т) ѡчи с которыхь сє(ль)єза тєчє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7); Бо та(м) ю(ж) сплощъ бито а (с)нать нє смотрєно. Камєнє(м) ли ѡбꙋхо(м) кого ꙋдарєно. Нѣзащо та(м) бы(л) да(р) б҃жыи и прыготованыє (1636 *Лям. о приг.* 7 зв.).

2. (*розділово-перелічувальний*) або… або, чи… чи, чи то… чи то: чого єстє вышˁли видѣти на поустыни. тростиноу ли котораа то ѡ(т) вѣтра колѣблє(т)сѧ. и чого жь єстє вышьли видѣти. ч҃лка ли которыи бы

быль ѡболочєнь в҄ дорогоє ѡдѣнѧ (1556–1561 *ПЄ* 242); єди́ны коро́т҄ко ли до́лго ли на свѣтє побыва(в)ши, до общє(и) ма́тєрє своєє воро́чаю(т)сѧ а и́ныє на мѣстца и(х) настꙋпаю(т) (Острог, 1587 *См.Кл.* 1); Христос владыка бог, коли спасение проповѣдати вселеннѣй послати хотѣл, архиерее ли иерусалимские на тое достоинство избирал, Анну и Каияфу ли тою годностию почтил и оных ли на тую службу оную возвал (1598 *Виш.Кн.* 104); Щó тєжъ єстъ тръва́лоє и пє́вноє на́ свѣтѣ повѣ(ж) ми. має(т)ность ли; кото́раѧ ани вє́чєра часо(м) нєдочєка́ла. сла́ва ли (Острог, 1607 *Лѣк.* 107);

(*чергується з* **чи ли**) або… або, чи… чи: к҄то бы коли к҄лал҄сѧ црквїю ничого нє є(ст). алє к҄то бы к҄лал҄сѧ з҄лото(м) црквны(м), винєнь є(ст). г҄лоупїи а с҄лѣпїи. што є(ст) бол҄шє(г)[о], з҄лото ли чили црквь посвщающаа з҄лато (1556–1561 *ПЄ* 98 зв.); што се дотычет лекгат диспозыцыи, которые се мели по зойстю зъ света… церкви его, отверати, тые мають ли се за тестамент, чи ли за ординацыю розумети (Варшава, 1629 *ЧИОНЛ* XIV-3, 147);

(*чергується з* **чи**, **або**) або… або, чи… чи: приєхали є(с)мо за по(с)ланьємъ пна анъдрєꙗ мо(н)тольта абыхмо ѡглєдали єє мл(с)ти // кнгню ма(л)жонъкꙋ… а матъкꙋ єго чи жива або ꙋ вєзєнью сєдитъ ли (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 81–82);

(*чергується з* **или**) або… або, чи… чи: Тому неборакови в // месяц раз трафится напитися и то без браку; што знайдет горкое ли или квасное пиво альбо мед, тое глощет (1596 *Виш.Кн.* 74–75); лож ли то была в Берестю тому чуду или истинна, только, молю, пилне присмотрѣтеся от овдешнего чуда и берестейского (1598 *Виш.Кн.* 117); тая твоя данина на пожиток ли или на погибел вѣчную будет, на славу ли или на безчестие вѣсное ся превратит, на долго ли или на малый час ся в руках попѣстуе(т) (1599–1600 *Виш.Кн.* 47);

(*чергується з* **або**) або…або, чи…чи: Панє мой чого потрєбꙋєшъ хочєш ли аксамитꙋ єдомашки, дамасцєнꙋ, бархєтꙋ, полъєдома́шкꙋ, бꙋкгронꙋ, тафты або ꙗкого рожа́ю єдомашки блаватꙋ? (XVI ст. *Розм.* 52 зв.); нє дбаєтє шкодꙋ ли або пожитокъ ѡтрымаю бына(м)нѣй то васъ нє долєгає(т) (Там же, 57);

(*чергується з* **альбо**) або…або, чи…чи: якъ и и́ншїє всѣ с҄ катало́кгꙋ Дꙋхѡныхъ, котры́мъ до прочита́нѧ Кни́га та́ѧ прїйдєть, в҄ чо́мъ ко́львєкъ омы́лка, в҄ Сло́вѣ ли яко́мъ нє // вла́снє пєрєло́жєномъ, а́льбо в҄ объѧснє́ню рє́чи хи́ба яка́ѧ єсли́ бы сѧ находи́ла, бєз҄ чого троу́(д)но вє́нцъ бы́ти мо́жєтъ. тє́ды… про́симо… абы… Пєрєкла́дачєви… пєрєба́чєно бы́ло (Львів, 1614 *Кн. о св.* 444–445).

II. (*зв'язує частини речення*) **А**. (*з'єднує частини складносурядного речення*) (*розділово-перелічувальний*) чи: Стоупила есмь до заграды орѣховое, абыхъ оглядала яблока оудольная и осмотрела, кьвитуть ли винници а распложають ли ся яьблока раиска? (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); чого єстє выш҄ли видѣти на поустыни. тростиноу ли котораа то ѡ(т)вѣтра колѣблє(т)сѧ. и чого жь єстє вышьли видѣти. члка ли которыи бы быль ѡболочєнь в дорогоє ѡдѣнѧ (1556–1561 *ПЄ* 241 зв.);

(*чергується з* **чи ли**) чи…чи: Кто згрѣшилъ? — тотъ ли, который… на церкви Божіе шкоду упорною отвагою читаетъ, чи ли мил. ваши (Київ, 1634 *КМПМ* I (дод.), 555).

Б. (*зв'язує частини складнопідрядного речення*) **1**. (*приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної*) чи: у Грицка боярина

з Билвич видел в головѣ пят ран рубаных шкодливыхъ…, с которыхъ ран не вѣдомо, будет ли жив (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 178); слугу моєго Матыса Соколовского, учтивого шлѧ(х)тича, ѡкру(т)нє зруба(ли), [ѡ(т)] которыхъ ра(н) нє вєдати, будє(т) ли живъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 84);

(*у спол.* **еще ли**) чи: Не вѣмы, еще ли сіе правда, но братіе теперъ новопришедшіи повѣдали намъ общеніе твое со Латинники (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11).

2. (*приєднує підрядну частину умови до головної*) якщо: въсхотять ли они [слуги] по своей доброй воли ему служити, и они нехай ему служать (Краків, 1512 *АрхЮЗР* 8/IV, 222); а похочєть-ли который чєловєкъ зостати на том сєлищи, тот маєт Єго Милости дати выходꙋ зъ дворища копꙋ грошєй (Острог, 1514 *AS* III, 113); Свѣтилˁникъ тѣла твоєго єсть око. боудє(т) ли око твоє просто. то вˁсє тѣло твоє свѣтло боудє(т) (1556–1561 *ПЄ* 36 зв.); он мне поведил: "…а будеш ли дей кгвалтом далей добиватися, поткает тебе што дивного" (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 86); боу(д)те тръпеливыми а(ж) до смрти, хочете (ли) оутѣшенїє съ мною мѣти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 54); а хто бы потом не хотѣл, за еретика до людий ѡтдают, а могут ли — карают (поч. XVII ст. *Вол.В.* 85).

3. (*приєднує підрядну частину мети до головної*) якщо: Рєчє Чловєкъ: "Ѝ тобѣ повѣдаю, поиди ж собє прє(ч) ѡ(т) мєнє, хочєшъ ли бо(л)шє на свѣтѣ бити, бо ѧ тѧ расѣкꙋ мєчємъ своимъ" (XVI ст. *Сл. о см.* 335); А хочешъ ли ширей вѣдати о столицы Петра светого Рымской, читай же собѣ въ "Евангеліи Учителномъ" Рускомъ, друкованомъ, листъ 204 цалый тамъ обачышъ, хто на его столицы продкуетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 134).

ЛИ², **ЛѢ** *част*. **1**. (*питальна*) чи: юда… р(ч)є. вѣдаю ꙗ гораздо. што црца возысканиꙗ хочєть творити ѡ(т) дрѣва. на нємъ жє їс(с)а пропали ѡци нашї. прото жъ говорю ва(м) блюдѣтє (и) нихто нє повєдаи. ащє лї исповєдаєтє. то разорєна будє(т) прєданиꙗ ѡцъ наши(х) (1489 *Чет.* 201); жидовє кричали рєкоучи. выпоустиш ли ты того. южь нє боудєшь прїятєлє(м) цєсарєви (1556–1561 *ПЄ* 430 зв.); можє(т) ли кто похвали(т)сѧ из мєжи ва́съ. абы мѣ(л) нєѡблꙋ(д)нꙋю любо(в) до бли(ж)нєго (Вільно, 1596 *З.Каз.* 37 зв.); а хс повѣди(л) емоу хоче(ш) ли з(д)оровь быти, вста(н) же а возми постѣ(л) свою і иди (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 64); приятєлю, што хочєшъ кꙋпити? ходи сюда, хочєш ли што кꙋпити (к. XVI ст. *Розм.* 25 зв.); Не тот ли, присмотрися и признай, если правду глаголю! (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191); Тре́тїи отрокъ. Єстъ ли тоу кто с Пастꙋхѡ(в) нє́хъсѧ озыває(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 70); А хочете лѣ вѣдати, для чого то унѣю тѣ двѣ особѣ приняли вышь менованные, то есть Ипатій Потѣй, а другій Кирило // Терлецкій? (1626 *Кир.Н.* 12–13); Мо́гꙋтъ ли сѧ всѣ та́йны повтаря́ти. Ѡ(т)вѣтъ, Нє мо́гꙋтъ (Львів, 1642 *Жел. о тайн.* 3);

(*уживається в постпозиції до слова, яке є логічним центром вислову*) чи: всє право пєрє(д) судомъ кгро(д)скимъ… показа(л) котороє ли быся тєпє(р) и на потомъ щити(ти) и засланѧти ѡ(т) ко(ж)дого такового зрушитєлѧ мє(л) и имъ сѧ во всємъ томъ ꙋсправє(д)ливи(л) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69); що(ж) тєды, бога(т)ство ли. кото́рого

де(р)жа́вци нарѣка(н)є тєрпѧ́тъ, бѣда повѣдає(т), бога́тымъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 104); А тако́вый пло(д) жи́зни вѣчнои, або ли ро́скоши нб҃(с)нои, якѡ гро́но вина́ чꙋдногѡ… пока́зꙋєтъ ва́мъ нн҃ѣ, нє рꙋка́ исꙋса на́винна: но Рꙋка и ꙋста Іи҃са сн҃а Бж҃їѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 168).

2. (*підсилювальна*) же: якь можєть слѣпець слѣпˁца водить ци нє ѡба ли въ ямоу вˁпадоуть (1556–1561 *ПЄ* 237); то́ ли зˁ оуло́мности на́шєи лю́дскои, частокро(т)нє до Адвєрса́рѡ(в) прєрєчо́ны(х) бѣгаємѡ, и ѡны(м) проти́вко само́мꙋ Бг҃ꙋ прє(з) грѣхи спро́сныє воєва́ти допомагаємѡ (Київ, 1648 *МІКСВ* 346);

(*у спол.* **да ли**) та, хіба: Да́ ли нє вѣдає(ш), и(ж) то нє ты рꙋгає(ш)сѧ и смѣє(ш) зˁ и́нока, алє то(т) которы(и) мѣстцє своє(и) вла(д)ности собѣ оуфꙋндова(л) в тобѣ (1596 *Виш. Кн.* 63); да ли нє знає(ш) и(ж) тыє ми(р)ски(х) оучя(т) да ли нє знає(ш) и(ж) тыє дворѧ(н) оу́прєомꙋдраю(т) (Там же, 69).

ЛИБЕРАЦІЯ *ж.* Привілей, виданий вищою духовною владою: Звыкли ваши духовные папѣжского вызнаня ловити и до оное матнѣ, яко безрозумливую рибу огромностю болта своего, то есть // мовы поважное и грозное, зъ хитростю Влоскою змѣшаное и папѣжскими индултами и либераціями упижмованой, заганяти (1603 *Пит.* 94–95).

ЛИБО *спол.* **I**. (*зв'язує члени речення*) **1**. (*розділовий*) або, чи: маєть ѡ(н) тоє имє(н)є нашо кунєвъ… самь ꙋживати либо какъ мохотѧ в ты(х) пинєзєхъ кому завєсти (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25 зв.); М(с҃)ца а́вгꙋста, по гєбрєискꙋ ловъ либо авъ, просто сєрпєнь (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 36); Тєды тє(ж) с кн҃жа либо з ги(р)тꙋрє(и)… выгнаны ты(х) жє цєрємонѣ(и) и вє(с)бя(р)ствѣ и палєня ꙋставѣ(ч)но(г) ѡ(г)ня, на чє(ст) бг҃о(в) литвꙋ и жмои(д) наꙋчи(л) (1582 *Кр.Стр.* 84); оттолкнувшийся один перст либо палец, зараженный гнильством или огнем пекельным… от четырех, от руки отсечет, яко то и людем страдати бывает (1608–1609 *Виш.Зач.* 214); А если бы еси хотел, Скарго, овде в турскую землю проходитися, либо довѣдати, тогда множество неисчетное по всѣх сторонах найдеш в родѣ сербском и болгарском (Там же, 218).

2. (*розділово-перелічувальний*) або… або, чи… чи: Каждомоу. єванˁгєлїю. чтомомоу. либо на оутрънѧ(х) либо на ли(т)рˁгїахь. на праз(д)никы, владычнѧѧ. и богородичины. и вы(б)ранымь ст҃ы(м)ь вˁ мѣсѧци сєпˁтє(в)рїи. рєкомѣмь, юрьїмь. которыи дръжить, тридєсѧ(т) днїи. А днь маєть в собѣ, годинь. дванадєсѧть (1556–1561 *ПЄ* 443);

(*чергується зі сполучниками* **або**, **алибо**, **или**, **любо**) або… або, чи… чи: хтобыколвєк из тых ѡбаполных сꙋсєдов… Писочєнских хотєл зємлю чєрєз тыє старыє граници… либо правом, або кгвалтовнє ѡтнимати, тогды ꙗ маю кнѧзѧ Фєдора… ѡт того застꙋпати (Пісочне, 1541 *AS* IV, 285); а чий бꙋдєт нєвод, либо кнѧзѧ Андрѣєвь, а либо кнѧзѧ Иванов, ино на кнѧзѧ Андрѣѧ дѣль, а на кнѧзѧ Ивана дѣль, а на невод дѣль (Святе озеро, 1509 *AS* III, 69); наподленнѣйший в разумѣ языка словенскаго русин, либо сербин или болгарин вѣдает и разумѣет, чем спастися может, если только сам восхощет (1608–1609 *Виш.Зач.* 217); А єсли бы на(д)… вєликымь писмєнємь нє быль написань конє(ц), ни(д)єли. любо пнє(д)лˁкоу. любо вто(р)коу. либо

срє(д). либо чє(т)р҇кꙋ. либо пѧ(т)коу. либо соуботѣ. нє ставаи (1556–1561 *ПЄ* 442 зв.).

II. (*зв'язує сурядні речення*) (*розділово-перелічувальний*) (*чергується зі сполучником* **или**) або… або, чи… чи: Либо утаилося то от тебѣ, Скарго, или не имѣеш вѣдомости о том или как повод доброволнѣ, аки аспид глухий, затыкает уши, во еже не слышати гласа обавающих (1608–1609 *Виш.Зач.* 218).

Див. ще **АБО**, **АЛБО**, **АЛИ**, **АЛИБО**, **АЛЮБО**, **ЛЮБО**[1].

ЛИБОЙ *присл. у функції вставн. сл.* Мабуть, либонь: Tá ná sczo ták mnoho máiesz lyboy ná żonku kydáiesz (Яворів, 1619 *Гав.* 17); Алє радшє того Хр҇(с)та нє зачѣпаймо! Ѡ(т)кꙋдꙋ єсть, того добрє нє знаємо. Бо мои оусѣ жили починаютъ дрижати, — Либой коло насъ нє жарти! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18).

ЛИБРА, **ЛѢБРА** *ж.* **1**. (*міра ваги, що дорівнює одному фунтові*) лібра: взѧлъ ѡ(т) Пєтра марша(л)ка сꙋмꙋ пяти либръ и пяти солдовъ брабантскихъ взглѧдомъ на(и)мована домꙋ на по(л)рока (к. XVI ст. *Розм.* 69 зв.); взѧлъ ѡ(т) ивáна вєликого мєшкаючого в брꙋкгахъ сꙋмꙋ дєсєти либръ з котóрыхъ кождая важи(т) двадца(т) штибровъ (Там же, 71 зв.).

2. (*міра друкарського паперу, що дорівнює двадцятьом чотирьом або двадцятьом п'ятьом аркушам*) лібра: папєрꙋ… взѧто либръ три гр҇шє(и) шєсть (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 311); За либрꙋ папєрꙋ гро(ш) пꙋ(л)чва(р)та (Львів, 1612 *ЛСБ* 1047, 2); 4 либры папєрꙋ до ꙋвивана лѣтє(р) (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17); давы(д) кꙋпи(л) за мо(и) грошѣ в люблинѣ папєрꙋ бє(л)ли пꙋ(л)трєтѣ бє(з) 6 лѣбє(р) (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18).

ЛИВАДА *ж* Левада: даєм и потврьждаєм… мѡнастири пєт ѱалчи виногради ꙋ Хородищє и сь крамє и сь мѣсто за рѫбник и за ливадѫ (1583 *DBB* I, 86).

ЛИВАНОВЪ *прикм.* Ліванський. ◊**древо ливаново** — ліванський кедр: Престолъ, вечерядло оучинилъ собѣ царь Соломонъ зъ древа ливанова, столпы его сребряны (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52).

ЛИВАНЪ[1] *ч.* Ліванський кедр. *У порівн.:* ви(д) єго яко ливанъ избранъ, и яко кéдровє, а гортáнь єго слáдость (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235 зв.).

ЛИВАНЪ[2], **ЛИВАНЬ** *ч.* Ладан: Которая єсть то тая, жь то оуступаеть чересъ поустыню, какъ бы столпъ домный зъ добровонныхъ рѣчей мирры а ливана (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52); гды отъ идоложерцовъ поиманъ былъ, не стерпѣвши мукъ, вергъ ливанъ на жертвище и далъ хвалу бѣсомъ (1603 *Пит.* 55); *У порівн.:* Вѣрꙋ ꙗко злато любовь ꙗко ливань, покору ꙗкъ зми(р)ну к ней же еси позва(н) (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 95).

ЛИВАНЬ *див.* **ЛИВАНЪ**.

ЛИВИЦА *див.* **ЛѢВИЦА**.

ЛИВОВЯНЕ *див.* **ЛЬВОВЯНЕ**.

ЛИВЫЙ *див.* **ЛѢВЫЙ**.

ЛИГУРЇЮСЪ *ч.* Вид коштовного каменю: литꙋргїюсь єсть камє (!) тако названъ, ѡ(т) рыси звѣрѧ понєжє ѡ(н) родьтсѧ (!) ѡ(т) єгѡ сцавє(н)а, а врємєнє(м) окамєнєєтъ (XVI ст. *Травн.* 519 зв.).

ЛИҐАМЕНТЪ, **ЛИКГАМЕНТЪ** *ч.* Встановлені юридичні вимоги: которыє то запи-

сы дєловыє и(х) ѡбовѧ(з)ки ко(н)дыци(и) и ликгамє(н)та ширє(и) в собє ѡ(б)мо(в)ляю(т) (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112); Я Иосиф Никифорович Путивєц… а я Овъдотя Ситковна… //… во въсєм с потомством… под тои лист доброволъныи запис нам и под всѣ єго ликгамєнта доброволнє поддаючы и записуючися (Київ, 1625 *ПІФ* 146–147); Тєды ѧ… то(т) то запи(с) рꙋ(ч)ны(и)… во (в)сихъ єго пу(н)кътахъ клѧвзꙋлѧ(х) а(р)тыкꙋлахъ и ликгамє(н)тахъ во всє(м) апробꙋю ꙋмоцнѧю и записꙋюсє имєнє(м) єє м(с) (Крупець, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2006, 19).

ЛИҐУМИНА *див*. **ЛЕГУМИНА**.

ЛИЖАТИ *див*. **ЛЕЖАТИ**.

ЛИЖЪ *див*. **ЛИШЪ**.

ЛИЗАТ *див*. **ЛИЗАТИ**.

ЛИЗАТИ, **ЛИЗАТ**, **ЛЫЗАТИ** *дієсл. недок.* (що) (*проводити язиком по чомусь*) лизати: а пото(м) дє(и) то(т) нахи(м) з рабєє(м)… вночи тоє дєтѧ зарєзали… а по зарєза(н)ю лупили и сє(р)цє вынѧ(в)ши лиза(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); ѡдны повєда(ли) жєбы сє(р)цє вынє(м)ши спєкли и зєли а другиє лизали и лупили тєло (Там же, 60); Лаза́рѧ жє ѱи ты(л)ко ѡкроужи́ли ли́жꙋчи раны єго́ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 259); лызати — lamso (I пол. XVII ст. *Своб.* 31); Ѱси стрꙋпи и ра́ны жєбрака́ нєндзного лиза́ли нє кꙋса́ючи анѣ оуража́ючи, алє ѧко́бы жа́лꙋючи єгѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598); **ногы лизат** *див.* **НОГА**;

(що) злизувати, вилизувати: ѱи приходили к нємꙋ, гно(и) з ра(н) є́го лиза́ли. и єго ѡчи́щали (XVI ст. *УЄ* № 29519, 125); Дєми(д) Щєниє(в)ски(и)… пн҃а Стєфана Дє(д)коє(в)ского… потаємнє… ꙋ тва(р) потсрєли(л)… и па(ст)вєчи сє на(д) тєло(м) забитого… сєрє(д) двора покинꙋ(в)ши псо(м) крє(в) лизати каза(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18); Мєлхисєдє́къ… то́лкѡ бы́ліє а вє́ршьє дꙋ́бноє єда́лъ а въ воды мѣсто ро́сꙋ лиза́въ (серед. XVII ст. *Хрон.* 25 зв.).

Див. ще **ЛИЗОВАТИ**.

ЛИЗОВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що) злизувати, вилизувати: пси прїходѧчи до нєго тєды гной то(т) лизовали и раны ѡчищали (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209 зв.).

Див. ще **ЛИЗАТИ**.

ЛИЗТИ *див*. **ЛѢЗТИ**.

ЛИЗУНЪ *ч.* Лизун, підлабузник. Вл. н.: Лизꙋ(н) Кꙋ(р)ха(н)ски(и) (1649 *РЗВ* 317).

ЛИКАРЬ *див*. **ЛѢКАРЬ**.

ЛИКВИДОВАТИ, **ЛИКВИДОВАТЪ** *дієсл. док.* (що) Визнати недійсним, скасувати: Хотечи тогды присеги ликвидовать, просилъ помененый Мойсей атаманъ о придане возного (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 6/I, 512); ихъ милость, тымъ се не контентовавши, яко на становиску розгостилисе, стации на килъка тисечей золотыхъ, которая реестромъ фиделитеръ списанымъ ликвидована и юраменътомъ одъ месчанъ Носовъскихъ компробована будеть, ексъторсерунтъ (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 393); Презъ который таковый свой // поступокъ, и же противко праву посполитому выкрочили,… и до шкодъ не малыхъ, которые часу права позвами ликвидованые будуть, привезли и приправили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569–570).

ЛИКВИДОВАТИСЕ *дієсл. док.* Скасуватися: А за(с) сторона поводовая… домовя-

ласє, абы суд во(д)лу(г) дєкрєту трыбунально(г)[о], которы(и)… слу(ш)ны(и) и пра(в)дивы(и) укажє(т)сє во(д)лугъ права, що сє и(н)квизициєю я(с)нє ликвидує(т) пє(р)вє(и) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201).

Пор. **ЛИКВИДОВАТИ**.

ЛИКВИДОВАТЪ *див.* **ЛИКВИДОВАТИ**.

ЛИКГА *ж.* Об'єднання, союз: з ракооускимъ домомъ потихоу ликги нє приняли (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 204).

ЛИКГАМЕНТЪ *див.* **ЛИҐАМЕНТЪ**.

ЛИКГУРКГУСОВЕ *мн.* Лігури, лігурійці: Внѣмалъ на(д) всѣ иншїи знамєни́тшихъ на́рѡдахъ Кгрє́цкомъ и Ри(м)ско(м) были… Ликгꙋркгꙋсѡвє, Ко́дрѡвє… Фабиꙋсѡвє (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 1 ненум.).

ЛИКОВАНИЄ *с.* Радість, радощі, тріумфування: Освящения ума, от которого ся и тѣло святит,… закоторым идет в доспѣвших неизреченная радость, утѣха, мир, // слава, ликование и торжество ровно со ангели (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 245–246).

Див. ще **ЛИКОВАНЬЄ**.

Пор. **ЛИКОВАТИ**.

ЛИКОВАНЬЄ *с.* Те саме, що **ликованиє**: Пирова́нїє: Ликова́ньє (1627 *ЛБ* 81).

Пор. **ЛИКОВАТИ**.

ЛИКОВАТИ *дієсл. недок.* (з ким і без додатка) Веселитися, радіти, торжествувати, тріумфувати; співом прославляти кого-небудь: пси вью(т), гласа(т) и ликꙋю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264); Послоухаймо… ꙗкъ звиᲆтажства своєго пѣ(сн) вєли́коую ликоуючи спѣва́єтъ: ꙗкъ голо́снаꙗ сло́въ горѧчи(х) мєлодїа або си(м)ѳонїа нб(с)ъ са́мыхъ вы́соко(ст) прєража́єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 30); нб҃(с)ногѡ цр҃(с)тва дѣдицства достꙋпи́вши, зˢ о́ными южъ на́вѣки ликꙋєтъ, и злꙋча́єтъ вєсєлˢє зˢ тыми, ко́торыхъ нога ста́нꙋла на правотѣ (Київ, 1627 *Тр.* 554); Ово сла́вный звитя́зца, сла́внє триꙋмфꙋєтˢ. На триꙋмфа́лном(ъ) во́зѣ вєсє́ло ликꙋєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 30); Вы нн҃ѣ съ Агг҃лы Бж҃їими ликꙋєтє, и Триꙋмфъ вѣчногѡ вєсє́лїѧ справꙋєтє, По выйгра́ной би́твѣ; звѣтя́зтва ва́шєгѡ, А вѣчногѡ поко́ю и Вєсє́лїѧ на́шєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 49).

Див. ще **ЛИКОСТВОВАТИ**.

ЛИКОСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **ликовати**: кр(с)тъ воздвизаємъ и нєпригꙗзныꙗ противныꙗ силы прогоним и бываю(т), кр(с)тъ воз(д)визаєтсѧ. и вси гради ликоствоую(т). и людиє вєсєлꙗтсѧ (1489 *Чет.* 27).

ЛИКОСТОѦНЇЄ *с.* Окрема група учасників торжества: Нєвомєсти́маѧ свѣтлѡсти, проходи́тєлнаѧ; скво́зѣ всѧ Ликостоѧ́нїѧ Агг҃лскаѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 35); различныи чи́ны Аггл(с)к…, кото́рыи въпїю́тъ нєпрєста́нными гла́сы…, и задивꙋєтъсѧ дꙋша пра́вє(д)ны(х); сла(д)комꙋ пѣнїю и́хъ, а по сє́мъ // ѡбрати́тъ ѡчи свѡи́ на ликостѡѧнїє Гѡ́рныхъ си́лъ (Там же, 162 зв.–163).

ЛИКЪ[1] *ч.* Гурт, зібрання, сонм (ангелів, святих та ін.): чтыри оубо соу(т) єв(г)листи. ѡ(т) сихˢ жє оубо два: ма(т)ѳєи, и їѡанˢнь. были ѡ(т) лика дванадєсѧтихь. два жє марко и лоука, ѡ(т) сє(д)мидєсѧти(х) (1556–1561 *ПЄ* 17); И во пола́ты прєс(в)ѣтлыѧ и нєтлє́ныѧ вовєдꙋ́ть, идєжє вси нищєлюбівыи, съ ли́кы агг҃лъ бꙋдꙋтъ (Львів, 1591 *Просф.* 74); и Петръ, верховный апостолъ, отщепенец

былъ и з горкимъ плачем и с покаяніем своим до апостольскаго лика принят єст (Львів, 1605–1606 *Перест.* 47); един взбѣснѣвши и зеретичившися оторгнувся от лика или почту вѣрных, и назвалися в правду и вкупѣ стоящие — отступницы и отметницы (1608–1609 *Виш.Зач.* 214); Того Архієрєа сѹдіє живы(х) и ѹмє(р)лы(х) вмѣстѣ и ликѹ А(р)хєєрєє(в) тєбѣ ѹгоди(в)шы вѣчнє ѹпоко(и) (Київ, 1647 *Еп.Мог.* 155).

ЛИКЪ[2] *ч.* Порахунок: а теперь до насъ на ликъ о шкоды сусѣда нашого, пана Харьковского, на слѣдъ шкодника его, ни одинъ з ныхъ выйти… // не хотели (Луцьк, 1583 *Ив.* 276–277); **ликомъ доити** — вирахувати, вичислити: зобравшися зъ околичныхъ селъ громада,… опытъ чинила, и того ликомъ дошедши, же отъ села Брехова стала ся шкода (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 216).

Див. ще **ЛѢКЪ**.

ЛИЛИА *див.* **ЛИЛИЯ**.

ЛИЛІА *див.* **ЛИЛИЯ**.

ЛИЛИЄВЪ *прикм.* Лілійний. ◊**лилиєва трава —** (*багаторічні рослини з цибулинами*) лілійні: та трава листвїє имѣє(т) по(до)бно лилиєвє травѣ (XVI ст. *Травн.* 249 зв.).

Див. ще **ЛИЛІОВЫЙ**.

ЛИЛИКЪ[1] *ч.* Лилик, кажан: cicuma, лиликъ (1642 *ЛС* 122).

ЛИЛИКЪ[2]. Дрімлюга: hybris, лиликъ птица (1642 *ЛС* 221).

ЛИЛИЯ, **ЛЕЛИѦ**, **ЛЕЛѢѦ, ЛИЛИА**, **ЛИЛІА**, **ЛИЛІѦ**, **ЛИЛЇА**, **ЛИЛЇѦ, ЛИЛѢѦ**, **ЛІЛІА** *ж.* **1**. Лілія: а милому моему, а милыи мои мнѣ, еже ся пасѣтъ межи крыны лиліами (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); И хто(ж) з васъ… присмотри(т) сѧ Лилиамъ по(л)нымъ ꙗко росту(т), нє працую(т), ани прядѹ(т) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 5 зв.); Црквє мєжи Се́кта(ми), (пошкодж. — *Прим.ред.*) Лілїи ме́жи Те́рнємъ, вѣры, кото́рѹю якˢ ска́рбˢ // вˢ зємли… пи́лно шѹка́вши и зна́ше́дши, Вєлицєсˢ сѧ оувєсєли́ла (Київ, 1625 *Кіз.Ходк.* 2 ненум. – 3 ненум.); Ма́єтъ рѹмˢе́нєцъ Лилі́ѧ, посполи́тє алˢбо́вѣмъ вˢ Лилі́ѧхъ вида́ємѡ бѣлыхъ, сєрдѹшка зˢ сро́дкѹ выника́ючїи и ѡгни́стїє (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); *У порівн.:* В домѹ цныхъ кнѧзе́й Пѹзынѫвъ здавна росстро́пность и дѣлъность спра́въ рицє́рски(х) нє оуста́єть, а вѣра с побо́жˢностю ꙗко лєлѣѧ свѣтлѡ процвита́єтъ (Почаїв, 1618 *На г. Пуз.* тит. зв.); пѣчъ вˢ росѹ пєрємѣни́ласѧ, а жглˢє якъ Лилі́а заквитнѹло (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128).

2. (*геральдичний знак*) лілія: гєръбъ на нихъ лєлиѧ число по латынє… кѹлѧ зъ ѧ(и)цо гѹси(н)ноє (1552 *ОКан.З.* 20); нє ко́ждый домы́слитсѧ ла́тво, што хлѣбови зˢ Лиліи за ѡздо́ба (Київ, 1648 *МІКСВ* 348); Трызнанскаѧ Лилі́ѧ, за Сто́лки вˢ Сєнати, И по́лѧ Марсо́выє, якъ да́єтъ зна́ти (Київ, 1648 *МІКСВ* 351); три ча́шки на кшта́лтъ орѣха на пєрѣ дрѹго́мъ и га́лка и лилѣѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

3. *Перен.* Чистота, правдивість: Але отступникове Духа Святого тщи суть, которыи зъ лиліи правды Ефремови, якъ паукове, фалшъ высысают а за правду удаютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 414); Ѡ(т)то́ль сла́ва Моги́лѡмъ вѣчнаѧ повста́нєтъ, И лилѣѧ высокихъ цнѡ́тъ ихъ нє оуванєтъ (Київ, 1632 *Євх.* 296); пєршою вла́стностю сво́єю Лилі́ѧ

оубѣлéнˁемˁ, алˁбо чи́стостю, хлѣбъ дш҃евный (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

ЛИЛІОВЫЙ *прикм.* (*який стосується лілії*) лілійний: два сесца твоя яко два телятъка дикои козы близнятка, яжь ся то пасуть на кьринохъ лиліовыхъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52); ѡчищéнїа áлбѡ оубѣлéна Лилı́ѡвогѡ конéчнє потрéба, єсли ꙗкъ хлѣба вы́шшєй оуказáлса спóсобъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

Див. ще **ЛИЛИЄВЪ**.

ЛИЛІА *див.* **ЛИЛИЯ**.

ЛИЛЇА *див.* **ЛИЛИЯ**.

ЛИЛЇЯ *див.* **ЛИЛИЯ**.

ЛИЛЇА *див.* **ЛИЛИЯ**.

ЛИЛѢА *див.* **ЛИЛИЯ**.

ЛИМА *ж.* Кінцева обробка, викінчення: єдна(к) жє са знашли… лю́дє…, котóрыи тамъ и самъ дла нéндзногѡ и тáжкогѡ дш҃и своéй зы́скꙋ бѣ́гаючи, а нє Хв҃огѡ шꙋкáючи, смѣ́ютъ нє тóлкѡ до попрáвы лимы, и корыкгова(н)а, алє и до чита(н)а самóгѡ (Київ, 1639 *МІКСВ* 216).

ЛИМАНЪ, **ЛЕМАНЪ** *ч.* Лиман: и въ францоу(з)ской зємли єстъ рѣк(а) родáнъ, котóрой такáа єстъ мóцъ и ґвалтóвность: жє лємáнъ єзєро пєрєхóдачи нѣкды з єго водáми… нє мѣшáєтса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 174); Ѡтóкъ мóрскїй: ѡ(т)нóга, лима(н), áбо ѡ́стровъ, вы́спа (1627 *ЛБ* 154).

ЛИМИТАЦИЯ, **ЛЕМИТАЦЕЯ**, **ЛИМИТАЦЫЯ**, **ЛИМѢТАЦИЯ**, **ЛИМѢТАЦЫЯ**, **ЛѢМѢТАЦИЯ** *ж.* Відтермінування: ничого нового сторонє нє задано ѡ чомъ бы нє вєдала бо позо(в) да(в)но вышо(л) и лимитаци(и) двє зашлы(и) а тєстамєнтъ и и(н)шєє справы показꙋю(т)са ѡ правє тєжь лєньномъ (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 192); та(к)жє и на сꙋдє(х) ѡста(т)нєго сто(п)на права которы(х) колвєкъ воєво(д)ствы мє(ти) мєли жа(д)ны(х) нє вы(и)муючи во(д)лє ихъ позво(в) припо(з)во(в) ко(н)тровє(р)сє(и) ꙗ(к) з дєкрєто(в)… рꙋшє(н)ꙗ ѡ(т)ѡсла(н)ꙗ росписо(в) лємитацє(и) и и(н)шихъ пу(н)кто(в) пра(в)ныхъ… справє(д)ливости нє ꙋближаючи (Люблін, 1569 *Пр.ВЗ* 116); за которы(м) позвомъ подлугъ вышьтьа лимитацыє головноє волы(н)скоє припадає(т) ми рокъ на пє(р)ши(и) второкъ по свєтомъ Ма(р)тинє свата ры(м)ского (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); И ѡзывали єсмоса до дх҃овного права соборꙋ водлугъ лимѣтацыє, ꙗкъ на(с) на про(ш)ло(м) соборѣ всю справу нашу противъ єпи(с)копа по(д) дєкрєто(м) заховано (Львів, 1593 *ЛСБ* 225); тотъ екстрактъ лимитацыи под печатю коронъною стороне потребуючой есть выданый (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XVI-3, 176); **в лѣмѣтацию впасти** — бути відтермінованим: справа… пото(м) на рєлꙗции зоста(в)ши в лѣмѣтацию впала, в которꙋю то справꙋ и всѣ ро(з)ницы и зашътьє наши которыє мєжи нами зъ ꙗкоє кольвєкъ мѣры и въ яко(м) кольвє(к) стопьню по сє(и) дн҃ь даты вышє написа(н)ноє были (Острог, 1596 *ЛСБ* 563); **лимѣтация задворная** — відтермінування задвірного суду: справа… прє(з) Пн҃а… воєводꙋ Кие(в)ского до дня и рокꙋ лимѣтациє задво(р)ноє котораꙗ пєрє(д) єго королє(в)скꙋю мило(ст)ю припадє(т) и сꙋжона бꙋдєтъ ѡ(т) нынєшнєго днє до днꙗ и рокꙋ пришлого (Острог, 1595 *ЛСБ* 307, 1).

ЛИМИТАЦЫЯ *див.* **ЛИМИТАЦИЯ**.

ЛИМОНѢЯ *ж.* (Citrus limon) (*цитрусове дерево*) лимон: limon, лимонѣя трава (1642 *ЛС* 255).

ЛИМѢТАЦИЯ *див.* **ЛИМИТАЦИЯ**.

ЛИМѢТАЦЫЯ *див.* **ЛИМИТАЦИЯ**.

ЛИНА *ж.* Линва, канат: пан войт казал их [подданыхъ его милости] на дорозе погонити; а поймавши… казал их линами бити (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); та(к) при́повѣстю всю потє(м)нѣлꙋю свѣтло(ст) дꙋплє(м) мѣни(т), а́ж сѧ розо́рвє(т) лина сре́брнаѧ, то є́стъ, нб͠о звѣ(з)да́ми сплє́тєноє кото́роє ꙗкъ сре́бро сѧ ви́ди(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 74 зв.); вєлблоу́дъ: Ли́на, албо ꙋжє корабльноє, барзо грꙋбоє, котры(м) жєлѣза звѧ́зꙋютъ ꙋкрѣплѧ́ю(т) (1627 *ЛБ* 14); Нѣкоторыѣ выкладаютъ вєлˁблю́да того, быти ли́нꙋ грꙋбꙋю вˁ корабли́, на кото́рой ко́твы спусча́ны быва́ютъ длѧ задєржива́нѧ корабля́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 480).

Див. ще **ЛИНВА**, **ЛІНОВЪ**.

ЛИНВА *ж.* Те саме, що **лина**: 1 ли(н)вꙋ лычанꙋю на 16 сажни(и): за тꙋю далємъ грош 20 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 53 зв.); троу(д)нѣ(и)шє бога́томоу сп͠(с)ти́сѧ, нѣжли проволочи ли(н)вꙋ тоу́ж прє(з) оу(ш)ко иглєноє (1635 *УЄ* № 32, 197).

Див. ще **ЛІНОВЪ**.

ЛИНИВЪ *див.* **ЛѢНИВЫЙ**.

ЛИНИЯ *див.* **ЛѢНѢЯ**[1].

ЛИНІЯ *див.* **ЛѢНѢЯ**[1].

ЛИНОКЪ *ч.* (*малий лин*) линок: подле тых светлочок сырникъ, на сырнику сыров коп две, тридцат и чотыри рыб вялых, линков и карасковъ двесте (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

ЛИНУТИ *дієсл. док., однокр.* (*сильно потекти*) лину́ти: Прорва́лисѧ жєрє́ла и про́пасти вєли́кїи и линꙋла вода, и повста́ли рѣки та́къ ижъ // за́лили до́мы, за́мки, го́ры, на кото́рїи лю́ди бѣжа́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 15).

ЛИНЪ *ч.* (*прісноводна риба*) лин: которое рыбы розное: щукъ, карасий, линов, лещов, окуней и плотиц было вловлено за пятдесят золотых полских (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 525); tinca, a(e), линъ (1642 *ЛС* 398).

ЛИНѢЯ *див.* **ЛѢНѢЯ**[1].

ЛИПА *ж.* **1**. *(дерево)* липа: а хотаръ тому вышеписанному монастирꙋ и сєлам, що къ монастирꙋ прислꙋхають, ѡт промєжи калꙋгєрєщ… почьнши, ѡт дꙋброви с краи лѣса, ѡт липꙋ знамєнанꙋ и могила копана, та гори бꙋковиною, оусє връхѡм дѣла, до дрꙋгꙋ липꙋ (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); и панове ихъ мл(с)ть межу промежку и(х) положили ѡ(т) кургана просте оу густую липу што стои(т) повыше гꙋмна в заломе (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); ѡтъ липы вєли насъ болотомъ… и привє(ли) до врочыща бабы до сосны сꙋхоє (1546 *ОГ* 26); єдꙋчи тою долиною приєхали є(с)мо до липы… в то(и) липє была грань рꙋбєжи, алє выгорєла (Київ, 1592 *ЦНБ ДА*/II, № 27, 1); и тамъ его, при двойгу детокъ его малыхъ, на липе повесили; которого повешаня знакъ половицу повроза урезаного на липе видели (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/I, 305); tilia, a(e) липа дрєво (1642 *ЛС* 398).

2. Вл.н.: чєрє(з) дорогꙋ… до… сєла королю(в)ского идꙋчꙋю просто // до рѣчки липи на которо(и) рѣ(ч)цє изи, и стави манастырскиє сꙋ(т) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1–1 зв.).

Див. ще **ЛИПИНА**.

ЛИПЕЦЪ[1], **ЛІПЕЦЪ** *ч.* (*сьомий місяць календарного року*) липень: М(с)ца липца кро́ль авгѹстъ оуме́ръ ма́ючи лѣ(т) нв҃ (1509–1633 *Остр.л.* 127); Ꙗ Лє(в) Богѹ(ш)ови(ч) Лѹкоши(н)ски(и)… со(з)наваю… и(ж) рокѹ тєпєрє(ш)нє(г) тисєча шє(ст)со(т) ѡ(с)мо(г) ли(п)ца два(д)цато(г) днꙗ… видєло(м) у дворє клє(ти) поѡ(д)бияны и ѡбора ро(з)ломана бы(д)ло вы(г)нано (Черниця, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 31); удаютъ [отступникове], якобы св. Флавіанъ… мѣлъ до Риму аппеловати, што якобы въ “Соборнику” Словенскомъ, мѣсяця ліпца… описано мѣло быти (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 609); guintilis, мс҃ць іюл(ъ), липɛ(ц) (1642 *ЛС* 343); позваный… //… взгляду не маючи на зневагу права посполитого, а лекъкую увагу делятора, часу недавъно прошълого, то естъ дня деветнадцатого липъца… страж… оточил (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV–3, 181–182).

ЛИПЕЦЪ[2] *ч.* Липовий мед: Къ тому, того дня, въ свирнѣ, речи рухомые: цинъ, мѣдъ… и речи стравъные, сыръ, масло, меды пресные липъци, орѣхи волоские,… также замъкнувши, запечатовалъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 302); Панъ Юрє(и) Макаровичъ… заграби(л) … // …питого мєдѹ бочокъ сємъ… липъцѹ лѹбокъ двана(д)цатъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27–28 зв.); Липе́цъ мɛ(д) прѣсный. Anthinum mel (1650 *ЛК* 464).

ЛИПЕЧНА *див.* **ЛИПЕЧНЯ**.

ЛИПЕЧНЫЙ[1] *прикм.* (*виготовлений або видобутий із квітів липи*) липовий: Волость того монастыра, напродъ: село Нецы зъ фолваръкомъ; у томъ селѣ дымовъ 6, огородовъ 2, тамже липечного а меду данного (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370).

Див. ще **ЛИПНИЙ**.

ЛИПЕЧНЫЙ[2] *прикм.* Який стосується місткості, що дорівнює одній видовбленій липовій діжі: обвезуюся, ижъ… платити повиненъ… масла дежу, съ которое бы было мѣра речоная липечная (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 67).

ЛИПЕЧНЯ, **ЛИПЕЧНА** *ж.* (*міра місткості*) довблена липова діжа: Село Коморово. Тамъ дымов 17, огородовъ 2, тамъже липечней 6 и чверть 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); Село Соловъевъ. Тамъ дымовъ 12, огородниковъ 6, тамъ же липеченъ меду 9 (Там же).

ЛИПИНА *ж.* Те саме, що **липа** у 1 знач.: Повєли насъ люди… ѡ(т) хмєлєва лєса до бєсова лєса ѡ(т) бєсова лєса кра(и) зєлєноє дѹбровъки… ѡ(т)тѹль мєжы красноє и ѡбъщєє до липинъ (1546 *ОГ* 30).

ЛИПКА, **ЛИПЪКА** *ж.* **1**. (*мала липа*) липка: Напєрвєй ѡ(т) пана Михайлова имєнѧ…, а ѡт сосны по могилѹ, а ѡт могилы по липки, которыи липки на гори стоѧт (Торговиця, 1527 *AS* III, 304).

2. Вл.н., *ч.*: Такъ те(ж) и при зятя(х) его меновите Дмитрїи Буси(н)ского(м) Василїи Липцы… понева(ж) самого не было на то(т) час вдому (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); гринєцъ липка (1649 *РЗВ* 180 зв.); у которого игумена и всее братьи тогожъ монастыра речы… и вшелякие охенъдозства Федора Липъки, бывшого лентвойта луцъкого,… арештовал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 400).

ЛИПНИЙ *прикм.* Липовий: hor[a]eum, мєдъ липни(й), ѡвощъ всякъ (1642 *ЛС* 219).

Див. ще **ЛИПЕЧНЫЙ**[2].

ЛИПНИКЪ *ч.* (*липовий гай, липовий ліс*) липняк: такє идє мєжда тымъ яркомъ понадъ

млинъ мой ажъ ку цєстѣ, прєходячєй поток ку Липнику, званъ Бродъ (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226).

ЛИПОВЪ *див.* **ЛИПОВЫЙ**.

ЛИПОВЫЙ, **ЛИПОВИЙ**, **ЛИПОВЪ**, **ЛЇПОВЫЙ** *прикм.* **1**. (*який стосується дерева липи*) липовий: въ гай липовый и въ дуброву волный ему вьездъ по дрова (Луцьк, 1528 *АрхЮЗР* 6/I, 10); Ѡзєра городовыи ѹступный з днєпра… польмили ѡ(т) замкѹ… Прова(л)я… липовыхъ в҃ въ полъторы мили… В тыхъ ѡзєрахъ рыбъ досы(т) завжды (Черкаси, 1552 *ОЧерк.З.* 11); почавши от дороги великое Мостищъкое,… аж до гребелки и до дороги, которая идетъ… до Крупои, пускаючы в гай пана войского липовий… в левую руку, а дворецъ панский в правую (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 369); tiliaceus, липови(й) (1642 *ЛС* 398); Липовый. Tiliaceus. Tiligneus (1650 *ЛК* 464).

2. (*виготовлений із дерева липи*) липовий: сто(л) липовы(и) з ногами ла(в)ка пєрєдь столомъ ла(в) вколо чотыри (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III–2, 2); Спрятъ домовый: напередъ бочокъ пивныхъ семъ…, кадолбъ липовый одинъ — на муку, стуга зъ огурцами, великая, другая съ огурками, малая (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 94); Въ дому и у коморахь его, што есть суду и начинанья возовъ, то естъ меновите… кад // лубовъ липовыхъ чотыри, возовъ чотыри (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 241–242); 19 тє(р)тицъ лїповы(х) на локти(и) 4 кожда… 13 тє(р)тицъ со(с)новы(х) (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5).

3. *У ролі ім. ч.р.* **липовый**. Вл.н.: Сємєн липовы(и) (1649 *РЗВ* 9);

у ролі ім. ж.р. **липовая**. Вл.н.: Панъ Юрє(и)… //… наєха(в)ши на бѹды ѡ(д)на забѹянъ болотє А дрѹгая на(д) рєчъкою липовою побѹдованы были… выбилъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 3, II 4060, 30 зв.);

у складі вл.н. **липовъ Куръганъ**: Панъ Юрє(и) Макаровичъ… //… и з дрѹгихъ сєлъ то єстъ забѹянъ… липова Куръгана… протєстѹючи(х)… Кгвальтовънє выбилъ и вытисну(л) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 23–24 зв.).

ЛИПТА *див.* **ЛЕПТА**.

ЛИПШИЙ *див.* **ЛѢПШИЙ**.

ЛИПЪКА *див.* **ЛИПКА**.

ЛИПЪШИЙ *див.* **ЛѢПШИЙ**.

ЛИПЯРЬ *див.* **ЛѢПЯРЪ**.

ЛИРА[1] *ж.* (*струнно-щипковий музичний інструмент*) ліра: lyra, a(e), лира, гу(с)л(ъ) (1642 *ЛС* 260).

ЛИРА[2] *ж.* Вид лінійної міри: Устава турецких товаровъ: от лиры шовъку, шацуючи за полторы копы, грошей от копы по два; от кейсяка китайки буръское // грошей тридъцат (Вільна, 1563–1573 *ПККДА* II (дод.) 559–560).

ЛИРИЧНИЙ *прикм.* Ліричний: lyr[ic]us e(t) lyreus, лирични(й) (1642 *ЛС* 260) .

ЛИСЕНЯ *с.* (*маля лисиці*) лисеня: Зымайте намъ лисенята малии, которыи жъ то казятъ винници, бо винница наша квитла есть (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51).

ЛИСИЙ[1], **ЛИСЪЙ** *прикм.* **1**. (*виготовлений із хутра лиса, лисиці*) лисячий: Сенко Полозовичъ… у Козаковъ Черкаскихъ побралъ …Охматовы речи: шесть шубъ белинныхъ…,

а пятери лисии ножчатыи бланы (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/І, 1); А кгды до ѡрды корованъ идеть тогды старостє ѡтъ корованꙋ… шликъ лисьи (1552 *ОЧерк.З.* 8 зв.); а сыну моему Михайлови шуба моя адамашки чорное, брушками лисими подшита (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* XV–3, 158); в которо(и) скрынє… двє шубки хрєбтовы(х) лиси(х) сукно(м) влоски(м) чорны(м) крытыє (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 921, 6 зв.); панъ зѣнько… // побрати каза(л) то є(ст) шꙋбꙋ лисью фа(и)люнъдышомъ чо(р)нымъ критꙋю сꙋконь двє панє(н)скихъ (Володимир, 1585 *ЖКК* І, 271–272); та(м) жє на то(т) ча(с) взя(л): … кошу(л) чотыри по полуко(п)ю шлы(к) лиси(и) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, ІІ 4047, 23 зв.); ѡни… ѡтъца моє(г)… замо(р)довали и злꙋпили дє(и) з мє(р)твого жꙋпа(н)… кольпакъ лиси(и) за три золоты(х) кꙋплєны(и) (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, ІІ 4050, 72 зв.); тыє помєнєныє слуги… //… пограбили… шлыкъ лиси(и) новы(и) чинъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, ІІІ 4063, 33–34); У Сидора Чє(р)ницко(г)[о]: золоты(х) пя(т) готовы(х) пн҃зє(и), ко(л)пакъ лиси(и) фалє(н)дышовы(и) чє(р)воны(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194); **лисий хвостъ** — (*трав'яниста кормова рослина родини злакових з густою колосоподібною волоттю*) лисохвіст: alopecur(us), лиси(й) хво(ст) зєліє (1642 *ЛС* 78).

2. У складі вл.н. **Лисиє Язви**: а там дубровою до колодезя, едучи теж дубровою аж до Лисихъ Язвин, где ест граница и пята земли Полганскои (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 13).

ЛИСИЙ² *прикм.* (*без волосся на голові*) лисий. *У ролі ім.* Вл. н.: при тꙋ(м) ѡбводѣ и ѡказаню знако(в) кгрꙋнˢтовъ манасты(р)ски(х)… были Олєкса тꙋ(р), иванˢ лиси(и) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); ѡмє(л)ко Лиси(и) (1649 *РЗВ* 27 зв.).

ЛИСИЦА, **ЛИСИЦЯ ж**. **1**. Те саме, що **лись**: тамъ радо сѧ бы(д)ло всѧкоє тамъ множить. Зꙋбровъ ѡлєнє(и) лисицъ и и(н)шого звєрꙋ множъство (1552 *ОБрац.З.* 143 зв.); и рєкль ємоу і҃с. лисици ямы мають. и пˢтицѣ нб҃(с)ныи гˢнѣзˢда (1556–1561 *ПЄ* 259); и та́къ за́сь до того на́мъ прійдєтъ, до чого лиси́ци было пришло, кгдысѧ зˢбирала на жабрани́нꙋ з во́лко(м) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 22); Самѱѡ(н)… пошо́лъ и пойма́лъ т҃ лиси́цъ. и хвосты́ ихъ до хвосто́въ привѧза́лъ а вносєрє́дъ ихъ привѧза́лъ свѣчꙋ которы(х) огнє́мъ запали́вши, роспꙋсти́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 185 зв.).

2. (*хутро лисиці як товар і вид натуральної данини*) лисиця: шапка пахолкови по(д)шита лисицє(ю) чи(н)буры два хому(т) возокъ то всє на то(т) ча(с) при нє(м) побра(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* ІІ, 20651, 1 зв.); К тому штобы еси увъ иншыхъ речахъ, яко у добыткахъ татарскихъ и выемкохъ и в той корчме местской, естли будетъ передъ тымъ которая на место прислухала и в оныхъ куницахъ и лисицахъ, што они о Божъемъ Нароженьи дають, и в есачнистве по старому ихъ заховалъ (1536 *АрхЮЗР* 8/V, 12); до тєбє пєрвѣй сєго писа(л), абы(с) ми лисиц добрых, цꙋдных, рослы(х), дванадцат… скꙋпил (Несухоїже, 1571 *AS* VII, 389); от лисиц, бобровъ, кунъ, рысей, соболев, волковъ, выдер, шацуючи на копу по грошей два (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* ІІ (дод.) 559); Взяли… // …лиси(ц) чинєны(х) …ко(ж)дая по по(л)копы грошє(и) куплєна (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45–46); по(з)ваны(и) побра(л)… бобро(в) выбо(р)ны(х) выправ-

ны(х) шє(ст) лиси(ц) выправны(х) два(д)-ца(т) и пя(т) (Вінниця, 160 *ЛСБ* 5, II 4052, 148 зв.).

3. *Перен*. (*про хитру, лукаву людину*) лисиця: ты(ж) яко повѣдаєть ѡ цр(с)твїи бж҃їи. коу зε(р)ноу го(р)чичномꙋ. и коу ква(с)оу и(х) приро(в)нѧє(т). а ирода лисицєю называє(т) (1556–1561 *ПЄ* 278 зв.).

4. Вл. н., *ч.*: Мойсѣй Лисица (1649 *РЗВ* 34 зв.); Богданъ Лисица (Там же, 35 зв.); Ничипо(р) Лисица (Там же, 311 зв.).

◊ **лисица малая** — землерийка: mygale, лисица малая (1642 *ЛС* 276).

ЛИСИЦЯ *див.* **ЛИСИЦА**.

ЛИСИЧИЙ *прикм.* **1**. Лисичий. ◊ **дань лисичая** — вид натуральної данини шкурками лисиць: мы, убачивши его къ намъ вѣрную а пыльную службу… тое село Романово ему есмо дали зъ людьми и зъ даньми медовыми и лисичими (Краків, 1505 *АЛМ* I/2, 163).

2. У складі вл.н. **Лисичая Лоза**: ѡт того копца повєл… до трєтєго копца кꙋ врочищꙋ, Лисичєй Лозы (Шайно, 1538 *AS* IV, 174).

Див.ще **ЛИСИЧНЫЙ**.

ЛИСИЧКА *ж.* (*сузір'я північної півкулі*) Лисичка: vulpecula, лиси(ч)ка (1642 *ЛС* 419).

ЛИСИЧНЫЙ *прикм*. Лисячий. ◊ **песъ лисичный** *див*. **ПЕСЪ**.

Див. ще **ЛИСИЧИЙ**.

ЛИСКА *ж.* **1**. (*болотний птах*) лиска: palaris ли(с)ка птица (1642 *ЛС* 314).

2. Вл. н., *ч.*: Го(р)дѣ(и) Лиска (1649 *РЗВ* 175 зв.).

ЛИСНЫЙ *див.* **ЛѢСНИЙ**.

ЛИСОВАТЫЙ *прикм*. (*який забарвленням подібний до лисиці*) рудий: ѡто смóкъ лисовá-тый мáючїй сéдмъ глáвъ, // и дєсѧть рóговъ… стоáлъ пєрє(д) нєвѣ́стою котóраѧ мѣ́ла роди́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 39 зв.–40).

ЛИСОКЪ *див.* **ЛѢСОКЪ**.

ЛИСТВА *див.* **ЛИШТВА**.

ЛИСТВЕННИЙ *прикм*. Листвяний, листяний: foliaceus, ли(с)твε(н)ни(й) (1642 *ЛС* 200).

Див. ще **ЛИСТВѦНЫЙ**.

ЛИСТВИЄ, **ЛИСТВЇЄ** *с.*, *зб.* Листя: чєрнаѧ чємєрица їмѣє(т) листвїє зєлєны вєлми (XVI ст. *Травн*. 195 зв.); Того ли ваша княжатская милость жалуешъ… ижъ древа оного красного… ветвие нѣкогда отсеченное, теперъ знову вщепени будучи, листвие зеленое и овощъ солодкий будетъ родити (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 999); ада(м) грѣ(х) оучини́вши з҄шилъ ли́ствїє смокóвноє, и закри(л) наго(ст) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 186).

Див. ще **ЛИСТЄ**, **ЛИСТІЄ**, **ЛИСТ**[1].

ЛИСТВЇЄ *див.* **ЛИСТВИЄ**.

ЛИСТВѦНЫЙ *прикм*. Те саме, що **лиственний**: офєровáлъ тє(ж) офéры и кади́лъ на вы́жшынахъ и на пáгорка(х), и нá кáждо(м) дєрєвє листвѧно(м) (серед. XVII ст. *Хрон*. 337 зв.).

ЛИСТЄ, **ЛИСТЬЄ**, **ЛИСТѦ** *с.*, *зб.* Те саме, що **листвиє**: коли южь лѣторосли єи ѡ(т)молодноу(т). а выпоущаєтьсѧ листѧ. зна(и)тε ижε близко єсть лѣто (1556–1561 *ПЄ* 182); зєлєни́чіє, éстъ дéрево, котóроє лѣтѣ и зимѣ зєлєно, подó(б)ноє листьє має(т) зѣлью, на котóро(м) чє(р)ни́цѣ ꙗгѡды ростꙋ(т) (1596 *ЛЗ*

49); стѣкало з листа троха медꙋ (поч. XVII ст. *Пчела* 7 зв.); Послано на(с) по ꙗ(б)лка, а мы ли́ста нєсємо (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 68); Ко́ждоє абовѣмˁ дрє́во зˁвнꙋтрˁ выпꙋскаєтъ… ли́стˁа, цвѣтъ, и о́воци (Вільна, 1627 *Дух.б.* 295); А пастꙋшо́къ оубо́гїй, по(д) ли́стˁємъ Бꙋко́вымъ, Про́сты(х) пѣснїй складає(т) Ри́т(м) (Київ, 1632 *Євх.* 302); то́й на(с) вˁ собѣ само(м) наса́ди(л) и злꙋчи(л) до сєбє //… ꙗко ви(н)ная ма́тица гро́на свои́ закриваєтъ, ли́ста(м) ѡ(т) промє́нє сълнє(ч)наго (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 208 зв.–209); порꙋба́йте дꙋба, а ѡботни́тє го́льа єгѡ, ѡтрасѣтє ли́стьє єгѡ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 362); *У порівн.:* кото́рїи [грѣхы] оу ба҃ та́къ сꙋ(т) ва́жны, та(к) мо́цны, ꙗкъ ли́ста сказы́тєлноє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 186).

Див. ще **ЛИСТІЄ**, **ЛИСТЪ**[1].

ЛИСТІЄ *с.*, *зб.* Те саме, що **листвиє**. *У порівн.*: голова его золота, налѣпшее чело его, яко листіе палмовое (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54).

Див. ще **ЛИСТЄ**, **ЛИСТЪ**[1].

ЛИСТОВКА *ж.* (*оздоба у вигляді вузького пояска із дорогоцінного металу*) лиштва: кєлихъ срѣбрны(и) ввєсъ злотисты(и) роботою барзо цꙋдною листовка ꙋ нєго фѣрцированаꙗ окрꙋгъ, звѣзда, патина, лыжєчка (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 6 зв.);

(*лиштва, кайма*) лиштівка: єдвабница бѣлаꙗ, по бєрєга(хъ) габша(съ) злоты(и) и на ко(н)ци лисˁтовка зˁ злота роблєнаꙗ (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 68).

ЛИСТОВНЕ, **ЛИСТОВЪНЕ** *присл.* **1**. Листовно: чєрнцѣ… просили мꙗ ꙗко листовнє та(к) тєпє(р) и ꙋстнє абы(м) сꙗ тоє ѡпѣки поднꙗлъ (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); протестуючий, тримаючисе науки права посполитого такъ листовъне, яко и през приятел, а на остаток през возного и шляхту их мл. жадал и реквировал, абы се в том по приятелску обойти хотели (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 243).

2. (*на письмі*) письмово: панъ Войтехъ Доманевскій поведилъ, же панъ Ерданъ… вжо ся зреклъ своего права, которое тамъ мелъ, чого не голыми словы, але листовне показалъ (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 388).

ЛИСТОВНЫЙ, **ЛЇСТОВНЫЙ** *прикм.* (*викладений у письмовій формі*) письмовий: мы выслухавши тых всих вышей описаных доводов,… яко листовных, так и живых, пытали есмо еще пана Олехны: естли бы хотел на то сам особою своею… присягу телесную учинити? (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 14); Ѡ доводєхъ листовныхь (1566 *ВЛС* 27); за вѣдомостью и листовнымъ позволеніемъ Его Королевское милости, нѣкоторые имѣня… арендовавши певнымъ особамъ и тые долги поплативши, а остатокъ тыхъ пенезей… зъ собою есми взялъ (Краків, 1595 *АСД* I, 197); з ро́зны(х) по́вѣстє́й и дово́до(в) вы́розꙋмѣвши, жє противъ приса́зѣ своєй… проти(в) свѣжомꙋ нє то(л)ко сло́вномꙋ алє и листовномꙋ обєца́нью своємꙋ… // … бє(з) вса́кой слꙋшной причи́ны, до ново́тной са вˁжє звѣ(р)хности приваза(л) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 12 зв.–13); п(н) Трорєвски(и) за про(з)бою лїстовною вилє(н)ски(х) брати(и) и дх҃овны(х), позычи(л) мѣнє грє(ц)ки(х) кни(г) дво(х) (Львів, 1624 *ЛСБ* 489, 1 зв.); а естли бы который из васъ противным и упорным против сего листовного заказу нашего знайдовалсе, таковый кождый судового караня от всего войска не увойдетъ (Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 10); То́є ѡбˁавлєньє ма́єть бы́ти ѡ(т) само́го ка́ющогоса, свои́ми оусты́, и сло́вы, абовѣмˁ

испо́вѣдь чєрєз҇ посла(н)ца, и листо́вная, нє єстъ ва́жная (Львів, 1645 *О тайн.* 75).

Див. ще **ЛИСТОВЫЙ**.

ЛИСТОВЪНЕ *див.* **ЛИСТОВНЕ**.

ЛИСТОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **листовный**: А так я… тое очевистое зознане… пана Михаила Добрицкого… через писане листового зознаня и вижово теж зознане, до книгъ замковых записати казал (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 126); Ѡ доводєхъ листовныхъ: Могуть тє(ж) быти доводы листовыє то є(ст) записы на имє(н)ѥ и иныє выписы (1566 *ВЛС* 27); возного… было придано которы(и)… сознал то(ж) дє(и) за приданьємъ листовымъ ѡ(т)… пн҃а старосты… маючи ѥ при собє шлахтꙋ людє(и) добрыхъ… є(з)дилъ єсми з во(и)томъ… до лѣса (1577 *ЖКК* I, 86); панꙋ иванови красовско(му) брацкиє пєчати до ди(с)понована за ко(н)сє(н)сє(м) брати(и) в справа(х) листовы(х) полицили (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 23 зв.).

ЛИСТОКЪ *ч.* **1**. (*письмове повідомлення*) листок, лист: послал єсми до Вашой Милости, пана нашого… с тымъ моимъ листком сына моєго (Корниця, 1540 *AS* IV, 248); А што еси прислалъ до насъ листокъ, писаный до тебе отъ козаковъ зъ Низу, въ которомъ пишуть, абыхмо листъ нашъ имъ дати казали (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 156).

2. (*сторінка книжки*) листок: Трєтїє, нє (ѡ)брємєня́ти слꙋхи нємощны(х) многочтєнїє(м) дєся(т) или бо(л)шє ли(ст)ко(в) прочи́тати но влас(т) три́дєся(т) (1599–1600 *Виш. Кн.* 201 зв.); ха́ртїа: ка́ртка, листо(к), папѣ(р) (1627 *ЛБ* 143).

Див. ще **ЛИСТЪ**[2], **ЛИСТОЧОК**.

ЛИСТОПАДЪ *ч.* **1**. (*одинадцятий місяць календарного року*) листопад: Того́ жє ро́кꙋ листопа́да тата́рє ко́шємъ стоя́ли под гайси́номъ (1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); Року прошлого 1618, месеца листопада, зъ дня на ночь тридцатого, указалосе дивное видение на небе, которое кометою албо звездою злучою зовутъ (поч. XVII ст. *КЛ* 87); месеца Листопада четвертого дня… праве въ первосны на маетъность ихъ милости село Замличи нападненье и подданыхъ… побитье (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 3/I, 283).

2. Вл. н.: зобъравъшисе с тоежъ Гошъчы войтъ, мешъчане и передъмешъчане, и зъ приселковъ, до Гошъчи належачихъ, хлопы, обрали собе за пулъковъника Листопада, алиасъ Ивана Куковъского (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 191); менованый возный… тыхъ же месчанъ госцкихъ, яко то: войта, такъже Андрияша Гайдука, Ивана Листопада… арешътовал (Там же, 306).

ЛИСТОЧОКЪ[1] *ч.* (*малий листок у рослин*) листочок: а́нѳосъ бовѣ(м) называ́є(т)ся вкрꙋгъ мнѡ́гїє листо́ч҇ки ма́ючїй (1506 *З.Каз.* 75).

ЛИСТОЧОКЪ[2] *ч.* Те саме, що **листокъ** у 1 знач.: шкатулка невеликая, въ которои были листы и мамрамы никоторыхъ приятелей… на долги,… и иншие листочки поточные приятельские (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 288).

ЛИСТРА *ж.* (*міра ваги*) фунт: тогды марїа взявши ли(с)трꙋ масти то єсть фоун҇ть масти… Которою жь то мастю помазовала ногы їс҃вы (1556–1561 *ПЄ* 400).

Див. ще **ЛИТРА**.

ЛИСТРЫКЕЙСКИЙ *прикм.* (*який стосується вселенського собору, що відбувся у*

м. Листрі) листрикейський: Кому жъ тутъ лепей верыти: чы Филялетовой баламутни, чы подъметному листрыкейскому ихъ собороови, которымъ затлумляючы правдивый Ѳлорентейский соборъ, ѳалшывый якись (и противный) подкидаютъ? (Вільна, 1599 *Ант*. 965); Але наша Русь тотъ соборъ светый листрыкейскимъ называютъ, и якуюсь баламутню и небылицу о томъ соборѣ недавно въ друку выдали (Вільна, 1608 *Гарм*. 179).

ЛИСТЪ¹, **ЛЫСТЪ** *ч.* **1**. (*орган живлення і газообміну рослин*) лист, листок: который чл҃къ… да ємлє(т)… лактуковы травы листвїє а по рꙋсски мєншєи лопꙋшникъ и тѣ лысты помазꙋю(т) мєдо(м) прѣсны(м) и прикладываю(т) к тѣмъ чирьємъ (XVI ст. *Травн*. 261 зв.); Зла́къ: Зє́лєность на травѣ́ или́ на́ были́нахˁ, лю́бо на́ ли́стєхъ дєрє́въ (1627 *ЛБ* 43); folium, ли(с)тъ (1642 *ЛС* 200).

2. Листя: н҃нѣ бо намъ краснаꙗ вєсна восиꙗла єсть. и цвѣты оукрасила. и лѣпотѫ спѫстила. // красныꙗ ѡ(т)расли. и дрѣва маслична процвѣлъ. смокъвє. ѡрѣховѣ. листъ и расѧ ꙗвили. выникнѫ(л) всѧки плодъ (1489 *Чет*. 208 зв.–209); в бєрєстѣ гꙋсє́ница была, цвѣтъ и ли(ст) ѡбьи́ла (1509–1633 *Остр.л*. 129 зв.); Та(к)жє кого ѡчи болѧ(т) ли(с)тѫ бѫкви(ч)на(г) з дощєвоѫ водоѫ навари, и на бо(л)ны(и) ѡчи стѫдєно прикладаи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6 зв.); ѣли люде листъ и лободу, зѣлье розмаитое (1636–1650 *ХЛ* 78); зємлѧ травꙋ выпꙋска́єтъ, са́ды ли́стомˁ ѡкрыва́ютˁсѧ, лѣсы зєлєнѣютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал*. 222); вˁ зємлѧ(х) нєпрїꙗ́тєльскихъ пєрєстра́шитъ и́хъ шꙋмъ ли́стꙋ лєтꙋчо(го) (серед. XVII ст. *Хрон*. 127).

Див. ще **ЛИСТЄ, ЛИСТІЄ**.

ЛИСТЪ², **ЛИСТ** *ч.* **1**. (*письмовий документ офіційного або юридичного характеру*) лист: просили є(с)мо пана дми(т)ра алєкса(н)дровича штобы пєча(т) свою приложи(л) к сємꙋ моємꙋ ли(с)тꙋ (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); Ꙗ масина ивано(в) с҃нъ шꙋ(л)жи(ч)… вызнаваю си(м) мои(м) листо(м) ко(ж)домꙋ добромꙋ комꙋ бꙋдє(т) потрє(б) то(г) вѣда(ти) або чтꙋчи єго слышати (Вінниця, бл. 1520 *ПИ* № 12); заплативши тыи вси заклады, прєдсѧ тꙋю ꙋмову и зємли, по тыи ѡписаныи границы и сєс нашь лист твєрдо, а нєѡтмєнно на вєчныи часы дєржати маєм (Ковель, 1538 *AS* IV, 168); Которыи [чєркасъцы] водлꙋгъ листа и приказаныꙗ г(с)дръского ѡбраны присꙗгнꙋли правдꙋ во всємъ повєдити (1552 *ОЧерк.З*. 7); з росказа(н)ꙗ н҃шого таꙗ справа с кни(г) ка(н)цєлꙗрыи коро(н)ноє вписана є(ст) в сє(с) на(ш) ли(ст) (Варшава, 1589 *ЛНБ* 5, II 4046, 93); сєй лис(т) попа Николы Бєнєдикувъскаго за зємлю и(з) єго дѣтми и(з) оуникы (!), що на орєкъ куповалъ и що дарували (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 221); Иванъ Водяникъ, козакъ войска… Запорозкого, реестровый, для вписания до книгъ… гродскихъ… подалъ и очевисто призналъ листъ, добровольный записъ свой квитовый (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ* VIII-3, 20); **арендовный листъ** — (*письмовий дозвіл на орендування майна*) орендний лист: ознаймуем тым нашим арендовным листом, ижъ отъ дня Великодня… арендовали… нижей помененые… местечко Кошар… з млынами, с корчмами, шинками (Горохів, 1593 *ПККДА* I-2, 157–158); я Янушъ зъ Острога… бачечи того пильную потребу, згодне позволивши арендоватъ, и оденъ за другого ручечи,

вызнаваемъ тымъ нашимъ арендовнымъ листомъ (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 341); **вечистый листъ** — документ про дарування комусь маєтку у довічне володіння: И на то єсми далъ пану Жданꙋ Гричинѣ… сєсь мои… вєчисты(и) листъ з моєю пєчатью и с по(д)писо(м) рꙋки моєє власноє (Стрижівка, 1599 *DBB* 741); **выєждчий листъ** — документ про право вільного виїзду кудись: по(п) пєчє(р)ски(и) зємлю бо(р)тную тамъ по правє быти мєни(л) которы(и) выє(ж)дчи(и) листъ кн҃зѧ ружи(н)ского яко знамєны и свє(т)ки и ѡчєвисто яко самъ видѧ(л) з моимъ выєздо(м) сѧ згоди(л) (Київ, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 4); **доброволный листъ** — (*непримушене особисте письмове свідчення про купівлю майна, позику та ін. дії*) добровільний лист: И на то єсми дали сє(с) доброволны(и) ли(ст)… пану миколаю жо(л)кєвскому… по(д) пєча(т)ю моєю єписко(п)скою (1588 *ЛСБ* 98); ꙗ микола(и) павлови(ч) сапєга воєвода витє(б)ски(и)… вызнаваю ты(м) мои(м) доброво(л)ны(м) листо(м)… и(ж) што которыє добра мои набытыє чєрє(з) мєнє и малжонку мою… ꙋ брата моєго… за спо(л)ныє грш҃(и) наши… ку(п)лєныє (Берестя, 1593 *ЛНБ* 103 14/Іс, 1833, 26); **екзекуториалный листъ** — документ на право виконання судового вироку: росказуемо, абы… за тымъ екзекуториалнымъ листомъ универсаломъ нашимъ, епископови Луцкому, приятелемъ и слугамъ его на томъ Болобане самои особе и на добрах его вшеляких лежачих и рухомых екзекуцыю скутечную… учинили и выконали (Варшава, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 285); **квитацийный листъ** — документ про сплату боржником боргу: Ꙗ Анъдрєи полацъки(и) а ꙗ малъжонъка єго… со(з)навае(м)… симъ нашимъ квитаци(и)нымъ листомъ ижъ… нєбо(ж)чикъ… ѡтєцъ мо(и)… тєстамєнтомъ своимъ мнє и братии моє(и) сумꙋ пн҃зє(и) ѡсмъ сотъ копъ гр҃шє(и) литовскихъ …записалъ (Висоцьк, 1616 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1865, 11); **лист даровный** — (*документ про надання кому-небудь у власність маєтку*) дарча грамота: записал… па(н) Михайло Свинюский тое имене Линево мне… и на то мне лист свой даровный… дал (Свинюхи, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 89); панъ Семашко… мя и до того примусял, абых з… жоною своею, знову шлюб бралъ… и лист даровный жебых дал жоне своей (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 248); **лист небожчиковский** — заповіт: Матыс Хотылєвский, лист нєбожчиковский…, с пєчатю Єго Милости… пєрєд нами положилъ (Мільці, 1571 *AS* VII, 403); **лист обрадованый** — документ-умова: И на то даю малжонце моеи милои… сесь мой лист обрадованый, под моею печатю (Смордва, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 204); **лист свидецкий** — (*показання свідка*) письмове свідчення: Потом подал лист свидецкий от пана Яна Федоровича (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 402); **листъ авизориалный** — (*письмове повідомлення, сповіщення*) повідомний лист: пн҃а Трє(м)бицъкого… в листє авизориа(л)но(м) на взятє диляции бо(л)шоє справы яко слугу писали и присылали (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 253); **листъ арештовый** — (*документ на арешт кого-небудь*) санкція на арешт: маючи я возный при собе шляхту людей добрых,… з листом… арештовым або припоручнымъ от суду земского кременецкого… ездил есми до помененого… пана Сенюти (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 581); **листъ безмытный (безъ-**

мытный) — (*дозвіл на право безмитної торгівлі*) безмитний лист: Ѿтъ кȣпъцовъ… тȣбы(л)цовъ кгды єдȣть а листовъ бє(з)мытныхъ в сєбє нє мають мыта ѡтъ воза по в҃ грош(и) дають (1552 *ОЖЗ* 123); Торъховъцы которыи до чєръкасъ приє(ж)джають листовъ бєзъмытныхъ нє маючи тыи дають на замокъ мыта ѡтъ копы по г҃ гроши (1552 *ОЧерк.З.* 8 зв.); **листъ благословеный** — розпорядження священнослужителя: для лѣпшєє и пєвнѣ(и)шєє вѣдомости на двєрє(х) цє(р)ковны(х) и то(т) ли(ст) бл҃вєны(и) на братию прибили (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 230, 1); **листъ веновный**, **вѣновный листъ** — документ про придане: тоє имѣньє… Сатыєв… мєнила собѣ ѡт мȣжа своєго, кнѧзѧ Костєнтина… ȣ сȣмѣ записано и на то тастамєнт єго и листъ єго вєновный… покладала и просила нас, жєбыхмо… тоє имѣньє… казали єй в моц подати (Краків, 1531 *AS* III, 381); которых [людей] я сполне з сыном моим о приложене печатей до того вѣновного листа просили (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 175); **листъ вичный** — документ на довічне користування чим-небудь: такє(ж) и иныи вси рѣчи в листы ви(ч)ныи,… ȣпишȣ(т) а нинишныи списо(к) та(к) замыкає(м) (Люблін, 1506 *Cost.DB* 442); **листъ волный (вольный)** — документ про звільнення від підданства, певних зобов'язань: отець тоеи бѣлое головы идеть съ тымъ листомъ до… котляра, абы вже конець мижъ собою а ж(о)ною своею… учинивъ: любо самъ до неи вернувся, любо ей листъ волный замужъ ити далъ (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157); Который идучи… был доброи мысли… мѣлъ при сѣдлѣ торбочку,… в которой килька червоных было и листы вольныє пана воєводы, Янему даныє (Львів, 1605–1606 *Перест.* 36); **листъ (лист) врядовый (урядовый)** — офіційний урядовий документ із певним розпорядженням: при которомъ бы черезъ листъ врядовый мел пана Иляша Несвецкого в томъ навпоменути и при тои всеи справе своей мети (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 52); оны(х) [возного… и шля(х)ту] с ты(м) дєкрєто(м)… и з листо(м) нш҃и(м) ȣрядовы(м), до вм҃. писаны(м), в то(и) справє посылали (Вінниця, 1605 *ДБВ* 973); Я тот лист урядовый оказовал и копею з него давал (Володимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 431); **листъ вызнаный, вызнаный лист** — офіційний документ із підтвердженням конкретної юридичної дії, вчиненої його експонентом або попередником останнього: И на то єсми ємȣ дала сєс мой листъ вызнаный (Острог, 1508 *AS* III, 55); ȣставуємъ и(ж) ко(ж)ды(и) шлѧ(х)тичъ, мєщани(н) и нихто и(н)ши(и) нє має(т) бє(з) листу вы(з)наного позычити бо(л)шє(и) дєсѧти ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 75); пани Марина… кнежна Збаражская… третюю част именеи своих… мне на вечностъ даровнымъ, а две части в суме пенезей заставным обычаем записала, на што и листы свои вызнаные подавала (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 167); И на то есми пану Янушу Угриновскому дал сес мой вызнаный лист (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 277); **листъ высветченый** — рекомендаційне посвідчення: хто бы сѧ важи(л) принѧти простого родȣ слȣгȣ або родича єго бє(з) листу высвє(т)чєного а бы(л) бы при нємъ арєстова(н) а(л)бо зна(и)дє(н) таковы(и) пєрєпадыває(т) ви(н) чоты(р)надцать гривє(н) (Люблін, 1569 *Пр.ВЗ* 120 зв.); **листъ вѣрущий** — письмове доручення комусь чого-небудь: во(д)лє писа(н)ѧ листȣ вѣрȣщого и сло(в)нє па(н) ма(р)ко городи(с)ки(и) за

ты(м) зра(д)цою мєнє проси(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 275); **листъ глейтовный** — охоронна грамота: дали єсми сє(с) ли(ст) на(ш) глєитовныи… панꙋ бꙋргъмистрꙋ и ꙋси(м)… ра(д)цꙙ(м) и ꙋси(м) кꙋпцє(м) з мѣста ливо(в)ского (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); **листъ господарский (господарьскій)** — (*розпорядження монарха*) господарський лист: и пасеку церковную отнял и того ся поступити не хочет… и о иншии многии крывды на князя Богуша… отець архимандрыт… жаловал, которая ж жалоба его в припоминалных листех господарских… описана (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 24); А его королевская милость,… листомъ своимъ господарскимъ описати и утвердити рачилъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 103); игуменъ з братіею покладалъ перед нами листъ господарьскій, што имъ господаръ король далъ тіи ниви (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); **листъ граничный (граничъный)** — (*документ про розмежування майнових границь*) розмежувальна грамота: Ꙗкожъ по тымъ мєстцамъ ловы того имєньѧ… панꙋ Михайлꙋ ѡграничили, и ꙗ на то ємꙋ далъ сєсь мой листъ граничный, под моєю пєчатью (Володимир, 1513 *AS* III, 105); на которие справы, яко то: привилее од королев их мл. полских… фунъдацие, листы граничъные… и инъшие розние справы и диспозицие, конъвенътови помененому луцькому служачие… побрали, пошарпали (Гоща, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 58); **листъ делчий**, **делчий листъ** — (*документ про поділ маєтку*) дільча грамота: манифєстацию заноси(л) ѡ починє(н)є спра(в)… то є(ст) привилєє(в)… листо(в) дє(л)чи(х) має(т)ностє(и) Прєжо(в) дво(х) (Коръпило(в)ки и Городисᶜка) та(к) свєжихъ // мєжи братьєю рожоною Сємєно(м) и Миколає(м) (Житомир, 1650 *ДМВН* 196–197); ꙗ Ива(н) ло(з)ка… з рꙋки пана Лаврына ло(з)ки по(д)чашого… ѡ(з)на(и)мꙋємь си(м) дє(л)чи(м)… ли(с)то(м) комꙋ ѡ то(м) вєдати налєжить (Ковалин, 1599 *ЦНБ* ДА/ П–216, 99); **листъ децкованый** — лист на право судовому виконавцеві здійснювати стягнення, плату за судочинство: а кꙋ томꙋ ѡсобливє позывал єсми Єє Милости листом дєцкованым за жалобою слꙋжєбника кнѧзѧ воєводы… Троцкого,… на дєвѧтой нєдѣли по Вєлицєдни (Луцьк, 1546 *AS* IV, 458); **листъ дозволеный** — письмовий дозвіл на здійснення чого-небудь: и на то они листъ дозволеный воеводы Кіевского… передъ нами вказывали (Городно, 1522 *АЮЗР* I, 61); **листъ єдналный** — документ про полюбовну угоду: Листъ князя Дмитрія Путятича едналный княгини Феди съ боярыномъ Комаромъ о Борсуковичы (Київ, 1551 *КМПМ* I (дод.), 13); **листъ єднацкий** — те саме, що **листъ єдналный**: которыи листы мєли єсмо єднацкии и свои записныи ѡ тых кривдах, тыи вжє на ѡбє сторонє вморѧємо сим нашим листом (Задиби, 1531 *AS* III, 393); Василей… зъ братомъ своимъ… препомнявши… заруки господарьское и обовязков, в листе их еднацком описаных… кгвалтомъ зъ слугами и помочниками своими… вшедши в место господаръское Луцкое не броною, але непристойным местцом дырями, вдарили на дом войтовский (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 180); **листъ (лист) закладный (закладъный)** — (*письмове підтвердження застави*) заставна грамота: пану Михаилу Дрозденъскому… при той же шляхте очевисте в Любитове тот лист пановъ депутатов закладный… подал есми (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 8/VI, 390); Прото, ижъ ся тому листови закладъному его кор.

милости спротивил, теды… протестацию… подаютъ и просятъ, абы была принята (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 558); **листъ заклиналный** — анафема: Поштожъ тамъ Афанасей утѣкалъ, чы по листъ заклиналный? але онъ такую жъ моцъ мѣлъ, яко и папежъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 272); **листъ закупный** — (*документ про купівлю і продаж нерухомого майна, про право володіти ним*) купча грамота: на штож он и листъ его закупный перед вами вказывал (Вільна, 1507 *АрхЮЗР* 8/IV, 175); мает он тыи имѣня держати зо всим водле листу его закупного (Там же, 176); **листъ записный** — документ, унесений в офіційну записну книгу: И мы дєржим тоє подворьє в тых пѣнязєх, и листъ записный на то маєм (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); на што дє(и) и листъ сво(и) записны(и) кнѧ(з) алє(к)са(н)дро бурє(м)ски(и)… по(д) пєча(т)ю своєю… да(л) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 5, 4043, 83 зв.); **листъ (лист) заручный (заручьный)** — (*документ, який містить текст запоруки*) запоручна грамота: подданый Ѡсмиговицкий то вызнал и тыє знаки, на которых тоє сєно было закошєноє, показывал, кѹ томѹ тєж лист зарѹчный господарский тотжє дєй врѧдник Павловицкий Василю Гѹлєвичѹ показовал (Луцьк, 1558 *AS* VII, 46); ꙗ ба(р)тошъ ѡмєти(н)ски(и)… сознавамъ ижъ рокѹ нєдавъно Прошлого… ѡ(д)нє(с)ломъ листъ зарѹчъны(и) до сєла Бо(г)дановъчи(з)ны (Овруч, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 136); **листъ заставный** — (*документ, який містить письмове підтвердження застави*) заставна грамота: нижли того листу заставного небожчицы Полагъи Брусиловское выискати и отдати пану Яцку… есьмо не могли (Київ, 1573 *АЮЗР* I, 195); на то єсмо дали па(н)у григо(р)ю сєнютє лѧховє(ц)скому сє(с) на(ш) ли(ст) заставны(и) (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 47); **листъ згодный** — письмова угода: Уписанъє листѹ зго(д)ного мєжи сли(з)нє(м) а п҃но(м) борєцъкимъ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 8); **листъ квитованний** — те саме, що **квитацийный листъ**: Ꙗ максимъ михаиловичь… из мальжонкою своєю… чинимо вєдомо Си(м) ли(с)томъ квитова(н)нимъ (Чигирин, 1615 *ПИ* № 38); **листъ квитовный**, **квитовный листъ** — те саме, що **квитацийный листъ**: Ꙗ Ꙗкѹбъ Пєсочи(н)ски(и) сознаваю… мои(м) листомъ Квитовны(м)… и(ж) штомъ мє(л) Пєвныє Правныє затꙗги и Пєрєводы Правъныє зъ… Паномъ Алєксандромъ Пєсочинъскимъ… ѡ розныє контракты // Єго м(л) Па(н) бра(т) во всємъ ми досы(т) ѹчини(л) и тыє ко(н)тракты во всємъ выполни(л) (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 36–36 зв.); Ꙗ Катєрына пѹтꙗта(н)ка… ѡ(з)на(и)мую тымъ моимъ квито(в)нымъ листомъ… ижъ што… за ѹчынє(н)ємъ досытъ… ꙗ… ѹвє(с) процє(с)… касую (Люблін, 1618 *ЛНБ* 5, II 4056, 61); **листъ квитуючий** — те саме, що **квитацийный листъ**: реченые кн҃зи викареевe мне… будуть винъни и объвезалися в таковыхъ сумахъ и рѣчахъ взятыхъ листы квитуючими усъпокоити (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 67); **листъ клятовный**, **клѧтовный листъ** — те саме, що **лист заклиналный**: ґєдєѡ(н) Болобанъ… Ли́сты свои́ми клꙗто́вными проти́вными. спроти́вилсѧ привилє́ѡ(м) и дєкрєтомъ… и собо́рному привилє(и)ному… постановлє́нїю (Берестя, 1591 *ЛСБ* 188, 235); самъ жє клѧто(в)ными ли(с)ты своими бєзъсѹднє єси, братъство клꙗлъ, попами злыми цє(р)ковъ и(х) насиловалъ, и ѡ(т) цєрьквє и(х) ѡ(т)лучы(л) (Супрасльський монастир, 1593

ЛСБ 233); **листъ комисарский** — документ про розгляд спорів, що стосуються майнових меж: Ино мы ѡного листꙋ комисарского ѡглєдавши, казали єго слово ѡтъ слова в симъ нашимъ листє вписати (Краків, 1538 *AS* IV, 114); комисари… мают нам через листы свое комисарские дати справу о томъ всим (Варшава, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113); **листъ комисейный** — те саме, що **листъ комисарский**: в котором листе своем комисейномъ… господарь пишеть до нас,… ижъ тая Ленковая… росправу з митрополитомъ… под страченемъ права принела (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 39); ꙋста(в)уємъ тє(ж) и(ж) листы нш҃и комисє(и)ныє ку вчинє(н)ю справє(д)ливости то(л)ко в ты(х) рєча(х) маю(т) быти даваны ѡдно ѡ границы мєжи имє(н)ємъ нш҃имъ и шлѧхє(т)скимъ (1566 *ВЛС* 27); **листъ компромисарский** — те саме, що **листъ єдналный**: а (ш)тосє дотычє(т) сꙋмы пн҃зє(и) ѡ(т) сꙋдꙋ ко(м)промиса(р)ского всказано(и) на сє(ст)рє моє(и)… и в ымѣнъѧ єє мєнє ꙋвѧзано што до(с)таточънє(и) на ли(с)тє ко(м)промиса(р)скомъ доложоно (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 74); **листъ купчий (купчій, купчый)** — те саме, що **листъ закупний**: И на тыє ѡ(н) сєлища и ѡзєро в Бра(с)лавско(м) повѣтє… ли(с)тъ купчи(и) того А(н)дрꙋшка Бушми(н)ского пєрє(д) нами вказывалъ (Берестя, 1585 *DBB* 398); тотъ листъ купчій на то передъ нами вказывали (Люблін, 1506 *АЗР* I, 369); ꙋв оно(и) скры(н)цє… други(и) листъ купчы(и) мо(и) згорє(л) на тоє(ж) имє(н)ю звышъ помєнєноє ꙋ во(р)склє (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II, 23258, 1); **листъ менованый** — (*угода про обмін маєтку*) обмінна грамота: пан маршалокъ дворный… //… ку владычеству Луцкому такъ же у вечную замену мне поступити, в моцъ и в деръжане мое подати и тую замену листомъ… менованымъ, на то данымъ, упевънити рачилъ (Рожище, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 395–396); **листъ меновный** — те саме, що **листъ менованый**: кнѧзь Михаило Сонкгꙋшковичъ з сынми своими дали ємꙋ противъ того єго имѣнѧ Рꙋжиньѧ два имѣньѧ свои… и листы мєновныи (Краків, 1510 *AS* III, 72); Ѩ єпископъ Володимєрский… чиню ѩвнє и вызнаваю сам на сєбє симъ моим листом… Што прєдок мой… мєнѧл с кнѧзєм Василєм… имєнємъ цєрковным… на имєнє кнѧзѧ Василєво ѡтчизноє, //… нижли листов промєжкꙋ сєбє мєновных на ѡн час, коли мєнѧли, на ѡбє сторонє нє подавали (Володимир, 1521 *AS* III, 210–211); **листъ напоминалный** — документ, який нагадує про виконання договірних обов'язків чи зобов'язань: онъ, на… процесы правные и листы короля… напоминалные… не дбаючи,… на маетности и подданыхъ кгвалтомъ наступуетъ (Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 602); **листъ обвешалъный** — письмове повідомлення, оголошення: ли(ст) ѡбвєша(лъ)ны(и) єстъ при(с)ланы(и) показує(т), просячи, аби тая диляцыя пра(в)нє по(з)волєна была (Люблін, 1643 *ДМВН* 229); **листъ обликговый** — розписка боржника: ѡсмыи ꙋчить способꙋ писанѧ листовъ и листовъ ѡбликговы(х) (к. XVI ст. *Розм.* 5); **листъ одрочный (отрочный)** — (*документ на право відтермінувати виконання зобов'язання*) відстрочувальний лист: ѡ(н)… ѡ(д)нє(с)лъ ли(ст) ѡ(д)ро(ч)ны(и) ѡ(д) и(х) м(л) Пн҃о(в) тєѡдора гꙋмєни(ц)ко(г) сꙋ(д)и во(и)тєха ры(л)ско(г) (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 85); А пото(м) другого стєнъника… ѡ(т)ца мєтрополиты киє(в)ско(г)[о]… позовъ трєти(и) по дву(х) и листовъ ѡ(т)ро(ч)ныхъ вы-

даныхъ по(д)нєсєны(и) (Горощки, 1643 *ДМВН* 232); **листъ одрочоный (отрочоный)** — те саме, що **листъ одрочный**: листъ о(д)рочоны(и) и(х) м(л)… до нє(г) выданы(и) ширє(и) в собє ѡбъмо(в)ляє(т) за которы(м) во(з)ны(и) зъложы(л) тє(р)минъ и на(з)начилъ на дє(н) пє(т)на(д)цаты(и) м(с҃)ца дєкабря (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 85); За котори(м) знову ли(ст) ѡ(т)рочоны(и) для сє(и)му прошло(г)[о] наступуючо(г)[о] выданы(и) до сторо(н) складаючи ро(к) и тє(р)минъ… на датє мєнованы(и) (Ісаїки, 1642 *ДМВН* 226); **листъ описный** — (*документ, що містить опис, перелік маєтку*) інвентарний опис: я заховываючися в томъ подле листу а опису его… просил есми пана Ивана… водле листу его описного, о вижа, а водле статуту — о возного (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 296); **листъ отвористый** — доручення на право представляти в суді інтереси його автора: то(т) нинєшни(и) листъ мо(и) ѡ(т)вористы(и) ѡ ты(м) запозва(н)ю моє(м) тєрє(з)нє(и)шомъ ѡзна(и)мꙋю (Вінниця, 1599 *ДБВ* 724); **листъ (лист) отвороный** — те саме, що **листъ отвористый**: ꙋмоцованы(и)… и листы ѡ(т)вороныє сꙋдови нинєшнєму… ѡ(т)давши проси(л) абы таѧ бо(л)шаѧ справа ѡ(т) по(з)вано(г) была принѧта (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 29); князь Костентин через лист свой отвороный дозволити мне рачил, жебых имене Михновъ… кому иному в той же суме пенезей… заставилъ (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 135); **листъ отворотный** — відстрочувальний лист: пан Адам Богуфа(л) ѡ(т)да(л) на(м), судꙋ, чєрє(з) возного… ѡ(т) прєрєчєно(г)[о] Я(н)чи(н)ского листъ ѡ(т)воро(т)ны(и) с пєча(т)ю (Вінниця, 1599 *DBB* 724); **листъ отпустный, отпустный листъ** — те саме, що **листъ разрѣшалный**: Архієп(с҃)ко́поу и Єп҃(с)кпѡмъ с҃ чюжи́хъ Єп҃(с)кпєй Дьѧкѡ́въ бєзъ повєлє́ноє Гра́моты на Сщ҃є́нъс(т)во и́хъ ника́кожє нє ста́вити: и ѡ(т)поу́стныхъ ли́стѡвъ оу Ста́влєныѧ ли́сты нє писа́ти на́мъ (Львів, 1614 *Вил.соб.* 8); лєѡ(н) папє(ж) ри(м)ски́ высла(л) ѡ(т) сєбє жєлє(з)ныє скрыни́ со ѡ(т)пу(ст)ными листы всє(м) народо(м) дє(р)жащимъ єго лати(н)скꙋю вєрꙋ (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 52 зв.); **листъ платовый** — документ про сплату боргів: ѡсмыи ꙋчить способꙋ писанѧ листовъ и листовъ ѡбликговы(х) платовыхъ и контрактовыхъ (к. XVI ст. *Розм.* 5); **листъ подводный** — письмова офіційна постанова про надання урядові підвод для виконання певних робіт: А што ся дотычетъ подводъ… мають они давати подъ Нашого гоньца, на листъ Нашъ подводный… по одной // подводѣ а проводника на кони (Краків, 1527 *РЕА* I, 148–149); **листъ позовный** — (*письмовий виклик до суду*) позовний лист: первей сего Войтеха Паевского и жону его… и сына ее Тимофѣя листы позовными вряду кгродского володимерского ку праву позывал (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 306); **листъ поручный** — те саме, що **листъ вѣрущий**: А штос дотичєт ѡного листа их порꙋчного, мы на тот час ꙋ скарбє нашом єго нє мєли (Берестя, 1544 *AS* IV, 409); **листъ посполитый** — урядовий публічний лист: Ли́стами посполи́тыми па́нства и крайны собѣ́ по(д)лє́глыи пробѣ(г), роска́зꙋючи всю́ды Ст҃ы́мъ Бж҃їи(м) Цр҃ква́мъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 226); **листъ потверженый** — (*документ, що підтверджує право на володіння чим-небудь*) підтвердна грамота: кнѧгини Марѧ… повѣдила… и на то листъ потвєржєный ѡтца нашого… пєрєд на-

ми вказывала (Вільна, 1507 *AS* III, 42); на то єсмо єму дали сє(с) на(ш) листъ потвєржєны(и) и(з) нашою пєча(т)ю (Острог, 1520 *ПИ* № 10); **листъ привильный** — (*документ, яким надавалися певні пільги для окремих осіб чи груп людей*) привілей: а мыто да платѣть ѡ(т) своєго товара и торговли подлꙋг того листꙋ привильного, що жє єсми им дали и записали (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 1, 335); **листъ припоручный** — те саме, що **листъ вѣрущий**: маючы я возный при собе шляхту людей добрых,… з листом… арештовым або припоручнымъ от суду земского… в справе велебного отца… ездилъ есми до… пана Сенюты (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 581); **листъ причинный** — письмове клопотання: Мє(л)чи(ц)ки(и)… проси(л) мя ѡ листъ причи(н)ны(и), яко з уряду, до… Мацєвича…, и(ж)бы му то поворочa(л) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 44); Ѡ ти(и) ли(с)ти причи(н)ни что є(с)тє ваша м(с҃) просили ѡ(т)слали(с) ваши(м) мл҃(с) тє(м) (Ясси, 1602 *ЛСБ* 371); **листъ продажный** — (*документ про продаж майна*) запродажна грамота: Листъ пн҃а со(л)тана ѡ(л)бѣєвича то(л)мача гдр(с)кого прода(ж)ный (Київ, 1508 *ЦНБ* ДА/П-216, 170); тым жє листом продажным… нашим сами от сєбє… пана Тимофєя на вєчныє часы квитуєм (Київ, 1625 *ПІФ* 148); **листъ прошацкий** — письмове прохання: рачитє… до на(с) писати строны ли(с)то(в) проша(ц)ки(х) тєды на про(з)бꙋ и на писа(н)є наши(х) ла(с)кавы(х) пно҃(в) пєча(т) прикладає(м) и рꙋкꙋ нш҃ꙋ по(д)писує(м) (Жовчів, 1609 *ЛСБ* 424); **листъ раздрешеный** — індульгенція: папє(ж) ри(м)скѝ выcла(л)… скринѝ… мовєчи са(м) и(ж) хто ѡ(т) ва(с) да(ст) мнє злоты(х) ѝли копъ двєстє… тогдыѝ ємꙋ кгрєхѝ ѡ(т)пꙋщоны бꙋдꙋть, и лѝсты ты(м) повєлєвъ давать ра(з)дрє́шєныє (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 52 зв.); **листъ разрѣшалный** — письмове відпущення гріхів: Сімеонъ Горбачевскій… до Константинополя шолъ и блаженной памяти отцу Іереміи… о томъ ознаймилъ, // отъ которого одержалъ листъ разрѣшалный (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 470–471); **листъ ревизорский** — те саме, що **листъ комисарский**: А для бо(л)шоє вѣры и пєвности того всєго до того листꙋ нашого рєвизо(р)ского рꙋками єго власными по(д)писали и пєчати своє прыти(с)нꙋли єсмо (Варшава, 1606 *ДБВ* 1020); **листъ розводный** — документ про розлучення подружжя: теды в том листе своемъ розводномъ зобополне признавають, иж листы розводные и в том розводе належачие до вашей милости… которые прошу, абы ми од вашей милости отданы были (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 338); по́имєтъ чл҃къ жєнꙋ… и не на́йдє(т) ла́ски прє(д) очима єгѡ… напи́ше листъ розво́дный (серед. XVII ст. *Хрон.* 157); **листъ розездъный** — те саме, що **листъ граничный**: Шостый лист розездъный на перкгамене князя Ивана… под шестми печатми, который мѣлъ з дѣдом княжим князем… Корецкимъ от именя своего Хлапотина, в котором грани меновите описаны от пяты, где ся збегла земля Корецкая, Звеголская, Хлапотинская (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 128); **листъ роспустный** — те саме, що **листъ розводный**: рєчєнно є(ст) такь. єсли (ж) бы кто поустиль жєну свою. абы юи даль ли(ст) роспоустныи (1556–1561 *ПЄ* 32); ѡні́ ѡ(т)повѣдивши́ рєклі́. мѡvсєй повєлил^с нам лист роспоу́стный напі́сати (Володимир, 1571 *УЄ*

Вол. 62); **листъ свѣдителствованный** — посвідчення: єп҃(с)кпъ… Іóна, и вы́правлєнъ бы́лъ з ли́сты причи́нными и свѣдител˾-ствова(н)ными до патриáрхи… Іóсифа (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 34 зв.); **листъ свѣдочный** — те саме, що **листъ свѣдителствованый**: Листъ свѣдо(ч)ны(и)… Михаилꙋ… дакꙋ. Всѣмъ повсюдꙋ идєжє слꙋчитсѧ вєдати сиє… писаниє… всꙗкаго чинꙋ и сожитє(л)ства ѡзна(и)мꙋємъ (Львів, 1602 *ЛСБ* 1043, 6); **листъ сеймовый** — документ, що містить ухвалу сейму: Ѡсобливє тє(ж)… п҃па просимъ абы листы сєймовыє ꙋнивє(р)салы… и ко(ж)даꙗ справа по(д)лє ѡбєтницы и приви(л)ю єго кролє(в)скоє мл(с)ти при скончє(н)ю ꙋнєи́ выданого… рускими литєрами… писаны и выдаваны были (Київ, 1571 *Возн.Іст.* фотокоп. 34); **листъ судовый** — судовий вирок, вердикт: листъ єсмо сєй наш сꙋдовый кнѧзю Иванꙋ дали, под нашими пєчатми (Острог, 1506 *AS* III, 38); на што сесь нашъ листъ судовый обоимъ сторонамъ далисмо (Львів, 1633 *КМПМ* II, 19); **листъ увяжчий (увязчий)** — документ про офіційне введення у володіння маєтком: Ленковичи… у его милости тые Вышенки окупили, и листъ увяжчий короля… за которым их у тое имѣнье увязано (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 40); всѣ справы, пєрєводы правъныє процєса з ро(з)ными ѡсобами… листы увя(з)чиє… погинули (Житомир, 1650 *ДМВН* 197); **листъ умоцованый (моцованый)**, **умоцованый лисътъ** — те саме, що **листъ отвористый**: Ꙟ ильꙗшъ чєрнєцки(и), вызнаваю тымъ моимъ листо(м) ꙋмоцованымъ, штомъ позва(л)… до судꙋ… кнєгиню миха(и)ловую (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); выслухавши того листу моцованого, Ленковая и сынове ее… доброволне право мѣти позволили и в право вступили (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 40); Микола(и) Жо(л)кє́въски(и)… приꙗтєлєви моєму пану Ма(р)ку… при(и)муючи чєрєзъ нєго во въсємъ томъ зысъкъ и сътрату и на томъ… далъ сєсъ мо(и) ꙋмоцованы(и) лисътъ (Медика, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 88); **листъ универсалный** — розпорядчий акт, універсал: патри́архи ѡбли́чи́вши ми́трополи́та ки́євского… и ти́мо́фєꙗ́ злобꙋ архи́ма́ндри́та сꙋпрасльkaго ѡ ꙋби́стве ѡсадилъ и ли́стами́ ꙋнивєрсалными́ всю́ди́ кождого злость ѡбли́чи́въ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44 зв.); из оного росказаня Петра апостола, который, въ листѣ своемъ универсалномъ, до всихъ вобецъ писанымъ, росказуетъ отдавати подданство тымъ, которые суть преложени (1603 *Пит.* 34); **листъ упоминалный** — те саме, що **листъ напоминалный**: Кгдєжъ нєкоторыє листы ꙋпоминалныє в нєго погорєли, а иншиє и тєпєръ ѡнъ ꙋ сєбє маєтъ (1541 *AS* IV, 270); **листъ фундацийный** — (*дарча грамота на будівництво чи утримання церкви або монастиря*) фундаційний лист: Я княгиня Маруша Збаразская… ознаймую нинешним листом моим фундацийнымъ… мне теперъ належачую церковъ, на которой фундую на выживене свещенника на три руки поля,… и с полинѣ моеи дворнои десятина (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 387); **листъ фунъдушньный**, **фундушовый листъ** — те саме, що **листъ фундацийный**: я князь Четвертенский… чиню явно… сим моимъ листом фунъдушньнымъ (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI , 477); на томъ дала той мой фꙋндꙋшовый Листъ (Київ, 1615 *ПВКРДА* II–1, 25); **листъ-цырографъ** —

боргова розписка: В… скрини было… два листы-цырокграфы на до(л)ги позычєныє (Житомир, 1583 *АЖМУ* 46).

2. (*письмове повідомлення*) лист: року прошлого… теща моя, прислала до жоны моее жонку свою служебную… поведаючи, яко бы мела быти велми хора и за тымъ дей до вас листа не написала, же барзо хора, и мовечи, абы до нее ехала (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 281); то(и) ли(ст) позволꙗю ѡ(т)дати владыׁчємꙋ слꙋзѣ и владыׁцѣ прочитáти и пишє(т) до нєго, абы прочита(в)ши ємꙋ то(и) ли(ст) ѡ(т)слалъ (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1); мо(и) милый сынꙋ ѡтрымалє(м) дєсꙗтого днѧ маѧ листы твои даныи пє(р)вого днѧ того жъ мѣсєца з которыхъ вырозꙋмѣлємъ ижъ єстєсь добрє здоровъ (к. XVI ст. *Розм*. 63 зв.); вспоминáютъ ты(ж) в҄ то(м) ли́стѣ свою нéндзꙋ, и оутиснéнїє ѡ(т) пѡгáнства, ижъ и(м) ѡдóбрано дохѡ́ды, и робóтою рꙋкъ свои(х) жи́вности шꙋкáютъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В*. 138).

3. (*письмове звернення*) послання: а тꙋтъ напéрєдъ мо(г) бымъ проточи́ти листъ ѡ(т) ієрємéи патрїáрха константинóполского… брáтствꙋ цєркóвномꙋ ви́лєнскомꙋ дáный (Острог, 1598–1599 *Апокр*. 72 зв.); якъ много листовъ патріарси писали до вас по всѣ часы о многих речах и сами до вас особами своими приходили? (Львів, 1605–1606 *Перест*. 42); Киприáнъ в҄ ли́стє и҃. Кни́гъ г҃. Сєбѣ́ рáвнє з҄ Стéфáномъ Єп(с҃)копом҄ Ри(м)скимъ в҄ справовáнью ц҃ркви вагꙋ áлбо мéрꙋ дє(р)жати твєрьди́ть (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех*. 14 зв.); Мóвит҄ абóвѣмъ вы́браноє х(с҃)во нáчин҄є с҃тый ап҃(с)лъ Пáвєлъ, в҄ листѣ своéм҄ до Єфéсѡвъ, в҄ г(л҃): ѕ҃ (Київ, 1634 *МІКСВ* 312); Сє(д)м҄ éсть свꙗщéн҄ства стéпєнє(и) ѡ(т)двєр҄ны(х)… посвѣд҄чаєть тóє сєд҄мочи́слєн҄ноє ли(ч)бы оу́чєнь апостол҄скїй с҃тый Ігнáтїй в҄ ли́стє своéмъ до Ан҄тїóхѧ(н) (Львів, 1645 *О тайн*. 127).

4. Статут: кто… хѡчє(т) дѡбрѡво(л)нє ꙋ тоє бра(т)ствѡ вст ꙋпити а тѡ маю(т) та(к) моцнѡ дръжати ꙗ(к) в тѡ(м) листѣ є(ст) выписанѡ (Львів, 1544 *ЛСБ* 10).

5. (*сторінка у книзі*) лист: Яко выш҄шей сего черезъ пять листовъ писано есть, яко Арону речено (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют*. 121); А хочєшъ ли ширей вѣдати о столицы Петра светого… читай же собѣ въ "Евангеліи Учителномъ" рускомъ, друкованом, листъ 204 цалый там обачишъ, хто на его столицы продкуетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр*.134); Ѡ тамтóй пéрво(и) офѣ́рѣ бє(з)крóвной кꙋпрїѧ(н)… в҄ книзѣ в҃ в҄ ли́стѣ г҃ мóви(т) (Львів, 1642 *Жел. О тайн*. 13 зв.).

Див. ще **ЛИСТОКЪ**.

ЛИСТЬЄ *див*. **ЛИСТЄ**.

ЛИСТѦ *див*. **ЛИСТЄ**.

ЛИСЪ, **ЛИСЬ** *ч*. **1**. (*хижа тварина*) лис: пастꙋшóкъ на(д) гꙋсѧ(т)ками постáвлєный ви́дѧчи хи́трого ли́са… хотѧ нє мóжє(т) єго поконáти… ѡ(т)гонѧєтъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 2 зв.); Єсли́ бовѣ(м) проти́вный сты́дѧтьсѧ тогó к҄ слáвѣ ѡ(т)кꙋпи́тєлѧ своéго чини́ти, нєхáй жє в҄ згромажéнѧхъ свои(х)… ꙗ́къ ли́сы в҄ ꙗ́мѣ сѣдѧ(т) (Київ, бл. 1619 *О обр*. 83); И длѧ́ тогó мови(т) со жáлє(м). ли́сы ꙗски́нѣ мáю(т). п҄тица нб҃(с)ныѧ гнѣз(д)а (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 298 зв.); vulpes, лисъ (1642 *ЛС* 419).

2. (*вичинене хутро лиса*) лис: в того Ійна… взали… сирдакъ Лѹнский лисами подшитый (Дубно, 1559 *AS* VI, 52); взѧто… ѹбра(н)є лю(н)скоє блаки(т)ноє… ко(л)пакъ зєлєны(и) ѹтє(р)финовы(и) лисями по(д)шиты(и) (Київ, 1591 *ЦДІА Лен*. 823, 1, 133, 82); у Русачъка… дєлия блакитъная, кунътушъ чо(р)ны(и), лисами по(д)шиты(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194);

(*хутро цієї тварини як товар*) лис: от косматых товаров: соболей, кунъ, рысей, лисовъ… от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* II (дод.) 556).

3. *Перен*. (*хитра, лукава людина*) лис: Отецъ патріархъ, якъ чоловѣкъ щирый, лисови тому хитрому лацно увѣрилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал*. 1060); **лисомъ стлатися** (перед ким) — шукаючи прихильності, упадати біля когонебудь: патріархъ… о Луцкого прехитрствѣ, который ся передъ нимъ лисомъ стлалъ, нѣчого не вѣдаючи… пишетъ до митрополита, упоминаючися у него о наказаный соборъ (Київ, 1621 *Коп.Пал*. 1059).

Див. ще **ЛИСИЦА**.

ЛИСЪИ *див*. **ЛИСИЙ**.

ЛИСЫЙ *див*. **ЛИСИЙ**.

ЛИСЬ[1] *див*. **ЛИСЪ**.

ЛИТАРНЯ, **ЛѢТАРНА**, **ЛАТАРНЯ** *ж*. Ліхтар: свѣтно єсть нéбо // нє потрєба жадноє литарни (к. XVI ст. *Розм*. 24 зв.–25); зáра(з) скóро пришо(л) в поѹ́щѹ и вˁ ѧмоу встоупилъ, поча(л) ѧ́къ лѣта(р)нѧ свѣ́ти(т) (поч. XVII ст. *Проп.р*. 255 зв.); длѧ тóго трєба было лѧтáрни, которою бы єго [х҃а] ѡ(т)кры(л) и показа(л) (Там же).

Див. ще **ЛѢХТАРНА**.

ЛИТВАКЪ *ч*. Те саме, що **литвинъ**. Вл.н.: Мойсѣй Литвакъ (1649 *РЗВ* 142).

Див. ще **ЛИТВИНЧИКЪ**, **ЛИТОВЕЦЪ**.

ЛИТВИНЧИКЪ *ч*. Те саме, що **литвинъ**. Вл.н.: тот же протестансъ… сведчилъсе напротивъко пывником замковым, то ест Литвинчиком Паскови и Васкови… о то, ижъ они… лясы островецъкие пустошыли (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393).

Див. ще **ЛИТВАКЪ**, **ЛИТОВЕЦЪ**.

ЛИТВИНЪ, **ЛИТВЫНЪ** *ч*. Литвин, литовець. Вл.н.: василь литвинъ (1552 *ООвр.З.* 107 зв.); андрє(и) прєзвиско(м) ли(т)ви(н) зозна(л). и(ж) взя(л) о(д) п҃на фє(д)ка сына нєбощыка о(т)ца василиѧ о(д)рєховского є҃і зло(т) (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 4); слѹги… пограбили… ѹ Пилипа // Литвина ѧчъмєню и ѡвъса пѧ(т)на(д)ца(т) копъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33–33 зв.); ва(с)ко Ли(т)вынъ (1649 *РЗВ* 189 зв.).

Див. ще **ЛИТВАКЪ**, **ЛИТВИНЧИКЪ**, **ЛИТОВЕЦЪ**.

ЛИТВЫНЪ *див*. **ЛИТВИНЪ**.

ЛИТЕРА, **ЛЇТЕРА**, **ЛѢТЕРА** *ж*. **1**. (*письмовий знак для позначення звука*) літера, буква: Ѡсобливє тє(ж) єго к(р). м.… просимъ абы листы сєимовыє… нє и(н)шими литєрами и словы ѡ(д)но рускими литєрами и єзыко(м) до зє(м)ли киє(в)скоє писаны и выдаваны были (Київ, 1571 *Возн.Іст*. фотокоп. 34); Бо и того року 1598 у Рымлянъ рокъ на литере А стоялъ, водлугъ пасхальи Руское (Вільна, 1599 *Ант*. 773); котóраѧ то лѣтéра Тáвъ жидóвскаѧ была знако(м) и фиґоу́рою кр(с)та с҃тго (поч. XVII ст. *Проп.р*. 304); вы́дрѹковати казáлємъ… книґѹ… Молитвослóвъ, а звы́клє Трєбникъ: Лѣтéрою, на притѹпѣлый

и́хъ взрокъ читє́лˢною, изˢ Рꙋбрикою, то́ єстъ, чєрво́ными Тѵпика́ми и Титꙋлами (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 3); **литера пасхальная** — (*буква у Пасхалії, що відповідала у певному році Великодню*) пасхальна літера: Литера пасхальная 10 на той часъ была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1049).

2. (*типографічний знак, шрифт*) літера: на то(т) ча(с) и(ж) литє(р) готовы(х) кгрє(ц)ки(х) нє маю прошꙋ на выдрꙋкова(н)є тоє малоє алє свєтоє рєчи литє(р) ѡ(д)литы(х) и готовы(х) кастъ зо три (Острог, 1607 *ЛСБ* 372, 1); Матвѣа Кгиса(р)чика в дрꙋка(р)ни зєднали(с)мо цєтна(р) лѧти(х) лѣтє(р) за злоты(х) ѕі҃ (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 4); всѣ(х) тєды лѣтє(р) албо матрицє(с) має(т) быти в личбѣ 254 (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1); пото́мъ оужє́ зˢ о́ныхъ спора́дилъ до́брѣ Паламі́дъ на всі́ о́ныи лїтє́ры, и ли́чбы и всє́ писмо́ кото́роє до́ сєгѡ́ ча́сꙋ Грє́ковє ма́ю(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 19 зв.).

3. *Перен.* (*дослівний смисл чого-небудь*) буква, літера: Ґды а́бо до ѡ(т)правова́нѧ ѡфѣры ст҃ои пристꙋпꙋю(т) або до ст҃го прича(ст)иѧ идꙋтъ, розꙋмѣючи то, жє ѡны(х) сло(в) тє(ж) и вє(д)лоу(г) лѣтє́ры пєрєстєрѣгати пови(н)но (серед. XVII ст. *Кас.* 8).

ЛИТЕРАКЪ, **ЛѢТЕРАКЪ** *ч.* Письменна, освічена людина: Нє то сѧ ма́єтъ розꙋмѣти, литєра́кѡвє бѣдныи, кгды бы ва́съ запыта́но ѡ то, хто правди́вѣи мо́витъ ѡ цр(с)твѣ сн҃а бж҃єго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 44); ѡба́чишъ… що тєбѣ на то ѡ(т)повѣсть мѫжъ о́ный ст҃ый, назовє́тˢ тѧ тєлє́сникомъ, и нєрозꙋмнымъ лѣтєра́комъ (Там же, 46).

ЛИТЕРАЛНЫЙ, **ЛѢТЕРАЛНЫЙ** *прикм.* Літерний, буквений: Што́сѧ за(с) ты́чєтˢ Коррєктꙋры, и исправлє́нїа Тѵпогра́фского, а́лбо Лѣтєра́лˢного и Сѵлˢла́бного… // то вˢ пи́лˢной посторо́зѣ и звыча́йной Коррєктꙋрѣ зоста́ло (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 3–3 зв.); **литералная житница** *див.* **ЖИТНИЦА**.

ЛИТЕРКА *ж.* (*письмовий знак на позначення звука*) буквочка: ꙗ́къ кро(л) на(и)бога(т)шїй и на́йможнѣ́йшїй, та́къ нєоумѣєтный, кото́рїй ани литє(р)ки нє оумѣє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 222).

ЛИТЕЯ *ж.* (*коротка відправа за померлих*) літія: прошу, абы панахида, албо литея за душу мою одправована была (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 626).

ЛИТИ, **ЛЇТИ** *дієсл. недок.* **1**. (що, чого) (*змушувати текти яку-небудь рідину*) лити: єсли́бы єди́нˢ мо́ви(л) слова́ хр(с)вы, крєща́єтсѧ, и про(ч)ѧ, а дрꙋгїй во́дꙋ ли́лъ, тогды́ бы крєщє́нїє нє было ва(ж)ноє (Львів, 1645 *О тайн.* 20); Вина лий проли́й, випива(и), налива́й, єлє́ю доста́токъ нєꙋмалаємый (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.); о́нъ поста́вилъ зна́къ ка́мєнный на мѣстцꙋ, гдѣ // з ни́мъ бг҃ъ мо́вилъ, ѡфѣрꙋючи ємꙋ мо́крыє ѡфѣры, и лїючи оли́вꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 53–53 зв.).

2. (що) (*виготовляти що-небудь із розплавленої речовини*) лити: што розумѣешъ зъ стороны Аарона… яко оного телца на пустыни лилъ, яко справцею и идолопоклонства былъ? (1603 *Пит.* 102).

ЛИТНИКЪ *див.* **ЛѢТНИКЪ**.

ЛИТО *див.* **ЛѢТО**.

ЛИТОВАТИ, **ЛѢТОВАТИ**, **ЛЮТОВАТИ** *дієсл. недок.* (кого, що) Жаліти, шкодувати: Ино… мы… видячи его, ижъ онъ мѣшкаетъ на шляху Татарскомъ и завжды горла сво-

его на служб ѣ нашой не лютуетъ… въ томъ есмо ему ласку нашу вдѣлали, тые селища, Кобыльню а Лановци… ему есмо дали (Люблін, 1506 *АЗР* I, 368); такъ тєж и в хоробахъ моихъ, нє литꙋючи працы и вєликого накладꙋ своєго, завжды чинилъ и во всємъ сѧ кꙋ мнє… добрє заховалъ (Конюхи, 1545 *AS* IV, 429); онъ, от немалого часу будучи на Украине годне и пожитечне, не литуючи утратъ маетностей и розляня крви свое, вносечи в небезпечность здоровъе свое… намъ служилъ (Варшава, 1578 *ЧИОНЛ* XIV-3, 86); бꙋдꙋчы часто в потрєба(х) со мною здоровьꙗ и го(р)ла своєго нє лютꙋючы, такжє кгды… панъ… с кнꙗзємъ… щасливє валькꙋ зачати рачи(л) (Ковель, 1583 *ЖКК* I, 243); ѡ(н) длꙗ мєнє… здоровьꙗ працы кошту и накладовъ свои(х) николи нє литує(т) (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 122 зв.); ѡ(н) всѣг(д)ы старанѧ маε(т) ѡ ка(ж)до(м) ч҃лцѣ… а нѣк(д)ы працѣ своεи с҃тои нε лютоуεть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 200 зв.); также отъ вшелякихъ непріятелей… языковъ доставаючи, ку осторожности его королевское милости и Рѣчи Посполитое… здоровья и живота своего не лютуючы, послугу чинили и завше чинятъ (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59); Котры крв[и] своє́и длѧ́ вѣ́ры нє лѣтова́лъ: И длѧ́ гѡни́твˁ мє(н)жны(х) са(м) сѧ впро(д) коронова(л) (Львів, 1616 *Бер.В.* 84); В то́й сѧ наꙋцѣ с҃то́й закоха́вши Патрїа́рховє; Авєль, Си́фъ… нє лютѡва(л) за ню́ да́ти тогѡ́ що єстъ найми́лшогѡ дꙋшѣ ихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 2).

ЛИТОВЕЦЪ *ч.* Литовець. Вл.н.: Иванъ Литовєцъ (1649 *РЗВ* 399 зв.).

Див. ще **ЛИТВАКЪ**, **ЛИТВИНЧИКЪ**, **ЛИТВИНЪ**.

ЛИТОВКА *ж.* Литовка. Вл.н.: кнѧ(з) ку(р)пски(и) взѧ(л)… дрꙋгꙋю… гафта(р)кꙋ ѡгрєницꙋ га(н)нꙋ литовкꙋ и(з) до(ч)кою (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133);

Вл.н., *ч.*: Ѝ(с)ко Лито(в)ка (1649 *РЗВ* 310).

ЛИТОНЪ *ч.* (*освячене покривало на престолі, в яке завивали антимінс після літургії*) литон: Пойдимъ же до сосудовъ церковныхъ: келихи, дискосы, покрывала малые и великіе, кресты, антимисы, литоны (Вільна, 1608 *Гарм*. 214).

ЛИТОРГИЙНЫЙ, **ЛИТОРГЇЙНЫЙ** *прикм*. Літургійний: Сказанїє ѡ главахь и зачалε(х) ѡ поча(т)ко(х), и коньцεхь, чтомымь єѵ҃(г)лїамь. оутрънимъ. и литорˁгїинымь (1556–1561 *ПЄ* 443); **отпустъ литоргийный** *див*. **ОТПУСТЪ**.

ЛИТОРГИСАТИ *див*. **ЛИТУРГИСАТИ**.

ЛИТОРГИСОВАТИ *див*. **ЛИТУРГИСОВАТИ**.

ЛИТОРГИЯ *див*. **ЛИТУРГИЯ**.

ЛИТОРГІЯ *див*. **ЛИТУРГИЯ**.

ЛИТОРГЇА *див*. **ЛИТУРГИЯ**.

ЛИТОРГЇЙНЫЙ *див*. **ЛИТОРГИЙНЫЙ**.

ЛИТОРГЇЯ *див*. **ЛИТУРГИЯ**.

ЛИТОСТИВЫЙ, **ЛЮТОСТИВЫЙ** *прикм*. Милосердний: И тое то православіе справуетъ намъ у Бога, же ся намъ Панъ для него милосерднымъ, а лютостивымъ ставитъ: // поневажъ церковь столпомъ и въспартемъ ся на ню правдѣ есть (Єгипет, 1602 *Діал.* 51–51); Щє́дръ, ый: щодробли́вый, литости́вый, го́йнє да́ючїй (1627 *ЛБ* 159); Анна: Блг(д)ть,

потѣха, а́бо ла́скаваѧ, мл(с)рднаа, ми́ла(а), в᾿дѧ́чна(а), лютости́ваа (Там же, 177).

ЛИТОСТЬ, **ЛЮТОСТЬ** *ж.* Милосердя, змилування: а маючи лютость и ласкꙋ нашꙋ над малжєнкою єго и… дѣтми, таковꙋю розницꙋ и вспоръ мєжи тыми // ѡсобами ꙋпꙋстили, а кꙋ єднаню их привєли (Неполоничі, 1531 *AS* III, 385–386); Тѣло небожчика игумена Пречистенского… погребли и, не маючы дей литости хрестиянское, кости тѣло // небожчицы братовое,… зъ земли выкопавши, за манастыръ прочъ виметать казали (Володимир, 1584 *АрхЮЗР* 1/I, 190–191); Пузовская и брат ее… препомневши… милосердъя и литости хрестиянское, маючи способность свою, на тот час зготованую… брата нашого… на смертъ забили (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 478); Мл(с҃)ть: милосе́рдьє: ли́тость, змилова(н)є злитова(н)є… ѡ(т)пꙋщє(н)є (1627 *ЛБ* 63); Бєз᾿ лю́тости І҃са ю́жъ та́м᾿ поличкꙋють, На лю́боє а́гг҃лѡмъ лицє́ єго́ плю́ютъ (Львів, 1631 *Волк.* 7); Ти́сѧчми ра́нъ на тѣлѣ пр҃ч(с)томъ зада́єт᾿, Жа́дноѝ ли́тости на(д) ни(м) нєзбо́жны(и) нє ма́єт᾿ (Там же); Мѣ́йтє ли́тость на(д) оубо́гими (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 93); Бєз᾿ лю́тости І҃са ю́жъ та́м᾿ поличкꙋють, На лю́боє а́гг҃лѡмъ лицє́ єго́ плю́ютъ (Львів, 1631 *Волк.* 7); **бєз литости** — немилосердно: тамъжє… боꙗ(р) и по(д)даныхъ… бє(з) литости и(х) самы(х) жонъ и дєтє(и) и(х) позбивали и помо(р)довали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89).

ЛИТРА, **ЛѢТРА** *ж.* (*міра ваги, що дорівнювала 409, 5 г*) фунт: Ѿтъ корована кгды зъ ѡрды идєть старостє камка алєкса(н)дры(и)скаꙗ на золотє, литра шолкꙋ, ковєръ… сафъꙗнъ (1552 *ОЧерк.З.* 8 зв.); Пришоль пакь и никоди(м). //… ко їс҃ви. нєсоучи намѣшанои мир᾿ры. ї ал᾿лои. якобы сто литрь. або фоун᾿товь. и в᾿зѧлї тѣло ї҃сово. а ѡб᾿вилї є ѡдѣянїємь полотєньнымь (1556–1561 *ПЄ* 434–434 зв.); Павєлъ… мє(л) това(р)… шолку чо(р)ного ли(т)ръ в҃… папєрꙋ рє(з) г҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 16 зв.); взято… шовку розного литра…, рубковъ крамныхъ чотыри (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 82); в срє(д) ґды по зго(дѣ) ꙗ(н) афє(н)ди(к) и ма(л)жє(н)ка єго записо(м) зозна(ли) до(л)гъ бра(тс)тву на камєни(ц) ихъ за лѣтры заплатити зло(т) 2295… тогды прє(д) ра(и)цами выдалємъ ѡ(р)товъ 2 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); Што… у на́съ єсть ли́тра, або фꙋнт᾿ зло́та, то оу Жидо(в) тала́нт᾿ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 463); libra, libella, ли(т)ра, вага, важки (1642 *ЛС* 254).

Див. ще **ЛИСТРА**.

ЛИТРОВАНЫЙ *дієприкм.* Фасований фунтами, літрами: А за то ѡнъ давалъ до замъкꙋ салєтры по ѕ҃ камєнє(и) литрованоє. а кꙋ стрєльбє часꙋ потрєбы слꙋжилъ самъ (1552 *ОВол.З.* 195).

ЛИТУРГИСАТИ, **ЛИТОРГИСАТИ** *дієсл. недок.* Відправляти богослужіння, служити літургію: Тобѣ бывшому попу б҃лговѣщє(н)скому… за нєпослушє(н)ство твоє ко на(м) пастырꙗ твоєго дбати нє хочєшъ лито(р)гисати и всꙗкиꙗ дѣла с҃вщєнич(с)киꙗ справовати смѣєшь (Стрятин, 1591 *ЛСБ* 165); гєдєѡ(н) болоба(н)… ѡ(т) всєго ститє(л)скаго дє(и)ства ѡ(т)лучєнъ. и по(з)вовъ пє(р)вы(х) и вторы(х)… нє послухавши литу(р)гиса(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 2); А тому сщ҃єнику хто та(м) ѡ(т) нихъ позволє(нъ) и ꙋсмотрєнъ будє(т) лито(р)гисати… б҃гу поручає(м) и молитва(м) сѧ ваши(м) ѡ(т)даю (Острог, 1603

ПИ № 26); для чегось ты наехавъ на мою епископію, будучи зверженнымъ отъ сану епископского на соборѣ Берестійскомъ… и смѣєшь безпечне литургисати; або того не вѣдаешъ, же гды якая бестія доткнется якой святости, теды южъ не можетъ ся назвати святостью? (1626 *Кир.Н.* 12).

Див. ще **ЛИТУРГИСОВАТИ**.

ЛИТУРГИСОВАТИ, **ЛИТОРГИСОВАТИ, ЛИТУРГЇСОВАТИ** *дієсл. недок.* Те саме, що **литургисати**: А и́жъ С҃ты(м) Ѡ(т)цы́мъ анѣ на мысль нє приходи́ло, абы́смы́ опрѣсноко(м) Литѹргисова́ти мѣли, ꙗко то быва́є(т) оу Жидѡ(в) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 277); Александрійскіи епископове здавна въ двохъ діадимахъ и зъ двѣма епитрахилями литоргисуютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1163); оуста́въ… прика́зѹєтъ… чинити па́мѧти за тыхь кото́рыи в҄ вѣрѣ правосла́вной… и в҄ надѣи нєвонтпли́вой з҄ мє́ртвыхъ в҄ста́ньѧ з҄ то́го свѣта прєхо́дѧтъ и дочасный живо́тъ на вѣчный ѡ(т)мѣнѧ́ютъ, па́мѧть, мо́влю, за ты́хъ ѡ(т)правова́ти лvтѹргїи лvтѹргїсовати (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 157).

ЛИТУРГИЯ, **ЛЕТУРГЇЯ**, **ЛИТОРГИЯ**, **ЛИТОРГІЯ**, **ЛИТОРГЇА**, **ЛИТОРГЇЯ**, **ЛИТУРГІЯ**, **ЛИТУРГЇЯ**, **ЛЇТОРГЇЯ** *ж.* (*Служба Божа*) Літургія: поиди чадо моє к вєликомѹ застѹпникоу николє. сотвори в(ч)єръ каноуна мольбєнъ. и назавтриє ѡ(т)слѹхавъ с҃тоє литоргиє. приидє(ш) на ѡбѣдъ со сєрдоболꙗми и з дрѹги // своими (1489 *Чет.* 95 зв.–96); оу вєчєри, да имаю(т) слѹжити ч(с)тны паракли(с), а за ѹтра лєтѹргїю, сь вьсѣми попми и дїꙗконми (Сучава, 1514 *Cost.DB* 327); Тамь соу(т) положєны главы. зачала. поча(т)кы, и кон҄цѣ. чтомы(м) єv(г)лїамь въ ц҃ркви, на оутрънѧ(х) и на лито(р)гїахь (1556–1561 *ПЄ* 443); В нєдѣлю и в пра(з)дники… со всѣми ма́єть да́ска(л) поки по(и)ду(т) до лvто(р)гии, ро(з)мовлѧти и и(х) ѹчити ѡ с҃тѣ и пра(з)днику то(м) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); А на кожды(и) ро(к) имаю(т) быти д҃і литѹ(р)гии за всє бра(т)ство за здра(в)наѧ и памѧ(т)наѧ (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Єv(г)лїа і ап(с)ла въ ц҃ркви на ли(т)ургїи, просты(м) языко(м) нє выворочa(и)тє (п. 1596 *Виш.Кн.* 223 зв.); Правда естъ же литоргія святая надъ всѣ иншіє церемоніє церковныи, естъ важнѣйша и болша и Богу намилша, въ которои всѣ таемницы вочеловѣченія христова (1603 *Пит.* 74); И в Берестю великом в соборной церкви вашой, где єсте в той згодѣ вашой первую литургію, з папежниками змѣшавшися, служили, сталося вам вино в келиху вашем водою (Львів, 1605–1606 *Перест.* 44); а тоє пѧтєра́коє ꙗвлє́нїє в лито́ргїи с҃тои ѡ(т) сщ҃єн҄ника слоужа́чєго и пѧ(т) ра(з) до людє́й ѡборачаючого сѧ ѡказѹєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 156); постановлꙗємъ, жєбы ко(ж) дои нє(д)ли и кождого днꙗ с҃то ѡ(т) ц҃ркви празноватисꙗ звыклого,… то є(ст), на вєчє(р)ни, ѹ(т)рьни, лїто(р)гїи (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 91); роска́зовалъ тєжъ, офѣры приноси́ти, и Лvтѹргїи ѡ(т)правова́ти за ты́хъ, кото́рыи прєз҄ смє́рть оуснѹли (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 154); Найпєрвѣй, ґды сщ҃єнникъ ма́єть ѡ(т)правова́ти Лvтѹргїю с҃тѹю с прє(д)сѧвзѧ́т҄ємъ, //… ма́єть мѣти приналєжи́тѹю матє́рїю и зѹпо́лнѹю, ма́єть мѣти хлѣбъ чи́стый пшєни́чный ква́сный, вино́ тєжъ прирожє́ноє з҄ водо́ю ба́рзѡ ма́ло змѣша́ноє (Львів, 1646 *Зобр.* 44–44 зв.).

ЛИТУРГІЯ *див.* **ЛИТУРГИЯ**.

ЛИТУРГЇАЛНЫЙ *прикм.* Літургійний: Тє́ды тє́жъ ты́хъ сло́въ в҄ Проскоми́дїи на

то́мъ мѣ́стцꙋ ꙗкѡ нєнале́жныхъ до инте́нцыи Лтꙋргі́алногѡ приготова́нꙗ, зажива́ти нє мо́жємѡ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217).

ЛИТУРГЇАРЇОН *ч.* (*книга, в якій викладено незмінні частини щоденного богослужіння*) літургіаріон, служебник: єдна(к) жє сꙗ знашли… лю́дє… которыє смѣ́ютъ… Кни́гꙋ Лтꙋргїа́рїон, абѡ Слꙋжє́бникˁ назва́нꙋю, єѯамінова́ти, поправова́ти и корыгова́ти (Київ, 1639 *МІКСВ* 216).

ЛИТУРГЇСОВАТИ *див.* **ЛИТУРГИСОВАТИ**.

ЛИТУРГЇЯ *див.* **ЛИТУРГИЯ**.

ЛИТЪСЕ *дієсл. недок.* (*текти струменем*) литися: одъ которого удареня, кгды ему се кровъ губою, носомъ и ушима литъ почала на землю палъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/І, 500).

ЛИТЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*виготовлений із металу способом лиття*) литий: внєсєнє єє взꙗлъ ѿтєцъ нашъ ничим иншим, толко чєрлєными золотыми Вгорскими… а кꙋ томꙋ литым золотом и сєрєбром тисꙗчꙋ коп грошєй (Володимир, 1542 *AS* IV, 311); Ли(ст) ма(т)ки єє нєбожчицы кнєгини юръєвоє… панꙋ а(н)дрєю… на три дєла литы(х) даны(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* І, 157); Та́кожь и болва́ни ри́тыи и ли́тыи ро́билъ зо ввса́кой (!) матє́рїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

ЛИФА *див.* **ЛИХВА**.

ЛИХВА, **ЛИФА** *ж.* **1**. (*процент; прибуток*) лихва: Закхѣи рєклъ. мъздоимєць єсть горѣи татꙗ. тать бо вночи крадєть. а сєсь въ д҃нь грабить. да лоучє бы бра(т)є. помиловати сироты. вдовици. и нищиꙗ ноу(ж)ли посꙋлы брати лихвоу (1489 *Чет.* 341); Жидовє… га(н)дли вєду(т) ку(п)ча(т) то(р)гꙋю(т) лифы бєру(т) (1566 *ВЛС* 37); ѡ́вый на мало́й ли́хвѣ нє пєрєстава́єтъ, а та́мъ то(т) и иста нє ѡ(т)да́ти оусилоу́єтˁ (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); Ра́стъ: Ли́хва, або прирощє́ньє (1627 *ЛБ* 107); И тєпє́ръ єщє оустави(ч)нє грѣшимѡ; зєлˁживости выражаючи, кри́вдꙗчи,… лихвꙗчи, ли́хвꙋ зˁ ли́хвы бєрꙋчи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 469); длꙗ чо́го (ж) ты нє да́ль срє́бра моє́го трѣжˁнико(м) або… коу́пˁцє(м), а ꙗ бы(х) при́шєль и вˁзꙗ(л) своє съ ли́хвоѫ (1645 *УЄ* № 32, 140); Є́сли пѣнꙗзи позы́чишъ лю́дови моємꙋ оубо́гомꙋ… нє бꙋ́дєшъ ємꙋ приналєга́лъ,… ани ли́хвами оути́снєшъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100); **з лихвою** — із надлишком: тогˁды ималь єси быль дати сˁрєбро моє тръговˁцє(м). а я пришє(д)ши вˁзꙗ(л) бы(х) сˁвоє зˁ лихˁвою (1556–1561 *ПЄ* 107); До(л)жное же ему з лихвою ѡ(т)даите (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 89); **на лихву давати** *див.* **ДАВАТИ**.

2. Лихварство: Люди народꙋ шлꙗхє(т)ского которыє имє(н)ꙗ попродали а (в)мєстє мєшкаю(т) и(з) лихвы живу(т) по ки(л)ка тисꙗчє(и) золоты(х) маючи (Люблін, 1569 *Пр.ВЗ* 120 зв.); при ты́хъ мєрзє́ногѡ тогѡ бо́га понєха́ймѡ, кото́рыѣ… проклꙗто́й ли́хвѣ слꙋжатъ, а зˁ по́тꙋ и крви бли́жни(х) своѣ́хъ бога́тꙗтˁсꙗ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 70); Лихвꙗры́ кото́рыє дєрꙋтъ людє́й оубо́гихъ, а то є́стъ ли́хва (Львів, 1645 *О тайн.* 109).

ЛИХВАРЬ, **ЛИХВЯРЪ**, **ЛИХВꙖРЪ** *ч.* Лихвар: И тыхъ которыє диꙗволомъ прєлъстившєсꙗ… до ворожокъ ходꙗтъ и пиꙗницъ и лихвꙗровъ ѡ(т)лꙋча(и)тєсꙗ нє точию бо ижє сїа творꙗтъ но и котории волю дѣютъ творꙗщимъ достo(и)ни смє(р)ти сꙋтъ (Львів,

1586 *ЛСБ* 71); Ты лихва́рю… фа(л)ши́вы(и), ми́сли(ш) на мно́гїи лѣта. вживáти богá(т)ства своєго нєсправє(д)ли́вє наби́того (XVI ст. *УЄ* № 29519, 135 зв.); Вшєлáкїй п'áница, и вшєтéчник', и лихвáръ, и драпѣжца, и… тымь подо́бныѣ злочи́нци, нє мáют' чáсти в цр(с)твѣ нб(с)номъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 659); То-г(д)а дїáволы… зáймꙋтъ всѣхъ грѣшникѡвъ тогѡ́ свѣта,… разбо́йникѡвъ… кривоприсѧ(з)цѡвъ, лихварѡвъ… //… и про́чїихъ грѣшникѡвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.–155).

ЛИХВИТИ *дієсл. недок.* Лихварювати: Єсли тѧ взрꙋшає(т) ср҃(д)цє твоє або око лꙋкавоє. абы(с) кого кривди(л) лихви(л) нєсправє(д)ливє выдє(р). ꙋда(и)сѧ до покоры (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18 зв.); Нєсправєдли́вость абóвѣмъ жадáєтъ драпѣжити чꙋжéє, ли́хвити, выдирáти, крáсти, розбивáти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 363);

(*від кого*) брати процент за позичені гроші: котóромꙋ бы братꙋ помагали в напастє(х) в бѣда(х)… пожичáючи ємꙋ пѣнѧзи нє маю(т) ѡ(т) нихъ ли́хвити (Львів, 1586 *ЛСБ* 423).

ЛИХВИЦА *ж.* Невисокі проценти: fa(e)-nusculum, лихвица (1642 *ЛС* 200).

ЛИХВЯРСТВО, **ЛИХВѦРСТВО** *с.* Лихварство: Которіе ведле тѣла ходятъ або справуются, пополняючи "учинки тѣлесные, яко то: чужоложство, вшетеченство… лихвярства… и тымъ подобные" (1603 *Пит.* 86); тє(м)ныє дꙋшєврє(д)ного грѣха оучи́(н)ки, которыи сꙋ(т)… лако(м)ство, лихвѧ(р)ство (І пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 39); грѣха оучинки… сꙋт', блꙋ(д), нєчистота, и вшєлáкаѧ злáѧ пожадли́вость: заздрость, нєнáвист'… лихвáрство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56).

ЛИХВЯРЪ *див*. **ЛИХВАРЬ**.

ЛИХВѦРСТВО *див*. **ЛИХВЯРСТВО**.

ЛИХВѦРЪ *див*. **ЛИХВАРЬ**.

ЛИХИ *див*. **ЛИХИЙ**.

ЛИХИЙ, **ЛИХИ**, **ЛИХЫ**, **ЛИХЫЙ**, **ЛІХ** *прикм*. **1**. (*який чинить лихо, зло*) лихий: нє забываимо кр(с)та покладати на головѣ своєи. или въ дн҃ь. или в нощь. да нє прикаснєтсѧ к намъ дьꙗволъ. ни лихии чл҃вкъ (1489 *Чет.* 337 зв.); абы з стороны панствъ нашихъ подданым єго и Татарам Пєрєкопским такиє шкоды… нє дєлали, ꙗкиє бывали пєрєд тым, чого єстлибы ѡт нас нє погамовано, с трꙋдностью абы мєло пєрємирє моцно дєржати сѧ длѧ лихих а своволных людєй (Варшава, 1568 *AS* VII, 304); Господь чинитъ горяздъ намъ, а мы, проклятыи и лихыи, не береме собѣ на розумъ доброту Божую (XVI ст. *НЄ* 132); Czy bis czy lich czołowik vpráwił mene tycho w to nestiestie welike (Яворів, 1619 *Гав.* 19); лихы, що не лубіт другого — criminosus (І пол. XVII ст. *Своб.* 32);

(*гнівний, сердитий*) лихий: siádmoż sobi pod toiu sosnu welikoiu Aż zwabimo tuiu żonku lichuiu (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.).

2. (*який несе лихо, страждання*) неприятливий, поганий: В том жє ро́кꙋ зимá бы́лá лихáѧ (1509–1633 *Остр.л.* 130); pytałom, kudy pered tym a na kotoryi uroczyszcza u dobryi a łychyi leta podwody chozowawały prostey nie zajmujuczy Wennyci (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 22); ѡни жаловали и(ж)… коли были лєта лихиє во(и)ны голоды и сєло сєє погрєбы были пу(с)тка (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2);

у ролі ім., с. **лихоє** — щось погане, недобре: слово Божіе насъ обертаетъ выдъ лихого и выдъ грѣху (XVI ст. *НЄ* 190); Єв(г)листа выписоує, заповєдаючи. абы(х)мо нє приводили на лихоє ближ'нихь. алє наказовали (1556–1561 *ПЄ* 295); хто ли́хвꙋ бєрє́тъ, всє лихо́є в' до́мъ свой збира́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 70); мо́жєть правди́вє присѧгн(ꙋ)ти жє ничо́го нє слы́шалъ лихого ꙗ́ко чл҃вкъ (Львів, 1645 *О тайн.* 115);

(*сповнений чимось недобрим*) поганий: а ка(к) кончалъ мл҃твоу. истрѣтилъ єго бѣсъ. всѧкимъ лихимъ напольнєнъ. ѡчи єго. какъ ѡгнєны. а зоубы ка(к) оу звѣрѧ (1489 *Чет.* 104); Али, коли постишъ, а ты перестань лихое дѣло чинити (XVI ст. *НЄ* 16); Котрыи хотятъ обогатѣти, упадаютъ у напасти, и у сѣти, и на лихую дяку (Там же, 93); Чомъ уже пасха наша за ны жренъ бывъ Христосъ, та ужъ не живеме у давнумъ правѣ, и у давнуй лихуй дяцѣ (Там же, 193); Ale tot Pup… Mikita Rozlubiwszy sie toho lichoho świeta Menie z Manastyru śmieł wźiety (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2).

3. Непомірний: А раны то сутъ грѣхы и усякая неволя, лихота, што естъ на досаду Богу, тота жадусть лихая (XVI ст. *НЄ* 160); Мало людемъ бѣднымъ было отрады. Наступила дорожнета лихая року 1650 (1636–1650 *ХЛ* 81).

4. Тяжкий, страшний: коли пуститъ на насъ Бг҃ъ якую болѣзнь лихую, а мы што бесме не ишли ико баилямъ (XVI ст. *НЄ* 117); Чомъ есъ насъ не лишивъ у державѣ египетстѣй, што бесме были робове египтянумъ, нѣжъ погынеме смертювъ лиховъ, тяжковъ (Там же, 182).

5. (*нещасний, бідолашний*) бідний: Ty Popé lichy á durny, Znáiu ia szczom ies teper żurny (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 7 зв.).

6. Недоброякісний, поганий: попєлу лашто(в) сє(м) лихого (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 81);

(*про гроші, монети*) неповноцінний, підроблений: По ѡгни з сто(л)пца цє(р)ковного нє нашлисмо добры(х) пѣнѧзи(и) ты(л)ко гро(ш) ѯ҃і. всє лихыи были (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); ѡтобралє(м)… ро(з)ноѣ монєты …добры(ми) и лихими грошми и шєлєгами всего… 196 и 25 ½ (Львів, 1619 *ЛСБ* 1049, 1);

знищений, ветхий: nizli loża wo wsiech deł łychyi, a jnszy deła derawi (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 21); Пє(р)ваѧ горо(д)нѧ… лиха зновꙋ робити трєба (1552 *ОЛЗ* 171); ложє лихо (1552 *ОЧерк.З.* 5 зв.); Зоставуемы… книги, напервей: Уставовъ 2… Требникъ лихий 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 367); Pomáháy Boh Bátku Mikitá: Szczomże tepier na tobi licháia switá (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3 зв.).

7. *У ролі ім.* Вл. н.: Борисъ лихи(и) (1552 *ОВін.З.* 137 зв.); Савъка Лихи(и) (1649 *РЗВ* 178 зв.).

ЛИХО[1], **ЛІХО** *с.* **1**. Лихо, біда; нещастя: Ище дае Бг҃ъ дяволумъ слободу, што бы чинили людюмъ лихо (XVI ст. *НЄ* 170); Въ томъ мєсєци г҃а жиды крижова́ли собѣ ли́хо намъ добро тымъ паномъ з'єднали (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); много лиха ꙋчиниль ѡ(т)цо(м) нашо(м) и мусєли выкида(т) дѣти своих (II пол. XVI ст. *КА* 33); ꙋши єго слухаю(т) про(з)бы и(х) а лицє… на тыхь котрыи лихо чинє(т) (Там же, 187); Гдесь и тобѣ оу насъ пришло лихо (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); а́бы на во́ли то чл҃вчєй зостава́ло, за ли́хомъ а́бо за добро́мъ оудава́тисѧ (Київ,

1637 *УЄ Кал.* 172); Ot tak pycha narobiła licha koronnemu Potockomu (1648 *П. про пол.* 201); **якобы по лихо** — як на зло: штожъ дѣлати, коли то и́хъ папѣ волно чинити. толко тоє на нєго ꙗкобы по лихо. жє и́мѧ ѡ(т)мєнити можєть (Острог, 1587 *См.Кл.* 22); **якъ на лихо** — те саме, що **якобы по лихо**: Але ово, якъ на лихо, отъ кого было замыкати, тому ключи вручили (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1060).

2. *У ролі виг.* (*уживається для вираження горя, нещастя*) лихо: ѡхъ лихо нашє, вѣдѣлисмо страхъ нєзносний, блискавицѣ и громи вєликиє (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 27).

ЛИХО², **ЛІХО** *присл.* **1**. Важко, погано: лихо мнѣ нє(н)зномꙋ, нє посадатъ мєнє в палацꙋ моємъ, котори(и) порожнє збꙋдовалємъ на семъ свѣтѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Tobie z neiu licho, iei z tobu nie tycho (1612 *П. про паст.* 4); Оу Mátyonko… teper że my licho (Яворів, 1619 *Гав.* 19);

у ролі присудк. сл. важко, погано: И такъ тоє было нєзначно и тихо, ажъ сѧ выполънили дни, тожъ пакъ всѣмъ было ꙗвно и лихо (Острог, 1587 *См.Кл.* 20); Та(к)жє и згага пєчє(т) а(л)бо въ кого на животѣ лихо навари оу водѣ бѫквицѣ, и пии на(д)щєср(д)цє (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7).

2. Сильно: заболѣло его сердце лихо (XVI ст. *НЄ* 7).

3. Зле, грішно: коли пригоди́тъ ся члвѣку богаство, а овунъ лихо живетъ у нюмъ у панствѣ, та у пысѣ, што бы (п)отопъта́лъ убогыхъ (XVI ст. *НЄ* 70).

ЛИХОДЯЧИТИСЯ *дієсл. недок.* Лякатися, страхатися: Туй повѣдаетъ: котрыхъ есме любили на сюмъ свѣтѣ, не можетъ быти, коли идутъ выдъ насъ и умираютъ, не можеме ся не лиходячити и не плакати (XVI ст. *НЄ* 156).

ЛИХОИМАНЇЄ *с.* Хабарництво; користолюбство: того с҃тго кр(с)та. со страхомъ цєлоующє. ѡ(т)ложѣмъ ѡ(т) сєбє всѧкꙋ злобꙋ, гнѣвъ и нєнависть клєвєтоу. лихоиманиє. стоудодѣꙗниє пьꙗньство. злꙋ въспоминаниє. та вся дьꙗволоу ѡ(т)вєргъшє. приимѣмъ миръ (1489 *Чет.* 29); оста́вˁмо // прєлюбодѣ(и)ство… гнѣвь, ꙗро(ст), и всѧкїа иныѧ зло́сти, лꙋка́вˁства, и нєпра́вˁды, лихвы и лихоима́нїа (1645 *УЄ* № 32, 197–197 зв.).

Див. ще **ЛИХОИМСТВО**, **ЛИХОИМѢНЇЄ**.

ЛИХОИМЕЦЪ, **ЛИХОИМЕЦЬ** *ч.* Хабарник; користолюбець: тако (ж) лихоимєць нєсытыи. ємлєть нєправдою. имѣниє збираєть. лихоимєць єсть нєправдє (1489 *Чет.* 340 зв.); Да́ска(л) или ꙋчи́тє(л) сєꙗ шко́лы, ма́єть быти бл҃гочєстивъ… кро́токъ… нє блꙋ́дникъ, не лихои́мєць (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1 зв.); И ащє нѣки(и) бра(т) имєнує(м) бꙋдє(т) блу(д)ни(к) или лихоимє(ц) или идолослꙋжитє(л)… с таковыми нє ꙗсти (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Лихоимцев грабитель вълчей натуры, указуючихся въ (о)вечей покори (к. XVI ст. *Укр.п.* 71); Дашъ ми зась дїаволє кꙋпцє(м) лихои(м)цє(м) мы(т)нико(м) и карчмаро(м) быти, да ты(м) лихои(м)ство(м) і оупражнєнєї(м) розу(м) сво(и) погрєбꙋ и ѡслѣплю (1599–1600 *Виш.Кн.* 210 зв.); ни лихои́мєцъ бꙋди, ни накла(д) ємлѧ́й. // да нє бꙋдєши мѧтє́жникъ, ни ро́тникˁ (Львів, 1642 *Жел.П.* 2–2 зв.); вˁ ц҃ркви нє да́ж(д)ъ бє́сѣдꙋ твори́ти. ни́жє прїємли́ принѡ́сы въ б҃жїй жєрто́вникъ ѡ(т) нєвѣ́рныхъ,… ѡ(т)

корче́мника, лихои́мца, ро́тника, клєвє́тника (Там же, 4 зв.); И єще́, всѧ(к) рєчє, бл ꙋдни(к) и лихои́мєцъ, нє маєтъ наслѣдїѧ в Цр(с)твїи Бж҃їи Хв҃ѣ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 48); fa(e)nerator, заимодавєцъ, лихоимєцъ (1642 *ЛС* 200).

Див. ще **ЛИХОИМЦА**.

ЛИХОИМЕЦЬ *див.* **ЛИХОИМЕЦЪ**.

ЛИХОИМСТВО, **ЛИХОИМЪСТВО** *с.* Те саме, що **лихоиманїє**: ты же кой образ показоваеши стаду, яви ми его на свѣт, да вижду извѣстно, егда есть в гордости и тщеславии, и властолюбии, и началстволюбии, и лихоимствѣ (1588–1596 *Виш.Кн.* 139); Вмѣсто зась смирєниѧ простоты, и нищєты; гръдо(ст), хитро(ст); матларъство, и лихои́мъство владѣєтъ (до 1596 *Виш.Кн.* 261 зв.); всѣ бо бг҃а живаго и вѣры ꙗ(ж) в нєго ѡ(т)стꙋпили. Прєлєсти жє єрєтичєской любви дх҃а // тщєславного жїзнолюбїю и лихои(м)ствоу сѧ поклонили (Там же, 262 зв.–263); видѣлъ ꙗко во(л)ци пастырообра(з)ныє на сте́рвѣ цєрко́вного лихои(м)ства мо́цно сѣдѧтъ и заю́шилисѧ сꙋтъ (1598 *Виш.Кн.* 288 зв.); Лишшєи́мство: Лихо́мство, оби́да (1627 *ЛБ* 59).

Див. ще **ЛИХОИМѢНЇЄ**.

ЛИХОИМСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Брати хабарі; лихварювати: Лишшєи́матъ: Лихоимствꙋєтˁ (1627 *ЛБ* 59); Прєимѣвъ: лихоимствова(в) (Там же, 94).

ЛИХОИМЦА, **ЛИХОИМЦЯ** *ч.* Те саме, що **лихоимєцъ**: Усякый несправедливый, клеветникъ, и курвашъ, и злодѣй, и лихоимця… царства Божого не наслѣдятъ (XVI ст. *НЄ* 224); Пла(ч)тє и го́рко рида́итє лихои́мˁцы шарˁпачє́вє, срєбролю́бцы, ла́комˁцы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73); danis(t)a, заємникъ, лихо(имца) (1642 *ЛС* 152).

ЛИХОИМЦЯ *див.* **ЛИХОИМЦА**.

ЛИХОИМЪСТВО *див.* **ЛИХОИМСТВО**.

ЛИХОИМѢНЇЄ *с.* Те саме, що **лихоиманїє**: Мыта́ръ: Мы́тникъ, нєпрєло́жна вє́щъ є́стˁ лихоимѣнїѧ, и ѕлобы́, и нєпра́вды (1627 *ЛБ* 67); оста́вˁмо // прєлюбодѣ(и)ство… гнѣвь, ꙗро(ст), и всѧкїа иныѧ зло́сти, лꙋка́вˁства… прє(з) фа(л)шь, ꙗкїи або зра́дꙋ и ты(ж) що бы ма(л) пла́кати на те́бє, то єсть лихоимѣнїє (1645 *УЄ* № 32, 197–197 зв.).

Див. ще **ЛИХОИМСТВО**.

ЛИХОМОВНІ *прикм.* Лихослівний: лихомовні — contumeliosus (I пол. XVII ст. *Своб.* 32).

ЛИХОТА *ж.* **1**. Лихо, біда: раны то сутъ грѣхы и усякая неволя, лихота, што естъ на досаду Богу (XVI ст. *НЄ* 160); Тулько караетъ Господь Бг҃ъ розмаитыми карностями хрестяны дѣля курварства, скверного грѣха, смертю зловъ, и соромомъ, и голодомъ,… и многыми лихотами (Там же, 222); Ѡкаѧ́нство: Ѡкаѧ́нїє, мѣзе́рно(ст), не́ндза, оубо́зство, нєдоста́токъ, лихо́та (1627 *ЛБ* 151).

2. Злоба, ворожнеча: нєпригазныи дыꙗво(л). завжды причиноу причинива(л) своєє злости. ко своємѫ ꙗвлѧ(л) своѫ лихо(т)ѫ (1489 *Чет.* 208).

3. Вл.н., *ч.*: Анъдрѣй Лихота (1649 *РЗВ* 320 зв.).

ЛИХТАНИКЪ *ч.* Малий ліхтер: факто(р) ѡсто(в)ски(и) мє(л)… жита своєго купного в ли(х)танику ѡ(д)номъ бочо(к) с҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 71 зв.).

ЛИХТАНЪ *ч.* (*невелике вантажне судно*) ліхтер: Па(н) ꙗнъ лащъ… мє(л)… //… шкутꙋ ѡ(д)ну и лихта(н) наладованыє пшєницєю (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 71 зв.–72); мыто новопо(д)вышоноє ѡ(т) збо(ж)ꙗ нє пришлосѧ Толко староє мыто ѡ(т) ты(х) в҃ комѧгъ а ѡ(т) ли(х)тана бычка ꙗко ѡ(т) по(л)комѧги пришло и дано копъ з҃ (Там же, 85).

ЛИХТАРИК *ч.* Невеликий свічник: лихтарик мосяжовый двойчатый на шруби (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502).

ЛИХТАРЪ, **ЛЕХТАРЪ**, **ЛЕХТАРЬ**, **ЛЫХТАРЪ, ЛѢХТАРЪ** *ч.* Свічник: твоѧ мл(ст)… наєхавши моцно кгва(л)то(м)… то всє побра(л)… //… пєри(н) двє… трѝ мєдѧныє лихтарѝ (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6–6 зв.); ꙗ(ц)ко нисановичъ… мє(л)… ли(х)таро(в) малы(х)… за ко(п) ѕ҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 63 зв.); не запаляють тежъ свечи и не крыютъ ее подъ спудъ, але и овшемъ на лихтару ставъляютъ, абы всимъ явна была и свѣтила (Вільна, 1599 *Ант*. 643); Желѣзо // лѣхтаръ желѣза белого (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294–295); Свѣщникъ: лѣхта́ръ (1627 *ЛБ* 112); по погрє(бѣ) ѡ(ца) васілїа… по(па)дя и с҃ны єго ѡ(т)дали срє(б)рны(х) лѣ(х)тарѡ(в) два (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 3); всю має(т)но(ст) рꙋхомꙋю… // срибныє ли(х)тарє (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72–72 зв.); Всѧ ва́га лєхтарѧ́ зо всѝмъ начѝньємъ єгѡ бꙋ́дє мѣла тала́нтъ зо́лота начѝстшагѡ (серед. XVII ст. *Хрон*. 103); *Образно:* єсли кого вкоуситъ южъ нєха́й позри(т) на лєхта́ръ свѣтлости и боу́дє(т) здоровъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132 зв.); у арендара челядь пана поручниковая обрусъ, фартухъ шытый, коштовный, лыхтаръ мосенъдзовый — взяли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569); **лихтаръ в небѣ**, **зъ сєдми лѧмпъ зложоный** — сузір'я Плеяд: Гдє́ свѣтли(и) лихта́ръ вˢ н҃бѣ, зˢ сєдмѝ лѧ(м)пъ зложо́ны(и)… Та́мъ мы́сль та́ѧ Наꙋка лю́дˢскꙋю зано́ситъ (Київ, 1632 *Євх*. 297).

ЛИХЫ *див*. **ЛИХИЙ**.

ЛИХЫЙ *див*. **ЛИХИЙ**.

ЛИЦЕ, **ЛИЦО**, **ЛІЦЕ**, **ЛІЦО** *с.* **1**. Лице, обличчя: принємъ г(с)ь водоу чистоую. оумылъ б҃жєствєноє прєч(с)тоє лицє своє водою. и оуброусомъ ѡтєрь(л). и в тотъ ча(с) простаꙗ та вода. на вапноє єство прємєнилася (1489 *Чет*. 267); почали нѣко(т)рыи на нєго плювати. и покрывати лицє єго и моучити єго. и мовили ємоу. прорєкˢни к намь. а и слоугы по лицоу били єго (1556–1561 *ПЄ* 190); а́ колі́ поститєсь нє бывайтє ж ꙗк лі́цємѣрници. тужта зморщают лі́ца свои. а́бы показалі́ сєбє людєм иж посникают (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 47); Такъ же и ты, если ся годнымъ того быти чуешъ, открый лице свое, здойми тотъ личманъ скомороский (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1049); кг(д)ы єє вєдꙋ(т) кˢ слюбо́ви… засло́нѧ(т) єи лѝцє і очи (поч. XVII ст. *Крон*. 94 зв.); тако́выи всѣ лєжа́тъ по(д) ногами оу ма́тки на́шєи, потоптаны́ зє сромо́тою вѣчною, и нє могꙋтъ зрѣти на прєсвѣтлоє лицє́ є́ѧ (Почаїв, 1618 *Зерц*. 56); Поваблѧ́є(т) на(с) до Пла́чꙋ и окра́са лица́ лзя́ми ѡмо́чєногѡ (Київ, 1625 *Коп.Каз*. 19); Агг҃лѡвє боѧ́тсѧ и оустыда́ютъ, И лица́ своѧ́ Крилѡма закрыва́ютˢ (Чернігів, 1646 *Перло* 13 зв.); *Образно:* В (у)вє́сь Ізрайль, го́ркїи слє́зы нѣкгдысь точѝлъ, Крва́вою водо́ю слє́зъ Лицє́ своє́ мочѝлъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 2); **в лице** — явно, очевидно: Єстъ бо́-

вѣ(м) то знамєни́тымъ и живы(м), а пра́вє вꙻ лицє ѡ(т)крыты(м) дово́до(м), и(ж) чты́ры Ап(с)лскїи Столицѣ… опрѣснока нє оужива́ли (Київ, 1619 *Аз.В.* 286); **змѣнати лице** — лицемірити: А кгды поститє, нє бу(д)тє ꙗкъ лицємѣрнїцы оунылыми, змѣнаю(т) бовѣ(м) лица свои жєбы сѧ ѡказа́ли пєрє(д) лю(д)ми постачи́сѧ (І пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 38); **лицемъ в лице** — віч-на-віч: Мєнє само́го… ѡба́чишъ, ꙗки(и) єстє(м) з натоу́ры, ю(ж) нє в коупи́нѣ гора́щє(и)… нє в боу́ри и вѣтра(х)… алє лицє(м) вꙻ лицє, и вꙻ вла(с)ной натоу́рѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 233 зв.); **лицемъ къ (к) лицу (лицю)** — те саме, що л**ицемъ в лице**: гєдїонє болобанє… твоѧ мл(с)ть… рєчє́нны(х) жє кти́торѡ(в) на сꙋды свѣцкїє поволочи(л), ѡ што єси ѡтосла(н) къ дхⷪ҇вномꙋ сꙋдꙋ и по(з)ванъ бы(л) ѡ всє(м) мєща́ны лво(в)скими къ… всєлє(н)скому патрїа(р)сє… бы(л) сꙋжонъ ѡ(т)… патриа(р)хи з ни́ми лицє(м) къ лицꙋ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); проѡбразилъ намъ собою .м҃. днии прєжє бо моисѣи пророкъ постилсѧ. гл҃алъ со бгомъ лицємъ к лицю. просвєтилосѧ лицє єго пачє сл҃нца ѡ(т) слова бж҃иꙗ. и нє возмоглъ моисѣи. на лицє єго зрѣти (1489 *Чет.* 295); **любезнымъ лицемъ** — лагідно, приязно: король его милость, любезнымъ лицемъ ку пану воеводѣ смотрячи и оного голову руками своими обнявши мовилъ: “дякуемо вамъ велце… и вдячне естехмо таковой ку намъ милости вашей” (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1146); **передъ (предъ) лицемъ (лицемь)** — у присутності (кого, чого): “Передъ лицемъ всѣхъ людій”; Семіонъ рюкъ (XVI ст. *НЄ* 203); я посылаю агг҃ла моєго пєрє(д) лицємь твоимь. ижє бы нарѧдиль поуть твои пєрє(д) тобою (1556–1561 *ПЄ* 242 зв.); собо(р)нє прє(д) лицє(м) всєѧ цє(р)кви прочє(т)шє ро(з)сꙋдитє (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); И до маєста́тꙋ бо(з)когѡ сѧ вы приближи́ли, и прє(д) лицє́мъ єгѡ́ смирє́нїи дш҃ѣ ва́шѣ положи́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 51 зв.); **тихимъ лицемъ** — те саме, що **любезнымъ лицемъ**: Восприимѣтє и(х) ти́химъ лицє(м) любєзнѣ и дадитє и(м) подобающꙋю мл҃(с)тиню (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); **въ потѣ лица** *див.* **ПОТЪ**; **метати на лице** *див.* **МЕТАТИ**; **пасти на лици** *див.* **ПАСТИ**; **поклонити лице своє** *див.* **ПОКЛОНИТИ**; **не ѧвити лице своє** *див.* **ЯВИТИ**.

2. Щока: Єстлі́ хто оударит тєбє вь правоє лі́цє твоє настав ємꙋ и дрꙋгоє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 46); Лани́та, лицє, чє́люсть (1596 *ЛЗ* 55); єсли́бы того́ на ко(ж)дый дє́нь нє прїймова́ло напава(н)ѧ, кото́роє с чє́рєва и с плю(ц) похо́ди(т). тє́ды бы скоу́ра ба(р)зо шпє́тнє змо(р)щилася… и лица́ ѡ́ного цоу(д)ность зара(з) бы оува́нꙋла (Острог, 1607 *Лѣк.* 62); Прока́за є(ст) злы́й строу(п) на голо́вѣ и на лици́ єго (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 294); Лани́та: Лицє́, чє́люсть, поли́чо(к) (1627 *ЛБ* 57).

3. Особа: до тоє хоромины было бы ѡкно до которого могло бы тоє лицо бы(т) ꙋкинєно и нє прихоронєно (1566 *ВЛС* 105); Потрєбно… ꙗвитисѧ лицꙋ вашє(мꙋ) о во(з)люблє(н)наꙗ бра(ти)ꙗ (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); **отъ лица** — від імені: и пєрє(с)тали на єго радє… пу(с)тили и(х) а ѡни радуючисѧ ишли ѡ(т) лица собору (ІІ пол. XVI ст. *КА* 27); са́ми боу́дꙋ(т)… крыча́ти ѡ(т) лица́ цр҃ѧ // и(х) в дє́нь ѡ(н) а́лє нє вы́слухає(т) и(х) гдь҃ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 216–217); та́къ ма́єтє розꙋмѣти, и вѣрити, ꙗкѡ до́брымъ ко́нцємъ,

и вєсе́лою дꙋше́ю прєхо́ди(т), пра́вє(д)нїй, ѡ(т) мі́ра сєгѡ́… ѡ(т) лица нєпра́вды, и с тмы грѣха (Чернігів, 1646 *Перло* 127); **лицо отъ лица** — особисто: Лицо ѡтъ лица старостє и҃ грошє(и) (1552 *ОВол.З.* 200); **зрѣти на лице** *див*. **ЗРѢТИ**; **на лице зрячи** *див*. **ЗРѢТИ**;

(*про Бога*) особа: кото́ры(и)… кро́вїю сво́єю и офѣрою само́го сєбє́ в ко(н)чи́ноу лѣ(т) принє́сˢши, оказа(в)сѧ лицꙋ бж҃ємꙋ за на(с) (Острог, 1599 *Кл.Остр*. 217); А що(ж) єщє до того прилож(и)вши. в то(м) бж҃(с)твѣ ра-(з)умѣти три лица (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 91); светые Божые суть въ небѣ и смотрятъ на лице Божое (Вільна, 1608 *Гарм*. 182);

у ролі присл. **лицомъ** — особисто: Господаръ… казалъ записати, што Сенко Половоичъ… речей далъ, што у Козаковъ… побралъ… на имя: у Душбекенича, а въ Мандрики, а въ Минки лицомъ повыймалъ есми (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/I, 1).

4. Зовнішній вигляд, зовнішність; образ: адамасъ єсть камєнь… понєжє тѣмъ камєнє(м) алмазовы(м) ѡни иныа… камєни рѣжꙋ(т) и лицє навода(т) (XVI ст. *Травн*. 486); зра́къ: ѡ́бразъ, по́стать, лицє (1627 *ЛБ* 44); Видѣнїємъ своимъ лучшє єси взиралъ на лицє жє(н)скоє, анѣжєли на страсти хр҃тови (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 274); мє́ртвыи всѣ въскрє́снꙋтъ вˢ доскона́ломъ во́зрастѣ, ти́лко в ро́зныхˢ лица́хˢ (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

5. Свідок: И повторє Мышка причины докладалъ того правныє, ижъ бєзъ лица Жєлєха выдати до рꙋкъ катовскихъ нє могъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 253); а мы еще къ тымъ знакомъ его поприсягнути… хочемъ, абы при томъ // лицу заплату свою взялъ, яко заслужилъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 166–167); При которомъ… лици взялє(м) клячу з возо(м) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 47).

6. Речовий доказ вини: a kotoroho złodiea imut na iarmarku, abo w horodie y w mestie naszom, z licom, zasłużyt li szybenicy (Вільна, 1547 *ŻD* VI, 147); поймали есмо Гринка… въ которого въ комори и скринку свою порожнюю знашодчи, съ тымъ лицомъ его до замку тамошнего приведши, въ казнь посадити дали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 161); ꙋста-(в)ꙋємъ, и(ж) ко(ж)ды(и) злодє(и) з лицо(м) привєдєны(и) и право(м) поконаны(и), при лицы котороє бы стоꙗло вышє(и) по(л)тины грошє(и), маєть горъло(м) кара(н) бы(ти) (1566 *ВЛС* 102 зв.); земенинъ земли Киевское, поймалъ былъ мене… во имени своемъ, Щениеве, у въ оборе, зъ // жеребцемъ своим… которого есмы былъ укралъ у пана Щениевского, и привелъ былъ мене сей де до враду замку господарского… зъ лицемъ (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 158–159); хотели есмо оныхъ, яко злочинцовъ, з тымъ медомъ и з лезивомъ, яко з лицемъ явнымъ, // недопускаючи до села, поймать (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81–82); **при лицы дознати** — спіймати на гарячому: А вєджє и таковы(и) хлопє(ц) нєдоро(с)лы(и) єстли бы в килькахъ злодє(и)ства(х) и при лицы бы(л) дозна(н), таковы(х) врѧ(д) маєть карати водлє зда(н)ꙗ своєго (1566 *ВЛС* 104 зв.).

◊ **лице земли (землѣ)** — земля, земна поверхня: Посли́ дх҃ь тво(и)… и ѡбнови́ лицє зє(м)ли (XVI ст. *УЄ* № 29510, 80 зв.); изˢ глꙋбины дш҃євныѧ воздхнꙋвши съ поклонє́нїємъ до лица́ зємлѣ, мо́втє набо́жнє ѡвыє слова со́тника (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 915); вˢспомѧнѣтє сєбѣ на та́къ многїє ти́сѧчїй лю-

дій, котóрыє по(д) часъ потóпоу на лицє зємли были роспорошоны (XVII ст. *Проп.р.* 175).

ЛИЦЕМИРІЄ *див.* **ЛИЦЕМѢРЇЄ**.

ЛИЦЕМѢРЕНЪ *див.* **ЛИЦЕМѢРНЫЙ**.

ЛИЦЕМѢРЇЄ, ЛИЦЕМИРІЄ *с.* Лицемірство: Рєкль г҃ь къ пришє(д)ши(м) к нємоу ї҆ꙋдєѡ(м). горє вамь. яко боудоуєтє гробы пр(о)ркїѫ (!). а ко(ц). ижє єсть лицємѣрїє (1556–1561 *ПЄ* 456); Въмѣсто за(с) сꙋдꙋ и правды, нєсправєдливо(ст), лъ(ж),… потва(р), лицємѣрїє, лє(ст), и кгва(л)тъ анътихристо(в) владѣє(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 261 зв.); Христос — глава вѣръным, а єрєсєм — пáпа, иж съ ними пойдет в прострáныи врата, человѣкоугодным усѣм єст наставъникъ, а в лицємиріи богови протúвник (к. XVI ст. *Укр.п.* 78); Дх҃ъ ꙗвнє мóвитъ, ижъ вꙿ послѣднїи чáсы, ѡ(т)стꙋпатъ нѣкоторыи́ ѡ(т) вѣры, слꙋхаючи дꙋхѡвъ, лстúвы(х), и наꙋкъ бѣсѡ(в)скихъ, въ лицємѣрїи лжꙋ мóвѧчихъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 146); **лицемѣрїа употреблѧти** — лицеміряти: Притворáюсѧ: Лицємѣрїа ꙋпотрєблáю, ѡзлоблáюсѧ… лицємѣрꙋю, ѡблꙋднє щó чиню́ (1627 *ЛБ* 100).

Див. ще **ЛИЦЕМѢРСТВО**.

ЛИЦЕМѢРНЕ, **ЛИЦЕМѢРНѢ** *присл.* Те саме, що **лицемѣрно**: хто лицемѣрнє пóститъ, жáдного пожúткꙋ нє дознаваєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 63); simulate, лицємѣрнѣ (1642 *ЛС* 372).

ЛИЦЕМѢРНИКЪ,**ЛИЦЕМѢРНЇКЪ**,**ЛІЦЕМІРНІКЪ** *ч.* Лицемір: нє троуби пєрє(д) собоѫ, яко жє лицємѣрꙿници чинѧ(т). в соборища(х) (1556–1561 *ПЄ* 35); Два чл҃кы въшли въ цр҃квь єди(н) лицємѣ(р)ни(к) а дроугїи ꙗвно грѣшни(к) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 8, на полях); Бо ꙗкъ бꙋдꙋчи хто оубóгимꙿ, чúнитꙿ сєбє воєвóдою або иншимъ котóрымъ Прєложóным, лицємѣрни(к) єстъ, тáкъ и котóрый длѧ лю(д)скоѣ слáвы пóститꙿ… ѡблꙋдникомъ єстꙿ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 64); *У порівн.:* колї… даєш млстыню. нє вымовляй жо сам пєрєд събою. як ліцємірнікы чінѧт в съборах и на оуліцах (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 47); А кгды поститє, нє бу(д)тє ꙗкъ лицємѣрнїцы оунылыми (І пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 38).

Див. ще **ЛИЦЕМѢРЪ**.

ЛИЦЕМѢРНЇКЪ *див.* **ЛИЦЕМѢРНИКЪ**.

ЛИЦЕМѢРНО *присл.* Лицемірно: Если хочъ закунъ исповни(ти) (у рук. исповнивъ. — *Прим. вид.*) царьскый по писму: люби ближнего своего, якъ самъ себе, то гораздъ чинишъ, а если лицемѣрно, то грѣхъ чинишъ (XVI ст. *НЄ* 113).

Див. ще **ЛИЦЕМѢРНЕ**.

ЛИЦЕМѢРНЫЙ, **ЛИЦЕМѢРЕНЪ** *прикм.* Лицемірний: фарисеи по дяцѣ нашуй жили, надѣяли ся на достоинство ихъ, исъ правдовъ лицемѣрновъ силуютъ ся добыти дѣлы своими спасенія (XVI ст. *НЄ* 11); и не хвали ся, и не радуй ся соромови другого, не будь лицемѣренъ (Там же, 19); в языку словянском лжа и прелесть его никакоже мѣста имѣти не может, ибо ани диалектик и силогизм поганских,… ани хитрорѣчием лицемѣрнаго фарисейства упремудряет (1608–1609 *Виш.Зач.* 220).

ЛИЦЕМѢРНѢ *див.* **ЛИЦЕМѢРНЕ**.

ЛИЦЕМѢРОВАТИ *дієсл. недок.* Лицеміряти: Притворáюсѧ: Лицємѣрїа ꙋпотрєблáю, ѡзлоблáюсѧ… лицємѣрꙋю, ѡблꙋднє щó чиню́ (1627 *ЛБ* 100).

ЛИЦЕМѢРСТВО, **ЛИЦЕМѢРЬСТВО** *с.* Те саме, що **лицемѣрїє**: у кулко дѣль гнѣваеть ся на // насъ Бугъ дѣля грѣховъ нашихъ, що бесме плакали ико Богу умѣстѣ не лицемѣрствомъ, али изъ усѣмъ смиреніемъ (XVI ст. *НЄ* 26–27); А коли сѧ южь зобрали тᶴмы народа… почаль мовити напрьвѣи оучнкомь свои(м). стєрєжитєсѧ ѡ(т) кваса фарисєискаго. што сѧ выкладаєть лицємѣрьство (1556–1561 *ПЄ* 272 зв.); А єсли бы за(с) хто, нє вмѣсти(в)ши дха стго ра(з)ума, котры(и) ло(ж) бє(з) всѧкого гла(с)канїѧ и лицемѣрства обличати звы́клъ,… на тоє ва(м) та́къ ѡ(т)повѣмъ, наꙋчилє(м)сѧ ѡ(т) хса исти(н)ны бє(з) похлѣбства (1598 *Виш.Кн*. 309); Павелъ святый строфуєт єго о лицемѣрствѣ (Львів, 1605–1606 *Перест*. 52).

ЛИЦЕМѢРСТВУЮЩЕ *дієприсл*. Лицеміряючи: Пото(м) лицємѣ(р)ствꙋющє бичꙋют сѧ, и мно́гїє и́нїє ви́мысли проти(в) писа́нїю стомꙋ тво́рѧть (Київ, 1621 *Коп.Пал*. 30).

ЛИЦЕМѢРЪ, **ЛИЦЕМѢРЬ**, **ЛІЦЕМІРЪ** *ч.* Те саме, що **лицемѣрникъ**: Горе вамъ книжници лицемѣри, чомъ есте узяли ключъ царства Божого (XVI ст. *НЄ* 107); горє ва(м) кᶴнижᶴници и фарисєє, лицємѣры. бо ѡбᶴходитє зємлю и морє, абы єстє оучинили єдиного нововѣрᶴца. а коли боудє(т) оучинєнь. // оучинитє єго сна погыбєльнаго. два кро(т) болᶴшє нижᶴли єстє сами (1556–1561 *ПЄ* 98–98 зв.); єстлі трава полнаꙗ сєгоднꙗ є(ст). а на завьтріє водно мѣсцє сгорнєна будєть. бъ так ѡдєваєт а чім болшєй вас ліцєміри (Володимир, 1571 *УЄ Вол*. 48); Строфуючи ихъ, Господь… мовилъ: "лицемѣри! Каждый зъ васъ, вола або осла своего отъ яслей отвязавши, въ день суботній, и ведъ не напаяєтъ ли", и прочее (1603 *Пит*. 72); Лицепріє́мникъ: Лицємѣръ, ѡблꙋдны(и), прикри́ты(и) (1627 *ЛБ* 58); Гды поститєсѧ нє бꙋдѣтє ꙗко лицємѣри (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 11); simulator, лицємѣръ (1642 *ЛС* 372).

ЛИЦЕМѢРЬ *див*. **ЛИЦЕМѢРЪ**.

ЛИЦЕМѢРЬСТВО *див*. **ЛИЦЕМѢРСТВО**.

ЛИЦЕНЦИЯ, **ЛИЦЕНЦЫЯ** *ж.* Ліцензія, дозвіл: И маючи я лиценцыю, альбо злеценъе, отъ пана владыки Лвовского,… листы, ему належачие, секретне альбо // верне, отпечатати и прочитати и засъ, своею печатъ запечатавши,… отсылати (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 480–481); Не дивуемся… тымъ трогранистымъ скуфгомъ (!), которіе, недосытъ маючи подземныхъ низкостей мѣстцъ, для пробованя своихъ лиценцый, або рачей малицый, але и высокостей небесныхъ тыкаются, хотячи оного убогого а утрапенного лазара зъ лона Авраамова гвалтомъ выпхнути (1603 *Пит*. 95); Яко жъ потомъ,… подданого з Рудки, маетности своее, найме Степанчука, давши ему на все, але што бы се ему подобало, прикростей, шкод деспектовъ протестуючимъ выражати зуполную лиценцию, тамъ до манастыра Чорненъского на месце свое прислалъ (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 698).

ЛИЦЕНЦЫЯ *див*. **ЛИЦЕНЦИЯ**.

ЛИЦО *див*. **ЛИЦЕ**.

ЛИЦЫ *див*. **ЛѢЦЫ**.

ЛИЧБА, **ЛИЧЪБА**, **ЛИЧЬБА**, **ЛЫЧБА**, **ЛѢЧБА** *ж.* **1**. (*арифметичні дії*) лічба: ꙋчи́тисѧ маю(т) пасха́ли(и), и лу́ннаго тєчє́нїѧ, и

ли(ч)бы, и рахова(н)ꙗ, или мꙋси́къ цр҃ковного пѣнїѧ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 5); Арїѳме́тїка оу́чить Ли́чбы (Київ, 1632 *Євх.* 296);

рахування: личба єдинъ, два три чты́ри пять, шєсть (к. XVI ст. *Розм.* 60 зв.);

лік, числення: Подобно ты(м) єсли бы та(к)жє дєсѧть дню(в) вы́кинꙋли. то бы в сєрєдꙋ вє(л)кꙋ ноць мꙋсѣли свѧтїти. алє и(ж) тоє сѧ нє зєшло, ты(ж) днємъ тє(ж) напєрєдъ дєсєти дновъ ли(ч)бы нє дошло, а двома нєдѣлами за(с) пєрєшло (Острог, 1587 *См.Кл.* 16 зв.); Папежъ…, времена и лѣта измѣняєтъ и личбу от створеня свѣта замешалъ и окоротилъ, и Антихриста утаил (Львів, 1605–1606 *Перест.* 48); **стара личба** — (*система літочислення за юліанським календарем*) Старий стиль: року пє҃ м(с҃)ца сє(н)тєбрꙗ кз҃ днꙗ во(д)лє староє ли(ч)бы в києвє кн҃жа єго мл҃(ст) з очєвистоє росправы сєножа(т) кра(в)цомъ ку(ш)нєро(м) ковалє(м) ꙗко и(х) влоснꙋю (!) присуди(ти) рачи(л) (1585 *ЛСБ* 62, 1).

2. Цифра, число: хто має(т) розу(м) нєха(и) ѡ(б)личи(т) ли(ч)бу звєрати бо є(ст) чи(с)ло чоловєка а ли(ч)ба єго є(ст) ѡ(т) шє(ст)дєсѧ(т) и шє(ст) (XVI ст. *КАЗ* 633); Понєва́жъ зˢ трои́стою ли́чбою простоꙋго́лнаѧ ри́са а́лбо фѣкгꙋра ро́вно ва́житъ. А поча́токъ ли́чбы той єдино́ єстъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 277); К тому́ та́ѧ ли́чба в҃і: ча́стоє вˢ пи́смѣ бж҃омъ мѣстцє маєтъ (Київ, 1625 *МІКСВ* 130); А пото́мъ оуже зˢ о́ныхъ спора́дилъ до́брѣ Паламі́дъ на вси о́ныи лїтє́ры и ли́чбы и всє писмо́ кото́роє до сєгѡ ча́сꙋ Грє́ковє ма́ю(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 19 зв.); Ты́и бовѣ(м) Тр҃(о)цꙋ запра́вды мєжи ли́чбами, а простоꙋго́лнꙋю троєꙋго́лнꙋ мєжи фѣкгꙋрами покла́даютъ осно́вꙋ бы́тности всѣхъ, я́къ повда́ютъ кото́рыи вˢ то́мъ бѣглы сꙋ(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 277);

номер, нумерація: Сїа ꙋказанїа противь чєрˢнопишємои личˢбє, котора є(ст) написана въ єв(г)лїи ст҃го марˢка (1556–1561 *ПЄ* 123 зв.).

3. Кількість, чисельність: была бо и трава на ѡномˢ то мѣсˢци. и сѣло моужєи личˢбою якобы пѧ(т) тысѧчїи (1556–1561 *ПЄ* 365); цєса́ра кото́рый в барзо ма́лой ли́чбѣ людє́й зоста(л), а и́нши(х) южъ в доро́гꙋ пєрє(д) собо́ю вы́правилъ… єсли́ з ними́ пєрєстава́ти нє хо́чєшъ вˢ роу́ки ꙗко пта́хꙋ прєда́мъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 48 зв.); нєпрїѧ́тєли мои вєли́кою ли́чбою войска пєрєвышˢша́ли на́съ (Дермань, 1604 *Охт.* 10); Та́къжє и то́тъ воєво́да кото́ры(и) Пе́рскїи припрова́дилъ бы́лъ жолнѣрє, рꙋ́кꙋ на ꙋстахъ положи́вши и тва́ръ закры́вши, жє зˢ та́къ мно́гихъ ти́сѧчєй малꙋю оувѣлъ ли́чбꙋ, зє всты́домъ вˢ свою́ ѡдыйшо́лъ сто́ронꙋ (Київ, 1627 *Тр.* 663); тотъ же Голубецъ млынар з сыновцами своими дерево будинъковое… которого в личбе осмеро, побравъшы, до дому своего повозили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 376); **без личбы** — дуже багато: тыє вє(р)ныє… в тыє словы вызнали, и(ж)… на ѡбєєхъ ногахъ бєзˢ личбы ра(н) синихъ для ѡпухлины нє знати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); А шє́стїй Агг҃лъ; ви́лїє Ча́шу гнѣвꙋ Бж҃єгѡ… на слꙋгъ анти́христовихъ, за пра́вди ꙗкѡ́єсˢ то во́йскѡ чꙋдноє и стра́шноє; во́йскѡ то ѡгнє́нноє, бєзˢ лѣчбы (Чернігів, 1646 *Перло* 141); **личбою перебѣчи** *див.* **ПЕРЕБѢЧИ**.

4. (*сукупність або група осіб, предметів*) число: А жебысь въ тую личъбу презвите-

ровъ не почыталъ, (ино) тотъже канонъ прыдаетъ презвитеровъ шести а дияконовъ трохъ (Вільна, 1599 *Ант.* 839); алє понєва(ж) на по́ты(м) пока́авсѧ, в ли(ч)боу слоу́гъ бж҃ихъ єстъ поли́чонъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 25); онъ… наперві оказале оголосилъ… або же онъ, першій въ личбѣ и выборнѣйшій… Evангеліе по свѣту разсѣвалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 357); Ты прєсты́ѧ Тр(о)ци ꙗвлє́нїє, И в ли́чбѣ Пєрсѡ́нъ бѡ(з)кихъ съвєршє́нїє (Чернігів, 1646 *Перло* 70 зв.); Но́чь о́нꙋю тємный ви́хоръ нєха́й ѡса́дє, нєха́й нє ӥдє вˢ ли́чбє дні́и ро́чныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 57); сами при потенъции своей чоловека до сорома в личбе такъ з Литовижа, яко и з Грибовицы… розными кривдами… //… незносне грабили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 469–470); **в личбѣ себе класти** (з ким) — (*визнавати себе рівним комусь*) прирівнюватися: г҃ь б҃ъ єго само́го вывыша(л), ємоу́ само́моу ла́скоу ѡповѣда(л),… а о́нъ боа́чисѧ вырива́ти, и лѣпˢши(м) на(д) инˢши(х) сѧ чини́ти. Алє в личˢбѣ съ всѣми сєбє́ кладоу́чи, ѡ(т)ка́зоує(т). нє мо́ви(л) єсли г҃ъ съ мно́ю єдны(м) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208); **єдинковая личба** — *грам*. однина: И нє рє́клъ ѡ(т)росль и цвѣтъ єди́нковою ли́чбою, а́лє ѡ(т)росли и цвѣты мно́гою ли́чбою (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 209); **многая личба —** множина: И нє рє́клъ ѡ(т)росль и цвѣтъ єди́нковою ли́чбою, а́лє ѡ(т)росли и цвѣты мно́гою ли́чбою (Там же).

5. (*розрахунок*) плата: личбу тые восковничіе и соляничіе мають со всего Михелю выдавати, а Михель вжо маеть тыми пенезми отбывати князей и пановъ, и дворянъ Нашихъ (Петрків, 1508 *РЕА* I, 75); Которые тежъ дворы мои церковные сынове… мои на выхованье од мене мели, с тых дворовъ я самъ платы грошовые и дани медовые на себе биралъ, с чого вже сынове и служебники мои никому личъбы давати и справоватисе не винъни (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 159); А сы(н) и до(ч)ка на ѡ(т)цꙋ жадъны(х) шкодъ и ли(ч)бы с ты(х) имєнє(и) по(и)сˢкивати нє мають (1566 *ВЛС* 10); **на личбє** — в рахунок, на рахунок: За половицꙋ чиншовых пєнєзєй маєт врадник до трох лѧт до дворца кꙋповати быдло, ꙗловицы, ижбы в дворцꙋ быдла достаток было, а то ємꙋ на личбє маєт быти принѧто кождого рокꙋ (1567 *AS* VII, 119).

6. Фінансовий звіт, рахунок: Слухане личбы Михель Шписа с коморъ восковыхъ и соленыхъ Володимерское и Луцкое за два годы (1521 *АЛРГ* 171); Надъ тыми жъ справцами… уставили есмо дозорцами, абы… людми научеными и всякими потребами опатрили, и зо всякихъ доходовъ и росходовъ личбы ихъ слухали, пана Анъдрея Романовъского,… а пана Михайла Дубъницкого (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 237); При то(м) прослꙋхали ли(ч)бы ꙗко на сє(м) рокꙋ дозо(р)ци ста(р)шого брата… Василиꙗ Сєдлара з ꙋкладо(в) пѣнєзи(и) скри(н)ки цє(р)ковно(и) прибы(т)ко(в) прє(з) лѣ(т) пѧ(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1046, 25); **брати личбу** (в кого) — слухати фінансовий звіт: ино тыми разы будучи у Краковѣ, брали есмо личбу въ Шамака Даниловича (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); **взяти личбу** (в кого) — заслухати фінансовий звіт: Князь Михайло, маршалокъ… а Ивашко, подскарбій, взяли личбу въ мытника Луцкого… съ обѣюхъ мытъ на тые минулые два годы (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); **выдати личбу** (перед ким) — відзвітувати, скласти

фінансовий звіт: Мытникъ Шамакъ Кіевскій выдалъ личбу… передъ подскарбимъ дворнымъ паномъ Ивgномъ, штожъ выдалъ на листы господарскіи дворяномъ и бояромъ Кіевскимъ на квитацеи и на иные потребы господарскіе осмъ сотъ копъ и 30 копъ грошей Ино король его милость осталъ ему виненъ сто копъ и 30 копъ (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); **личбу учинити** (**вчинити**, **вчынити**) — те саме, що **выдати личбу**: во(з)ны(и) єнєра(л) воєво(д)ства киє(в)ско(г)… со(з)на(л) в тыє слова и(ж)… по(д)даны(м) тамошни(м) ѡбвола(л) а то ѡ то жєбы ли(ч)бȣ и рахȣно(к) з пожи(т)ко(в)… ȣчини(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 12 зв.); он, жона, дети и потомки их, оную серебшьчизну с тых подданыхъ нашихъ заставнихъ выбравши водле уфалы нашое, до скарбу нашого платити и отдавати и личбу вчинити будут повинни (Люблін, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 190); мы видєчы нє(с)лушъны(и) ѡ(т)по(р) Гораино(в), понєвашъ ємъ и ли(ч)бы нє вчынили, сказали(с)мо на Гораини и на Кузми Бобруєнъку, и(ж)бы заплатили мєщано(м) двє копє гршє(и) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 48); **личбу (личьбу) чинити** (з чого, за що) — звітувати: тɛ(ж) ли(ч)бы которую // бы мɛ(л)… дѧ(т)ко мо(и) с… имɛнɛ(и)… а хво(л)ва(р)ку… чинити то(г)ды… тую сто ко(п) грошɛ(и)… ѡ(т)пусти(ти) рачи(л) (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 24 зв.–25); Личьбу маютъ чинити ста(р)шии братѧ пєрє(д) всѣми в рокъ ѡ(т)даючи ȣрѧды свои (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); **на личбе покласти** — увести в рахунок: А што после ярмарку по семой суботе брано, того на личбе не покладено (1521 *АЛРГ* 171); **невчиненьє личбы** — нескладання звіту: панъ Войтєх Ꙗ҆шєвский, подал намъ сȣдȣ… чєрєз шлѧхтȣ листы…, иж єст мандатом господарьским на короткий рок в рєчи… власной, а вєлицє важной, то єст ѡ нєвчинєньє личбы з мыта Новогородского (Луцьк, 1570 *AS* VII, 374); **положити на личбѣ** — те саме, що **на личбе покласти**: онъ намъ за тотъ первый годъ свои выдалъ личбу сполна семъ сотъ копъ грошей, и ещо надто звышъ положилъ на личбѣ сто копъ и тридцатъ копъ грошей (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120).

7. Облік; перевірка: А голо(в)ныє би(р)чиє по (в)чинєню ли(ч)бы… маю(т) тыє рє(и)стра ѡ(т)дати до ска(р)бȣ нш҃его (1566 *ВЛС* 25); Ѡтєцъ Владыка маєт пєрєд нами ѡказати… квит скарбный, єстли чинил тамъ в скарбє личбу за тым мандатом (Луцьк, 1570 *AS* VII, 374); далемъ дви куфи малмазыеи, абы спродано: где грошы обернено? Нехай учынят личъбу и у скринци найдуются (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757);

документ про перевірку: ѡнȣю скринкȣ…, въ которой всѧ личба въ скарбє господарскомъ съ поборовъ, зъ мытъ и з ынших доходовъ, пєнєзєй господарскихъ, вчинєнаѧ,… панъ Ꙗ҆нъ Бокий, къ собє ȣ схованьє своє, прошȣ, абы // взѧлъ (1577 *AS* VI, 81–82).

◊**дати личбу** (з чого) — відзвітувати, скласти звіт: Мо́ви(т) бовѣ(м) х҃с, и(ж) с ка́ж҄дого сло́ва поро(ж)нєго, кото́роє єсли мо́вити бȣдȣ(т) чл҃ци дадȣ(т) ли́(ч)бȣ з нє́го в҄ дн҃ь сȣдный (Вільна, 1596 *З.Каз.* 10 зв.); **личбу воздати** (о чому) — те саме, що **дати личбу**: во торомъ (sic. — *Прим. вид.*) Христовѣ пришєствѣ знову маєтъ востати дш҃а ѡ(т) тѣла каждого чловєка ȣмєршаго, алє о свои(х) дѣлєхъ личбу воздати (XVI ст.

Сл. о см. 336); **личбу здати**, **здати личбу** (з чого) — те саме, що **дати личбу**: бога́(т)ства и вшелѧ́кїи добра́… длѧ то́го на(м) да́ны,… жєбы(х)мо спо́лными мѣначи, Присто́йнє ними́ шафова́ли, гото́вы бꙋ́дꙋчи ли́чбꙋ зда́ти з҄ оура́ду ша́фа(р)ства своє́го Па́нꙋ, кождой годи́ны (Вільна, 1627 *Дух.б.* передм. 7); здай ми лич҄бу изь шафарьства твоєго (1556–1561 *ПЄ* 291); **лѣчбу отдавати** (кому) — звітувати, складати звіт: А кто памата́єть на сꙋдъ Бж҃їй стра́шный; тако́вый готꙋєт҄сѧ лѣчбꙋ ѡ(т)дава́ти; Бгꙋ҃ Творцꙋ своємꙋ, нє ти́лко за ꙋчи́нки злыи, алє и за слова пра́знїи (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.); **на лѣчбѣ отдати** — те саме, що **дати личбу**: И о́ндє маєстатъ Бж҃їй оглѧда́єтє. С цнотли́вє выхова(н)ны́ми Сына́ми Ста́вши: И тала́нтомъ приро́бокъ. на лѣчбѣ ѡ(т)давши (Львів, 1609 *На злат.* 4 зв.); **чинити личбы** — те саме, що **лѣчбу отдавати**: за таковоє нєдба(л)ство вш҃є нє бꙋдєтє ли коли(с) чинит҄ ли́чбы вєдлє тала(н)то(в) ка(ж)домꙋ з ва(с) свышє повѣрєныхъ (Остроґ, 1585 *См.Кл.* 4).

ЛИЧИНА *ж.* **1**. *Перен*. (*матеріальна оболонка людини*) тіло: За ѡ(т)на́т҄ємъ личи́ны што былъ Кро́лємъ, па́номъ, По ста́ромꙋ ковалє́мъ, шєвцє́мъ цимєрма́номъ. Вы(и)дєтъ дх҃ъ на́шъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16).

2. *Перен*. Фальш, шахрайство: своее помовы и блуду зацныхъ и преднейшихъ Сенаторовъ Короны… личиною свѣдоцтва не встыдливе покрывши, смѣютъ невиннѣ серца турбовати и до своее апостазыи, якъ рыбу до сети… ловити (Київ, 1623 *КМПМ* І, дод. 265).

ЛИЧИНЄ *с.* (*проведення обрахунків*) лічіння: Шафаро(в) ѡбрали дво(х)… до ка(с)си цє(р)ковной котораꙗ завшє має(т) быти на кгрꙋнтѣ в жєли(з)нои скрынѣ з прыданꙗ(м) братїи моло(д)шы(х), которы(х) ко(л)вєкъ вє(з)вꙋтъ собѣ та(к) до ѡ(д)биранꙗ ѡ(д)данꙗ и личинꙗ су(м) цє(р)ковны(х) (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 63).

ЛИЧИТИ, **ЛИЧЫТИ** *дієсл. недок*. **1**. (*вести певні підрахунки*) лічити: а коли онь почаль личити. привєли ємоу єдиного дол҄жника. которыи быль винєнь т҄мою талан҄ть. и нє маль ємоу чого ѡ(т)дати (1556–1561 *ПЄ* 81); дрꙋгиє потопы такъ ѡписꙋє(т) и ты(м) // порꙗдко(м) личитъ (1582 *Кр.Стр*. 22–22 зв.); Ириней,… выписуючи личбу епископовъ рымских и споминаючи [и] Климента,… который апостоловъ зналъ добре… и третым епископом єго быти личит (Львів, 1605–1606 *Перест*. 54); Здає(т) ми сѧ то за… нєпотрє́бнꙋю рєчъ спомина́ти и личи́ти мєжи цвичє́нѧ… и(ж)… та(к) сѧ ста́ли доброво(л)нє ѡбнажє́ными, жє ѡпрочъ каба́та, плаща́, па(н)чо(х)… нѣчо́го бо́лєй нє мѣли (серед. XVII ст. *Кас*. 39 зв.);

(*рахувати, визначаючи що-небудь як одиницю виміру*) лічити: Личи ж собѣ от вознесенія Христова до наверненя Павла святого лѣт 35, потомъ 3 лѣта, яко первый раз до Іерусалима пришол (Львів, 1605–1606 *Перест*. 52); Абовѣмъ ли́чачи за́коны ѡ(т) поча́ткꙋ свѣта, до нн҃шнаго на́шого, ви́димѡ за́конъ Натꙋры (Київ, 1639 *МІКСВ* 217);

(у що, в що) вести обрахунок у грошах певного номіналу: запродал есми имѣня свои… //… за пятдесят коп грошей литовское личбы, личачи въ грошъ по десяти пенезей (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174–175); Продал єсми… имѣньє… за патсот копъ грошєй…, личачи по дєсати пѣназєй ꙋ грош (Краків,

1538 *AS* IV, 123); И кнгна ма(р)ıа… взѧла є(с)ми въ… кнза… а(н)дреıа… чоты(р)и тисєчи копъ грошє(и) монєты и ли(ч)бы вє(л)икого кнѧ(з)ства лито(в)ского личєчи по дєсє(т)и пнзє(и) бєлы(х) ꙋ гро(ш) (Миляновичі, 1571 *ЖКК* I, 29).

2. (що, з чим) (*брати до уваги під час підрахунків*) враховувати: ротъмистръ… ꙋказалъ ротꙋ свою с которою ново тамъ притѧгнꙋлъ сто драбовъ личачи з бꙋ(б)ны с пропоры (!) зъ зброıами в дєсѧткꙋ каждомъ по два копи(и)ники (1552 *ОЧерк.З.* 15 зв.); мѣлъ… ді возóвъ вси з остримы жєлѣзами, а то личáчи крóмь ѣздны(х) и пѣшихъ (серед. XVII ст. *Хрон*. 432 зв.).

3. (що) Вираховувати, відраховувати: Шафарѣ жа(д)ныхъ сꙋмъ та(к) на пожычанıа пожы(т)ковъ цє(р)ковны(х), ıако и на ро(с)ходы значныє вєликиє сами нє маю(т) личыти анѣ выдавати бє(з) вѣдомо(с)ти и консє(н)сꙋ братїи (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 63).

4. *Перен*. (за що) (*визнавати, мати за щонебудь*) вважати: тотъ мѣсецъ былъ вже въ нихъ апрѣль, а мы его за марецъ личили (Вільна, 1595 *Ун.гр*. 144).

ЛИЧИТИСѦ *дієсл. недок.* (*визначатися як одиниця виміру*) лічитися: иншїє, котóрыє ѡ(т) дрꙋги(х) имєна личáтсѧ, жáдного нє мáють довóдꙋ в книга(х), ани ѡ(т) ıакого цркви подана принáты (поч. XVII ст. *Проп.р.* 285); Вша(к) жє мєжи собóю тыє осóбы нє рóвно ѡ(т)стоѧ(т), абóвѣмъ в прóсто(и) линїи ıак мнóго єстъ осóбъ (вынавши тꙋю ѡ(т) котóроє сѧ лича(т) стóпнѣ) тáк мнóго єстъ стóпнєй (Львів, 1645 *О тайн.* 170).

ЛИЧКО *с.* Клеймо: то(т) служєбни(к) пана Монтовъ Макси(м) ѡказова(л) мнє, возному, жито в шопє в мєхо(х), которую шопу, повєди(л) мнє то(т) слꙋжєбни(к)… и(ж) єсми єє для зложє(н)я то(го) жита до час(у) ѡ(т)да(н)я шафару… наня(л)… Жи(д) повєди(л): “Я взялъ жито, алє чистоє, нє такоє, якоє ты мнє тєпє(р) дає(ш)”. Служєбни(к) пна Мо(н)то(в)товъ повєди(л): “Укажи ли(ч)ко, єсли ты жита нє того(ж) бра(л)… Алє ли(ч)ка пє(р)шого браня жита указати жи(д) нє хотє(л) (Володимир, 1568 *ТУ* 126).

ЛИЧКОВАТИ, **ЛИЧКОВАТЪ** *дієсл. недок.* (що) (*випікати тавро*) таврувати: кгды есми хотелъ тые вси кони личковати, тогды тотъ панъ Острозский… самъ мне около губы почалъ кивати, и до кия порвался (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 100); а што се дотычетъ коней, тые вамъ личковать допускаемъ, которые кони, кгдымъ Возный, // при шляхте помененой, личковатъ почалъ, и вже былъ трое коней зличковалъ, Петръ Соколовский… съ тыми всими людми… насъ зъ замку Межирецкого выгнали (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 104).

ЛИЧКОВАТЪ *див.* **ЛИЧКОВАТИ**.

ЛИЧМАНЪ[1] *ч.* Машкара, маска: я съ таковыми машкаръниками (безименъными) не звыкъ справы мевати. Такъ же и ты, если ся годнымъ того быти чуешъ, открый лице свое, здойми тотъ личманъ скомороський (Володимир, 1598–1599 *Відп. ПО* 1049).

ЛИЧМАНЪ[2] *ч.* (*металевий пристрій для лічби*) лічман: Чисмá, числó: Ли́чба, або личма(н), чисмїѧ нєꙋпотрєби́тєлно є́стъ (1627 *ЛБ* 157).

ЛИЧНИЙ *див.* **ЛИЧНЫЙ**.

ЛИЧНЫЙ, **ЛИЧНИЙ** *прикм.* **1**. (*пов'язаний із виглядом кого-небудь*) зовнішній: гдє нынѣ доброта и красота ли́чнаа, гдє доз(д)рѣлаа ста́рость и цвє(т) прєкраснои юности. всѣ(х) по(д)тала коса нєжалости́вои смрти (1645 *УЄ* № 32, 353 зв.).

2. Особистий, власний: ковалиха… дала личны(х) чырвоныхъ злоты(х) 50 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.); personalis, ли(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 311).

ЛИЧЪБА *див.* **ЛИЧБА**.

ЛИЧЫТИ *див.* **ЛИЧИТИ**.

ЛИЧЬБА *див.* **ЛИЧБА**.

ЛИШАЙ, **ЛИШИЙ** *ч.* (*інфекційна шкірна хвороба*) лишай: Та(к)[ж]є к[т]о // має(т) лишаи на събѣ спали бѫквицѫ оу сытѫ оусыспавши (!) пїи оувари(в)ши (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6–6 зв.); impetigo, лиша(й), струпъ (1642 *ЛС* 227); petigo, -uis, лиша(й), кра(с)та (Там же, 313); Чл҃вкъ є́сли бꙋ́детъ слѣпы́й а́бо хромы́й,… є́сли болма́тый, а́бо маючїй свє́рбъ оуста́вичный, є́сли лишии на тѣлѣ, а́бо выпꙋклы… нє пристꙋпитъ офєрова́ть офє́ръ бг҃ꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123 зв.).

ЛИШАТИ *дієсл. недок.* **1**. (кого) (*не брати зі собою*) лишати: рєкь к нєй, мр҃їє, ѡтомь тѧ взѧль ѡ(т) цр҃кви г҃а б҃а, и лиша́ю тѧ в домꙋ моємь. а самь, идꙋ бѫдова́нѧ ста́вити (XVI ст. *УЄ* № 29519, 15 зв.).

2. (кого чого, чого) (*залишати без чого-небудь*) позбавляти: теды заразъ… на таковыхъ клятва… презъ святѣйшихъ Патриярховъ, в привиліахъ Ставропигіи положеная, вкладается и растягается и всякого святого общенія ихъ лишаетъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219); Гдє́ нн҃ѣ кнѧзы прєсвѣтлыи, игра́ющїи съ пти́цами Нб҃(с)ними;… гдє сꙋ́тъ нн҃ѣ сла́вныи Ца́рїє… владѣющїи мнѡ́гими стра́нами, всѣ бєз҃ па́мѧти свѣта лишє́ни (Чернігів, 1646 *Перло* 123);

(кого) (*відмовляючи комусь у чому-небудь, покидати*) лишати: Третее: туй познаваеме, ажъ Христосъ не лишаетъ нѣкого непрощеного, котрыи ся къ нему обертаютъ изъ усевъ (*в ориг.* севъ. — *Прим. вид.*) вѣровъ (XVI ст. *НЄ* 171).

3. (що) (*відмовлятися від чого-небудь*) відрікатися (чого): мы есме люде грѣшныи… идеме изъ Ерусалима у Ерехонъ и обертаеме ся ико // грѣхумъ лихымъ, коли правду Божую лишаеме (XVI ст. *НЄ* 159–160).

4. (кому що) (*зберігати для себе*) лишати: сыновє хомовы… вырѣкаютъся с тои половы вѣчъным часамъ (!) нє лишаючи тамъ собѣ нѣчого (Одрехова, 1635 *ЦДІАЛ* 37, 2, 51).

5. (що на кого) (*залишати на когось що-небудь*) покладати: Не ищаловати его у торгувли и у купли, не мъстити надъ ближнимъ своимъ, али усе тото лишати на Господа Бога (XVI ст. *НЄ* 219).

Пор. **ЛИШАТИСЯ**, **ЛИШИТИ**, **ЛИШИТИСЯ**.

ЛИШАТИСЯ, **ЛИШАТИСѦ** *дієсл. недок.* **1**. (з ким) (*не покидати когось*) лишатися: Пока(з)уєт҃сѧ и(з) и(х) прємоу́дры(х) и ѡб҃фи́ты(х), кото́рїє на увєсъ свѣ(т) вы́лили нау(к), оумѣю(т) в нєща́стю, з҃ ап҃(с)ло(м) лиша́тисѧ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224).

2. (кого, чого) (*позбуватися чого-небудь*) втрачати (що): Скажи́ ми г҃и кончинꙋ мою и число дн҃и́й мои́хъ коє єст҃, да разумѣю чєсо лиша́юсѧ а́зъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 30); Ѡ

ко́ннику… хо́ть дш҃е́ю и дх҃о́внымъ обще́нї́ємъ нє лиша́єшъсѧ на(с), с҃нѡ́въ свои́хъ и бра́тїй свои́хъ (Там же, 34);

(*відмовлятися від чого-небудь*) відкидати: а ннѣ коли в на(с) кр(с)тъ г(с)нь. нє токмо што блꙋда лишаютсѧ а но многиє // добрыи жєны. нє понємшисѧ. дѣвъство и чистотꙋ дєржати имаютсѧ (1489 *Чет.* 24–24 зв.).

3. (що) Допускати, дозволяти: Дѣля того, братя мои хрестяне, не лишайте ся, што бы васъ перельстивъ дакто уживыми словы (XVI ст. *НЄ* 204).

4. (на кого) (*потрапляти під опіку кого-небудь*) лишатися: Коли Гафичъ лиша(л)ся на сєстру… Поля Пєтє(н)кова… и(з) своимъ ґаздомъ из Ігнатомъ Бублєомъ продала лазокъ тот на Нєтєчи гафичувъ минѣ попови Николѣ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223).

Пор. **ЛИШАТИ**, **ЛИШИТИ**, **ЛИШИТИСЯ**.

ЛИШАТИСѦ *див.* **ЛИШАТИСЯ**.

ЛИШЕ, **ЛИШЪ**, **ЛИШЬ** *част.* (*обмежувальна*) лише, тільки: А чи(м) имь болˢшєи приказова(л). ты(м) болˢшєи проповѣдали. и прєзˢ лишь дивовали(с) рєкоучї: добрѣ вˢсѣ рѣчи чини(т), гˢлоухы(м) кажє(т) слышати. и нѣмымь говорити (1556–1561 *ПЄ* 155); Лишъ дѣля того Христосъ его извѣдовавъ, што бы указавъ мл҃сть свою на насъ и терпеливусть, кулко терпитъ намъ грѣшнымъ (XVI ст. *НЄ* 60); чомъ тото естъ безъ надежѣ чл҃вкъ, не имае надежду на Бога, лише и у нучъ и у день журятъ ся, якъ обогатѣти (Там же, 94); Не исцѣлитъ нѣ зѣліе, нѣ запахъ, лише слово твое, Господи (Там же, 191); што чинятъ люде у послѣде, не естъ инакъ, лише ломъпашъ безъ свѣчкы (Там же, 209); Tot sia mini lisze snyło Boday sia ne trapyło (Яворів, 1619 *Гав.* 22).

Див. ще **ЛИШЕНЬ**.

ЛИШЕНЇЄ *с.* **1**. Залишок, решта: Ѡста́но(к): Лише́нїє, позоста́лоє (1627 *ЛБ* 154).

2. Позбавлення, втрата: Три ре́чи пока́зꙋєтъ на́мъ сме́ртъ страшли́вє, пе́рвоє жє всѣхъ кра́сныхъ, и роскѡшнихъ ре́чїй лише́нїє (Чернігів, 1646 *Перло* 128).

ЛИШЕНЪ *див.* **ЛИШЕНЬ**.

ЛИШЕНЬ, **ЛИШЕНЪ** *част.* (*обмежувальна*) Те саме, що **лише**: лишень избиравъ чл҃вкъ одинъ у святъ день нѣчого бурше, лише трѣскы, идучи, и такъ то Господь Бг҃ъ искаравъ его, и каменіемъ умеръ (XVI ст. *НЄ* 215); не лишенъ оружіемъ убіетъ чл҃вѣка, али естъ слово злое и гнѣвъ на ближняго нашего (Там же, 219).

ЛИШИЙ *див.* **ЛИШАЙ**.

ЛИШИТИ, **ЛЫШИТИ** *дієсл. док.* **1**. (кого, що) (*ідучи, покинути кого-небудь, що-небудь*) лишити: Изъ вѣровъ лишивъ Египетъ и не боявся ярости царя Фараона (XVI ст. *НЄ* 118); Па́нъскоє тє(ж) свѧто при(и)дєтъ ра(д) бы бѣдны(и) оубо(з)ство своєю роботою по(д)помогъ, бои́тсѧ пн҃а мꙋситъ лиши́ти (Острог, 1587 *См.Кл.* 17);

(*покинути кого-небудь без допомоги*) лишити: Пане… не дбаешъ ты, ажъ сестра моя самую мене лишила служити тобѣ (XVI ст. *НЄ* 188);

(*розійтися з ким-небудь*) лишити: Krásna dyvonice, pujmit bych tě dyvoňko, Nerovnaj mi jes, lišil bych te, milenka mi jes (1571 *П. про воєв.* 416).

2. (чого, від кого) (*залишити кого-небудь без когось, чогось*) позбавити (кого, чого): пришо(л) к пилатоу. молитсѧ ємоу ѡ мартво(м) тѣлє. што(ж) ѡболгано вороги. ѡсꙋжєно и распато. ѡ(т) оучнкъ свои(х) и дрꙋговъ лишєнъ бы(л). в ча(с) моуки вольноє єго (1489 *Чет.* 326 зв.); Мы мєншїє пачє всѣхъ чл҃вкъ во градє лвовѣ, всѧкїѧ помощи лишєни сущє (Львів, 1592 *ЛСБ* 198); Ащє ли хто з' насъ… сію за́повѣдь… оусхѡтатъ прєстѫпи́ти, и ѡ то́мъ нє пострада́ти, тіи да бѫдꙋтъ са́на своє́го лишє́ни (Львів, 1614 *Вил.Соб.* 21); та́ко и злодѣє́вє и гробопрокопа́тєлѣ, и ночныи скоучъко́вє бѣгꙋно́вє чꙋжоло́жници; лишє́ни свѣта нб҃сного, са́ми жє въ тмѣ грѣхі блꙋдатъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37); Хра(м) ст҃го… Гєѡ(р)гиѧ… ѡбнажє(н) изо… съкрови(щ),… пачє жє и мы всячєски(х) вєщє(и) архиєрє(и)ски(х) лышєни (Ірклїів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

3. (що) (*дати, передати що-небудь з певною метою*) лишити, зоставити: Сесь пустъ май бурший лишенъ и поставленъ на люди до часу одного (XVI ст. *НЄ* 25); кулько грѣшаютъ тоты люде, котрыи мовлятъ, ажъ Бг҃ъ натокмивъ и лишивъ много вѣръ (*в ориг.* — вѣры. — *Прим. вид.*), албо котрыи мовлятъ, ажъ каждому языку потокмивъ Бугъ окреме правую вѣру (Там же, 129).

4. (кому що і без додатка) (*дати настанови*) заповісти: коли постиме и держѣмъся, дуже сокотѣмъ ся отъ злыхъ дѣлъ и выдъ грѣха… и коли чиниме якое дѣло доброе, што намъ Господь лишивъ и заказавъ (XVI ст. *НЄ* 17); Христосъ такъ лишивъ, отъ проповѣдаеме на кождый часъ, тай деякымъ естъ лѣнусть, та ворогуютъ на правду (Там же, 82); Дѣля того, коли меме вѣровати, што естъ право правое и лишеное выдъ Бога, котрымъ ся маеме спасти, чомъ лишивъ намъ святое письмо (Там же, 151).

◊ **лишити исъ покоємъ** *див.* **ПОКОЙ**; **лишити наслѣдіа** *див.* **НАСЛЇДИЄ**.

Див. ще **ЛИШАТИ**.

ЛИШИТИСЬ *див.* **ЛИШИТИСЯ**.

ЛИШИТИСЪ *див.* **ЛИШИТИСЯ**.

ЛИШИТИСѦ *див.* **ЛИШИТИСЯ**.

ЛИШИТИСЯ, **ЛИШИТИСЬ**, **ЛИШИТИСЪ**, **ЛИШИТИСѦ** *дієсл. док.* **1**. (чого) (*втратити що-небудь*) позбутися (чого): нє мозѣм сѧ лишити братиѧ. тоє радости нєизр(ч)нныѧ и тѣ(х) вєнєць нєтлѣнны(х) за малꙋю лѣность (1489 *Чет.* 305 зв.); Нѡ сватымъ подража́ющє и́стин'ный бо́жїй да бꙋдє́ши, трꙋда нєѡ(т)бѣга́ющє, да сѧ с ни́ми вѣн'ца нє лиши́ши (Львів, 1591 *Просф.* 71); Пока́йтє сѧ и вы ѡ єп(с)пи… постыдѣтє(с) лиши́вши(с) и(з)ѡби́(л)ства дх҃о́вного хлѣба, и жєла́ющій насыти́ти сѧ ро́жєць сви́(н)скы(х) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 226);

(*позбавитися чого-небудь небажаного*) збутися (чого): коли хочъ познати грѣхы свои, и хочъ ся лишити, та хочъ ся покаяти выдъ нихъ… укажи и ты вѣру изъ дѣлы доб(р)ыми (XVI ст. *НЄ* 65); хотъ якый чл҃вѣкъ грѣшный, коли ся покаетъ и лишитъ ся выдъ грѣхувъ, и будетъ вѣровати у смерть Христову, и пучнетъ // жити горалдъ,… не погынетъ (Львів, 1591 *Просф.* 140–141); Лишѣмѡсѧ чꙋжоло́жства, забо́йства… и ла́комства (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 711).

2. (на кого) Покластися, спертися: Такъ може поверечи, коли и ты изъ усею журою лишишъся… на отца твоего святого, щобы

есь ніякую журу не ималь за себе (XVI ст. *НЄ* 32); Не гадай ничого за пожитокъ сего свѣта, лишень (што бы) есь лишилъ гадку, и розумъ твуй и усю жадусть твою що бы есь убилъ, та ся привязалъ и лишилъ ся на муць... Христову (Там же); **лишитися (самъ) на муць свою** — покладатися на себе: чомъ кождый чл҃вкъ, што ся лишилъ самъ на муць свою... што бы овунъ не упалъ... у гнѣвъ Божій (XVI ст. *НЄ* 6).

3. (кому) (*передати у спадщину*) лишити: пріидє прѣд нами... то таж Анꙋшка дочка Марꙋшкини внꙋка Михаила... також... дала и лишила сѣ внꙋкоу своємоу... сь всѣм(и) своими ѡтнинами що колико мал дѣдь єи Михаило... двѣ сєла на имѣ Михаиловци (1517 *DBB* I, 7).

ЛИШИТИСѦ *див.* **ЛИШИТИСЯ**.

ЛИШКА, **ЛЫШКА** *ж.* Лисиця: нѣкоторыи мовѧ(т) жєбы х҃с повида(л) ємоу тоє жєбы ѡ(н) бы(л) златолѣбєць (!) є(д)но алє того дѣлѧ бо(л)шє ємоу мови(л) и приводилъ ємоу на памѧ(т) ѡныи лышки которїи мєшкаю(т) въ ѧма(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 134 зв.); того дѣлѧ дрꙋгиє самохва(л)ства... бє(з) ѡ(т)повѣди пєрєнєсꙋ... по про(с)той приповѣ(д)цє на́шєє братїи Росси, я́къ мовѧ(т), ка(ж)даѧ рє(ч) ли(ш)ка сво(и) хво(ст) хвали(т) (1598 *Виш.Кн.* 278 зв.); Малже́нство... бє(з) зго́ды єстˢ подо́бноє ѡ́ны(м) ли́шкамˢ ѡ(т) Самсо́на пꙋще́нымъ въ совокꙋпле́нїи тѣ́ла зˢ огне́мъ, на спалє(н)є збо́жъ Филисти́мскихˢ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 919).

Див ще **ЛИСИЦЯ**.

ЛИШНИЙ, **ЛИШНЫЙ** *прикм.* **1**. (*який перевищує норму*) надмірний: пло(д) того дрєва. сирѣ(ч) жєлꙋди пристои(т) ꙗсти тѣ(м) жо(н)ка(м) кои лишноє тєчєнїє мє(н)стровꙋ имѣю(т) (XVI ст. *Травн.* 38).

2. *У ролі ім. с.р.* (*те, без чого можна обійтися*) зайвина, зайве, -ого: вшо(л) г(с)ь // нє имѣꙗ слоугъ... законъ и врѧды оуставливаꙗ на(м). и правды. а вєлєрѣчиꙗ нє имѣти. ни искати. ни оуспоминати. ни лишнєго ч(р)єсь потрѣбоу. а покорноую моудро(с)ть имѣтї (1489 *Чет.* 166–166 зв.).

ЛИШНЫЙ *див.* **ЛИШНИЙ**.

ЛИШТВА, **ЛИСТВА**, **ЛИШЪТВА**, **ЛЫШТВА**, **ЛЫШЪТВА** *ж.* **1**. (*широка смуга тканини, переважно вишита, яка служить оздобою для рушників, постелі* тощо) лиштва: узял... листвы постелные, вышиваные шолком чорнымъ (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 445); а тые рубковые зъ лышътвами венецкими и форботами безъ лиштовъ, посередъ того простирадла форботъ нашито (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 109); Тувалнѣ: на налоѣ шита бело вкругъ сѣткою, другая с кутами сѣтковыми бело шитыми, лыштвы две шито бело, под образы (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296); Воздꙋхъ Гатласовы(и) ви́шнєвы(и) з лиштвами гафтоваными (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 255); лишътвы атласовыє чырвоныє (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 92 зв.); адамашку бленъкитного локътей пулдевети,... китайки на листвы жолътое локътей пулътора по золотыхъ пулъпята (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67).

2. (*накладна планка*) лиштва: С тыхъ гроши(и)... тотъ єстъ росхо(дъ). Напрє(д) в поповъско(м) домꙋ що ко(л)вєкъ сꙗ направлꙗю листвы до ѡбохъ избъ локотъ ꙇ҃ѕ (Львів,

1607 *ЛСБ* 1044, 3); pluteus, стѣнокрушитε(л)ница, мεждосто(л)пиε, скрижа(л), листва (1642 *ЛС* 319).

3. Окантування; обрамлення: Оучини́шъ тє́жь и сто́лъ з дє́рєва нєгнїю́чогѡ,… а҃ ло́ко(т) // в ши́ръ… и оучини́шъ ємꙋ ли́штвꙋ золотꙋ́ю в ко́ло, а на ли́штвѣ коро́нꙋ мѣ́стцами гладкꙋ на чоты́ри па́лцы высо́кꙋю (серед. XVII ст. *Хрон.* 102–102 зв.).

ЛИЩЦА *ж.* (*водоплавний птах*) лиска, лисуха: fulica, лищца, птица (1642 *ЛС* 204).

ЛИШЧИЦА *ж.* (Coridalis Vent.) ряст: isopyron, лишчица, трава (1642 *ЛС* 244).

ЛИШЪ *див.* **ЛИШЕ**.

ЛИШЪТВА *див.* **ЛИШТВА**.

ЛИШЬ *див.* **ЛИШЕ**.

ЛИЩЪ *ч.* (*зарості ліщини*) ліщинник, ліщина: ѡтъ тыхъ дубовъ вєрхъ лєса и рєчки чєрєз лищъ,… а ѡтъ того лєса чєрєз лищъ к бєломꙋ копцꙋ (Мизове, 1537 *AS* IV, 100).

ЛІ *див.* **ЛИ²**.

ЛІАХЪ *див.* **ЛЯХЪ**.

ЛІГАТИ *див.* **ЛѢГАТИ**.

ЛІЛІА *див.* **ЛИЛИЯ**.

ЛІМОНАРЪ *ч.* (*збірник Іоанна Мосха про життя монахів*) Лимонар: мы́смы положи́ли, кото́рыи и до ча́сѡвъ Фо́тїа и Дамаски́на, и на́шихъ нєѡ(т)мѣннє пришо́лъ и трва́єтъ, и слꙋшнє ма́є(т)сѧ и пишєтсѧ: Лімона́ръ, и́жє въ ст҃ы(х) оц҃а на́шєгѡ Сафро́ні(а) Патрїа́рхи Ієр(с)ли́мскагѡ (Київ, 1628 *Лим.* 4 ненум.).

ЛІОДЪ *див.* **ЛѢДЪ**.

ЛІОСОВАНЇЄ *с.* Жеребкування: Ла́ки: Ліосова́нїє, Ліосѡвъ мєта́нїє, а́бѡ, Чарова́нїє прє́зъ Ліо́сы (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.).

ЛІОСЪ, **ЛЇОСЪ**, **ЛОСЪ**, **ЛЮСЪ** *ч.* **1**. Жереб, жеребок: Жолнѣрє тєды пошалѣвши, що єдно хотѣли:… зъ ша(т) єго подѣ(л) чинили… Соу́кню бовѣ(м) нєши́тоую ѡ(т) връху а(ж) на доу(л) цѣлодзя́ноую, нє покраѧвши: алє врꙋ́гши ѡ ню лѡсы на кого пала: томоу́ є дали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 105); Христа обнажено и уругано, а шаты его лосами роздѣляно (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 776); Жрєбїй: Ліо́съ (1627 *ЛБ* 38); sors ло(с) (I пол. XVII ст. *Сем.* 163); **ліосовъ метанїє** — жеребкування: Ла́ки: Ліосова́нїє, Ліосѡвъ мета́нїє, а́бѡ, Чарова́нїє прєзъ Ліо́сы (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.); **метати ліосы (люсы, люсами)** — кидати жереб: Роздѣли́ли собѣ ша́ты мои, и ѡ одє́жꙋ мою мєта́ли ліосы, Комꙋ є(ст) подо́бно (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 124 зв.); позрѣтє а ѡба́чътє… сн҃ы сїѡ́нъскїє, я́ко выда́єтє и за нєро́змыслъ прода́єтє своє́ достоа́нїє, своє дѣдицтво,… є́щє за живо́то(в) ва́ши(х) мє́чꙋ(т) жрє́бїа, а́лбо лю́сы (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 226); Найпрьшє бы(л) вꙋбра(н), на то(т) оу́рѧ(т) ма(т)ѳєи г(д)ы мєта́ли лю́сами з ва(р)са́вою. тєды(и) и(х) вꙋбра́но вьмѣсто іюды(и) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 57 зв.);

2. *Перен.* Призначення, доля: а́лє на лїо́сѣ ѡ(т) Б҃га собѣ дарова́номъ пєрєстава́ли, и ты́мъ сѧ контєнтова́ли (Київ, 1623 *МІКСВ* 73).

ЛІОТРИКЪ *ч.* (Lucopodium clavatum) п’ядич: Поѧсники́: Ліо́трики (1627 *ЛБ* 91).

ЛІОТРЪ *див.* **ЛОТРЪ**.

ЛІОХЪ, **ЛЇОХЪ**, **ЛОХЪ** *ч.* **1**. (*приміщення в землі для зберігання чого-небудь*) льох:

Иванъ момони(ч)… мєлъ //… скла скринє(к) с҃… а ѡсобно в лосє сукна фа(и)люндышу поставо(в) г҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 45 зв.–46); єжєли когда хотѣлъ єси ба(р)зо набожнимъ показатися,… то ми(с)ль твоя ходила по (с)ка(р)бахъ, по пивница(х), по лїоха(х), по фо(лъ)ва(р)кахъ, бєзˀпрєста(н)но лѣтала ѡколо гѹмєнъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 274).

2. Підземелля: Справєдли́выи абовѣмˀ вси, тѣсною и клопотли́вою доро́гою ходи́ли, тєрпѧчи́ прєслѣдова́нѧ,… вˀ ꙗски́нѧхъ и лїо́хахъ зємли́ живѹчи́ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 105).

◊**лїохы подземныє —** могила, гріб: Любо бовѣмъ смєртє́лность побо́жнои па́мѧти нєбо́жчука вˀ лїо́хи по(д)зє́мныє завита́ла: а́лє нєсмєртє́лностˀ спра́въ и цнѡ(т), жа́днымˀ ѡ(д)мѣнамъ нє по(д)лєга́єтъ (Київ, 1641 *МІКСВ* 363).

ЛІПЕЦЪ *див.* **ЛИПЕЦЪ**.

ЛІТАТИ *див.* **ЛѢТАТИ**.

ЛІТУНЪ *ч.* Чорт, злий дух: Tá ia brátonku w pikli (!) byu Oy tomżo tám bidu terpiu Czarneńcy tam po hołowi Biły ta po chryptowi Litunowe tá tám wsioho Widyłem pospolstwá mnoho Sut támo Popy Pánowe Tá násy pobrátymowe (Яворів, 1619 *Гав.* 22).

ЛІХ *див.* **ЛИХИЙ**.

ЛІХВАРЪ *див.* **ЛИХВАРЪ**.

ЛІХИЙ *див.* **ЛИХИЙ**.

ЛІХО[1] *див.* **ЛИХО**[1].

ЛІХО[2] *див.* **ЛИХО**[2].

ЛІХОСТЬ *ж.* Лихота, лихо: Ліхо(с)тї сасіа (І пол. XVII ст. *Сем.* 40).

Див. ще **ЛИХО**[1].

ЛІЦЕ *див.* **ЛИЦЕ**.

ЛІЦЕМІРНІКЪ *див.* **ЛИЦЕМѢРНИКЪ**.

ЛІЦЕМІРЪ *див.* **ЛИЦЕМѢРЪ**.

ЛІЦО *див.* **ЛИЦЕ**.

ЛЇ *див.* **ЛИ**[2].

ЛЇГЇРЇОНЪ *ч.* Різновид бурштину: И насади́шъ в нєгѡ чотырє ра́ды ка́мєньѧ, в пє́ршомъ ра́дє бѹдє ка́мєнь сардїѡ́нъ, топазїѡнъ, Ісмарагдъ. Во второ́мъ анѧра́ξъ, сафє́ръ и аспє́съ. В трє́тємъ лїгїрїѡнъ, и ахатисъ, и амєфисто́нъ. В чєтвє́ртомъ хрїсолито́съ, и вирїлїо́нъ, и онихїо́нъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

Див. ще **ЛИҐУРЇЮСЪ**.

ЛЇНОВЪ *ж.* Линва: лїно(в) старѹю ксїєдзо(ви) рѡгати(н)скому прода(но) за з҃(л) 15 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 2).

Див. ще **ЛИНВА**.

ЛЇНѢѦ *див.* **ЛѢНѢЯ**[1].

ЛЇОНАРЫЯ *ж.* Комісія міського господарства: 1 пꙗ(ц) ва(п)на то є(ст) трєти(и)… даны(и) з лїонарыѣ п(н) грыгоры(и) гасꙗ(ч) з фѹрою возовою выда(л) зло(т) 14 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3).

ЛЇОХЪ *див.* **ЛІОХЪ**.

ЛЇПОВЫЙ *див.* **ЛИПОВЫЙ**.

ЛЇСТОВНЫЙ *див.* **ЛИСТОВНЫЙ**.

ЛЇТЕРА *див.* **ЛИТЕРА**.

ЛЇТИ *див.* **ЛИТИ**.

ЛЇТОРҐЇЯ *див.* **ЛИТУРГИЯ**.

ЛЇХОСЛОВО *с.* Лихослів'я: лїхослово maledictum (І пол. XVII ст. *Сем.* 113).

ЛНЯНЫЙ, **ЛНЯНИЙ**, **ЛНѦНЫЙ**, **ЛЪНЯНЫЙ** *прикм.* **1**. (*який стосується насіння льону*) льняний, лляний: кнзь Воронєцки(и)… взялъ… насє(н)я лняного за два(д)ца(т) грошє(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); къ тому, въ тыхъ же подклетехъ макъ, солоды, семени конопные и лъняные… побравши, до домовъ своихъ… отпровадили (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 340); сѣмѧ лнѧноє трєбѹє(м) єдино къ ѩ(з)вамъ и ко ѡтоко(м) различнымъ (XVI ст. *Травн.* 274); взяли… у Занка… гороху три чверти, мацу семенъ лняного (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 402); lineus lin[i]ger льняний (1642 *ЛС* 256); зъбожа розные зъ гумъна побрали, такъже сименя конопъные и лняные (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393).

2. (*пошитий із полотна, виготовленого з прядива льону*) лняний: вˁставˁши ѡ(т) вˁєчєрѣ. и изˁложиль ѡдѣнѧ своє. и вˁзѧвˁши лєнˁтиѡнь. [полотно, лˁнѧноє]. и ѡпоясальсѧ (1556–1561 *ПЄ* 406 зв.); ѡказáлъсѧ ємѹ хтось, на подобéнство дѣ́вчины, ѩкъ сáмъ повѣдáлъ, хóрошєю лнѧ́ною шатою ѡдѣтои, дєржачи́ вѣдрó воды́ пóлноє (Вільна, 1627 *Дух.б.* 5 зв.); Почини́шъ тéжь и́мъ оубрáньѧ лнѧ́ны. áбы закривали тѣ́ло срамоты́ своéй ѡ(т) бéдръ áжь до стéгнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106).

Див. ще **ИЛНЯНЫЙ**, **ЛѦННЫЙ**.

ЛОБАНЬ *ч.* (*людина з великим лобом*) лобань. Вл.н.: Иванъ Лобань (1649 *РЗВ* 407).

Див. ще **ЛОБАЧЪ**, **ЛОБКО**.

ЛОБАСЪ *ч.* Лобас, лобур. Вл.н.: Васи(л) Лобасъ (1649 *РЗВ* 156).

ЛОБАЧЪ *ч.* Те саме, що **лобань**. Вл.н.: Лѹкя(н) Лобачъ (1649 *РЗВ* 340).

Див. ще **ЛОБКО**.

ЛОБЗАНЇЄ *с.* Цілування: ло(б)зáнїє цѣлова(н)є (1596 *ЛЗ* 55); Ѡблобызáнїє: ѡбааплѣ(н)є, (!) тóжъ и лобзáнїє (1627 *ЛБ* 148);

поцілунок: а нáпро(д) потрéба мѣти вѣрѹ и́сти(н)нѹю, а нє Ію́дино лобзáнїє, мóвячи ѡ́выи слова ср(д)цє(м) и оустнáми (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912).

ЛОБЗАТЕЛЬ *ч.* Той, хто цілує: лéстны(и) ло(б)зáтє(л), зра(д)ли́вы(и) поцѣлóва(ч) (1596 *ЛЗ* 55); Нє лéстный: Нє зрадли́вы(и), щи́ры(и). зри лéсть, або лє(ст)ны(и) ло(б) зáтє(л) (1627 *ЛБ* 74).

ЛОБЗАТИ, **ЛОБИЗАТИ**, **ЛОБЫЗАТИ** *дієсл. недок.* (кого, що) Цілувати: и р(ч)є ємоу. ст҃ыи гєѡрьгєи. нє лобзаи мєнє цр҃ю даи жє оутро поклоню(с) бг҃у твоєму аполоноу ираклию (1489 *Чет.* 184); ло(б)жѹ, цѣлѹю (1596 *ЛЗ* 55); Слыши́тє… всѣ вѣрных народы, яко из папѣжóм шукáєтє згоды, котóрый вам кажет себе обожати и тлѣнъныи нóзи свои лобызати (к. XVI ст. *Укр.п.* 77); При́ лю́бого твоєго Рóдича ѡ(т)хóдє, Нє маєшъ… рыдáти, Истиннаго Пáстырѧ лицé лобызáти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 9); Иди́, а стóпы єгó ми́лоє лобызáти (Львів, 1631 *Волк.* 14 зв.); osculor, aris цѣлую, лобизаю (1642 *ЛС* 295).

ЛОБИЗАТИ *див.* **ЛОБЗАТИ**.

ЛОБКО, **ЛОБЪКО** *ч.* Те саме, що **лобань**. Вл.н.: Андру(с) Лобко (1649 *РЗВ* 187); Ми(с)ко Лобъко (Там же, 207).

Див. ще **ЛОБАЧЪ**.

ЛОБНЫЙ, **ЛЪБНЫЙ** *прикм.* Лобний. ◊ **лобноє (лъбноє) мѣсто** *див.* **МѢСТО**[2]; **лобноє мѣсце**, **мѣсце лобноє** *див.* **МѢСЦЕ**.

ЛОБОДА *ж.* **1.** (Chenopodium) лобода: ѣли люде листъ и лободу, зѣлъе розмаитое

(1636–1650 *ХЛ* 78); **червоная лобода** — (Origanum L.) материнка: origanum, чє(р)воная лобода (1642 *ЛС* 295).

2. Вл.н., *ч.*: Григорє(и) Лобода гєтмань и всє рыцє(р)ство запоро(з)скоє (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); Хвєдоръ Лобода По(л)ко(в)никъ (1649 *РЗВ* 318).

ЛОБЪ *ч.* **1**. Лоб, чоло: Пекарский ударилъ короля… наджакомъ у лобъ (поч. XVII ст. *КЛ* 85); шляхетныхъ пановъ… Отрембъского и… Янъчого… збили и тому–жъ пану Янъчому раз тятый въ лобъ на чуприне задали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 597); Тимоша Перебского янчарына в лобъ с правое стороны два разы …шкодливе затято (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 159); въ головє спєрєдꙋ чєрє(з) лобъ рана тятая крывавая (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 59); видилъ рану тятую, шкодливую въ рогъ лба, над окомъ з левое стороны (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 532);

(*орган мислення у людини*) лоб, мозок; голова: чужимъ розумомъ справуючися и позычаючи у людей, чого во лбе не доставало, такъ великую обору збудовалъ еси, ѡнъ заледве доконъчилъ еси тое вежи Бабилонъское (Володимир, 1592–1599 *Відп.ПО* 1053); людемъ тымъ… то толко правда, што въ своихъ подейзрѣнихъ лбахъ укнуютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1091).

2. *Перен.* Чуб, чуприна: нашли на поли нашом… подданого Троецкого… с жоною и с челядником, которого били и за лобъ ирвали (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 425); на дıакона тє(ж) є(г) м(л) напа(д)ши оно(г)… киıами… били… за лобъ рвали (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 579, 122).

3. Вл. н.: А то́тъ Лобъ ѡ(т)повѣда́лъ мо́вѧчи, и́жъ вєли́кꙋю ѡни ма́ютъ осла́бꙋ и фо́лгꙋ, ґды за оусо́пшихъ мо́лишˀсѧ ѡ(т)чє (Київ, 1627 *Тр.* 38).

ЛОБЪКО *див.* **ЛОБКО**.

ЛОБЫЗАТИ *див.* **ЛОБЗАТИ**.

ЛОВЕНЄ, **ЛОВЕНЪЄ**, **ЛОВЕНЬЄ**, **ЛОВЛЕНЯ**, **ЛОВЛЕНЪЄ**, **ЛОВЛѢНЄ**, **ЛОВЪЛЕНЬЄ** *с.* Ловіння, виловлювання: хлопы ратєнъскиє копали ровы для ловєнья въюновъ (1546 *ОГ* 25); владыка луцъки(и) ꙋ имєньи своємъ… чєтвє(р)ты(и) годъ якъ почалъ имъ ловълєньѧ рыбъ боронити (1552 *ОЛЗ* 177 зв.); то(т) ста(в)… спусти(ти) мєли длѧ того абы вода зо ста(в)у гулєвєцкого воды в ста(в) лѧховє(ц)ки(и) нє спирала и ку ловє(н)ю ры(б) нє шкодила (Кременець, 1564 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1954, 39); и того острова, яко въ пасеньи быдла, такъ въ ловленъи на нѣкоторыхъ мѣстцахъ у–въ озерахъ, здавна оные черницы уживали (Вільна, 1566 *АЮЗР* I, 155); ѡнї направлѧли сѣти свои коу ловлѣню рибъ (XVI ст. *УЄ* №31, 103 зв.); Я… посылал есми служебника своего… до пана Бориса… просечи невода на ловеньє рыбы (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 394); ему самому и его наступникомъ такъ волное завжды в озере вшелякими сетми… и удками ловенъе рыбъ… позволяю (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 435); в млине… в пятницу мѣра вся на манастыръ в каждом тыждне, волное ловленя рыб (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 477); Прєто напоминаєм кождого,… абы ѡ(т)цо(м)… в ловєнью рыбъ жадного прєнагабанья и пєрєшкоды нє чинилъ (Мошни, 1649 *ЦНБ* ДА/13, 103).

Див. ще **ЛОВИТВА**, **ЛОВЛЕНІЄ**, **ЛОВЪ**, **ЛОВЫ**.

ЛОВЕНЪЄ *див.* **ЛОВЕНЄ**.

ЛОВЕНЬЄ *див.* **ЛОВЕНЄ**.

ЛОВЕЦЪ, **ЛОВЕЦЬ** *ч.* **1**. (*той, хто ловить дичину, рибу*) ловець: Тѧ зна́мєніє имоу́тъ мо́рˁстіи пловци, на кораблєхъ своихъ. и ры́бныє ловци (Дермань, 1604 *Нал. Кр.* 2); Вдячне… ловецъ звыклъ спѣвати, якъ посполите мовятъ, гды пташку въ сѣть хочет уловити (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 797); venator, ловитɛ(л), ловɛ(ц) (1642 *ЛС* 409); *Образно:* не разумѣли народу рускаго люди тайное пропасти в покрытой ямѣ, в которую ловци звѣрей ловят (1608–1609 *Виш.Зач.* 213).

2. *Перен.* (*той, хто навертає на щось, схиляє до чогось*) ловець: Ходиль пакь і҃с при мори галилєйстѣ(м). а оуз(д)рѣль та(м), два брата… замѣтающих сѣ(т) вˁ морɛ, бо были рыбарɛвɛ. и рɛкль и(м), идѣта за мˁною. а оучи́ню ва(с) ловˁцѧ ч҃лкомь (1556–1561 *ПЄ* 29); Ма́єтъ ц҃рковъ б҃жїа па́стыро(в), ма́є(т) ло́вцо(в), ма́єтъ пɛ(р)гри́мо(в)… //… ма́є(т) ри́цєро(в) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201–202); Подыте за мновъ, учиню васъ ловцы людомъ (XVI ст. *НЄ* 90); Єго дш҃а ѩкъ пта́шокъ ѡ(т) тєнє́тъ тає́мныхъ Ло́вцовъ оушла́ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 9); Прє́то ра́дуйтєсѧ… б҃г(с)лѡ́вци, Прємоу(д)рїи… ч҃лвѣкѡмъ ло́вци (Чернігів, 1646 *Перло* 52 зв.).

ЛОВЕЦЬ *див.* **ЛОВЕЦЪ**.

ЛОВИСКО *с.* Мисливське угіддя: тоє… имє(н)є моє… з рєками болота(ми) ставы ставищами и ловисками… //… продаю (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 1 зв.–2).

Див. ще **ЛОВИЩЕ**.

ЛОВИТВА *ж.* **1**. Ловитва, ловіння: андрє́й вє́ръноу(л)сѧ на прѣвѹю хи́трость. и пото(м) съ бра́то(м) свои(м) лови́твоу ры́бъ поча(л) чини́ти (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 152).

2. *Перен.* (*навернення на що-небудь, схиляння до чого-небудь*) ловитва, ловля: Не долго ли тая лови́тва послу́жить, ани Петръ — апостол тобѣ не поблажить (к. XVI ст. *Укр.п.* 79); Тая унѣя влоскими фортелми есть уплетенна и закрыта предъ тыми, на которыхъ ловитву застановлено, абы до ней вязли, якъ птахи въ мысливцеву сѣтку (1626 *Кир.Н.* 18); Длѧ́ тои причи́ны зна(к) то́й показалє(м) ва(м). та(к) бо выплънитє лови(т)воу мою́ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 233 зв.).

Див. ще **ЛОВЕНЄ**.

Пор. **ЛОВИТИ**.

ЛОВИТИ, **ЛОВІТИ**, **ЛОВІТІ** *дієсл. недок.* **1**. (що) (*займатися ловінням дичини, риби*) ловити: єму досталасѧ… трєтѧя часть… и ста(в) которы(и) єсть по(д) за(м)комъ в то(м) єму трєтѧя(ж) часть нє(ж)ли мають ѡни з нєго рыбѹ ловити на замо(к) ко(ж)ды(и) длѧ своєго пожи(т)ку (Краків, 1527 *Гр.Вишн.*); всє сєло сєго лєта… пови(н)ни… гать гатити ѹ вобрѹбє пово(р)скомъ пови(н)ни по(и)ти ѹ восту(п) звє(р) ловити (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* ІІІ, 58); Єѵста́фїю… кгды бы(л) вы́ѣха(л) вˁ по́лє лови́ти звѣрѹ, оуказа́лъсѧ о́бразъ Роспѧ́тїа Х҃ва вˁ посрє́дкѹ рого́въ є́лєни(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 14); ловіти — coptacio (І пол. XVII ст. *Своб.* 32); ловіті — uenor (Там же); отче Симоновъский, расказуемо… же грозишъ и страшишъ ихъ, абыс не важыли рибъ ловити на потребу… нашу (1649 *ШКН* 180).

2. *Перен.* (кого) (*навертати на що-небудь, схиляти до чого-небудь*) ловити: и почалъ… ц҃рь максимьѩнъ ловити словєсы лєстными

ст҇го дмитрєꙗ (1489 *Чет.* 54 зв.); Алє нє такъ ловиль або показаль ꙗко ннѣшнїи блюзнѣрєвє и фалˢшивїи оуч(и)тєлїє. которыи(х) то потаємнє а фалши́вє ло́вать цѣлоую но́щь въ блоудѣ своє(м) мєщощ(и) сѣти свои на тыи оубогыи рыбкы на лю́ди простыи изво́дачи и(х) ѡ(т) правды б҇жїа. лєстными сло́вы (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74); а ку тому же тежъ вы не такъ на нихъ, яко Рымляне, натираете, а… и сами ничого не розумеете, протожъ васъ по одному ловятъ (Вільна, 1599 *Ант.* 975); на то ємоу ѡ(т)повѣди(ли) рыби(т)вы єго. г҇и и(ж) є(с)мо пє(р)вѣй ловили вночи оу тємноста(х). то є(ст) въ ѡмы(л)ны(х) наука(х) въ ѡно(м) законѣ старо(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 193); Такъже и насъ и васъ ловятъ лагодне латинницы и унѣаты (1626 *Кир.Н.* 9); Абы́стє ч҇лвкѡвъ малѡвѣрныхъ лови́ли, и з глубины́ тє(м)нои грѣха… на свѣтъ извѡди́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 52 зв.).

Див. ще **ЛОВЛЕВАТИ**.

ЛОВИЩЕ *с.* Те саме, що **ловиско**: мают ѡни тот… замок… зо всими людми… //… з дꙋбровами и гаи и з ловы и з ловищи (Вільна, 1507 *AS* III, 42–43); панъ петръ… //… вели ку врочыщамъ лавамъ, ѡ(т) лавъ ку двору сє(н)кгушъкову которы(й) быва(л) ꙋ ловищахъ (1546 *ОГ* 43 зв.–44); Я… вызнаваю… и(ж)… застави(л) єсми ихъ м҇л(с)ти имє(н)є моє… з ловы и з ловищами (Житомир, 1584 *АЖМУ* 134); **ловища зверинныє, звѣриныє (звериныє) ловища** — угіддя для полювання на звірину: маєть ѡн тот замокъ… (дєржати)… з ловищи звєриными и пташими (Берестя, 1508 *AS* III, 56); Я… записалъ есми селище климятинъ… Макарью… съ пашными землями… и зъ звѣриными ловищи (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45); записалъ есми…, селище… манастырю… з звериными ловищы и с озеры (Київ, 1512 *АрхЮЗР* 1/VI, 17); **ловища пташиє** — угіддя для полювання на птицю: маєть ѡн тот замокъ… (дєржати)… з ловищи звєринными и пташими (Берестя, 1508 *AS* III, 56); **посполитыє ловища** — громадські мисливські угіддя: маєть кнꙗ(з)… тоє имѣ(н) є дєржати… и звєриными ловы и посполитыми ловищи (1517 або 1520 *Арх.Р.* фотокоп. 42); Маєть ѡн самъ… двор… и фольварок… дєржати… с польми… и с посполитыми ловищи (Краків, 1521 *AS* III, 210).

ЛОВІТИ *див.* **ЛОВИТИ**.

ЛОВІТІ *див.* **ЛОВИТИ**.

ЛОВКОВСКИЙ *прикм.* Мисливський. ◊ **стрелба ловковская** *див.* **СТРЕЛБА**.

ЛОВЛЕВАТИ, **ЛОВЛИВАТИ** *дієсл. недок., многокр.* (що) Ловити, виловлювати: ꙋ Тꙋрю их нє впущаєшъ, в которꙋюжъ рєкꙋ дѣды и ѡтцы и ѡни сами вєтꙋпъ свой волный мєвали и єзы бивали и рыбꙋ ловливали (Краків, 1527 *AS* III, 310); а потомъ… на другой стороне ставу нашого… посадили и вставичне собе въ ставу… рыбы ловлевали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 6/I, 52).

Див. ще **ЛОВИТИ**.

ЛОВЛЕНЇЄ *с. Перен.* (*навернення на щонебудь, схиляння до чого-небудь*) спокушання, заманювання: Подоба́єт же и на́мъ възлюблє́нныи, тєрпєли́выми быти вˢ прєслѣдова́ню и осторо́жными… проти́ву змїє́вы воды; абы́смо оба́чивши ю, моглѝ оубѣчи прєдˢ нє́ю; и ѡ(т) б҇га на(м) да́нными кри́лами възлєтѣти до пра́вды доскона́лои: то

єстъ оухо́дѧчи єрєти́чєскои лєсти, и ловлє́нїа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61); Избави́ дꙋшꙋ мою́… и ѡ(т) бѣсо́вскогѡ хи́трогѡ лщє́нїѧ, // и повсєднє́вногѡ тѣхъ ловлє́нїѧ (Чернігів, *Перло* 22–22 зв.).

Пор. **ЛОВИТИ**.

ЛОВЛЕНЬЄ *див.* **ЛОВЕНЄ**.

ЛОВЛЕНЯ *див.* **ЛОВЕНЄ**.

ЛОВЛИ *мн.* (*територія, призначена для мисливства, рибальства*) угіддя. ◊ **ловли звериныи** — звіроловне угіддя: продала пасеку… от вершины до устя Макаровки, речокъ, с плесами, ловлями рибними и звериними (Чигирин, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 17); **ловли рибныи** — угіддя для вилову риби: продала пасеку… от вершины до устя Макаровки… речокъ с плесами, ловли рибныи и звериныи (Там же).

Див. ще **ЛОВЫ**.

Пор. **ЛОВИТИ**.

ЛОВЛИВАТИ *див.* **ЛОВЛЕВАТИ**.

ЛОВЛѢНЄ *див.* **ЛОВЕНЄ**.

ЛОВЧИЙ *див.* **ЛОВЧЫЙ**.

ЛОВЧЫЙ, **ЛОВЧИЙ**, **ЛОВЪЧИЙ** *прикм.* **1**. Мисливський: Слꙋжба ловъчаѧ. Пови(н)ни тєжъ канєвъцы… є(з)дити… в ловы… и ловити… три дни (1552 *ОКан.З.* 22); а ѡ(т)то(л) оужє мѣркꙋй, ꙗкъ то ло́вчꙋю або щасливꙋю сѣткꙋ тыє ри́мˢскїє ри́боловє ма́ю(т), и ꙗкъ и(з) свои(х) лє́повъ и сѣтєй кото́рыє на чꙋжїє гро́ши пороз̑ставлѧли, значный ѡбло́въ ѡ(т)но́сѧтъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 172).

2. *У ролі ім.* (*придворний, що відав княжим полюванням; почесне придворне звання*) ловчий, -ого: с тыхъ же людей подати:… ловчому куниця да корчага меду (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); пан Зикгмунт… а пан Станислав… ловчий белзъский… //… во въси тые именъя… увезали се и въ держане взяли (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 321–322); тоє… имє(н)є моє… // продаю… и всє што ѡ(д)но є(с)ми на тꙋю ча(ст) кнєгини(н)скꙋю мє(л)… пн҃у ловчому повороча(л) (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 1 зв.–2); па(н) пєтръ… ловчыи бра(ц)лавски(и) для вписаня до кни(г) нинє(ш)ны(х) кгро(д)скихъ житомє(р)скихъ подалъ и ѡчєвисто призна(л) ли(ст) доброво(л)ны(и) запи(с) сво(и) заста(в)ны(и) с пєча(т)ю и с по(д)писо(м) руки своє(и) вла(с)но(и) (Житомир, 1650 *ПИ* 43).

ЛОВЧЫНАЯ *ж.* Дружина ловчого: передо мною… буркграбим луцъким слуга… панее Гелены… ловчыное новокгродское, позосталое малжонъки зошълого урожоного пана Стефана… ловчого новокгродского протестовал се противко… кнежати… Еремиеви-Михалови Корыбутови (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 452).

ЛОВЪ *ч.* **1**. Лови, полювання: поєхалъ нєчєстивыи мꙋчитєль гѣмо(н) на ловъ. // взѧлъсѧ конь єго на воздухъ. свєрглъ єго в дєбриє (1489 *Чет.* 66–66 зв.); пришли до ꙋ(с)тꙗ рѣки дꙋбысы… та(м) тє(ж) ѡбачи(в)ши вєсєлоє положєнꙗ… забавꙗ(ли)сꙗ лово(м) ро(з)маито(г) звѣрꙋ (1582 *Кр.Стр.* 83); Грѣхъ широ́ко цр(с)твꙋєть, ло́ж сѧ вˢ на́рѡдѣхˢ кри́є(т): а хищє́нїє ꙗко звѣръ з ло́ву жы́єтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв.); Чл҃вкъ кото́рый ко́лвєкъ зˢ сыновъ Ізра́илєвы(х), є́сли ло́вомъ, або пта́шницствомъ оухва́титъ звѣрѧ… нє-

ха́й вы́лїє кро(в) з нєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 121 зв.).

2. *Перен.* (*навернення на що-небудь, схиляння до чого-небудь*) ловля: Вы же ѹбѣгаите ѿ(т) тако(г) ловѹ, и до Бо(г)а вашѹ наклонѣте главѹ (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 86); и за(с) муси(т) быти, и(ж) вы оупере(д) пє(т)рова исти(н)наго лову мрєжєю словєсъ, дх҃а ст҃го оуловле́ни (1599 *Виш.Кн.* 213 зв.); Обличєнїє дїавола — миродєрˢжца и прєлє(ст)ный ловъ єго вѣка сєго скоро погибающа(г)о, о(т)совлєкшагосѧ сˢ хитроуплєтєны(х) сѣтє(и) єго голѧка-стра(н)ника… ко другому, будущому вѣку грѧдущаго, учинєноє (1599–1600 *Виш. Кн.* 203 зв.); ксенз Скарга от себе книжку, злѣпивши, выдав и назвал ее, хвалячися королеви, "ловом", а то подобно и праведно, яко погибших и миролюбных ловити будет (1608–1609 *Виш.Зач.* 207).

Див. ще **ЛОВЕНЄ**, **ЛОВЕНЇЄ**, **ЛОВЫ**.

Пор. **ЛОВИТИ**.

ЛОВЪЛЕНЇЄ *див.* **ЛОВЛЕНЇЄ**.

ЛОВЪЛЕНЬЄ *див.* **ЛОВЕНЄ**.

ЛОВЪЧИЙ *див.* **ЛОВЧИЙ**.

ЛОВЫ *мн.* **1**. Мисливське угіддя: дал есми… имѣнье… Котеневъ… з бобровыми гоны, и з ловы, и с полми (Вінниця, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); Мают ѡни тот… замок… //… з их всими зємлѧми… боры и лесы… и з ловы и з ловищи (Вільна, 1507 *AS* III, 42–43); Олєксандръ… предку нашому тое имѣне Вишенки, якъ с озеры, так з ловы… на вѣчность далъ (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 39); Я… позычи(л) триста и дєвє(т)дєся(т) копъ грошє(и)… в которы(х) пѣнязєхъ застави(л)… имє(н)є моє… с по(л)ми, дубровами… з ловы и з ловищами (Житомир, 1584 *АЖМУ* 134); **ловы звериныє (звѣриныє)**, **зверинныє ловы** — угіддя для полювання на звірину: мы потвєржаєм сим… листом… єму… со всими людми… и з ловы звєриными (Берестя, 1516 *AS* III, 135); ку тому в Чолницы одно дворище зо всимъ на все… з ловы звериными (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 7/II, 382); Маєть ѡн… тыє… сєла дєржати… з ловы звѣриными (Львів, 1509 *AS* III, 70); А записалъ есми ихъ святому Миколи… с озеры… и изъ зверинными ловы (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); **ловы пташии (пташыи)** — угіддя для полювання на птицю: запродалъ есми имѣнья свои… з ловы… пташими (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 175); Має(т)… па(н) бра(с)ла(в)ски(и)… тоє имє(н)є… з зє(м)лями по(л)ми сєножа(т)ми… з ловы звєри(н)ными пташими… //… дє(р)жати (Люблін, 1591 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 3, 1); має(т)ность… // па(н) богдашєвичъ має(т) ѡбняти с ко(р)чмою з кгрѹнътами… зъ ловы звєри(н)ными пташыми (Крупець, 1643 *ЛНБ* 103, 21/ Id, 1006, 18 зв.); **ловы рыбныє**, **рыбныє ловы** — угіддя для рибальства: жаловали… ꙗко бы кри(в)ды… чинѧ(т) ꙗко полѧ пашныє дєрєво бо(р)тноє ловы рыбныє… на рєцє дєснє… до сєго часу чинити нє пєрєставаю(т) (Київ, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 1); Я… заставилъ єсми пану городничому имєнє моє… з людми… платы грошовыми и данъю мєдовою и иными всѧкими подачками… и з звєринъными… и рыбными ловы (Луцьк, 1570 *AS* VII, 361); панъ староста… в моц, в державе… отцу Петронию… тые вышъ помененые… монастыри подалъ, то есть самые церкви…

з кгрунтами оселыми и неоселыми… ловы рыбными и зверинными (Овруч, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 449).

2. (*феодальна повинність*) лови, полювання: Ловы, Пови(н)ни боярє, мєщанє и волощанє ходити ꙋ го(д) ра(з) пє(р)вою порошою съ старостою або съ служебныки єго ꙋ ловы на полє за трꙋбєшо(м) (Варшава, 1616 *ООЗ-2,* 2 зв.).

Див. ще **ЛОВЕНЄ**, **ЛОВЕНЇЄ**, **ЛОВЛЯ**, **ЛОВЪ**.

Пор. **ЛОВИТИ**.

ЛОВЯЩИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Ловильний: дш҃а наша ꙗко птица избависѧ ѡ(т) сѣтии ловꙗщихъ. сѣть сокрꙋшисѧ. и мы избавлєны быхо(м) (1489 *Чет.* 146).

ЛОГІЙСКИЙ *прикм.* (*заснований на законах логіки*) логічний: Поневажъ Бозскіе догматы вышше вшелякое мысли суть, и вышше вшелякое быстрости очное, презъ вѣру толко осягненные и всякое умѣтности логійское отбѣгаютъ (1603 *Пит.* 107).

ЛОГОВИСКО *с.* Місце перебування. *Перен.* **логовиско мирскоє** — світське життя: подобно не только народа, але ни самого книгочию народонаставника, пана Юрка, з логовиска мирского бы выторгнути не могл (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192).

ЛОГОФЕТЪ, **ЛОГОФЕТЬ**, **ЛОҐОФЕТЪ**, **ЛОКГОФЕТЪ** *ч.* (*завідувач канцелярії і хранитель печаті молдавського господаря*) логофет, канцлер: А на болшꙋю крѣпость и потвръжденїє тому… вышєписанному вєлѣли єсмы нашєму вѣрному [панꙋ Т]ъꙋтꙋлꙋ(!) логофєтꙋ писати и нашꙋ пєчать завѣсити к сємꙋ листꙋ нашємꙋ (Васлуй, 1502 *BD* II, 203); а пак хотар Трєстиянєцꙋ да єсть покꙋда хотариль наш вѣрны болѣринь пань Таꙋтꙋл логофєть кь вєрха ѡт Михꙋчани промєжи ними (Ясси, 1508 *DBB* I, 3); також дали и потвръдили єсмы… тоадєрꙋ логофєтꙋ, свои правїи и питомїи и выкуплєнии холопи цигани, що ѡ(н) ихь кꙋпиль на свои(х) прави(х) пинѣзи (Гирлов, 1524 *Cost.DS* 441); Алє вла(с)но по тоє(м) посланы(и) в ты(м) пошоло(м) до локгофєта просꙗчи єго и (в)казꙋючи жє господа(р) са(м) каза(л) приєхати (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1); вєлїки(и) логофєтъ мѡ(л)да́вски(и) в совє(р)шєнїє цр҃кви са(м) собою прынєсъ и дѡ(б)рохо(т)нѣ ѡ(т)дадє 150 та́лꙗро(в) золото́вы(х) (Львів, 1629 *ЛСБ* 1051, 2).

Див. ще **ЛОГОѲЕТАСЪ**.

ЛОГОѲЕТАСЪ *ч.* Те саме, що **логофетъ**: в то(ж) вре́мїє хр҃(с)толюбївого вѡ(и)во́ды хр҃(с)толюби́вы(и) совѣ(т)никъ и дѡ(б)родѣтєлє(м)… пн҃а сво́єго исти(н)ны(и) наслѣдникъ бл҃горѡ(д)ны(и) ки(р) дїмітрыє логѡѳєтасъ, вєлїки(и) лоґофєтъ мѡ(л)давски(и) в совє(р)шєнїє цр҃кви са(м) собою прынесъ и дѡ(б)рохо(т)нѣ ѡ(т)дадє 150 та́лꙗро(в) золото́вы(х) (Львів, 1629 *ЛСБ* 1051, 2).

ЛОГОФЕТЬ *див.* **ЛОГОФЕТЪ**.

ЛОГЪ *ч.* **1**. Лощина, видолинок: ино къ тому мѣстцу къ ложчинѣ къ дубу пришли къ той Прилѣпской земли…, отъ того сумѣжья логомъ посередъ мху въ рѣчку въ Студенку, гдѣ встала зъ болота (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); отъ того мосту зъ Домли рѣки на лѣво въ ручай, тымъ вручаемъ въ каменье на логу, оттоле логомъ в чорный лѣсъ (Там же, 58); ѡ(т) тоє крыницы повєлъ князь… логомъ ꙋвєрхъ… и… ѡказалъ намъ кошарыщє (1546 *ОГ* 58).

2. У складі вл. н.: **логъ белоголовский**: Понамєстникъ чє(р)нєховски(и)… з бояры… //… вєли дубровою… и привєли к логꙋ бєлоголо(в)ско(мꙋ) (1546 *ОГ* 83–83 зв.).

Див. ще **ЛОЖЧИНА**.

Пор. **ЛОЖОКЪ**.

ЛОҐОФЕТЪ *див.* **ЛОГОФЕТЪ**.

ЛОДИЯ, **ЛОДЇЯ** *ж.* (*веслове або вітрильне судно*) човен: подобен есмь в мори в корабли плавающим, яже не вѣдучим добрѣ правити корабля, недоумѣются и о величествѣ корабля скорбят, яко много волнение прирожается к нему и протчая читай до возшествия в лодию (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 238); cata(e) copium лодія (1642 *ЛС* 115).

Див. ще **ЛАДИЯ**, **ЛОДЬ**, **ЛОДЯ**.

ЛОДЇЯ *див.* **ЛОДИЯ**.

ЛОДКА, **ЛУДКА** *ж.* Невеликий човен: а ѡ(н) прє(з) за(м)кнєня ѡблєжоно(г) по(р)тꙋ в мало(и) и латано(и) ло(д)цѣ ꙋтєкъ на морє (1582 *Кр.Стр.* 77 зв.); Три рє́чи // соу(т) мнѣ троу(д)ныє, а чєтвє(р)той згóла нє вѣдаю: дорогоу ѡрла вˢ нб҃ѣ: дорóги ѡкрꙋта або лѡ(д)кы посро(д)коу мóрѧ: дорóгы оужа на скалѣ: а дорогы моýжа в млодєнствѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 2–2 зв.); нихтó сáмъ собóю нє мó-жєтъ пєрєйти́, и пєрєбы́ти мóрѧ, нє мáючи лє́гкои и сꙋптє(л)нои зˢ дє́рєва оурóблєнои ло(д)ки, котóраѧ бы самá повє́рхъ воды плыти могла (Вільна, 1627 *Дух.б.* 347); *Образно:* Тꙋ(т) є(ст) ѡпи́санаѧ вѣра правди́ваѧ, надѣѧ …и иншїѣ всѣ цнѡ́ты, котóрыѣ знача(т) собѣ Правослáвныѣ сынѡ́вє, плывáючи вˢ лу(д)цѣ Црк҃ви Восточноѣ Правослáвноѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7).

ЛОДОВАТЫЙ *прикм.* Льодовитий. ◊ **лодоватоє море** *див.* **МОРЕ**.

ЛОДЬ *ж.* Те саме, що **лодия**: Лáдїа: Лóдь (1627 *ЛБ* 57); Прáвда то єстъ, жє Кроль и вшєлáкїй Прєложóный нєꙋмѣєтный, ꙗ́ко єдє́нъ повѣдѣлъ, є(ст) Лодь бє(з) сты́рника, и Птакъ бє(з) пѣрѧ (Львів, 1646 *Ном.* 3).

Див. ще **ЛАДИЯ**.

ЛОДЯ, **ЛОДЬЯ**, **ЛОДѦ**, **ЛУДЯ** *ж.* Те саме, що **лодия**: почали пагании злии. в лодью скакати. нагиє мєчи в роукахъ своихъ дєржащє (1489 *Чет.* 245); И сталасѧ боурѧ вєликаѧ на моры. ажˢ сѧ лодѧ покрывала волˢнами, алє ѡ(н) спаль (1556–1561 *ПЄ* 43 зв.); покˢликали своихь товаришовь. которыи то были на инои лоудѣ. абы приєхавˢши помогˢли имь (Там же, 227 зв.); и борзо посли того выстоýпил в лодю съ оýчн҃кї своими. И плы́нул до оукраин далманоутских (Володимир, 1571 *ВИАС* II, 56); и кóли плы́ноули того часоу оусноуль і҃с, и при́шли боура и вѣтры нá мóрє, и влѣны сѧ в лоу(д)ю вли́вали (XVI ст. *УЄ Літк.* 36); особу духовную шарпаючи и бючы, посполу з другими едучого з лоди въ воду кгвалтомъ и ничого имь не винныхъ повыпихали и зъгола зъ лоди вывернули, хотечы их всих потопити (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* I/VI, 582–583); ancyromachus …дуба(с) лодья (1642 *ЛС* 83).

Див. ще **ЛАДИЯ**, **ЛОДИЯ**, **ЛОДЬ**.

ЛОДѦ *див.* **ЛОДЯ**.

ЛОДѦНЫЙ *прикм.* Човновий: Артє́мѡ(н): цѣлъ, або заслóна лодѧнáа, жáгє(л) корабє(л)-ны(и), Пла(х)та шкꙋтнаа (1627 *ЛБ* 180).

ЛОЖ *див.* **ЛОЖЪ**.

ЛОЖА[1] *ж.* Те саме, що **ложе**[1]: оусталъ жє оутро ст҇ыи никита ѡ(т) ложи своєє (1489 *Чет.* 29 зв.); и въсхопивсѧ цр҇ь ѡ(т) ложи своєє. и рєчє ємꙋ. хто єси ты (Там же, 97); Тє́ды Алєксáндєръ встꙋпи́лъ… до палáцꙋ гдѣ бы́ли лóжи з҄ чистого зóлота спрáвлєны (серед. XVII ст. *Хрон.* 459 зв.).

ЛОЖА[2] *ж.* Те саме, що **ложе**[2]: видил… есми его раны: на персех, на правой стороне, рана велми синяя… другая крывая в горле, знати, иж щепа, отскочивши от ложи, ранила (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 394).

ЛОЖАБОКЪ *ч.* Лежебок, лежебока: Хиба кто по Павлу, смертную мудрость вѣка сего возлюбивши и вшетеченством паче честнаго ложабока житие вѣка сего приходит изволивши, к вам отбѣжит и согласитися схочет (1598 *Виш.Кн.* 125).

ЛОЖЕ[1] *с.* Ложе, постіль: возлєжащю в нощи на ложи своємъ. ꙗвильсѧ ємꙋ агглъ господєнь (1489 *Чет.* 29 зв.); На ложи моемъ въ ночи глядала есмь, егоже милует душа моя… искала есми его, а не нашла (XVI ст. *Песн. п.* 51); и дѣти мои со мною на ложи соуть. нє могоу в҄стати, а дати тобѣ (1556–1561 *ПЄ* 266 зв.); Стефанъ Усъ, любо на тѣли хоробою зложоны(и), и на ложу отпочываючи, але еднакъ на умысли будучи добре здоровы(м)… всѣ(м) дѣтка(м) свои(м) таковоє спораженїє зоставує(т) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 470); *Образно:* Ты и вѣтри ѡ(т) лѡ́жъ свóихъ извóдишъ, И ѡгнєпáлныи стрáшнїи Грѡ́мы родишъ (Чернігів, 1646 *Перло* 42); **ложе болѣзненноє** — (*місце вічних мук*) пекло: Обáчтє… ꙗковóє лóжє зготовáла вамъ, на котóромъ лѧ́жєтє вѣчнє спáти: Лóжє болѣзнє́нноє, стрáшноє, ѡ́гнємъ плáмєни гєє́нъскаго, и дымомъ тмы вѣ́чнои прикри́тоє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 41); **ложе непокаляноє** — законне, шлюбне ложе: Честна женитва во всемъ, и ложе непокаляное, а вшетечникомъ и блудникомъ судитъ Богъ (1603 *Пит.* 87); **ложе смерти** — смертне ложе: Первое сливется в пи(с)мѣ ст҇ом лясусъ ме(р)тисъ то естъ ложе см҇рти, бо дш҇и та(м). тонꙋтъ в ложи (серед. XVII ст. *Луц.* 526); **ложе смертноє (смеръртноє)** — а) те саме, що **ложе смерти**: а потимъ дїѧ́волъ, ѡ(т) стáрости… на лóжє смє́ртноє ѡ(т)вóдитъ грѣшника (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.); б) те саме, що **ложе болѣзненноє**: нє ѡ(т)кладай до оу́тра, до старости на лóжє смє́ртноє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 41 зв.); **неуцтивого ложа сынъ** *див.* **СЫНЪ**; **нечистого ложа сынъ** *див.* **СЫНЪ**.

Див. ще **ЛОЖА**[1].

ЛОЖЕ[2] *с.* (*дерев'яна частина вогнепальної зброї*) ложе: loża wo wsiech deł łychyi, a jnszy deła derawi (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 21); Дєло спижъноє стои(ть) пєрє(д) замъкомъ ꙋ пригоро(д)кꙋ бє(з) покры(ть)ѧ // Ложє ѡковано по старосвєцъки(и) алє вжє згнило (1552 *ОЛЗ* 158 зв.–159); далемъ… до того полгакъ въ чирвономъ ложу новоосажоный, пороховницу козацкую (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 273); кꙋля до нє(г) побо(л)шъ гꙋсино(г) ꙗ(и)ца, ложє ѡковано на ко(з)лє стои(т) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 1 зв.).

Див. ще **ЛОЖА**[2].

ЛОЖЕНОСИТЕЛЪ *ч.* (*той, хто носить лектику*) лектікарій: lecticarius ложєноситєл(ъ) (1642 *ЛС* 252).

ЛОЖЕСНА *мн.* (*дітородний орган жінки*) матка: ни ѡ ком то нє писано. только ѡ х(с)ѣ. ѡдинъ бо то(т) д҇вичии ложєсна

с҃тымъ нарожѣниє(м) свои(м) ѡ(т)ворилъ. и затворилъ ка(к) и пєрво (1489 *Чет.* 138); Прєч(с҃)таѧ дв҃о нєтлѣннаѧ. Ты в лѡжеснáхъ Мт҃рних҃, Дх҃омъ ст҃ымъ ѡсвє҃щєнна, Тымˢ-жє Дх҃омъ ст҃ымˢ и вˢ Рож(д)єствѣ єстє(с) просвѣщє(н)на (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.).

ЛОЖЕЧКА *ж.* Пристрій для чищення вух: ложечка, що ухо чістят — auriscalpium (I пол. XVII ст. *Своб.* 32).

ЛОЖЕЧКО *с.* (*криті ноші*) лектика: И тоє ж то лóжєчко соломóново шє(ст) дєсѧ(т) моужéй сúлныхъ зˢ наймоцнѣ(и)шихъ въ іи́ли ѡбходѧтъ, и стєрєгоу(т) всѣ в рꙋкахъ своихъ мѣчъ тримáючи, и на войноу готóви (поч. XVII ст. *Проп.р.* 25 зв.).

Див. ще **ЛЕКТИКА**.

ЛОЖИТИ *дієсл. недок.* (що на що) (*витрачати на що-небудь гроші*) вкладати (у що): сведчачий… кошътъ немалый на тое ложивши, перед часомъ, тому акътови веселному назначонымъ,… так на марьцепаны, яко и инъшие потребы… реместникомъ пенязы подавалъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596).

ЛОЖАЧИСѦ *дієприсл.* (*вкладаючися до сну*) лягаючи: да аще хто ложачисѧ спати. въспомѧнє(т) ст҃го никитꙋ // и ѡнъ (ѡ)т дыѧвола застꙋпить. и въ храмъ то(т) злого дх҃а нє поустить (1489 *Чет.* 36).

ЛОЖИЦА *ж.* Євхаристійна ложка: з волею пановъ брати(и) за жаданє(м)… морозова а(н)дрєя бѣлдаги зятя, ґды даровалъ… кєли(х), до котрого справуючи звѣздꙋ, ложицꙋ, и дїскосъ приложилє(м) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.); Кéли(х) срєбръны(и) злотисты(и). и диско(с) звєздá ложица срєбрьныє (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 255); дыскось, ложица, звѣзда и копіе серебряное позолотистое (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

Див. ще **ЛОЖКА**, **ЛЫЖИЦА, ЛЫЖКА**.

ЛОЖКА, **ЛЪЖЬКА** *ж.* **1**. (*знаряддя для їди*) ложка: Пєтръ Богданович Загоровский… з рук ꙋ пана Єнка… взѧл… ложок дванадцат (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5); А ижъ тамъ вышей не спомнено ложокъ тузина и двухъ коберцовъ… бомъ тые отдалъ ложокъ тузинъ… Филипу а Андреяну (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 26); позваны(и) побра(л)… кубко(в) два… ложо(к) по(л)тора ту(з)ня (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 150);

(*міра місткості*) ложка: възми д҃ корєнѣ припоу(т)никова. и чътыри лъжьки воды и чътыри оужицѣ вина (XVI ст. *УТ* фотокоп. 2 зв.); Тако(ж) кого трѧ(с)цѧ дн҃євнаѧ дръжи(т). възми боуквицѣ ло(ж)коу. а двѣ ло(ж)кы припоу(т)ника (Там же); у Русачъка… ложокъ срибрны(х) двє, которыє важили луто(в) чоты(р)на(д)цатъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

2. Те саме, що **ложица**: Келихъ великій сребреный позлотистый миска, ложка и звезда позлотиста (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 6); Дейсусъ, сосудъ церковный: келехъ, ложка, звезда и воздухи (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 7/I, 239); заставуемы… дискосъ сребреный позлотистый, ложка сребреная (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 365); кнѧзь стєфанъ… из жоною… надали єсмо… до цєркви… кєлєхъ срєбрєный и мисочка и звѣзда ложка всє тоє срєбрєноє (Четвертин, 1610 *ВИАС* I, 10); Кꙋбокъ… Кєлихъ и ло(ж)ка и ди(с)ко(с) срєбрєныє… кади(л)ница срєбрънаѧ (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* I-2, 259).

Див. ще **ЛЫЖКА**, **ЛЫЖИЦА**.

ЛОЖКО, **ЛОЖЪКО** *с.* Ліжко, постіль: Ѿ… вызнаваю… и(ж) ꙗкобы(х)… брата своєго… наєха(в)ши на дво(р) єго… взѧ(в)ши з ложка… и(з) вєдомо(ст)ю ма(т)ки своєє… замордовати мє(л) (Луцьк, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 22); зз ꙋй ми пончохы и загрѣй ми ложко кгдыжъ барзо злє сꙗ ма́ю (к. XVI ст. *Розм.* 44 зв.); черевики и капъци того балверъчика найшли подъ лужкомъ, а в ложъку поясъ и шапку тогожъ балверчика (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 474); Ца́ръ… Ра́но встава́лъ, по́зно сѧ кла́лъ, а з ложка сѧ порыва́лъ за́вжды, ѡ добрѣ посполи́томъ мы́слѧчи, и ѡ(т)правꙋючи што́ потре́ба (Київ, бл. 1619 *О обр.* 174); панъ Кгавловский для хоробы своее… не тылко жебы мене собе якую оборону дати, але и з ложка рушитисе не моглъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476).

Див. ще **ЛУЖКО**.

ЛОЖНЕ *присл.* Фальшиво, облудно: шата́нъ, ослѣпи́вши ѡ́чи лю(д)скїи, бꙋдє показовати мнѡ́гї чꙋда ло́жнє (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.).

Див. ще **ЛОЖНО**.

ЛОЖНИЙ *див.* **ЛОЖНЫЙ**[2].

ЛОЖНИК *див.* **ЛОЖНИКЪ**.

ЛОЖНИКЪ, **ЛОЖНИК**, **ЛОЖЪНИКЪ** *ч.* Ліжник, укривало: взяли… //… врадника… Яна… речей, которые… были в малой коморце: однорадок сукна влоского зеленого з шнурами шолковыми… ложник белый (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 163–164); побрати казалъ… узголовий скураных мишцовых дви — за копу грошей купленые; ложниковъ домовое роботы шесть — ложник по двацати грошей (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 98); сало, купленое за пятдесять грошей, ложниковъ три, кождый по сороку грошей (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 219); габа(ч), ко(ш)това(л) золоты(х) пя(т)… сє(р)мяга новая — копа… ложънико(в) два, куплєныє по тры золотыє по(л)скиє (Житомир, 1650 *ДМВН* 207).

Див. ще **ЛУЖНИКЪ**.

ЛОЖНИЦА, **ЛОЖЬНИЦЯ** *ж.* Ложниця, опочивальня: мт҃и жє єго нє вѣдаючи // имѣла пєчаль вєликоу и плачь по всѧ дни. и нє исхожашє ис ложьници своєє (1489 *Чет.* 149 зв.–150); Нєвѣстни(к), чрътóгъ: ложни́ца (1627 *ЛБ* 72); *Образно:* жєни́хъ… на(д)хóди(т), котóрого… ꙋпєрєди́ти на(м) потрє́ба, абы́ нáсъ спа́чих… нє застáл по котóрогѡ до лóжницы вхóдѣ, двє́рѣ бꙋдꙋтъ затвóрєны, и зостáнємѡ за двє́рми нє коронóваны (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 154).

ЛОЖНЇЙ *див.* **ЛОЖНЫЙ**[2].

ЛОЖНО *присл.* Те саме, що **ложне**: Але дивъ, яко ложно удают, абы их першій папа мѣлъ быти наступником Петра святого апостола яко апостола рымского (Львів, 1605–1606 *Перест.* 50).

ЛОЖНЫЙ[1], **ЛОЖЪНЫЙ** *прикм.* **1**. (*призначений для ліжка*) ліжковий: сꙋ(к)но багрóвои фа́(р)бы по(р)фира лó(ж)наѧ (1596 *ЛЗ* 68).

◊ **хороба ложънаѧ** *див.* **ХОРОБА**.

ЛОЖНЫЙ[2], **ЛОЖНИЙ**, **ЛОЖНЇЙ**, **ЛОЖЬНЫЙ** *прикм.* Фальшивий, неправдивий: а инии нє постиша… тыи бо нє работаю(т) бг҃у. но своємꙋ чрѣвꙋ. и льстѧть гл҃ы ложьными бєзлобивы(х) ср(д)ца (1489 *Чет.* 303); Не только вселенскій непріятель, але

и з нас самых повставши ложныє учителѣ ухопленыє мудростію рымскою отступленієм своим правовѣрнымъ христіаном одолѣти не могут (Львів, 1605–1606 *Перест.* 56); а вˢ ттыхъ (!) сла́достєхъ, єдины́ соутъ правди́вый, а дрѹгі́й ложныє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21); Истиненъ… естъ в словахъ своихъ… Христосъ! Але люде многии въ вырозумѣнью або рачей въ // выворочанью словъ Єго сутъ ложны (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 355–356); pseudul(us), ложний слуга (1642 *ЛС* 337); а того́жˢ лгарства, и блюзнѣрства напили́сѧ… нѣкото́рїи из рѹси на́шєи, ꙗкѡ зиза́нѣй ло́жный оучи́тєль (Чернігів, 1646 *Перло* 137); то́йжє ло́жнїй оучи́тєль, повѣдѣлъ ꙗкѡ́бы с па́пѣжа ри́мскогѡ… оучи́нитъсѧ анти́хрїстˢ (Там же, 137 зв.).

ЛОЖОКЪ *ч.* Лощинка, видолиночок: отъ того логу отъ дуба тою дорогою великою Логозскою по правую сторону вся земля Прилѣпская до ложку, гдѣ пришла Боровская граница, зъ лѣвое стороны къ дорозѣ по сѣножать Борщевецъ (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59).

Пор. **ЛОГЪ**.

ЛОЖЧИНА *ж.* Те саме, що **ложокъ**: отъ того лѣса простѣ до ложчины въ дубъ по дорогу великую, которая идетъ зъ Меньска до Логозка (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); къ тому мѣстцу къ ложчинѣ къ дубу пришли (Там же).

Див. ще **ЛОГЪ**.

ЛОЖЪ, **ЛОЖ**, **ЛОЖЬ**, **ЛЪЖЬ** *ж.* **1**. Брехня, неправда: Но потерпѣте, православнии, и узрите сию лож еще на един послѣдний конечный степень прибѣгшу, яко да совершит все тайнство вѣка сего (1588–1596 *Виш.Кн.* 140); Въмѣсто за(с) сѹдѹ и правды, нєсправєдливо(ст), лъ(ж), кры́вда… и кгва(л)тъ анътихристо(в) владѣє(т) (Там же, 261 зв.); Кто повѣдаєтъ бг҃а люблю, а брата своєго нєнавиди(т) ло(ж) єсть (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 3); лжи́выє свѣ(д)ки ло́жъ продаю́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); Грѣхъ широ́ко цр҃ствуєтъ, ло́ж сѧ вˢ на́рѡдѣхˢ кри́є(т) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв.); Па́вєлъ ст҃ый, розбива́є ло́жъ тогѡ́ лжи́вогѡ Пр҃(о)рка (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

2. Нечестивець, грішник: хто нєнавиди(т) дрѹга своє(г). то(т) ложь єсть прє(д) бг҃омъ (1489 *Чет.* 332); коли мови(т). лˢжоу. зˢ наоукы ѡ(т)ца своєго мовить. бо и ѡтєць єго ложь єсть (1556–1561 *ПЄ* 382).

Див. ще **ЛЖА**.

ЛОЖЪКО *див.* **ЛОЖКО**.

ЛОЖЪНИКЪ *див.* **ЛОЖНИКЪ**.

ЛОЖЪНЫЙ *див.* **ЛОЖНЫЙ**[1].

ЛОЖЬ *див.* **ЛОЖЪ**.

ЛОЖЬНИЦЯ *див.* **ЛОЖНИЦА**.

ЛОЖЬНЫЙ *див.* **ЛОЖНЫЙ**[2].

ЛОЗА *ж.* **1**. (*зарості лози*) лоза, лозняк: отъ тое нивы и сеножатей… тоюжъ речкою Сырцемъ, черезъ лозу, промежъ борковъ ручаемъ у озеро Долгое (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 29); ѡ(т) гнидє(н)ского възвозу сто(ж)ко(в) сєна дєвєть а за лозами и за водою доєхати было тру(д)но (Київ, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 3); Грица… змордовали такъ, же аж сами слуги ужаливъшысе, абы его до остатъка здоровья збавити не розказалъ… в лозу занесли и скрыли (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 702); теды протестансъ… ледъво живъ,

з конъвенъту вышолъ и, до лозъ се добравъши, в оных ноч и день… лежалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/VI, 309).

2. (*зрізані лозові стебла як матеріал для деяких виробів*) лоза, лозина: Ѡгороды ѡвощовыє городать дво(р) ѹвєсь крѹгомъ ѡгороживають ста(и)ни на кони з лозы плєтѹть (1552 *ОЛЗ* 184); к тому пекарня старая…; двѣ клети… клуня стайня, кухня плетеная лозою а обора на быдло (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 7/II, 381);

вербова гілка: Ва́їє, розки (з) квѣто(м), лоза, багна́та (1596 *ЛЗ* 32).

3. Виноград: розˁка нє можє зростити плодоу сама ѡ(т) сєбє // єсˁли нє боудє(т) на лозѣ (1556–1561 *ПЄ* 414 зв.–415); та розька нє можєт зростїти плоду́… єслї нє будєт на лози (Володимир, 1570 *УЄ Вол.* 88); восѧку лозѹ нє творꙗщѹ пло́да… во ѡгнь вомѣтають (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); Виногра́дарє, понєва́ж(ъ) ди́кѹю ви́ннѹю ло́зѹ скопа́ли, и насѣнˁѧ Бл҃г(с)чтіѧ насади́ли (Київ, 1625 *Злат.Н.* 127 зв.); psy(t)hia, вино сладкоє, лоза (1642 *ЛС* 337); *У порівн.:* Жона твоя, яко лоза плудная у дому твоемъ, а дѣти твои, якъ цвѣтовыи рускы около стола твоего (XVI ст. *НЄ* 223); *Образно:* ильꙗ прєч(с)тныи бж҃ию всєлѣнию сосоу(д). ильꙗ бл҃госажєнаꙗ лоза. напоившиꙗ бл҃гохвалѣниꙗ всєго мира (1489 *Чет.* 236); Єѵглиста выписоує. ижє х҃с повєдаєтсѧ виньною лозою. а оучн҃кы лѣторослами. ты(ж) приказоуєть. абыхмо сѧ всѣ посполоу миловали (1556–1561 *ПЄ* 414 зв.).

4. Вл. н., *ч.*: при томъ были: Янъ Выдра… а Лоза, а мещанинъ киевский Ганко (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); и ꙗ та(м) высыла(л) на тѹю зємлю… досмотрѣти… пана Ю(х)на Ѡбєрнѣєвича и пана Ѧцка Лозѹ (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28);

у складі вл. н.: **долгая Лоза**: Гаврило… вєлъ насъ… ѡ(т) имєньꙗ ихъ… к долго(и) Лозє (1546 *ОГ* 55); **воробъєва Лоза** *див.* **ВОРОБЬЄВЪ**; **Воронии Лозы** *див.* **ВОРОНЫЙ**; **Злодейскиє Лозы** *див.* **ЗЛОДѢЙСКИЙ**; **Лисичая Лоза** *див.* **ЛИСИЧИЙ**; **Медвежа Лоза** *див.* **МЕДВЕЖИЙ**; **Лоза Мохнатая, Мохнатая Лоза** *див.* **МОХНАТЫЙ**; **чорныє лозы** *див.* **ЧОРНЫЙ**.

Див. ще **ЛОЗИНА**, **ЛОЗКА**.

ЛОЗИНА *ж.* Те саме, що **лоза** у 1 знач.: Которыи… поведили, же з Володимера, зараз оных бити, мордовати казалъ, с которыхъ одны, збитые барзе, заледво в лозину поутекали (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 701).

Див. ще **ЛОЗКА**.

ЛОЗКА, **ЛОЗЪКА**, **ЛОЗЬКА** *ж.* **1**. Те саме, що **лоза** у 1 знач.: ѡтъ того лєса чєрєз лищь к бєломѹ копцѹ… къ лозкамъ бєрєсткамъ (Мизове, 1537 *AS* IV, 100); Панъ сємєнъ… мєнꙗчы быти границѹ… ѡ(т) лозъки котораꙗ єстъ ѹ мєткова лєска… кѹ врочыщѹ должкѹ (1546 *ОГ* 94); от Медвежое могилы… дорожкою до лужка а лозок, прозываемых Чолновищъ (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 368); почавши отъ лозокъ реки Звижденя, два копцы великихъ нарожныхъ… ажъ до дорогъ великихъ, которая идетъ до Высокого (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/I, 262).

2. Те саме, що **лоза** у 3 знач.: ѡ(т)ць мой дѣлатєл єс всякоую лозьку́ котораꙗ ѡ мнѣ нє дѣлаєт плода ѡ(т)рѣзуєт єи (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 88).

3. Вл.н., *ч.:* А при томъ были: Андрєй Лозка… пан Боговитин Пєтрович (Вільна, 1529 *AS* III, 351); я Ива(н) ло(з)ка… ѡ(з)на(и)мѹємь си(м) дє(л)чи(м)… ли(с)то(м) (Ковалин, 1599 *ЦНБ* ДА/П-216, 99); Пєрєдъ нами… Приточиласє Справа… за приволанємъ возъного… Скочинъского мєжи… Стєфано(м) Стрыбылємъ… а ѹрожоны(м) Паномъ миха(и)ломъ, лозъкою позъванымъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 139).

Див. ще **ЛОЗИНА**.

ЛОЗНИЙ *прикм.* (*який стосується винограду*) виноградний. ◊**червъ лозний** *див.* **ЧЕРВЪ**.

ЛОЗНЫЙ *див.* **ЛЮЗНЫЙ**.

ЛОЗОВЫЙ *прикм.* (*зроблений із лози*) лозовий: Замокъ… сєго годѹ въ ѡсєнь покрєплє(н) за старыми стєнами ѡбъвєдєно плотомъ лозовымъ з дѹбовымъ ко(ль)ємъ (1552 *ОВін.З.* 129 зв.); Ѡколо двора плотомъ ѡгорожєно лозовым а ворота вжє стары и нє накрыты (1552 *ОЛЗ* 177 зв.).

ЛОЗЪКА *див.* **ЛОЗКА**.

ЛОЗЬКА *див.* **ЛОЗКА**.

ЛОИКА *ж.* (*наука про закони і форми мислення*) логіка: вˁ Бриксиѝєй мєнє вˁпєрóдъ Рєторі́кѡ: потóмъ Лóики: и Ѳилосóфии, вˁ публичныхъ шкóлахъ оучи́тєлємˁ постанови́ли (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич.отех.* 5 зв.).

ЛОИЧЕСКИЙ *прикм.* (*який стосується логіки*) логічний. ◊**наука лоическая** — логіка: всѧ́кую нау́ку Лóичєскую Арістóтєлскую пєрєхóдитъ и прєвышáєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 203).

ЛОЙ 1. *ч.* (*жир рогатої худоби*) лій: Ло(и) и жєлєзо до млына того даєть млынаръ а направѹєть жєлєза тыє млынаръ жє з мєрокъ млыновыхъ с польны(х) (1552 *ОВол.З.* 196 зв.); подкоморый… зъ манастыра… взялъ:… лою двадцать штукъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 20); Читай… игумена Печерского, который …мовитъ, ижъ мнихове Латинскïи лой ідятъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1094); тогдá ст҃ы(х) тѣ̑ла нѣкотóрый́ лóємъ ѡбливáно (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 148 зв.); лое одъ резниковъ Вилейскихъ, неналежный собе пожитокъ, презъ мусъ по вси лета державы своей выбирали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 540); Возмéшъ тє(ж) лóй вéсь котóрый ѡкривáєтъ єли́та… и ѡфѣрѹєш запалéньє на олтарѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106 зв.).

2. Вл. н.: Сємєнъ ло(и) (1649 *РЗВ* 154); Ма(т)вѣ(и) ло(и) (Там же, 308 зв.).

Див. ще **ЛУЙ**.

ЛОКЕТЬ *ч.* Те саме, що **локоть** у 2 знач.: вєлє цєнишъ локєть того сѹкна цєню за пѧ(т) солдовъ (к. XVI ст. *Розм.* 26 зв.); ѩкъ дороги(и) бѹдє(т) лóкєть за два(д)ца(т) солдѹвъ флѧманскихъ (Там же, 53 зв.).

ЛОКОВАТИ *дієсл. недок.* (*визначати місце розташування*) розміщувати: зославъшы… людє(и)… противко нєприятєля крыжа святого приспособлєны(х) и нєкоторы(х) по бєрє(з)някахъ нєдалєко ѡколо Крывыхъ Ѡзє(р) прє(з) слугъ и рєимєнъторовъ локованых и постановєныхъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237); жа(д)ны(х) посадъ новы(х) кнєжа… панъ по(д)коморы(и) бра(с)лавски(и) на кгрунътє… пн҃а Сєнявско(г)[о] нє локовалъ (Там же, 252).

ЛОКОТ *див.* **ЛОКОТЬ**.

ЛОКОТЪ *див.* **ЛОКОТЬ**.

ЛОКОТЬ, **ЛОКОТ**, **ЛОКОТЪ**, **ЛУКОТЬ** *ч.* **1**. (*місце з'єднання плечової кістки з передпліччям, де згинається рука*) лікоть: ѡгнєнымъ мєчємъ. ѡ(т)сѣклъ ѡбѣ роуцѣ жидовиноу по локти. и роуки такъ повисноули (1489 *Чет.* 265); бы(л) єсми у всєкровє и видє(л) в каспора… ра(н)у битую синюю на руцє право(и) вышє(и) ло(к)тѧ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24); у… Раци(н)ского на право(и) руцє рана… на то(и) жє руцє другая рана, на(д) ло(к)тємъ, штыховая (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); сторожа церковного… въ руку правую надъ локтемъ ранили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 159); И на руцє єго видє(л) ε(с)ми, на право(и), вышє(и) локтя рану синюю (Щеніїв, 1605 *ДМВН* 63); потомъ Грицко… оглоблею в руку правую вышей локтя ударил (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 526); paxillus, локотъ (1642 *ЛС* 303); на рꙋкахъ ѡбохъ вышє(и) локътє(и)… битыє синявыє спу(х)лыє… видє(л) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 59); О кабата(х) єгипє(т)скихъ Кабáтиковъ та(к)жє полотє(н)ны(х) заживаю(т), которыє лє(д)во по ло(к)тѣ рꙋки ѡкривáю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.).

2. (*міра довжини, що дорівнювала 45–47 см*) лікоть: почали копати зємлю. ископали л҃ локо(т). нашли ст҃ыꙗ гвозды г(с)ни подъ камєнємъ (1489 *Чет.* 205); Сенко… у Козаковъ Черкаскихъ побралъ… шесть локотъ сукна цвикольскаго (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/I, 1); Пушъка(р)… нємєцъ… бєрєть… сꙋкъна лꙋньского с҃ локо(т) (1552 *ОКан.З.* 21); а дроугы(и) оучєнїцї лодаю пєрєєхали, бо были далєко ѡ(т) бєрєга // якобы двѣс҃тѣ локоть (1556–1561 *ПЄ* 439 зв.–440); Про то, чомъ журовъ нашевъ не можеме выжурити, што бесме однымъ лукътюмъ булшовы выдъ возрасту нашего (XVI ст. *НЄ* 94); А сами церковъ увышки отъ земли до самого верху болшей бани 30 локоть и 3 локтя и чверть локтя (поч. XVII ст. *КЛ* 83); У Русачъка… лужънико(в) чотыры, поло(т)на сурового луктє(и) пя(т)дєсятъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194); **локтемъ мерити** — займатися торгівлею, купецтвом: дєтє(м) тымъ которыє бы с пєрвы(м) мужо(м) своимъ… мєла, то прє(д)сѧ шкодити нє будє(т), то(л)ко бы рємєсло(м) а ши(н)ко(м) сѧ нє живили и ло(к)тємъ нє мєрили (1566 *ВЛС* 5 зв.).

3. Вл. н.: Фило(н) Локоть (1649 *РЗВ* 302 зв.).

Див. ще **ЛОКЕТЬ**.

ЛОКТЕВЫЙ *прикм.* (*який стосується ліктя як міри довжини*) ліктьовий: во(и)цє(х) капино(с) мура(л) тєса(л) камє(н) локтєвы(и) (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5); мꙋларєви за камѣ(н) ло(к)тєвы(и) фр. 14 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 10).

ЛОКЪ *ч.* Отрок, підліток: Ѿтрóкъ: Вырóсто(к), пахóлѧ, лóкъ, в҃і лѣ(т) (1627 *ЛБ* 154).

ЛОМАКА *ж.* Ломака. Вл. н., *ч.*: Микита Ломака (1649 *РЗВ* 390 зв.); Наꙋмъ Ломака (Там же, 429).

ЛОМАНИНА *ж.* Ламання, тріск. *У порівн.:* патріарха… надъ тѣломъ тымъ въ слухъ читалъ, — тѣло оное натыхъ мѣстъ осѣдати почало, такъ же отъ всѣхъ притомныхъ хростъ, якобы ломанина якая, слышанъ былъ, и осѣло… и въ порохъ ся обернуло (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 472).

ЛОМАНЫЙ *див.* **ЛАМАНЫЙ**.

ЛОМАТИ *див.* **ЛАМАТИ**.

ЛОМАТИСЯ *див.* **ЛАМАТИСЯ**.

ЛОМИКАМЕН *ч.* (Saxifraga L.) ломикамінь: saxifragum, ломикамє(н) трава (1642 *ЛС* 362).

ЛОМИТИ, **ЛОМІТИ** *дієсл. недок.* **1**. (що) Ломити, нищити: Бу́рѧ былá вєли́каѧ… сады́ ломи́ла, по сє́лахъ (1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); сро́гїй Вѣ́тръ вѣ́ючи всн́ми щє́пы и насѣ́ньми кру́титъ, то́ргаєтъ, ло́мить и вырывá́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 18); labefacio, labefacto, ѡслабляю, тлю, ло(м)лю (1642 *ЛС* 248); *Образно:* тáкъ мо́цъ нє́приѧтє(л)скаѧ, ло́митъ, но́ситъ мы́сли (Вільна, 1627 *Дух.б.* 343); **присѧгу ломити** *див.* **ПРИСЯГА**;

(що) (*виважувати*) ломити: Врата ломѧтъ, и водою ꙗкоюсь ѡстрою насъ кропѧтъ. Що ти ломишъ мои врата бєзпєчнє? (I пол. XVI ст. *Сл.о зб.* 30).

2. (що) (*ударом калічити кістки*) ломити: а ѡнь ю(ж) оумр҃ль. и нє ломили голєнїй єго. алє єдинь змєжи воиновь копїє(м) рєбра єго пробиль. и бор҄зо вытєкла кровь и вода (1556–1561 *ПЄ* 433 зв.); не ломíли голені́й єго (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 96).

3. (що від чого) Ломити (що), наламувати (чого): дѣти… побѣгли скоро. почали вѣтвиє ѡ(т) дрѣвъ со цвѣти ломити (1489 *Чет.* 315).

Див. ще **ЛАМАТИ**.

ЛОМИТИСЯ, **ЛОМИТИСѦ** *дієсл. недок.* **1**. (*насильно вдиратися куди-небудь*) ломитися: кгди мєнє ув ы(з)бє нє знашли, падъщєрицу мою… збили… и, мало маючи на томъ, почали ся ломити до коморы моєє (Житомир, 1583 *АЖМУ* 69); ночнымъ обычаємъ, кгды лю(ди) заснули, почали ся в домъ ломити, ѡкна рубати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 77).

2. *Перен.* (*втрачати моральну стійкість*) ламатися: Тáкъ и ч҃лкъ впáвши в҄ влáдзу но́чи тє́мностїй діаволски(х)… хвѣ́єт҄сѧ и ло́митъсѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 18).

Див. ще **ЛАМАТИСЯ**.

ЛОМИХРЕБЕТЪ *ч.* Вид певної рослини: panaces, is, panac[e]a(e), ломихрєбєтъ трава (1642 *ЛС* 299).

ЛОМІТИ *див.* **ЛОМИТИ**.

ЛОМОВЬЄ *с., зб.* Ломаччя, лом: тѣло его въ томъ лѣси Бабику сховали и ломовьемъ наметали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 161).

Див. ще **ЛОМЪ**.

ЛОМЪ *ч.* (*сухе гілля, хмиз*) лом: складоша жє моучитєли ломъ вєликъ. хврастиємъ соухи(м). вожгоша ѡгнь (1489 *Чет.* 146); потомокъ… слєпы(и)… заби(л) в ломє(х) стрєлою з пригоды,… хлопца своєго (1582 *Кр.Стр.* 18); П҃на ꙗна… забито(г) мєжи колоды вкинули и лома(ми) накидали (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164).

Див. ще **ЛОМОВЬЄ**.

ЛОМЪПАШЪ *ч.* Свічник: што чинятъ люде у послѣде, не есть инакъ, лише ломъпашъ безъ свѣчкы (XVI ст. *НЄ* 209).

ЛОНҐОБАРДЫ, **ЛОНКГОБАРДЫ** *мн.* (*германське плем'я*) лангобардці: Пытáю нáвєтъ, колѝ о́но в҄ сту и чотыридєсѧ́тъ лѣтъ ѡ(т) о́ныхъ спрѡ́сныхъ гроу́быхъ погáн҄ски(х) наро́довъ, вєстрого́товъ, остроготовъ… гоу́н҄новъ и лон҄кгобардовъ… бы́лъ взѧ́тый з҄воє́ваный спустошо́ный ри́мъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 157 зв.).

ЛОНЄ *див.* **ЛОНО**.

ЛОНІ *присл.* Торік, минулого року: Łoni trzeciego roku (Жовква, 1641 *Dict.* 67).

ЛОНО, ЛОНЄ *с.* **1**. Груди; пазуха: лоно sinus (I пол. XVII ст. *Своб.* 32); pubes, лоно, мо(х), младєнєцъ (1642 *ЛС* 337); лоно, пазо(х) gremium (I пол. XVII ст. *Сем.* 89).

2. Нижня частина живота: ꙗ… видє(л) єсми… //… ꙋ право(и) нозє близко самого лона ранꙋ на скро(з) кꙋлєю прострєлєнꙋю (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 28–29); видєлъ єсми: на по(д)даны(м) єго… рану стрѣлєную в лоно, у копєцъ, а(ж) в стєгно лєвоє ту(т) жє по(д) тоє(ж) лоно куля навылє(т) прошла (Житомир, 1584 *АЖМУ* 87); не памятуючи ничого на его старость, просто в лоно окрутне ударилъ, с которого ударенья заразъ кишки… на долъ пошли и теперъ межи удомъ на нозе висятъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 277).

3. (*статеві органи людини*) лоно: Кды моу(ж) ѡ(т) своєи жєны а(л)бо жєна и(з) и(н)ши(м) живє(т) възми воло(с) єи з главы ты(м) посыпа(и) връхѫ лона и лѧ(з) з нєѫ нє бѫдє(т) и(н)ши(х) любити и // прочь мѫжа своєго (XVI ст. *УТ* фотокоп. 12); Сынъ єгѡ́ ха́мъ ви́дѧчи то нє оучти́лъ ѻ҃ца своєгѡ́. а нє покры́вши соромоты́ єгѡ́ єщє́ єи ѡбꙗвитъ и оуказа́ть, иншои бра́тьи смѣлъ, кото́рїи ба́чнѣйшїи на оучти́вость ѻ҃цовскꙋю бꙋдꙋчи ѡ(т)вороти́ли о́чи ѡ(т) соромоты ѻ҃ца своєгѡ, и вспа́къ идꙋчи покры́ли ша́тою чло́нки єгѡ. А ѻ҃цє́вскагѡ ло́на нє видѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 17).

4. (*ноги від колінного суглоба до таза*) коліно; коліна: лоно́, колѣно (1596 *ЛЗ* 55); ѡнъ спанѧлый и нєзвитѧжо́ного ср(д)ца моу(ж) са(м)ѱонъ на лонѣ па́нны чи́стой звѧза́ны(и) игра́єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 13); кого́ лю́бѧчи пѣстꙋємо, тогды́ а́лбо до́ пе́рсєй и нѧ́дра єго́ притꙋлѧ́ємо, а́лбо на́ ло́нѣ єго́ садовимо́ (1627 *ЛБ* 79); По ко́лькꙋ дні́и сѣдꙗ́чи фили́ппъ ц҃рь вꙿ пала́цꙋ своє́мъ, оуказа́лсѧ ємꙋ ма́лый… пта́шєкъ, кото́рый прилєтѣлъ на́ єгѡ́ ло́но и зне́слъ ꙗицє́, кото́роє оупа́ло на́ зє́млю и зби́лосє (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.); **на лони (своємъ) пестовати** (кого) — виколихувати, плекати: пилнуй себе жебысь и зъ Лазаромъ своимъ, которого на лони своемъ пестуешъ, не досталесься на богачово местце (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1047).

5. *Перен.* (*надра землі*) лоно: та(к)жє и тра́въ цвѣты вꙿ о́нъ ча(с) зꙿ внꙋтрнєго ло́на зємли́ выхо́дѧтъ, и ѡкрива́єтсѧ и здо́битъсѧ зємлѧ́ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 56).

6. *Перен.* (*оселя праведників*) рай: како щасливаꙗ дш҃а твоꙗ, ꙗко прїйдє до жєниха своєго Хр҃та Гд҃а, єго жє любила єси и боꙗласꙗ єси, абы на лонѣ єго во ца(р)ствїи єго нб҃сномъ жила… во вѣки (Чорна, 1629 *Діал. осм.* 280); **лоно (лонє) авраамово (Авраамле)** — (*місце вічного блаженства*) Авраамове лоно: Маешъ зась другое мѣстце в самомъ еvангелiи о ономъ убогомъ Лазари, яко его душа заразомъ по выштью съ тѣла презъ ангелы на лоно Авраамле была несена (1603 *Пит.* 61); нє дивоуємосѧ та(к)… ѡны(м)… //… скꙋ(и)фиѧ(м), которыє… и высоко(с)тєй нб(с)ны(х) тыкаютсѧ, хотєчи ѡ́ного оубогаго́… лазара́ з лонѧ́ авраамова́ к(г)ва(л)то(м) выпхнꙋти, абы та(м)… быти нє мо(г) (1598 *Розм.пап.* 52–52 зв.);

◊**дати на лоно** — воздати сторицею: даваитє и вамь тыжь дано боудєть мѣроу доброу а польноу и натопьтаноу и потрѧсєноую и зꙿ вєрꙿхомь ѡпловитымь. дадоу(т) на лоно вашє (1556–1561 *ПЄ* 237); **лоно музъ** — світ поезії:

Ли́ст҄ той в҄ єги́птє… начєрта́ный, роу́скимъ ꙗзыко(м) в сарма́тєхъ дарова́ный. Борєц҄кимъ на(д)дєръ апо́льлови коха́нымъ, и в парна́с҄сє на ло́нє моу́зъ выхова́нымъ (Дермань, 1605 *Нал.Л.* 44 зв.).

ЛОНСКИЙ *прикм.* **1**. Торішній, минулорічний: нємалꙋю часть дєрєва того понєсла вода вєсною ло(н)скою (1552 *ОКан.З.* 19 зв.).

2. (*про тварину річного віку*) річний: Тєлѧт лонских ѡдинатцат (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); за ло(н)скоє жєрєбѧ по(л) копы грошє(и) (1566 *ВЛС* 99).

Див.ще **ЛОНЧАНЫЙ**.

ЛОНЧАНЫЙ *прикм.* Те саме, що **лонский** у 2 знач.: тыє посла(н)ци… быковъ ло(н)чаныхъ шє(ст)на(д)цать… побрали (Ковель, 1585 *ЖКК* I, 261).

ЛОНШАКЪ, **ЛОНЪШАКЪ** *ч. (тварина річного віку)* одноліток, річняк: кнѧзь ку(р)пъски(и)… при собє загамова(л)… Свирєпъ трєтєлє(т)ныхъ сорокъ а двꙋлє(т)ныхъ три(д)ца(т) и двє ло(н)шаковъ жєрєбцо(в) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 158); в то(и) ѡборє кобыла воронаѧ з жєрєбѧтємъ жєрєбица лонъшака тоє(ж) кобылы воронаѧ (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 50).

ЛОНЪШАКЪ *див.* **ЛОНШАКЪ**.

ЛОПАНЪ *ч.* (Rumex L.) щавель: lapat(h)um, лопа(н) трава (1642 *ЛС* 250).

ЛОПАТА *ж.* **1**. (*знаряддя для згрібання, перекидання або насипання чого-небудь*) лопата: снѣгь вы́палъ та(к) вєли́кїи. жє ни(х) то нє мо́гь с хоро(м). сирѣ(ч) з҄ домꙋ вы́йти нє проки́давши лопа́тою (1509–1633 *Остр.л.* 130); Статки кꙋ ѡборонє ꙋгольѧ порохъ двє бочъки лопатъ жєлєзны(х) што до вапна н҃ бє(з) ѡдноє (1552 *ОКр.З.* 148); Чомъ ему лопата у рукахъ его, изчиститъ гумно свое… а половіи сожжетъ огнемъ неугасающимъ (XVI ст. *НЄ* 20); за двѣ лопаты г(р). 7 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1133, 3); rutrum, лопата, ри(с)ка(л), копало (1642 *ЛС* 358).

2. Вл. н., *ч.*: Ива(н) Лопата (1649 *РЗВ* 34 зв.); Ѡвъдѣ(и) Лопата (Там же, 446 зв.).

ЛОПАТКА, **ЛОПАТЪКА** *ж.* **1**. (*парна кістка в складі плечового пояса хребетних тварин і людини*) лопатка: видє(л) є(с)ми… ꙋ ко(с)тюка савича на (х)рыбтє вышє(и) лопато(к) ранꙋ штыховꙋю кривавꙋю (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 60); ѡказова(л) ми то(т) Су(п)ру(н) раны… чє(т)вє(р)тая на лопа(т)цє лєвоє руки (Житомир, 1609 *ДМВН* 141); у челядника… видилъ рану долгую и шерокую, тятую въ руку левую, през лопатъку, з которое такъже кости идутъ (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 532).

2. (*страва з передньої плечевої частини м'ясної туші*) лопатка: подне́слъ кꙋхарь лопа́ткꙋ и положи́лъ прєд҄ саꙋломъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 207 зв.).

3. *Перен.* Символ шкільництва: дыѡнисїй… оутра́тивши па́нство мѣсто сцє́птроумъ коштo̒вного лопа́тку шко́лнꙋю в рꙋкы взѧ́вши, шко́лоу ѡ(т)вори́ти в Ґрє́цїи… мꙋсѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 80 зв.).

4. Вл. н., *ч.*: Игнатъ Лопатка (1649 *РЗВ* 307).

ЛОПАТЪКА *див.* **ЛОПАТКА**.

ЛОПИЯНЪ *див.* **ЛОПЯНЪ**.

ЛОПУШНИКЪ *ч.* Лопух. **меншей лопушникъ** — вид певної рослини: который чл҃къ… чирьи на тѣлє то(т) да ємлє(т)… лактуковы травы листвїє а по русски мєншєи лопушникъ (XVI ст. *Травн.* 261 зв.).

ЛОПЯНЪ, **ЛОПИЯНЪ** *ч.* Лопух, реп'ях: personata, лопя(н) трава (1642 *ЛС* 311); petasites, лопя(н) трава (Там же, 313); **лопиянъ великий** — великий лопух: hippolopat[h]um, лопия(н) великий трава (1642 *ЛС* 218).

ЛОСИЙ *прикм.* **1**. Лосиний, лосиновий: А от скур звериных, то ест: лосей, медвежей… олений… и иныхъ всяких звериных скур (Вільна, 1563 *ПККДА* I, дод. 556); пограбили …седелъ десетъ зъ волоками и зъ опанчами… скура лосяя, за дванадцатъ золотыхъ купленая (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); Панъ Юрє(и)… //… пограби(л)… Пєрьстєнъковъ три золотыхъ з диꙗмєнътами… трєтꙗꙗ ѡбрꙋчъка золотаꙗ в сєрєдинє рꙋгъ лоси(и) кошътовала золотыхъ дванадъцатъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 23 зв., 24 зв.).

2. *У ролі ім.* Лосий, -ого. Вл. н.: Ва(с)ко Лоси(и) (1649 *РЗВ* 54).

Див. ще **ЛОСИНЫЙ**.

ЛОСИНА *ж.* (*вичинена шкура лося*) лосина: Ильѧ Липчичъ и мє(р)кєль новохови(ч)… мєли това(р) сво(и)… ко(з)линъ сво(и)ски(х)… с҃… лосинъ д҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 19/1 ненум.).

Пор. **ЛОСИНКА**.

ЛОСИНКА *ж.* (*невелика вичинена шкурка лося*) лосинка: кви(т) выданы(и) с чєчє(р)ска с прикомо(р)ка Могилєвского… на к҃ лосинъ вєлики(х) а ма́лы(х) лосинокъ г҃і (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 19/1-19/2 ненум.).

Пор. **ЛОСИНА**.

ЛОСИНЫЙ *прикм.* Те саме, що **лосий** у 1 знач.: Авра(м) Хажимови(ч)… на ѡглєда(н)є зби(т)я… бра(л)… Стєпана Климовича, которы(и)… ра(н) значны(х) на нє(м) нє видє(л), ѡдно то(л)ко… в ско(р)ки лосиноє двє гафтки срєбрєны(х) порвано (Луцьк, 1561 *ТУ* 96); чимбуръ лосиный, полъзолотого даломъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34).

ЛОСКОТАТИ *дієсл. недок.* (*дотиками до шкіри викликати легке збудження*) лоскотати: Скокта́нїє: Лоскота́ньє, Ґє́зъ, тѣчка, вˢстє́кли́во(ст), скокта́ю, скокощꙋ: лоскочꙋ (1627 *ЛБ* 115).

ЛОСКОТКА *ж.* (*відчуття легкого збудження від дотику до шкіри*) лоскіт. Вл. н., *ч.*: огородники: Вакула огородникъ… Миско Лоскотка огородникъ, — робити повинни по два дни въ тыйдень (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 113).

ЛОСОС *див.* **ЛОСОСЬ**.

ЛОСОСЬ, **ЛОСОС** *ч.* Лосось: лосос zalmo (I пол. XVII ст. *Своб.* 32); anchorago, лосо(с) рыба (1642 *ЛС* 82); шкоды чинили: сыра копъ двадцетъ по золотыхъ шести, лососовъ сухихъ чотыре… золотыхъ пятдесятъ коштуючихъ, есетровъ шесть по золотыхъ шести (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 123).

ЛОСЬ *ч.* Лось: Ловы звєри(н)ныє. В пꙋщи смєди(н)ско(и) звєръ бываєть мє(д)вєди лоси и сви(н)и а повинъни ловити тыє люди смєди(н)цы (1552 *ОВол.З.* 197); Цєна звєро(м) дикимъ… // … за лосѧ шє(ст) рублє(и) грошє(и) (1566 *ВЛС* 85 зв.–86); И всѧ сїа на потрє́бꙋ ч҃лвкꙋ сътвори(в), и ѡ(т) ты(х) ѕвѣрѡ(в) єдины на по́карˢмъ ꙗко є́лєнѣ, са́ръны, лѡ́сѣ, зꙋбрє́вє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.).

ЛОСЪ *див.* **ЛІОСЪ**.

ЛОТИГА *ч.* (?): opsopo(e)us, пова(р), лотига (1642 *ЛС* 293).

ЛОТОКЪ *ч.* **1**. (*відкритий жолоб для стікання води*) лотік: А ѡсобно дла ѡправованьа ры(н)въ або лотоковъ замъковыхъ биралъ… станиславъ… на го(д) по г҃ копы грошє(и) кгды пильнова(л) лотоковъ тыхъ (1552 *ОКЗ* 36 зв.).

2. *тільки мн.* (*канали на водяному млині, греблі, якими тече вода*) лотоки: теды всѣ мають, розмѣривши дельници на гребляхъ, хто на кого // прийдетъ, робити, будовати, оправоватъ греблю, лотоки, млыны, подъ зарукою сто копъ грошей Литовскихъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 336–337); тотъ ставъ ихъ ст8пный въ своємъ положєню и залѩню єсть и на потомъ за поднєсєнємъ тоє грєбли уп8стовъ и лотоковъ, хоча бы и подъ сам8ю грєблю став8 и млына моєго противко замочк8 Загаєцкого б8д8чого, заливати мєлъ, часы вѣчными 8ст8паю, запис8ю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 66).

ЛОТРОВСКИ *присл.* По-бандитськи, порозбійницьки: Валєнтый Жєлєх… ни ѡтъ кого нє прошоный, такъ на т8ю бєсєд8 пришодши,… кнѧзѧ Ꙗрослава… нєѡтповєднє, лотровски, зрадливє… пострєлилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 248); небожчикъ Остафий Слуцкий… недбаючи ничого на боязнь божую… не отповедне, не пристойне, а праве зрадецки, лотровски и розбойнымъ обычаемъ нашедши моцно кгвалтомъ, // на господу мою…, тамже,… съ пивницы добившися до синей, тамже кгды были вси, пыталемъ, хто бы былъ? (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 107–108).

ЛОТРОВСКИЙ, **ЛОТРОВСКІЙ** *прикм.* Бандитський, розбійницький: Попъ Марцинъ тое церкви Василевское за никоторые ексцесы свое лотровские был одъ мене заклятый (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); тые белые головы, мало не по поясъ кошули пообрезовавши, пасучи лотровские свое очи, яко быдло якое… гналъ по улици, и кгвалты немалые починилъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 157);

лайдакуватий: Нєпрєподо́бный: Нєпобо́жный, злосли́вы(и) нєцнотли́вы(и), лотро́вскїй, вєр8дны(и), нѣчого до́брого (1627 *ЛБ* 75).

ЛОТРОВСКЇЙ *див.* **ЛОТРОВСКИЙ**.

ЛОТРОВСТВО *с.* **1**. Бандитський вчинок; розбійництво: особливе о то прошу, абы ваша милость… не рачилъ допущать тому злому чоловѣку таковыхъ лотровствъ чинить (Київ, 1573–1579 *АСД* I, 153);

лайдацтво: Я сподеваючися, же се то мне отъ него мело заплатить и учтиве послугами оного… нагорожати, и абы отъ таковыхъ своволностей моглемъ его погамовати, при собе-мъ его ховалъ… водле кондиции его, не ку жадному лотровству опатровалъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 281).

2. *зб.* Бандити, розбійники: змоцнившись въ тыхъ людехъ своволькныхъ и въ стрелбе военной, яко одинъ неприятель поганский наступовалъ на здорове и мене… а збожя розмаитого… на поляхъ пожатого, самопустъ потравилъ съ тымъ лотровствомъ, пошкодилъ, и внивецъ обернулъ, и шкоды въ томъ немалые починилъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 156).

ЛОТРЪ, **ЛІОТРЪ** *ч.* Бандит, розбійник: потом он пакы изг8бил свою част ѡт того сєло 8 хитлѣнствѣ коли въздвигноул и сь иними нєвѣрними єдного лотра г/ос/п/о/д/а/рєм на братанича г/ос/п/о/д/ст/ва мы Стєфа-

на Воєводы на нашꙋ зємлю (Хуші, 1528 *DBB* I, 27); также зъ немалымъ оршакомъ лотровъ помочниковъ и слугъ своихъ, нашодшы моцно кгвалтомъ на власную господу его, яко человѣка спокойного, самому зелживостъ вчинили (Дубно, 1575 *АСД* IV, 16); а они его осужаютъ, ажъ вытъ молодости поганъ, або лотръ бывъ (XVI ст. *НЄ* 68); Которого тыє лотровє, выпровадивши з мѣста… утопили (Львів, 1605–1606 *Перест.* 41); року 796 наступилъ на папежство Бонифаціушъ шестый, зброденъ и ліотръ великий (1626 *Кир.Н.* 23); *У порівн.:* впадши до двору его, сами особами своими и зъ челядъю своею и оного окрутне звязавши, яко лотра якого по улицахъ водили, обухами и киями бъючи, мордуючи (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 568).

ЛОТТЬ *див.* **ЛОТЪ**.

ЛОТЪ, **ЛОТТЬ** *ч.* **1**. (*міра ваги, що становила 1/32 фунта*) лот: с комо(р)… в мєнє побрали… // пє(р)цꙋ по(л)тора ѳꙋнта шаѳра(н)… лото(в) три (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24–25); та́къ прє(з) всѝ три́ лѣта трва́лъ вˢ тако́мъ воздєржа́нїи, чты́ри а́лбо пѧ́ть оу́нцїй, то є́стъ ло́товъ хлѣба ѣдачи́, и та́къ мно́го воды́ пˢючи́ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 4 зв.); Ланцꙋ(х) с крєсто(м) на ѡбразѣ… копиꙗ срыбнаꙗ прибыла котораꙗ важи(т) ло(т)ть 4 1/2 (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 5); дра́хма ва́житъ чвє́ртъ Лота (серед. XVII ст. *Хрон.* 33 зв.).

Див. ще **ЛУИТЪ**.

ЛОХАНЯ, **ЛОХАНѦ** *ж.* (*велика миска*) мийниця: никола… єгда жє родилъсѧ. и хотѣ м҃ти измыти єго в лохани (1489 *Чет.* 88); Ꙗ Пєтръ… з рꙋк ꙋ пана Єнка… взѧл на початок роблєного срѣбра ростꙋханов ѡдиннадцат, полꙋмисков чотыри… рꙋкомыѧ и лоханѧ и поѧс, ѡбрꙋч, ложок дванадцат (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5); і҃с… вˢставˢши ѡ(т) вˢєчєрѣ (!). и изˢложиль ѡдѣнѧ своє… а потомь налиль воды въ оумывальницоу. в мѣдˢницоу. або вˢ лоханю. и почаль оумывати ноги ꙋч҃нкомь своимь (1556–1561 *ПЄ* 406 зв.); то па(к)… твоѧ мл҃(ст)… наєхавши́ моцно кгва(л)то(м)… то всє́ побра(л)… //… пєри(н) двє… лоха́ни двє́ моса́звыє (!) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6–6 зв.).

ЛОХАНѦ *див.* **ЛОХАНЯ**.

ЛОХЪ *див.* **ЛІОХЪ**.

ЛОЧИЛО *с.* (Ferula L.) ферула: ferula лочило трава (1642 *ЛС* 196).

ЛОШАДЪ, **ЛОШАТЪ** *ж.* (*свійська тварина*) кінь: По(д)ꙗрє́мни(к): Помѣстною бє́сѣдою моско́вски, Мє́ринъ // ко́нь про́сты(и), ло́ша(д), са́мка, про́стаа кла́ча (1627 *ЛБ* 85–86); caballus, лоша(т), конь (1642 *ЛС* 106).

ЛОШАКЪ *ч.* (*молодий кінь*) лошак: я ему его лошака радъ отдамъ, бо дей за мое не стоить (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 7/I, 241); мне болшъ того долгу не дали, толко лошака, который коштовал три копы грошей (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 442); Коза́къ нѣма́ючи нѣ збро́и, нѣ шиша́ка, Стига́є(тъ) та́таръ: бы мо́глъ допа́сти лоша́ка (Київ, 1622 *Сак.В.* 39).

ЛОШАТЪ *див.* **ЛОШАДЪ**.

ЛУБ *див.* **ЛУБЬ**.

ЛУБЕНЕЦЪ *ч.* (*мешканець м. Лубни або виходець із нього*) лубенець. Вл.н.: фєдо(р) лꙋбєнє(ц) (1649 *РЗВ* 19 зв.); Ꙗко(в) Лубєнєцъ (Там же, 371); Иванъ Лубєнє(ц) (Там же, 388).

ЛУБЕНЫЙ *прикм.* (*виготовлений із лубу*) луб'яний: Спрятъ домовый: напередъ бочокъ пивныхъ семъ, стуговъ капустныхъ шесть, стуга лубеная великая, што збоже сыплютъ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 93).

Див. ще **ЛУБЯНЫЙ**.

ЛУБІТІ *див.* **ЛЮБИТИ**.

ЛУБКА[1] *ж.* Посудина для меду: Панъ Юрє(и)… заграби(л)… //… липъцꙋ лꙋбокъ двана(д)цатъ ко(ж)даꙗ коштовала по золоты(х) три (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.–28).

ЛУБКА[2] *ж.* (*металевий виріб*) обруч: Вѣнє(ц)… надъ гробомъ нєбо(ж)ки Ва(р)вары ла(н)чишовны на срѣбнозлоти(с)то(и) лꙋбꙋцє ро(з)ны(м)… злото(м) з пє(р)лами ꙋпстрєны(и) и на ла(н)цꙋшкꙋ ср(и)брно(м) трои(с)то(м) є завѣшєны(и) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 13).

ЛУБОВНІК *див.* **ЛЮБОВНИКЪ**.

ЛУБОВЪ *див.* **ЛЮБОВЪ**.

ЛУБЪЄ, **ЛУБІЄ, ЛУБЪЯ** *с., зб.* **1**. (*внутрішня частина кори листяних дерев*) луб, луб'я: ты(м) которыє сєножати маю(т) во(л)но на сти(р)ту а(л)бо на сто(г)… вчини(ти) а(л)бо ѡгородити а бо(р)тнико(м) во(л)но на лєзиво лы(к) або лꙋбъꙗ на лазбє(н) и на и(н)шиє по(т)рєбы што на потрєбы и(х) бо(р)тни(ц)киє прислꙋша (!)… на собє знє(с)ти а нє возо(м) // вывє(з)ти (1566 *ВЛС* 86–86 зв.).

2. (*виріб із такої кори*) луб: сага(и)дако(в) з луки, з лубъємъ три (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); Павєлъ… мє(л)… това(р) сво(и)… //… лубъє сага(и)дачноє двоє (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 8 зв.–9).

3. Те саме, що **лубь** у 2 знач.: лубіе, саідак corytus (I пол. XVII ст. *Своб.* 60).

ЛУБЪЯ *див.* **ЛУБЪЄ**.

ЛУБЬ, **ЛУБ** *ч.* **1**. (*внутрішня частина кори листяних дерев*) луб: cortex луб, скорупка (I пол. XVII ст. *Сем.* 60).

2. (*футляр для стріл*) сагайдак: взял: пульторы пары пистолетовъ… лукъ туръский з лубем гавътованымъ за золотых тридцатъ и шест и тафтоем китайковим белымъ, каръваше — золотых осм коштуючие (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

ЛУБЯНЫЙ *прикм.* Те саме, що **лубеный**: Въ дому и у коморахъ его, што естъ суду и начинанья возовъ, то естъ меновите… бочокъ пивныхъ шесть… лубяныхъ чотири насыпане збожа (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/I, 241).

ЛУГ *див.* **ЛУГЪ**.

ЛУГОВИЙ *прикм.* (*який стосується* ***лугу***[2]) лужний: lixiuius, лугови(и) (1642 *ЛС* 256).

ЛУГОВЫЙ *прикм.* (*який живе в лузі*). *У ролі ім.* Луговий, -ого. Вл.н.: пана(с) лꙋговы(и) (1649 *РЗВ* 23 зв.).

ЛУГЪ[1], **ЛУГ** *ч.* (*низина, поросла лісом*) луг: записалъ есми ихъ святому Миколи вѣчно и непорушно… и з дубровами, и с пашными землями, из луги, и со сѣнокожатми (!) (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); ѡт того лꙋга рєчкою ꙋ вєрхъ тоє рѣчки чєрєз дорогꙋ, котораѧ идєт ис Ковлѧ къ Дороготєшꙋ (Ковель, 1540 *AS* IV, 237); А и(ж) и(м) идє(т) с п͠но(м) ха(р)ли(н)ски(м) и ѡ ѡзєра двє и ѡ лугъ (Острог, 1602 *ПИ* № 25); А кгды єсмо на(д) тымъ болотомъ и лугомъ широки(м) вы(сх)лымъ, которымъ з ро(з)ны(х) сторонъ ро(з)ныє жро(д)ла припали… єхали… тєды пришє(д)и до копъцовъ…, ѡдо(з)валися… шляхє(т)ныє građ пановє

Михалъ Тучани(ц)ки(и) и Тєѡдо(р) Вε(р)хо(в)ски(и) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 212); Ług: gay (Жовква, 1641 *Dict.* 67);

У складі вл. н.: **лугъ Корчевский**: панъ Богданъ… наєхавши… кгвалто(м)… на вла(ст)ны(и) кгру(нт) имє(н)я моєго… //… гдє рєчка Калиновка упала в лугъ Корчєвски(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 85–86).

ЛУГЪ[2] *ч.* (*гідроокис натрію, калію та інших металів*) луг: щолокъ лугъ (II пол. XVI ст. *ЛА* 194).

ЛУДИТИ, **ЛУДІТИ** *дієсл. недок.* (кого, ким) Манити, вабити; спокушати: И ту(т) нє вѣдати што бы то было за на(в)рощє(н)є коли хто са(м) блꙋди(т), да и(н)шы(х) за собою лꙋди(т) Плохоє хва́лѧчи доброє гꙋди(т) (Острог, 1587 *См.Кл.* 4 зв.); мы опятъ можемъ, але не хочемъ, а только Богомъ лудимо, просечы о соединение веры (Вільна, 1599 *Ант.* 603); illicio, лужду, привабляю, прилуждаю, ла(с)каю, – влєкаю (1642 *ЛС* 225).

◊**лудіти свѣтомъ**, **светомъ лудити** *див.* **СВѢТЪ**.

ЛУДІ *див.* **ЛЮДИ**.

ЛУДІТИ *див.* **ЛУДИТИ**.

ЛУДКА *див.* **ЛОДКА**.

ЛУДЪ *ч.* (*омана, брехня*) луда: fallax, ложъ, лудъ (1642 *ЛС* 193).

ЛУДЯ *див.* **ЛОДЯ**.

ЛУДЯНИКЪ *ч.* Простак, простолюдин: ignobilis, худи(й), лудяникъ, бєзславни(й) (1642 *ЛС* 224).

ЛУДЯЩИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Принадний, звабливий, спокусливий: illecebrosus, лудящи(й) (1642 *ЛС* 225).

ЛУЖА *ж.* Калюжа: пьꙗници… ꙗко свиньѧ в лꙋжи сѧ валаю(т) (1489 *Чет.* 340 зв.).

ЛУЖКО, ЛУЖЪКО *с.* Ліжко, постіль: за лꙋжко ꙅ҃ гроши (Львів, 1594–1595 *ЛСБ* 1041, 7); черевики и капъци того балверъка найшли подъ лужкомъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 474); Демяна Василевича хорого на лужъку кийми побито и въ лобъ ранено и за забитого отошли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687); **лужко болѣзненноє —** (місце вічних мук) пекло: опо́йла ва́съ до свѣтости, трꙋти́зною смєртєлною, ꙗдомъ змїєвымъ; и та́къ пѧ́ныхъ и над(ъ) за́мѣръ шалє́ныхъ, посыла́єтъ на то́є лоужко болѣзнє́нноє, спа́ти вѣчною смє́рътю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 41).

Див. ще **ЛОЖКО**.

ЛУЖНИКЪ *ч.* Вид поясу: у Данила Чє(р)каса — пѧ҃зєи готовы(х) грошє(и) пу(л)ѡ(с)ма, а за(с) поя(с) яки(и)съ лужни(к), ста(л) золоты(х) пу(л)трєтя (Володимир, 1628 *ТУ* 283).

ЛУЖОК *див.* **ЛУЖОКЪ**.

ЛУЖОКЪ, **ЛУЖОК** *ч.* **1**. (*невеликий луг*) лужок: ѡт того болота чєрєз дорогꙋ по лꙋжок, а ѡт того лꙋжка по дорожкꙋ ѡхъматовскꙋю (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); от того копца до лужка который ся прозывает Вербовым (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 28); от Медвежое могилы, пускаючы земълю пану войскому по леву, а нашу по праву от Луцка, дорожкою до лужка а лозок… зсыпали есмо копцовъ два (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 368).

2. Вл. н.: мы… далисмо ему… и ку тому в той же реце Суле уходъ, названый Лужокъ зо въсими пожитъками (Варшава, 1578 *ЧИОНЛ* XIV-3, 86).

ЛУЖЪКО *див.* **ЛУЖКО**.

ЛУЖЪНИКЪ *ч.* Ліжник, укривало: па(н) Бєлєцъки(и)… взя(в) и кгва(л)то(в)нє выдравъ… // У Назара: коня зовси(м) добро(г)[о],… плахо(т) чотыры…, лужъни(к), ма(с)ла вєдро (Житомир, 1650 *ДМВН* 193–194).

Див. ще **ЛОЖНИКЪ**.

ЛУИТЪ *ч.* (*міра ваги, що становить 1/32 фунта*) лот: за ни(м) єха(л) папу(ж)ка и бави(л)сѧ єщє дни(и) 4 и выправи(л) собѣ ꙋ господарѧ пєча(т) луи(т) на 400 єра кга(л)бино(в) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.).

Див. ще **ЛОТЪ**.

ЛУЙ *ч.* Лій. Вл. н.: Лєко Лу(и) (1649 *РЗВ* 379 зв.); Павло Лу(и) (Там же).

Див. ще **ЛОЙ**.

ЛУКА *ж.* **1**. (*рівна місцевість, вкрита трав'янистою рослинністю*) лýка: А записалъ есми ихъ святому Миколи… с озера, и на Припети со ѣзы и лукы (Київ, 1504 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); Кнѧ(з) василє(и) домонтъ… маєтъ тєжъ тамъ ловы звєри(н)ныє а лꙋки на Днєпри (1552 *ОЧерк.З.* 15); Андрє(и)… зозна(л). и(ж) взя(л) о(д) пн҃а фє(д)ка… є҃і зло(т) в которо(и) соумѣ застави(л) // єму ла(н) на вго(р)ско(и) и(з) луками з обо(х) ко(н)цю(в) половицєю та(к) ролю яко и луку о(д) мєжѣ вы(ш)нєѣ (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 4); кгрунтъ до него такъ назначаю: …вширъ отъ ложечины луки зъ лѣсомъ и зо всею околичностью тоей луки до Сулы рѣки (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 71); позволилисмо такъ в лукахъ, яко и в става(х) налєжачи(х) до… Монастыра… рыбы лови(т) (Мошни, 1649 *ЦНБ* ДА/13, 103).

2. Вл. н.: А потом єсми повєл… тым болотом до ѡстрова… которого зовꙋт Лꙋка (Пісочне, 1541 *AS* IV, 281); Я… видє(л) є(с)ми воло(к) ѡ(с)мъдєся(т) на кгру(н)тє за(с)та(в)но(мъ) ѡ(т)… пн҃а Самєл… по(д)коморє(г)[о] киє(в)ско(г)[о], єго м(л). пн҃у Кє(в)личови сєло Луку (Житомир, 1609 *ДМВН* 148); сєло Тулины,…за (д)руги(м) сєломъ, на(з)ваны(м) Лукою…, вє дву(х) миля(х) лєжи(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 195);

у складі вл. н.: **Злудчина лука**: наслалесь челядь и бояръ своихъ з державы своєе Лисянки… на власный кгрунтъ… до буды,… названое Злудчина лука (Житомир, 1632 *ТУ* 297); **красная лука**: листъ запи(с) доброво(л)ны(и) пн҃а станислава надаринъско(г)… пн҃ꙋ лавринꙋ пєсочинъскомꙋ… даны(и) на вєчъноє записанъє пєвны(х) до(бр)… то є(ст) юсковє(ц)… красноє лꙋки и вси(х) ины(х) налє(ж)ностє(и) (Кременець, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 32); **Луки Щербовыє**: а от того врочища Лукъ Щербовыхъ дубровую аж за реку Олшанку (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/I, 264); **Луки Великиє** *див.* **ВЕЛИКИЙ**; **остра лука** *див.* **ОСТРЫЙ**; **шинкова лука** *див.* **ШИНКОВЫЙ**.

ЛУКАВЕНЪ *прикм.* Те саме, що **лукавый** у 1 знач.: тѣло ищє(т) всє нєправє(д)наго ѡбрѣсти блꙋда. Срѣбнолюбіѧ нєчистоты вєличания лоукавна (1489 *Чет.* 8).

ЛУКАВЕЦЪ *ч.* Лукавець, підступник, лицемір: Тамъ то, лукавъче, Духъ святый пребываетъ, где его уставы цѣло и ненарушоно ховаютъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 270); veteratoriu(s), хитрєцъ, лукавєцъ (1642 *ЛС* 412).

ЛУКАВИЙ *див.* **ЛУКАВЫЙ**.

ЛУКАВНО *присл.* Те саме, що **лукаво**: ꙋдали ѡ(т) мене тоть д҃шевны(и) пото(п), которого на на(с) дѧво(л) напꙋщаеть и злостами его лꙋкавно прє(л)щаеть (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 82); И сáмъ врагѡ(м) нáшимъ

во́длꙋгъ во́лѣ сво́єи да́ въздáсть, и роспáлєныи и́хъ стрѣ́лы, лꙋкáвно на на(с) движи́мыѧ, оугáси(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 65).

ЛУКАВНОВАТИ *дієсл. недок.* Лукавити: а(с) прє(д)сѧ ꙋказа(л) єго м(с)... ли(ст) ва(ш), жє вы ра(ди) абы ѡ(т)ложити спра(ву) алє то вл(д)ка што лука(в)нꙋє(т). прото до кнѧ́зѧ пишѣтє (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1 зв.).

ЛУКАВНУЮЩИЙ *дієприкм. у ролі ім.* Лукавець, підступник, лицемір: Нє рєвнꙋ́й, ѡсвѧщє́нный Читє́льникꙋ, лꙋкавнꙋющимъ, ни зави́ди тáйно прєкословѧ́щимъ и съпротивлѧ́ющимсѧ Архієрє́вской влáсти нáшой (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6).

ЛУКАВО *присл.* Лукаво, підступно, лицемірно: бѣда тымъ, которыи пишутъ неправду, которыи пишучи, лукаво и лестне пишутъ, мысли свои злыи въ добрыи сердца людскіи впроважаючи, зъ тым ся выносятъ, якобы штó отъ... книгъ повѣдали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 706); Всє́го бовѣмъ чл҃ка... злосли́вєць онъ ѡшпє́тилъ... и оболо́къ чл҃ка чл҃комъ стáримъ... по(д)дáнымъ зáконови Бж҃омꙋ, тó єстъ сáмомꙋ грѣхо́ви. жєбы́ чл҃къ нє глѧдѣлˁ ѧкˁ сáмъ хо́чєтъ, áлє жєбы́ лꙋкáво смотри́лˁ, прєвро́тнє слы́шалъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 16); improbe, лукаво (1642 *ЛС* 228).

Див. ще **ЛУКАВНО**.

ЛУКАВОХИТРЫЙ *прикм. у знач. ім.* Лукавий, -ого, лукавець: первая тогда причина: лист блаженнаго Мелетия латинского мудрования прубовный; иж прожно воду мѣрившому подобен есть, есть ли кто по богу простак, а лукавохитрого увѣряти бы хотѣл (1608–1609 *Виш.Зач.* 208).

ЛУКАВСТВО, **ЛУКАВЪСТВО**, **ЛУКАВЬСТВО** *с.* Лукавство, підступництво, лицемірство: никола позналь лоукавъство єго. и почалъ пѣти псаломъ сии (1489 *Чет.* 104); тыи сˁквє(р)нѧ(т) чл҃ка. бо зˁноутрь ядоу ср(д)ца чл҃чьскаго помышˁлєнїа, // исходѧ(т) злаа. прєлюбодѣянїа. ...лако(м)ства. обиды лоукавˁства. Лєсть. стоудодѣянїє. око злоє (1556–1561 *ПЄ* 153 зв.–154); [...маєть сєго ꙋчити...] не толи́ко ми(р)ски(и), но и вы(ш)шє ми(р)скихъ. абы ты(ж) нє пи́лно(ст)ю своєю, или за(з)дростью, или лука(в)ствомь нє зоста(л) ви́нєнъ ни за єдино(г) бг҃у всєдє(р)жи́тєлю, и пото(м) родичо(м) єго и ємꙋ самóму, кгды бы ча(с) ємꙋ зволокъ. а єго ѡ(т) и́ного чого забáви(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); ѡнъ... за правослáвїє и́сти(н)ныѧ вѣры, ни в чóмъ грани́цъ полóжєны(х) (алє на ср҃(д)цꙋ лоукáвство мѣлъ) нє пєрєскáкꙋючи застановѧ́тисѧ шлюбовáлъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 36 зв.); тотъ пречоный Балабанъ, заживаючи... хитрости, непобожности, лукавьства, будучий остягненый духомъ лукавымъ на взгарду, яко одинъ противникъ имени Божого, непристойне самъ себе змыслилъ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 271); а остáвˁмо // прєлюбодѣ(и)ство... гнѣвь... и всѧкїа иныѧ злóсти, лукáвˁства, и нєпрáвˁды... прє(з) фа(л)шь ѧкїи або зрáдꙋ и ты(ж) що бы ма(л) плáкати на тє́бє, то єсть лихоимѣнїє (1645 *УЄ* № 32, 197–197 зв.).

ЛУКАВЪ *див.* **ЛУКАВЫЙ**.

ЛУКАВЪСТВО *див.* **ЛУКАВСТВО**.

ЛУКАВЫЙ, **ЛУКАВИЙ**, **ЛУКАВЪ** *прикм.* **1**. Лукавий, підступний, лицемірний: повєлѣла просити оу ирода цр҃ѧ гл(а)вы ива(новы). штобы нє было ѡ(б)личьника грєхоу єє. ѡ(т)

лукавоє плєсаниє. ѡ нєприꙗзны жєны прошѣниє (1489 *Чет.* 272); г(с)дрь мои мл(с)тивы(и) рачтє ѡ томъ вѣда(т) бо має(т) бы(т) до вм напєрє(д) з лукавыми прозбами ꙗкъ июда то вша мл(с)ть г(с)дрь мои мл(с)тивы(и) борзо по нє(м) пробачити рачитє (Київ, 1555–1568 *Гр.Мат.* 1 зв.); vafer, i, хитръ, лукави(й) (1642 *ЛС* 407); Азъ жє лꙋка́вый ра́бъ нєради́вый, злѣ помы́слихъ съкри́ти Пе́рла многѡ́цѣнныи цр҃ѧ Нб(с)ногѡ, в꙽ те́мной зємли ср(д)ца мо́єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 170);

нечистий: а то(т) та(к) вы́стꙋпнꙋвши доу(х) єди́нъ то є(ст), лꙋка́вы(и), бє(з)стоу́дны(и), мо́ви(л), ѧ пойдоу́ и прєл꙽щоу́ єго́, мови(л) до нє́го бъ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 210); Тым꙽сѧ лꙋка́вы(х) дꙋховъ гꙋфы прогонѧ́ютъ, и вар꙽вар꙽ски(х) народовъ польки побѣжда́ютъ (Єв'є, 1611 *На г.Ог.К.* 2); той лꙋка́вый дꙋхъ в꙽ нача́лѣ своє́го бы́тїѧ, поза́зрѣвъ сла́вѣ своє́го тво́ръца (Почаїв, 1618 *Зерц.* 26 зв.);

брехливий, обманливий: а́ єслї пакь ѡ́ко твоє лукаво будєт. то всє тѣло твоє тємно будєт (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 48).

2. *У ролі ім.* Лукавий, -ого. Лукавець: Лукавыи ж до злых приставати будуть, благочестивыи ж прогоними будуть (XVI ст. *Укр.п.* 87); гь жє всє́видєць пре́то ви́дѣвь и(х) таки(х) лоука́вы(х)… єдна́кь нє ѡстави(л) и(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 314);

(*злий дух*) нечистий, -ого: И пи́лно сѧ ѡто́ лꙋка́вый стара́єтъ. ꙗкѡ бы́ дꙋшѣ на́шѣ вѣчны́мъ гла́дѡмъ оумори́въ, И въ тмѣ грѣха́ ꙗкѡ въ гро́бѣ затвори́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 18).

3. *У ролі ім., с.* **лукавоє** — зло, гріх: Ѿчє нашь… нє оуводи на(с) въ искоушєнїє, нѫ из꙽бави на(с) ѡ(т) лоукаваго (1556–1561 *ПЄ* 36); мана́сїѧ… сътво́ри(л) лоука́воє прє(д) очи́ма гнима. и оучини́(л) во́л꙽ноую брыдли́во(ст) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208).

Див. ще **ЛУКАВЕНЪ**.

ЛУКАВЬСТВО *див.* **ЛУКАВСТВО**.

ЛУКНО[1] *с.* Посудина для меду: Дани, што приходять на церковъ з ыменей шляхетских и мещан… три ведрѣ меду… пятирядное лукно меду (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 290).

ЛУКНО[2] *с.* Хутро бобра: такжє повинни дати з гнє(з)да соко(л)єго вси соколы на дво(р) ѡ(т)нєсти… пови(н)ни возъ дати направны(и) полꙋко(п)щинꙋ по грошꙋ ѡ(т) лу(к)на бобровъного во(д)лꙋгъ давного ѡбычаю (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 59).

ЛУКОТЬ *див.* **ЛОКОТЬ**.

ЛУКЪ[1] *ч.* (*ручна зброя для метання стріл*) лук: извлєкоша грѣшници лоукъ. (и) ѡроужиє (1489 *Чет.* 246 зв.); ганъну сєвєриновую… ꙗ(р)моли(н)ски(и) властною рукою своєю до смє(р)ти забилъ из лука (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); Лꙋкъ сокрꙋшитъ, и сломитъ орꙋжїє: и щити (поч. XVII ст. *Пчела* 32); кгва(л)то(в)нє выдравъ… шабє(л) добры(х) тры, палашъ, луко(в) два (Житомир, 1650 *ДМВН* 193); *У порівн.:* Што́ бовѣмъ по(д) ча́съ фо(л)ґи и ѡ(д)почи(н)кꙋ нє мѣва́єтъ, то́ сѧ бє(з) ча́сꙋ пєрєсилѧ́єтъ, и ꙗ́къ лꙋкъ тꙋго натѧ́гнєный па́даєтъсѧ и ла́млє(т) (Вільна, 1627 *Дух.б.* 4 зв. ненум.); **лукъ турецький (туръский)** — лук, виготовлений у Туреччині: взꙗто… луковъ турєцъкихъ три (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104); взял… лукъ туръский з лубем гавътованымъ за золотых тридцатъ и шест (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308); **на стреленє (стреленьє**, **сътреленє) (з**,

зъ) лука (луку), **з луку стреленє** — одиниця виміру відстані, що дорівнює перельоту стріли з лука: Фалимичи отъ гостинца на стрелене зъ луку, а до Хоболтовы му пришло ехати далей, нижъ польмили (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 420); Гнєвош… завєл по тым врочищам: …и повѣдил, иж потул єсть зємлѧ моя, а люди… наши Поворскиє ѡтбивали, мєнѹючи, ижбы наша зємлѧ имєнѧ Поворского быт мѣла аж за тыє врочища завєдєныє, ꙗко гдє индєй на стрєлєнє лѹка, а индєй на чотыри, кѹды Гнєвош был завєл (Острог, 1538 *AS* IV, 140); Тоє всєє ро(з)ницы промєжкѹ Корѹны и вєликого Княꙁ(з)ства ѹ ты(х) мєстцахъ инъдє(и)… на милю а инъдє на вє(р)стѹ а инъдє(и) на стрєлєньє з лѹка (1546 *ОГ* 10 зв.); [во(и)тєхъ]… хотєчи… привє(с)ти протє(с)туючо(г) за(с) знову пєрєбє(г)ши… на сътрєлєнє з луку и з рѹ(д)ки выпу(с)тивъши протє(с)туючо(г)… в голову вдарилъ (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91 зв.); панъ Ерємиа(ш) Тыша Быко(в)ски(и)… протєстова(л) проти(в)ко… пн҃у по(д)коморому… и урадови єго… жє юри(с)дицию нє на то(м) мє(ст)цу,… и ѡ(в)шомъ (!) на килкоро з луку стрєлє(н)є по(д)лє грєбє(л)ки ро(з)копаноє на вла(с)но(м) кгру(н)тє дєди(ч)номъ… пн҃овъ Тышо(в) Копачо(в)ски(м) уфунъдовали (Київщина, 1639 *ККПС* 254); **перестрелъ з лука** — те саме, що **на стрелене з лука**: Гора замъковаꙗ а пєрєкопъ Стоить замокъ тотъ чєръкаски(и) на горє днєпрово(и) ѡтъ днєпра боло(н)ємъ три пєрєстрєлы з лѹка (1552 *ОЧерк.З.* 4 зв.).

ЛУКЪ[2] *ч.* **1**. (Allium) (*городня рослина*) цибуля: У Волешка… взели: мацу луку, овса полмацы (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/І, 284); **лук червленный**, **червленый лукъ** — (Allium erubescens) червоніюча цибуля: Łuk czerwlennyi: cebula (Жовква, 1641 *Dict*. 67); сере, чє(р)влєны(й) лу(к), цєбуля (1642 *ЛС* 117);

(Allium porrum) порей: porru(m), лукъ (1642 *ЛС* 322); **лукъ крївой —** порей: Поpov(м) по ла(т)ински… а по рѹ(с) лѹкъ крївои (XVI ст. *Травн.* 437 зв.);

(Hemerocallis L.) лілійник: гаръмєрокалє(с) по ла(т)… а по рѹ(с)ки тѣ словєса то(л)кѹю(т)сѧ лукъ // которои в мори ростє(т) (XVI ст. *Травн.* 249–249 зв.).

2. Часник: Łuk: czosnek (Жовква, 1641 *Dict.* 67).

ЛУНА *ж.* **1**. (*небесне тіло*) місяць: сл҃нцє помєркнє(т). лоуна погибнє(т) (1489 *Чет.* 280 зв.); А сл҃нцє и лѹнѹ ꙗко писа́нїє свѣтчитъ вˢ чєтвє́ртый дн҃ь по поровна́нью бг҃ъ сътворі́лъ (Острог, 1588 *Сур.* 2); бы(л) то(т) которїй оучини(л) лжноу або м(с)ць то є(ст) іс҃ хс҃ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 151); всѣ рѣчи сътворивъ види́мого сєго свѣта… //… сл҃нцє, лѹноу́, ѕвѣзды, оувє́съ свѣтъ види́маго ми́ра (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9–9 зв.); М(с҃)ць або лѹна свѣтло(ст) но́щнаѧ, нѣ́гды нє тє(р)пи(т) нєдоста(т)коу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 242 зв.); Лѹна́… албѡ мѣ́сѧць, гды сѧ ꙗ́сностю выполнѧ́єтˢ, про́мєнѣ своѣ зˢ сє́бє выпѹска́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144); Вы съ мно́ю нн҃ѣ го́рко рыда́йтє; Нб҃(с)ныи свѣти́ла, сл҃нцє и Лѹна́, и мнѡгѡчислє́ннїи звѣз(д)и; ꙗкѡ свѣ(то)да́вєцъ вашъ, смє́ртною тмо́ю покри́сѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 93); **полная луна** — повний місяць: Про́то а́жъ пє́рвѣй събра(л) ча́сы, всєи о́нои Нєдѣ́лѣ, кото́раѧ вˢ пє́рвоє створє(н)є свѣта, и равни́ны и по́лнѹю лѹнѹ…

вда́лъ са́мъ сєбє́ на страда́нїє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 70).

2. (*проміжок часу, протягом якого це небесне тіло обертається навколо Землі*) місяць: събира́єтъ всѣ наро́ки єжє сѧ имєнꙋютъ пор(д)ки пе́рва(г) врѣмєни, ꙗко было́ спочат́ку вѣка́ сътво́рєно равнины́ вѣсньныє, ꙗко почáто(к) ро́кꙋ. чєтырна́дєсѧтый лꙋны́ по равнина́хъ ꙗко пе́рвый мс҃ць (Острог, 1588 *Сур.* 5 зв.); То естъ, абы не преходилъ часъ замѣроный отъ дня четырнадцатого луны до 21 дня луны тогожь мѣсяца первого, а не далѣй (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 142).

3. (*геральдичний знак*) місяць: Тꙋтъ єстъ Лꙋна: тꙋ Кр(с)ты: тꙋ Ма́рсова спра́ва: Ѡ зна́чна Саврома́тѡмъ зъ Вышнєвє́цкихъ сла́ва (Київ, 1632 *МІКСВ* 270); Ѡто въ то́мъ Гєрбѣ сло(н)цє нє тєпе́ръ зъ Лꙋно́ю, свѣти(т) Ꙗ҆снє Вєлмо́жны(м) Мѡгиламъ въ поко́ю (Київ, 1633 *Євфон.* 307); *Образно:* И ты Лꙋно крва́вого ѡдѣньѧ позбы́вши. В(ъ) срєбросли́чнꙋю ша́тꙋ сли́чнє сѧ оупстри́вши. Роспꙋща́й свѣтлость, нєха́й те́мно(ст) оустꙋпꙋє(т) (Львів, 1631 *Волк.* 25).

4. *Перен.* Сяйво, світло. *У порівн.:* было ст҃оє лицє єго. ка(к) бы лоуна солнєчнаꙗ (1489 *Чет.* 105).

◊ **кругъ лунѣ** — місячний цикл, що складається із 19 років Юліанського літочислення: в рꙋ(ц) лѣ(т) ѕ҃ крꙋ(г) сл҃нцꙋ ѕ҃і крꙋ(г) лꙋнѣ г҃і ѡ(с)нованїє к҃ѕ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1058, 1); крꙋ(г) сл(н)цꙋ ѕ҃і крꙋ(г) лꙋ(н) г҃і ѡ(с)нова(н) к҃ѕ ро(к) аф҃чв рєє(ст)ръ ѡ па(в)лѣ Мꙋралї (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

ЛУНЕНЇЄ *с.* Лунатизм: и того дѣлѧ мовить жє нахо(ди)ть лꙋнєнїє або нємочи таковыи. алє нє є(ст) хр҃(с)тїанє ты(м) спосъбомъ а рѣчоу таковоую и(ж) нѣчого нє прихо(ди)ть тыє нємочи є(д)но з наоучєнїа бѣсовскаго. которымисѧ ѡ(н) накладає(т) мысли на ср(д)ца чл҃чїє (XVI ст. *УЄ* № 31, 152).

ЛУНИЦА *ж.* Яма, заглибина: lunula, луница (1642 *ЛС* 258).

ЛУННЫЙ, **ЛУННИЙ** *прикм.* **1**. (*який стосується Місяця*) місяцевий, місячний: lunaris, лун(н)и(й) (1642 *ЛС* 258); **лунный огнь** *див.* **ОГНЬ**.

2. (*який стосується місяця як проміжку часу*) місячний: В суботꙋ маю(т) поновлꙗ(ти) всѣхъ рѣчи(и), которы(х) сѧ ꙋчили прє(з) тыжьдє(н). и ꙋчитисѧ маю(т) пасха́ли(и), и лу́ннаго тєчє́нїѧ, и ли(ч)бы, и рахова(н)ꙗ, или мꙋси́къ цр҃ковного пѣнїѧ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); Жыдове, водлугъ законного преданія пилне стерегутъ того мѣсяца первого, справуючысе водлуг бѣгу лунного небесного, а не водлугъ личбы дней (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 144); Свꙗты́хъ причинъ Ст҃ыи и Бг҃оно́сныи ѡ(т҃)цы т҃ӥ на пе́рвомъ всєлє́нско(м) собо́ри дх҃о(м) ст҃ы(м) въ никє́и собра́нных, оуста́вили пасха́лїю и лꙋнноє тєчє́нїє, блюдꙋщє ѡпа́сно кано́на Ап҃(с)тлскаго рєчє́ннаго (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 27).

ЛУНОСВѢТЛЫЙ *прикм.* Осяйний: Лꙋносвѣтлы(м) Клєйнѡ́та(м) Корибꙋтѡвъ сла́вныхъ, Вѣрнє слꙋжи(т) фортꙋна: а слꙋжитъ зъ лѣтъ да́вныхъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 270).

ЛУНСКИЙ, **ЛУНЬСКИЙ**, **ЛЮНСКИЙ** *прикм.* **1**. (*який вироблявся у Лондоні*) лондонський. ◊ **сукно (сукъно) лунскоє (луньскоє, люнскоє)** *див.* **СУКНО**.

ЛУНУЮЩИЙСѦ *дієприкм. у ролі ім.* Лунатик; епілептик: и того дѣлѧ чини(т) нє-

приѧтє(л) дш҃євныи, або хоулєнныи бы(л) то(т) которїи оучини(л) лжноу або м(с҃)ць то є(ст) і҃с х҃с. и того дѣлѧ прє(л)щає(т)сѧ ѡц҃ь ѡного лжноующаго сѧ. а мовить и(ж) сн҃ь мой тръпить на новый м(с҃)ць а того нє зна(л) до сєбє и(ж) нѣма(л) нѣчого вѣри оу собѣ. к(д)ы пришо(л) до оучєнико(в) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 151).

Див. ще **ЛУНѦЩИЙ**.

ЛУНЬСКИЙ *див.* **ЛУНСКИЙ**.

ЛУНѦЩИЙ *дієприкм. у ролі ім.* Те саме, що **лунующийсѧ**: прото избавитє(л) нашь… лоунѧщи(х) жє сѧ называє(т) ты(х) которїи сꙋть заражєныи ѡ(т) дх҃а нєч(с)того то є(ст) бѣсноватыи которы(х) нападає(т) дїаво(л) а того дѣлѧ чини(т) нєпрїѧтє(л) дш҃євныи (XVIст. *УЄ* № 31, 105).

ЛУП *див.* **ЛУПЪ**.

ЛУПАНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Трощений, руйнований: є(ст) та́кожъ го́ра ге́кла, з которы(х) палає(т) ꙗко с пєкла́. Вы́мѣтꙋє́ и(з) сєбє́ каме́нїє, лꙋпано́й ска́лы поспо́лꙋ съ огнє́мъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 29).

ЛУПАТИ *дієсл. недок.* **1**. (що) (*відколювати шматки чого-небудь*) лупа́ти, колупати: лю(дє) по́то(м)… ходили́ до того ѡкрꙋтꙋ. а лꙋпа́ли смо́лоу́ з нєго́, кото́рою бы(л) ѡкрꙋ(т) поклии(л)и звє́рхоу, внꙋтръ на па́мѧ(т)кꙋ пото́пꙋ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 6 зв.).

2. (що) (*розбиваючи, ламати що-небудь*) лупа́ти: въ попсованю шкатулы, где ее лупали, шацую себе шкоды на полтретя золотыхъ польскихъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 109); А козаки за ляхами пошли и мѣста… поплюндровали, ляховъ и жидовъ стинали, коморы и скрынѣ лупали (1636–1650 *ХЛ* 79); людей невинных позабияли… быдло все рогатое и нерогатое… забравъши… также и инъшых веле речей рухомых в коморах, одбиячы и лупаючы скрыни и бодни… шкод немало, на килка тисечей золотых полских, начынившы… стамтол прочъ одехали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 351).

◊ **очи лу́пати** *див.* **ОКО**.

ЛУПЕЖСТВО, **ЛУПЕЗСТВО**, **ЛУПЕЗТВО**, **ЛУПѢЗСТВО**, **ЛУПѢЗТВО** *с.* Грабіжництво, розбійництво: нн҃ѣ вы законⷰници што жь є(ст) зⷰвноутрь конвє, або мисы чиститє. а вⷰноутⷰрьнєє вашє полⷰно є(ст) грабєжовь, або лоупѣзⷰства, и нєсⷰправєдливосⷰти (1556–1561 *ПЄ* 270 зв.); вєликии шкоды и лꙋпєзства имъ чинитє, а тым границы панствъ нашихъ ѡт нєприѧтєлѧ в нєбєзпєчєнство приводитє (Варшава, 1568 *AS* VII, 304); а тєпєрь, за рокъ сємдєсѧтъ шостый, заплатити… повинна… и подъданымъ моимъ Єє Милость, пани дѧдинаѧ, постєрєгати маєтъ, абы бєзъ ꙋтискꙋ и лꙋпєжства врѧднички заховалисѧ (1577 *AS* VI, 83); нє мо́жє(т) жадє(н) посполꙋ слоужиты б҃ꙋ има // до роско́ши свѣта сєго. до ла́ко(м)ства, до лоупѣзтва. до надꙋ́той мисли твоєй (XVI ст. *УЄ* № 29519, 88 зв.–89); лю́дє рꙋка́ми ра́ны задаю́тъ, забива́ютъ, крадє́жѣ и лупѣзства пополнѧ́ютъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910); менованые неприятеле, въ краи тутошъные воеводства Волынъского въкрочивъшы, наезды срокгие и лупезтва крвавые станом шляхецъким чинечи… въсю маетност субъстанцию убогую шляхецкую инъ предам пустивъшы (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 108).

ЛУПЕЖЦА, **ЛУПЕЖЪЦА**, **ЛУПЕЗЦА**, **ЛУПѢЖЦА** *ч.* **1**. Грабіжник, розбійник:

разъбойникъ и лупежца, тотъ Станиславъ зъ росказанья вашей милости есть пойманъ и тогдыжъ осаженъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 163); И зо въсими тыми своими, собе во въсемъ подобными лупезцы, збойцы, умысливши сплюдроватъ всю маетность мою, шолъ до Анъдриева местечка моего (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 158); лупѣжца зъ облупленымъ гражданину (по Богословцехъ) на странѣ далекой служитъ очекиваютъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 268); Хи́щникъ: Драпѣ(ж)ца, лȣпѣ́жца, разбо́йникъ (1627 *ЛБ* 143); Лупѣжˢцами назва́ти мо́жємˢ богачо́въ, кото́рыє ѡ(т) ты́хъ што́ заплати́ти нє могȣтъ, ре́чъ позыча́ную та́жˢко вытага́ють: сȣкни напри́кладъ (Львів, 1645 *О тайн.* 111); Федоръ… // до дому своего… добытокъ… запроважалъ и, кому хотелъ, даровалъ, а другие продавалъ, презъ што в вины, в праву посполитомъ на кгвалтовники, лупежце и наездце домовъ шляхецких описаные, попалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72–73).

2. *Перен.* Руйнівник; нищитель: Бо еслиже сами сутъ неприятельми Сына Божего и лупежъцами ѳалы маестату Его Бозъкого, певны и овощы тые не сутъ приятъны Богу, и все будованъе ихъ яко на песъку, а не на моцъной опоце (Вільна, 1599 *Ант.* 607).

ЛУПЕЖЬ *ж.* Те саме, що **лупъ** у 2 знач.: за́сь бєрє(т) чл҃вкъ ме́чь сво́й и и́дє на́ доро́гȣ, жє бы чини́лъ крадє(ж) и мȣжєбо́йства… и ви́ди(т) льва… а начини́вши краде́жи… и лȣпе́жи, ми́лой сво́єй приноса́(т) (XVII ст. *Хрон.* 367 зв.).

ЛУПЕЗСТВО *див.* **ЛУПЕЖСТВО**.

ЛУПЕЗТВО *див.* **ЛУПЕЖСТВО**.

ЛУПЕЗЦА *див.* **ЛУПЕЖЦА**.

ЛУПИНА *ж.* **1**. Лушпайка, лушпина: bucea, лупина бубовая, вну(т)рняя (1642 *ЛС* 105); rap[a]cia, orum, лупини рѣпнии (Там же, 344).

2. *Перен.* (*те, що прикриває суть, справжній зміст чого-небудь*) оболонка: алє хота́ бы до́брє доскона́лаа пє(в)ность того позво́лє(н)а была, тогды што на то́мъ; мє́нˢшаа то, цєрємо́нѣє проти́въ само́мȣ кгрȣнтови вѣры, нє прошȣ того о лȣпину, хто ми ꙗде́рко бєре́тъ, а подо́бно дла одєржа́нья ꙗде́рка, ме́ншє бым са ємоу з(ъ) лȣпиною дорожи́лъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 43 зв.).

3. Вл. н., *ч.*: Фє(с)ко лȣпина (1649 *РЗВ* 65); Антонъ Лȣпина (Там же, 374).

ЛУПИТИ *дієсл. недок.* **1**. (кого, що) Грабувати: Ян и… Олехно отправили наперед себе двохъ служебников своих… и росказали имъ, абы кого колвекъ нашедши… на полях наших Реванецких, били и лупили (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 424); Наветъ слышу, иж никоторые шаты… ножами на штуки резали, брали, хватали, лупили (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 226); церкви Божіе вывернуть, образы палить… кляшторы и монастыри лупить (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 164–165); потом зъ земли // Турецкое вернувшысе… маетности шляхецкие по розных местцах наездчаючы лупилъ и плондровалъ (Варшава, 1597 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 27–28); што(ж) ѡ то(м) ми́сла(т) ѡ(т)щєпє(н)цѣ а́лбо тї́и котрыи цр҃кви ст҃ии лупꙗ(т) (XVI ст. *УЄ* №29519, 57); принъципалове… зобравъши до себе людей люзъныхъ… которые… наежъджаючи кгвалтовъне на маетности… людей розного стану по дорогахъ розбиваючи, оныхъ забияючи, моръдуючи… маетъности лупечи,

быдъла, кони // беручи до домовъ своихъ отъпровожали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 239–240); **скуру лупити** *див.* **СКУРА**;

(*брати непомірно велику плату*) лупити: А папежъ противно пасетъ мечемъ и огнемъ, и к тому за наемъ лупячи, люди благословяетъ на мужобойство и чужоложъство (1582 *Посл. до лат.* 1140);

перен. (кого з чого) (*позбавляти чого-небудь*) забирати (що у кого): Изали то не вѣрные слуги и посланцы антихристовы суть… которые Христа Пана лупятъ зъ бо́жества его и зъ оное фалы (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 162); Ꙗ҆къ бовѣмъ Дх҃ъ надхну́ти ма́є(т) ты́хъ кото́рыи Бг҃а Ѿц҃а лꙋпатъ изъ вла́сности ды́ханѧ, ꙗ҆коса на ѡста́тку пока́жєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 191); Всѣхъ вшєлꙗ́ко зводи́ти нє прєстава́єтъ Сла́вꙋ з мєрлыхъ скрада́єтъ, живы́хъ з нєи лꙋпитъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 24).

2. (кого з чого) (*знімати шкіру*) лупити: нахи(м) з рабєє(м) други(м) жидо(м) вночи тоє дєтѧ зарєзали… а по зарєза(н)ю лупили и сє(р)цє вынѧ(в)ши лиза(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59).

3. (що з чого) (*припиняти існування*) нищити: робачо(к) ꙗкі́й з зємлѣ выхо́дѧчи зєлє́ноє тоє дє́рєво по(д)єда́є(т) и ко́рє(н) зопсова́вши лоу́пи(т) єго зо всєй зєлє́ности (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244).

ЛУПЪ, **ЛУП** *ч.* **1**. Грабіж, грабунок, розбій: И вже… после того разбою и лупу… брата моего Семена… зъ господы взяти казалъ (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 1/І, 16); въ месте Луцкомъ кгвалты, нахоженье на господы, на домы месткие и побранье маетностей лупы чинили (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 120); потым кгды их много набегло, теды нас киями обложивши,… мордовали… и луп немалый учинили (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VІ, 410); въ року томъ же… ночнымъ обычаемъ до тое жъ маетности Коловертъ, для злодейства и лупу, нашедши… дванадцатъ подданыхъ (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/І, 444); и ты(х) кото́рыисмо дрє́вомъ прєслꙋша́нїѧ, ꙗ҆́кѡ нѣѧкимъ ѡрꙋ́жїємъ з҄ Ра́ю, съвѣтомъ пєкє́лногѡ ѡ҆́ногѡ ѡ҆́лбрима въ вѣчнꙋю єгѡ́ нєво́лю и лꙋпъ, вы́гнаны, и до вѣчного вазє́н҄ѧ запꙋжєны были (Київ, 1632 *МІКСВ* 274).

2. (*те, що награбоване*) здобич: Естлибы розбойники, або злодѣе чіи люде, были пойманы а передъ право приведены а поволали наместника своего, ижъ онъ съ ними розбивалъ, або ихъ переховывалъ, а онымъ ся лупъ дѣлили, и напотомъ бы померли (Луцьк, 1566 *РЕА* ІІ, 166); по (з)бꙋрєнъю и (с)палєнъю мє(с)та и замъкꙋ нємало людє(и)… ѡкрꙋтънє а нєлюто(с)тивє повєзавъши зо всими лꙋпами з собою… побравъши до домовъ своихъ ѡ(т)провадили (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 55); Потом зась тые хлопы… кинувшысе до лупу, мишокъ едвабный з кишени, в которомъ были пятъсот червоных, кгдыж се южъ боял, для другого найстя, въ господе при колясе такъ великое сумы одходити, але з собою взял, пояс едвабъный, шапъку соболюю, шабълю одну протестуючого, другую выростка его завзяли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/ІV, 537); *Образно:* По зви́тѧ(ж)ствѣ шата́на про́стыє ѡныє лоу́пы або ко́ристи на горѣ ѳаво(р)стєй ѡклада́ючого… в сла́воу на ѡста́токъ… приѡблєчєнъного (поч. XVII ст. *Проп.р.* 261 зв.);

(*воєнна здобич*) трофеї: атєнскы(и) гєтманъ… жолнѣровъ жа́дными иншими по-

бу(д)ками, и напомнѣнами, то(л)ко само́ю надѣєю лоу́поу, и ска(р)бовъ, кото́рыє мѣли звита́живши нєпріатєла бра́ти, звы́клъ бы(л) до поты́чкы спаналой ср(д)ца додава́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 260 зв.); всю́ кори́сть во́йскꙋ подѣли́шъ и пожива́ть бꙋ́дєшъ з лꙋпꙋ нєпрїа́тєль твои́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 155); тотъ неприятель тоежъ воеводство Волынское, забияючи, мордуючи, лупы беручи, девастовалъ, и под самое место столечное воеводства Волынского… прошол (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

Див. ще **ЛУПЕЖЪ**.

ЛУПѢЖЦА *див.* **ЛУПЕЖЦА**.

ЛУПѢЗСТВО *див.* **ЛУПЕЖСТВО**.

ЛУПѢЗТВО *див.* **ЛУПЕЖСТВО**.

ЛУСКА *ж.* **1**. (*зовнішній покрив риб*) луска: рыбоу тако(ж) дєкотораа лоускоу имає(т) асти єа (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 99 зв.); Чєшꙋа: Лꙋска́ ры́ба (1627 *ЛБ* 157); Вса́коє што ма́є(т) пе́рьє и лꙋскꙋ є́сть бꙋдєтє. а што ко́лвєкъ пе́рьа и лꙋски́ нє ма́є(т), ты́и сꙋть обрыдли́ви (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

2. (*зовнішній покрив плазунів*) шкіра: И ꙗ́къ оужъ тѣсным ꙗки́м мѣсцєм пєрєсмыка́ючиса, здира́єт з сєбє старꙋю лꙋскꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340).

3. (*тверде покриття яйця, плоду тощо*) шкаралупа: "злого птаха… злое есть яйце", не кождый еднакъ его знаетъ изъ луски, але ажъ зъ того што подъ лускою (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1054); И жада́лъ… накорми́ти че́рєво своє рожка́ми… // Ро́жкѡмъ ѡвы́мъ соло́дким, кото́рыѣ маютъ в собѣ и солодкость и при́крꙋю по ве́рхꙋ лꙋску (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 27–28).

4. *Перен.* Полуда. *У порівн.:* тогды(ж) ѡ(т)пало ѡ(т) ѡ(ч)ю єго ꙗ(к) лу(с)ка и про(з)рє(л) (II пол. XVI ст. *КА* 47); И скоро былъ …погруженъ, на тыхъмѣстъ зъ очій его якобы луска на землю спала, и видѣлъ ясно (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 976).

5. Вл. н., *ч.*: Огородники: Васко Волосъ огородникъ… пастухъ Лукянъ… Сенко Павлюкъ, Луска, — повинность тыхъ огородниковъ въ каждый тиждень по два дни роботы (Володимир, 1585 *АрхЮЗР* 6/I, 149).

ЛУТЧЕ *див.* **ЛУЧШЕ**.

ЛУТЧЕЙ *див.* **ЛУЧШИЙ**.

ЛУТЧИЙ *див.* **ЛУЧШИЙ**.

ЛУТШЕ *див.* **ЛУЧШЕ**.

ЛУТЪ *див.* **ЛОТЪ**.

ЛУЦИПЕРЪ, **ЛУЦИФЕРЪ**, **ЛЮЦИПЕРЪ**, **ЛЮЦИФЕРЪ** *ч.* Луципер, Люципер: то(т) гєтма́нъ си(л) нб(с)ны(х) нє то(л)ко є(ст) з прѣшого прѣшой ієра́рхии хо́рꙋ, а́лє за́ всѣ(х) а́гглѡ(в), которыє по оупа(д)коу лоуцифе́ра з єгѡ слоуга́ми зоста́ли в нбѣ наипрѣшїй (поч. XVII ст. *Проп.р.* 286 зв.); Кды тєды лоуципє(р) голова по́лковъ проти́вны(х) на(д) всѣми а́ггла́ми… бы(л) ста(р)ши(и) (Там же, 287); В раю́ єщє́ гнѣвъ зача́тый з Люци́пєро(м) чловѣ́ка И пре́з нє́го на весь влꙗ́ты Ро́жай лю́дскїй ѡ(т) вѣка (Київ, 1630 *Имнол.* 4); Люци́фєръ з свои́ми єдиномы́слными з вла́снои во́лѣ сво́єи ста́лса злы́мъ и кла́мцєю, вѐдлꙋгъ наꙋки хр(с)то́вои (Львів, 1646 *Зобр.* 9); Люципєрꙋ, старосто, мой добрий дрꙋжє, Прошꙋ тꙗ, коло господарства моєго пилнꙋй дꙋжє! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18).

ЛУЦИФЕРЪ *див.* **ЛУЦИПЕРЪ**.

ЛУЦШЕ *див.* **ЛУЧШЕ**.

ЛУЧА *ж.* Те саме, що **лучъ**: ꙗко солнцє сиꙗєшь своими чюдєсы. ꙗко лоуча просвєщаєшь всєго мира (1489 *Чет.* 197); да́ нє постыдитъ ли сѧ и тєбѣ́ Хс҃, кгды пріидєтъ съ сла́вою сво́єю, и… оука́жєтъсѧ свѣтло, свѣтлѣи само́и лꙋчи слн҃чнои (Київ, бл. 1619 *О обр.* 63); radi(us), луча, пру(т), спица (1642 *ЛС* 344); *Образно:* ильꙗ златозарнаꙗ лоуча (1489 *Чет.* 236 зв.).

ЛУЧАНЕ *мн.* (*мешканці Луцька і прилеглих територій*) лучани: на(д) рѣкою во(л)га. дꙋлѣ́ба. ѡ(т) которого дꙋлєбїанє. на(д) рѣкою бꙁ҃го(м). днє(с) ихъ зо́вꙋтъ лꙋча́нє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 45).

ЛУЧЕ *див.* **ЛУЧШЕ**.

ЛУЧЕЗАРНИЙ *прикм.* Променистий, сяйний: radiat(us), лучєзарни(й), спича(с)ти(й) (1642 *ЛС* 344).

ЛУЧИНА *ж.* **1**. Лучина, тріска: а на дєсѧтомъ мѣстцꙋ видєли єсмо громадꙋ клєпковъ нє малꙋю складєнꙋю до которое громады знати лꙋчина с огнємъ была по(д)ложона нижли громада нє згорєла подобно де(и) єє до(ж)чъ загаси(л) (1577 *ЖКК* I, 87); а ꙗ(ш)ко власовичъ самъ соломꙋ и лꙋчинꙋ зготовивши намъ да(л) а мысмы ѡгонь выкрєсавши в ла(з)ни нєбожъчика пн҃а барано(в)ского въ клєти спалили (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 294); Кды́ ѡго́нь ꙗ́кїй вєли́кїй мает сѧ запали́ти, трѣсочкы́ напрє(д) и лоучи́на и дєрєвца малы́є порива́ютъ поломєнь ѡгни́стыи, а поты(м) пома́лоу ѡ(н) приходи(т) къ бо́лши(м) дрива(м) або полѣна(м) и чи́ни(т) ѡго́нь вєли́кїй (поч. XVII ст. *Проп.р.* 51).

2. *зб.* Поліна, дрова: Мыто дєрєваноє што на то(р)гꙋ бєрꙋть ѡтъ сꙋдовъ дєрєваныхъ ѡтъ лꙋчины ѡтъ санє(и) ѡтъ колєсъ… и ѡтъ ꙗринъ ѡгородныхъ (1552 *ОВол.З.* 199); наєха(л) є(с)ми… по(д)да(н)ы(х) би(с)ку(п)ства… которыє дє(и) нє маю(чи) з на(ми) границы ани сусє(д)ства никоторо(г) свово(л)нє бє(з) воли и вєдомости нашоє въєха(в)ши в бо(р) со(с)ну поруба(ли) и на лучину покружа(ли) и ѡго(н) собє нєдалєко тоє со(с)ны длѧ но(ч)лєгу наклали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19).

ЛУЧИТИ *дієсл. недок.* (що) Лучити, об'єднувати: также прикладомъ иньшихъ великихъ цесарей, королей, монаръховъ потужъныхъ, которые колкокроть тыхъ костеловъ одность, зъ собою розорваную, завжды, зъ великою пилностью и старанъемъ, оные згоды до клюбу лучили и приводили (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 501).

ЛУЧИТИСЯ, **ЛУЧИТИСѦ** *дієсл. недок.* **1**. Єднатися, об'єднуватися: Познайте розумно па́стыри и волки и не лучитеся в невѣрныя полки (к. XVI ст. *Укр.п.* 75).

2. (*перебувати у кровній спорідненості*) поєднуватися: Прычи́на того́ є́стъ, а́бовѣмъ ѡсо́бы нє лꙋча́тˢсѧ зˢ собою то(л)ко вˢзгла́до(м) пнѧ, ѡ(т) кото́рого походѧ(т), и длѧ того нє могꙋтˢ бли́жєй, а́лбо да́лє(и) ѡ(т) сєбє бы(т), то(л)ко ꙗ(к) далє́ко а(л)бо бли(з)ко ѡ(т) пнꙗ сꙋть, и нє мо́гꙋтъ быти бли(з)шыми мєжы собою нижєли́ ѡ(т) пнѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

3. (*вступати з ким-небудь у любовні стосунки*) зв'язуватися: а то тые суть, которые ся зъ мужатками лучать, албо сами, жоны маючи, з ынъшими ся кладутъ, и што такъ мужъ-

чизна, яко и белая голова, однаково маютъ быти караны (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475).

◊ **лучитися одъ** (чого) — не приєднуватися (до чого): а чему же быхмо ся мѣли лучити одъ нового календару (бл. 1626 *Кир.Н.* 16).

ЛУЧИТИСѦ *див.* **ЛУЧИТИСЯ**.

ЛУЧНИЙ *прикм.* Приготований із морської цибулі: scillitic(us), scillin(us), цєбу(л)ни(й), лу(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 364).

ЛУЧНИКЪ, **ЛУЧЪНИКЪ**, **ЛУЧЬНИКЪ** *ч.* **1**. (*майстер, що виготовляє луки*) лучник: и ка(к) и(х) права маи(д)борьскоє нєсєть кра(в)ци ку(ш)нєри швєци постригани золотари стрє(л)ники ви(н)ники лу(ч)ники ковали прѧдовники мыто ры(б)ноє повє(ч)щины гро(ш)варовы и мыто солѧноє а с ты(х) вси(х) рємєсникѡ(в)… г(с)дрь на(ш) на замо(к) свои вынѧ(л) по два рємєсники мѣ(ти) к за(м)кꙋ (Київ, 1518 або 1533 *Арх.Р.* фотокоп. 29); Рємєсники вмєстє дають… ѡ божъємъ нарожєньи колѧ(д)ки по в҃ грошє(и) а къ томꙋ лучъники по лꙋкꙋ добро(мꙋ) (1552 *ОКЗ* 39).

2. Вл.н.: по (з)бꙋрєнъю и (с)палєнъю мє(с)та и замъкꙋ нємало людє(и)… нєлюто(с)тивє повєзавъши зо всими лꙋпами з собою… побравъши до домовъ свои(х) ѡ(т)провадили а то єстъ мєновитє ѡ(д)ного Гарасима тимъковича а фєдєꙗ Ковалєнъка… Дмитъра лꙋчьника (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 41); панъ Самуель Радоловичъ… противъко славетънымъ… Кгънатови Булижце… Иванови Лучъникови… подъ часъ козачынъны заровъно с козаками кграсъсуючымъ… // именами и назвисками деклировати оферовалъсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 424–425).

ЛУЧОКЪ[1] *ч.* Орієнтир дугоподібної форми: Абє(л) всє тоє имє(н)є моє… мнє само(и)… налєжачоє… нє зоставуючи… ничого на сєбє… з трєми бо(рт)ными по(д) трєма знамєны… на которы(х) знамєна: ѡ(д)но — хрє(ст) з ѡ(т)косомъ, другоє знамя — лучо(к), з зємли знама(!) голова, рєкомоє Нови(ч)є, з судєрєвъ,… з млыно(м) на ставу… и зъ єго вымєлко(м)… и зо всякими уходы… до того имє(н)я належачи(ми) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 146).

ЛУЧОКЪ[2] *ч.* (Allium scorodoprasum L.) цибуля часникова, дикий часник: Людъ… мо́вилъ: хто(ж) на(м) да́стъ мѧ́са до́ ꙗдє́ньѧ: вспомина́ємо на ри́бы кото́рыхъ єсмо́ єда́ли во Єгѵ́птѣ да́рмо. Прихо́дѧтъ на па́мѧть огоркі́, и ды́ни, и лꙋчкі́, и цыбꙋ́ли, и чо́сики (!) (серед. XVII ст. *Хрон.* 133); scorod[o]prasson, чо(с)никъ, лучокъ (1642 *ЛС* 364).

ЛУЧШЕ, **ЛУТЧЕ**, **ЛУТШЕ**, **ЛУЦШЕ**, **ЛУЧЕ**, **ЛУЧШЕЙ** *присл. в. ст.* **1**. Ліпше, краще: лоучє бы ми братє мои с тобою вомєрєти. ни(жє)ли оуєдинєноу (1489 *Чет.* 244 зв.); Бѣда и горе чоловѣку тому! Лучше бы ему не родити, нижли того допустити (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); Лучше ж иты в дом пла́ча, а не в дом веселя, идѣже хули́мо господнеє имя (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); Lucze: Lucsze — lepiey (Жовква, 1641 *Dict.* 67); Лутшє тєбѣ з о(д)нимъ ѡ́комъ, и з о(д)ною рукою, внїити до живота́ вѣчногѡ… а нѣжли зє (д)вѣма ѡчи́ма и рꙋка́ма (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.).

2. Досконаліше, краще: Большє о сємъ нєдооумѣю нижє дръза́ю писа́ти, И нибо о сємъ мно́жає могꙋтъ и лꙋчшє сказа́ти (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.).

3. Охочіше: бог всемогущий… лутче крестит в словенском языку… и лутчей пожиток имѣл и имѣет словенскаго языка в славосло-

вии неподозренном, и во спасению душ людских… а нежели от латинскаго языка (1608–1609 *Виш.Зач.* 217–218).

4. *У ролі присудк. сл.* Ліпше, краще: И колико лучшей тебѣ притуплѣнейшу быти и инех приобрѣтати, нежели пребывати на высотѣ гор и презирати погибающую братию (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 242).

5. *У ролі част.* (обмежувально-видільна) ліпше: лоу́чє бо́ єди́нъ слоужа́ Бж҃єствє́ннꙋю // Слоужбꙋ, нє́жєли тисѧща бєзакѡ́нникъ (Львів, 1614 *Вил.соб.* 12–13).

ЛУЧШЕЙ *див.* **ЛУЧШЕ**.

ЛУЧШИ *див.* **ЛУЧШИЙ**.

ЛУЧШИЙ, **ЛУТЧЕЙ**, **ЛУТЧИЙ**, **ЛУЧШИ**, **ЛУЧЬШИЙ** *прикм. в.ст.* **1**. Досконаліший, кращий: сїю́… кни́гꙋ… к лꙋчшємꙋ пооучє́нїю… да́ли (Заблудів, 1568 *УЄ* №552, 1 зв.); potior, лучши(й) (1642 *ЛС* 323); **лучьший от всѣх, от всѣх лутчий** — бездоганний: хто бы их за достойнѣйших, заслуженѣйших и лучьших от всѣх у бога и пред богом и пред всѣми народы вѣрных не розумѣл и не предпочитал (1608–1609 *Виш.Зач.* 226); ты… себѣ и своего послушенства костела латынского людей за мудрых, // розумных и от всѣх лутчих быти славиш, вдаеш и чтиш (Там же, 221–222).

2. (*більш ефективний*) кращий: то(т) мѡ(х) лучши всѣ(х) єсть ижє ростє(т) на бл҃говонны(х) дрєвѣ(х) (XVI ст. *Травн.* 473).

3. Більший, кращий: бог всемогущий… лутче крестит в словенском языку… и лутчей пожиток имѣл и имѣет словенскаго языка в славословии неподозренном, и во спасению душ людских… а нежели от латинскаго языка (1608–1609 *Виш.Зач.* 217–218).

4. Певніший, переконливіший, кращий: А для лучшой твердости и вери сего листу… упросилисмо о приложення печати товариское чегеринское пана Хведора (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16–17).

5. *У ролі ім.* Ліпший, -ого, кращий, -ого: Єгда́ бо на зємли́ бєза́ко́нїє ѡ(т) цє́рквє сꙋдо́мъ ѡ(т)сѣчє́тсѧ, тогда́ лꙋчшємꙋ нє́бо и аг҃гли и бо́гъ са́мъ съвокꙋпитсѧ (Львів, 1591 *Просф.* 71); Егда ѡ(т)лучи(т)сѧ го(р)шεε то(г)да лу(ч)шεму съвокупи(т)сѧ нб҃о любвε ра(ди) заповѣдε(и) бжии(х) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); хотѣлъ, абы над тєбє нє бꙋло, розꙋмѣлъ єси сєбє на(д) доброго лꙋчшимъ, на(д) мꙋ(д)рого мꙋ(д)рѣйшимъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270).

ЛУЧЪ, **ЛУЧЬ** *ч.* (*світлова смуга, що виходить із якого-небудь джерела світла*) промінь: и ка(к) понєсєть мрꙑ҇ѩ ѡгнь бж(с)тва твоєго. прє(с)толъ твои ѡпалѧєть лоучами. и ѡсиꙗєть (1489 *Чет.* 160 зв.); И вѣтры тог(д) а бл҃гопрохла́дны лꙋча́ми просїава́єми, И вса́ко пти́чє ста́до по(д) нб҃сє(м) по́є(т) сла(д)кими пѣнїами (Львів, 1591 *Просф.* 70); звѣздина… трава… та трава ростєтъ… на твєрды(х) мѣстє(х); та трава ночи ѡ(т) сєбѧ лꙋчь даєтъ подобно звєздѣ (XVI ст. *Травн.* 478).

Див. ще **ЛУЧА**.

ЛУЧЪНИКОВАѦ *ж.* Дружина лучника: хто мѧсо зъ сєла привєзє(ть) до мєста на продажꙋ на во(и)та даю(ть) по плєчъкꙋ ѡтъ кожъдого быдлѧтѧ. Мєщанє лꙋцькиє Матфє(и) сєдєльникъ лꙋчъниковаѧ… стола(р) Косило… а(н)дрє(и)ко кравєцъ (1552 *ОЛЗ* 181а зв.).

ЛУЧЪНИКЪ *див.* **ЛУЧНИКЪ**.

ЛУЧЬ *див.* **ЛУЧЪ**.

ЛУЧЬНИКЪ *див.* **ЛУЧНИКЪ**.

ЛУЧЬШИЙ *див.* **ЛУЧШИЙ**.

ЛУЩА *ж.* Спис: pilum, i, ратищє, луща, иго(т) (1642 *ЛС* 316).

ЛУЩАСТЫЙ *прикм.* (*який нагадує луску*) лускатий: И вы́шолъ мꙋжь мєжи́ о́бѣ во́йска …взвы́шъ на ѕ҃ локо́тъ и пѧ́ди, а при́лбица мѣ́данаѧ на // головѣ́ єгѡ́, а в карацы́нꙋ лꙋща́стꙋю сѧ оубиралъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 218–218 зв.).

ЛУЩЕНОСЕЦЪ *ч.* (*воїн, озброєний списом*) списник: pilat(us), ратищєносєцъ, лущєносєцъ (1642 *ЛС* 316).

ЛУЩИНКА *ж.* Шкаралупка: Плѣска: Лꙋщи́нка з҄ кото́рои жо́лꙋ(д) а́бо орѣх҄ выпадає(т) (1627 *ЛБ* 83).

ЛЩЕНЄ *с.* Лестощі, спокуса, зваблення: Лихоимѣтєлство: Болшємѣ(н)є, мєта(ф): лє́сть… лщєн(є) (1627 *ЛБ* 58).
Див. ще **ЛЩЕНЇЄ**.

ЛЩЕНЇЄ *с.* Те саме, що **лщенє**: лщє́нїє, зрада, зра́ды справова(н)є́ (1596 *ЛЗ* 54); Ты́жє хє҃ бж҃є на́шъ… збა́въ на(с) ѡ(т) тѣхъ л҄щє́нїѧ и ловълє́нїѧ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8 зв.); Избави́ дꙋшꙋ мою́… И ѡ(т) бѣсо́вскогѡ хи́трогѡ лщє́нїѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 22).

ЛЪБНЫЙ *див.* **ЛОБНЫЙ**.

ЛЪЖА *див.* **ЛЖА**.

ЛЪЖЕПИСЕЦЪ *ч.* (*той, хто пише неправду*) фальсифікатор: falsarius, л(ъ)жєписєцъ (1642 *ЛС* 193).

ЛЪЖЕХРИСТЪ *див.* **ЛЖЕХРИСТЪ**.

ЛЪЖИВЫЙ *див.* **ЛЖИВЫЙ**.

ЛЪЖИТИ *див.* **ЛЖИТИ**.

ЛЪЖЪКА *див.* **ЛОЖКА**.

ЛЪЖЬ *див.* **ЛОЖЪ**.

ЛЪКАНЄ, **ЛЫКАНЬЄ** *с.* Ридання: Всє оу мєнє на́идєтє. Бѣда́ жъ на́мъ чи ма́ло Пла́чꙋ про́збы слє́зъ лъка́нѧ… быва́ло (Вільна, 1620 *Лям.К.* 12); Мона́хъ бовѣмъ єдє́нъ, Ісаа́къ и́мєнємъ. Ґды єдного́ ча́сꙋ тѧ́жкимъ тѣла горѣлъ запалє(н)ємъ, бѣгомъ до́ нє́го пришо́лъ. зо всѣ(х) сторо́нъ смꙋткомъ ѡбложо́ны(и), и внꙋтрнюю воинꙋ лыка́ньємъ и слєза́ми ѡ(т)кры́лъ (Київ, 1627 *Тр.* 557).

ЛЪНУТИ *дієсл. недок., перен.* (на чому) (*прагнути чого-небудь*) липнути (до чого): А такъ не зазру я имъ того ихъ порядъку: бо где бы ся еще тая трутизна тымъ медомъ не осолодила, певне бы ото ты убогие мухи на ней не лънули (Вільна, 1599 *Ант.* 609).

ЛЪНЯНЫЙ *див.* **ЛНЯНЫЙ**.

ЛЪСТЕЦЪ *див.* **ЛЬСТЕЦ**.

ЛЫЖЕЧКА *ж.* Євхаристійна ложечка: теды съ келиха сакраментъ Божій и зъ лыжечкою презъ голову оного священника вылетѣло и предъ престоломъ упало на сукно (бл. 1626 *Кир.Н.* 15); кєли(х) стары(и) на(и)бо(л)шы(и) срибрны(и) з҄вну(тр) злоти(с)ты(и)… пати́на и лыжє(ч)ка… и звѣ(з)дє(ч)ка з лѣтєрами (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 6).
Див. ще **ЛОЖИЦА**, **ЛОЖКА**, **ЛЫЖИЦА**, **ЛЫЖКА**.

ЛЫЖИЦА *ж.* Те саме, що **лыжечка**: Кєлих злотый с камєнєм дорогим и патыною и з лыжицою, в том было сотъ золотых (1558,

AS VI, 214); пани Михайловая Свинуская взяла сосуд церковный сребрънный келих, миску, звезду и лыжицу (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 108); При… цєрквахъ єсть сосꙋды: кєлєхъ ѡдинъ срєбрєный позолотистый и лыжица… єсть (1577 *AS* VI, 77); Въ олтарю антимисъ абы былъ благочестивого митрополита, тежъ келихъ, дискосъ, лыжица, и прочее (1631 *АЗР* IV, 526).

Див. ще **ЛОЖИЦА**, **ЛОЖКА**, **ЛЫЖКА**.

ЛЫЖКА, **ЛЫЖЬКА** *ж.* **1**. (*знаряддя для їди*) ложка: А тыхъ часов позычил єсми в кнѧзѧ Или… сто гривєн срєбра доброго, роблєного в мисахъ и в тарєлєхъ, в лыжкахъ и в ковшохъ (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); побралъ… лыжокъ сребреныхъ полтора тузина (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126); а в трєтє(и) скры(н)цє… та́лєру(в) цє́новы(х) два тузины лыжє(к) срєбрны(х) два́ тузины́ (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); лыжо(к) срєбрьны(х) бра(т)ски(х) выкꙋплєно в пана ꙗнєго афє(н)дика что были заставили на бꙋдованє црк҃ви далисмы зло(т) кє҃ а лыжьки ꙋ ска(р)бѣ сꙋть… в҃ га(н)крь дꙋбовы(х) гр(ш) по(л) д҃і (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 65); за лы(ж)ки и коновъкꙋ срѣбнꙋю ѡдобралє(м) золоты(х) двѣстѣ тыє зара(з) ѡ(д)далє(м) за лѣ(х)тарѣ пн҃ꙋ ꙗнꙋ золо(т)никꙋ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 1).

2. Євхаристійна ложка: кубо(к) и диско(с) и ѕвѣзда и лы(ж)ка тоє всє срѣбрьноє и всє позлотистоє важи(т) г҃ гривны срѣбра (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); крестъ в древе резаный; келихъ сребраный позлотистый, при нем дискосъ, звѣзда, лыжка (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 294); Тѣла и кръвє́ Хв҃ы, и къ пожива́ню з Кє́лиха лы́жкою всѣмъ подава́ню (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 251); Кєли(х)… ди(с)ко(с), лы(ж)ка, звѣ(з)да всѣ чтыры (!) штуки важатъ грывє(н) 4 тоє да(л)… хри(с)толюбивы(и) го(с)пода(р) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 6 зв.).

Див. ще **ЛОЖИЦА**, **ЛОЖКА**, **ЛЫЖИЦА**.

ЛЫЖЬКА *див.* **ЛЫЖКА**.

ЛЫЗАТИ *див.* **ЛИЗАТИ**.

ЛЫКАНЬЄ *див.* **ЛЪКАНЄ**.

ЛЫКО *с.* (*внутрішня частина кори листяних дерев*) лико: А ты(м) которыє сєножати маю(т) во(л)но на сти(р)ту а(л)бо на сто(г)… вчини(ти) а(л)бо ѡгородити а бо(р)тнико(м) во(л)но на лєзиво лы(к) або лꙋбъꙗ на лазбє(н) и на и(н)шиє по(т)рєбы што на потрєбы и(х) бо(р)тни(ц)киє прислꙋша (!) (1566 *ВЛС* 86);

(*смужка лика*) лико: на томъ єсмо ѡстановили ѡ тыє зємли, ѡ которыхъ Ихъ Милости мєжи собою спор мають: на ѡбєдвє сторонє ровно лыкомъ размєрити и копцы закопати (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); а на толокꙋ ходѧть по добро(и) воли на манастыръско(и) стравє. Тамъ жє по(д)лє манастырѧ людє(и) слꙋжєбныхъ д҃і члвко(в) которыє дають дрова борьщъ лыка (1552 *ОКЗ* 45); литвано(в)… знєволили и примꙋсили трыбꙋ(т) давати, лыка и вѣники до ла(з)нѣ (1582 *Кр.Стр.* 63 зв.); 1 ꙋзєлъ лыкъ длꙗ ꙋвꙗзованꙗ… далємъ гро(ш) 22 1/3 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.).

2. Вл. н., *ч.*: князь Семенъ Михайловичъ Лыко на подстароствѣ Черкаскомъ… тамъ же въ Черкасехъ съ тымъ се светомъ пожегналъ (поч. XVII ст. *КЛ* 91); и(ж)… кнѧзю сємєнови лыкови в мє(с)тє лꙋбнѧ(х)… в рꙋки ѡчєви(с)то ѡ(д)да(л) (Київ, 1620 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3166, 1).

Див. ще **ЛЫЧКО**.

ЛЫСИНА *ж.* **1**. (*місце на голові, де випало і не росте волосся*) лисина: Плѣ(ш): Лы́сина, а́бо на́го(ст) (1627 *ЛБ* 83); caluities et caluitiu(m), лысина (1642 *ЛС* 109).

2. (*біла пляма на лобі коня*) лисина: и пограбили съ тое скрыни… цыну талѣровъ тузиновъ два зъ олстрами, клячъ стадныхъ Турскихъ две гнедыхъ, одна зъ лысиною (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 3/І, 20).

ЛЫСКАВИЦЯ *ж.* Блискавиця, блискавка: пото(м) взѧ(в)ши аньгє(л) кади(л)ницу и напо(л)ни(л) єи ѡгнє(м) з о(л)тара и покину(л) на зємлѣ и сталисѧ громы и голосы и лы(с)кавици и трасє(н)ѧ зємлѣ (XVI ст. *КАЗ* 617).

Див. ще **БЛИСКАВИЦА**.

ЛЫСКАНЄ, **ЛЫСКАНЬЄ** *с.* (*спалах блискавки*) блискання: Котро́го наоу́ка, ꙗ́къ гро́мъ, оголоша́єтъ: А живо́тъ, ꙗ́къ вє́нцъ лы́сканѧ, всѣ́хъ освѣча́єтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); Полки дьаблувъ, моцю Креста суть роспрошены: И якъ дымъ по повѣтрю, пречъ порозношены. Нинѣ брамы пекелныи, на долъ упалы… Кгды лысканье Бозства страшное их обняло: Теды ляканье ся окрутное, ихъ зняло (Львів, 1630 *Траг.п.* 177); *У порівн.:* Го́лосу сѧ єго́, ꙗкъ гро́му лѧка́ючи: Ꙗ҆зы́ку, ꙗкъ лы́сканю, нє стєрпѣва́ючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 89).

Див. ще **БЛИСКАНѦ**.

ЛЫСКАНЬЄ *див.* **ЛЫСКАНЄ**.

ЛЫСОВАТЫЙ *прикм.* (*із невеликою лисиною на голові*) лисуватий: bur[r]hus, буры(й), плєшєва(т), лысоваты(й) (1642 *ЛС* 106).

ЛЫСТО *с.* Те саме, що **лытка**: чрєво єгѡ бꙋква сло́нова на камєни самфи́ровє лы́ста єго столпы мармꙋровы ѡснова́ни на стєпєнє(х) зла́ты(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235 зв.).

ЛЫСТЪ[1] *ч.* (*бокова частина черепа*) скроня: бы(л) вы́ро(к) цєса́рскїй… абы ка́ждомꙋ о́ко пра́воє бы́ло // вына́то. а лѣвы́й лы́стъ. то є(ст) лѣвꙋю скоро(н). пропалєно (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 86 зв.–87).

ЛЫСТЪ[2] *див.* **ЛИСТЪ**[1].

ЛЫСЫЙ *прикм.* **1**. (*про маківку голови*) голений: пощꙋпа(и)тєсѧ ты(л)ко вˁ лы́сꙋю голо(в)ку ксє(н)жє би(с)кꙋпє лꙋцки(и) (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

2. (*про коня*) (*із білою плямою на лобі*) лисий: Пахоло(к) стани(с)ла(в)… на нє(м) па(н)цє(р)… по(д) ни(м) кѡ(н) тисавы(и) лысы(и) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 87); у И(л)и клячу тисавую лысую, и(з) жєрєбъцє(м)… узяли (Житомир, 1583 *АЖМУ* 57); пановє… ѡ(т)сылаю(т) тыє кони до кгро(дꙋ) ты(м) жє ꙋра(д)никомъ… то єстъ кони дєвєтєро шє(р)стью ѡ(д)на клꙗча гнєдаꙗ лысаꙗ… трєтꙗꙗ рижаꙗ лысаꙗ (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); У Ѡлєшка: коня лысо(г)[о] вороно(г)[о]… пн҃зе(и) золоты(х) два (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

3. У складі вл. н.: **Лысая Гора** *див.* **ГОРА**.

4. *У ролі ім.* Лисий, -ого. Вл. н., *ч.*: ꙗкимє(ц) лысы(и), гри(ц)ко ꙗнє(ц)ски(и) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); Игна(т) лысый (1649 *РЗВ* 193 зв.).

ЛЫСѢТИ *дієсл. недок.* (*ставати лисим*) лисіти: calueo, лысѣю, сѣдѣю (1642 *ЛС* 109).

ЛЫТКА *ж.* (*округлий м'яз на голінці людини*) литка: видє(л) є(с)ми ꙋ слꙋжєбника… станислава… на нозє лєво(и) на лы(т)цє ранꙋ з лꙋка стрєлєнꙋю (Володимир, 1575 *ЖКК* І,

60); лысть, лы(т)ка (1596 *ЛЗ* 55); видили есмо у велебного отца… рану великую кривавую, поперекъ лытки…, нижей колѣна (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 159); Лы́сть: лы́тка (1627 *ЛБ* 60).

Див. ще **ЛЫСТО**.

ЛЫХТАРЪ *див.* **ЛИХТАРЪ**.

ЛЫЧАКЪ *ч.* Мотузка із лика: за лычаки д҃ гро(ш) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 2 зв.); 16 лычаковъ: кѡ(ж)ды(и) на по(л)трє(т) са(ж)нѥ по грошы(и) $1^1/_2$ за всѣ дано гро(ш) (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 4 зв.); 81 лычакъ: за 78 (бо 3 хло(п) дарова(л))… далє(м)… зло(т) 3 и 28 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 53 зв.).

ЛЫЧАНЫЙ *прикм.* (*виготовлений із лика*) личаний: корытъ три; лезевъ двѣ раменныхъ, а третее лычаное; сырникувъ два, — один соломою покрытый, а другий драницами побытий (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 204); 1 ли(н)вꙋ лычанꙋю на 16 сажни(и): за тꙋю далємъ гро(ш) 20 (Львів, *ЛСБ* 1051, 5 зв.).

ЛЫЧБА *див.* **ЛИЧБА**.

ЛЫЧКО *с.* **1**. (*смужка лика*) лико: Сїѧ жє тє(р)минꙋ начи́сто прєвє(д)ши і и́нши(м) всѣ(м) знати ѡ то(м) да(и)тє. Понє(ж) нє ѡ лы(ч)ко іли ѡ рємєнє(ц) идє(т), алє ѡ цѣлꙋю ко́жѫ: сє є(ст) ѡ сп҃сєнїє дш҃ъ на́ши(х). и да нє погибнє(м) и доча́снє и вѣчнє ѡ(т) ба҃ жи́ва (1599–1600 *Виш.Кн.* 199 зв.).

2. Вл. н., *ч.*: полдворищные: Иванъ Погибло — полдворища… Иванъ Лычко — полдворища… — повинность ихъ зъ дворища по сту грошей цыншу (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 115).

Див. ще **ЛЫКО**.

ЛЫШИТИ *див.* **ЛИШИТИ**.

ЛЫШКА *див.* **ЛИШКА**.

ЛЫШТВА *див.* **ЛИШТВА**.

ЛЫШЪТВА *див.* **ЛИШТВА**.

ЛЬ *див.* **ЛИ²**.

ЛЬВОВЫЙ *див.* **ЛВОВЫЙ**.

ЛЬВОВЯНЕ, **ИЛВОВЯНЕ**, **ЛВОВЯНЕ**, **ЛИВОВЯНЕ** *мн.* (*жителі м. Львова*) львів’яни: пн҃овє и(л)вовѧнє повєдили и(ж) мы дє(и) тобє жа(д)но(г) мыта и возового дати нє ви(н)ны (Володимир, 1582 *ЦДІАК* 28, 1, 15, 104); На чомъ мы шкодуємо за такими арє(с)тами ѡ(т) пн҃овъ лвовя(н) на дсє(т) (!) тисєчє(и) золоты(х) по(л)ски(х) (Луцьк, 1592 *ТУ* 228); (Не верыте ли, —) пытайте Львовянъ, которые зъ вами жъ противъ тое единости переставаютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 617); Радꙋлъ михънѥ воєво(д)… Господа(р) Зємли молъда(в)скои ꙋпримє намъ милымъ. Паномъ ливовѧномъ братствꙋ рꙋскомꙋ ласки нашєи Зичили (Ясси, 1625 *ЛСБ* 468).

ЛЬГАРЪ *див.* **ЛГАРЬ**.

ЛЬГАТЇ *див.* **ЛГАТИ**.

ЛЬЖА *див.* **ЛЖА**.

ЛЬЖИВЫЙ *див.* **ЛЖИВЫЙ**.

ЛЬЖИТИ *див.* **ЛЖИТИ**.

ЛЬЖЇВЕ *див.* **ЛЖИВЕ**.

ЛЬСНЕНЬЄ *с., перен.* (*слава, популярність*) блиск; блискотіння, виблискування: Сла́ва: хвала́, че́сть, или маєста́тъ, или досто́ино(ст), вєлмо́жность, спана́лость, пова́га. Мєта(ф): ѧ́сно(с), бла́скⷭ, льсне́ньє, або го́дность (1627 *ЛБ* 115).

ЛЬСТЕЦ, **ЛЪСТЕЦЬ** *ч.* Брехун, наклепник: алє ѡни нѣꙗкь нє́ хо́тѣли ни́ в чє(м) жа(д)на́го змилованѧ вка́зати. За́пра́вды(ж) …бг҃о́бор҄ни лъстци сѫ(т) а бєзакон҄ници (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15); посредѣ общаго благочестия свѣту апостоли имѣли быти названи, при правдѣ стоящие, отступницы и отщепенци, а Июда — злодѣй, льстец и предатель — фундамент (1608–1609 *Виш.Зач.* 214).

ЛѢ *див.* **ЛИ**[2].

ЛѢБРА *див.* **ЛИБРА**.

ЛѢВИЦА, **ЛЕВИЦА**, **ЛЕВІЦА**, **ЛИВИЦА** *ж.* **1**. (*ліва рука*) лівиця: Отикайте мя кветіемъ и осыпаите мя яблоки, бо отъ великое милости не могу; левіца его подъ главою моею, а правица его обоиметъ мя (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50); левица есть подъ главою моею, а правица обоиметь мя (Там же, 56); la(e)ua, шуица, лѣвица (1642 *ЛС* 249); **на лѣвици (ливици) — а)** (*з лівого боку*) ліворуч: Сынове Зеведеови Іаковъ и Іоанъ просили Христа… абы одинъ на правици, а другій на лѣвици его сидѣли въ царствіи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 745); **б)** (*з боку гріха, пекла*) ліворуч: єсли́сѧ волоса́тый зна́йдєшъ ꙗкъ иса(в) во́лосами обро́слый… на лѣви́ци бꙋдєшъ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 82 зв.); и дх҃овны(х) свои(х) нє забываймы и(м) трєбꙋющаѧ подаваймы абысмо ѡного соуда срогого и стоѧнѧ на ливици оубѣгли и ѡгнѧ ѡного нєоугасимаго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 14–14зв.); са(м) па́нъ оука́зꙋєтъ, кгды́ мо́витъ //… до ты́хъ кото́рыє на лѣви́ци, ѡ(т)идтє ѡ(т) мєнє прокла́тїи в҄ ѡго́нь вѣ́чный (Острог, 1607 *Лѣк.* 32–33); дїаволы ꙗкѡ л҄вы голѡ(д)нї: // на лѣви́ци стоѧ́щи; ждꙋтъ на дꙋшꙋ грѣшногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.–152); **по лѣвици — а)** (*з лівого боку*) ліворуч: моvсєй по прави́ци, а илїа́ по лѣви́ци показа́лисѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 136); оная прозба матки сыновъ Зеведеовыхъ… абы сѣдѣли одинъ по правици, а другій по лѣвици Христа во царствіи Его (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 462); жа́дєнъ пре́тѡ и по Прави́цы а́бѡ Лѣви́цы єгѡ́ нє сѧ́дє(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 158); **б)** (*з боку гріха, пекла*) ліворуч: ꙗкова́ѧ сромо́та поткаєтъ и́хъ гды́ ѡ(т)лꙋчатъ ихъ по лѣви́ци цр҃а́ (Львів, 1642 *Час.Слово* 271).

2. *Перен.* Пекло: А то естъ зась — на правое раме, просто мовячи для того первѣй на лѣвое раме руку кладемо, а зъ лѣвого на правое, ижъ Панъ Христосъ зъ лѣвицы на правицу, то естъ съ пекла до неба привести рачилъ (1603 *Пит.* 92).

ЛѢВО *присл.* Наліво, уліво: Єсли́ позри(ш) напра́во и лѣво, то́ на прави́ци агг҃лъ стра(ж) твоѝ жало(с)нє скар҄жи(т) на тѧ́ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 267 зв.).

Див. ще **ВЛѢВО**.

ЛѢВЫЙ, **ЛЕВЫЙ**, **ЛИВЫЙ** *прикм.* **1**. (*розташований з того боку тіла, де міститься серце*) лівий: и ѡпослѣ и(х) ꙗвисѧ жєна… прєпоꙗсанна ѡкрєстъ. въ правои роуцѣ дєржащи вєнєць тєрновъ. в лѣвои жє копьє (1489 *Чет.* 63 зв.); Навчи(ж)сѧ ꙗко… кр(с)та ст҃го оуживати. трєма пръсты(и) а нє єдины(м) албо двома на чоло на пра́воє ра́мѧ и на лѣвоє вꙋзнаваючи ст҃ꙋю тро(о)цꙋ (!) (XVI ст. *УЄ* №29519, 22 зв.); єслі даєш мл҃стыню. нєхай жє нє вѣдаєт лѣваꙗ рука твоꙗ́ шьто дає праваꙗ́ роу́ка (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 47); Видє(л)… ла(в)рика бу(д)ника, в ы(с)тє(б)цє лєжачого, збитого, ногою лєвою нє (в)ладає(т) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); на хребте, на //

плечи ливомъ, рана битая, спухлая (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* I/VI, 228–229); О преношеню руки съ чола на лѣвое плече (1603 *Пит.* 4); андрогóнє… маю(т) прáвоє пєрсѝ моу(з)чи(н)скоє. а лѣвоє жє(н)скоє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25); а у челядника его Маецкого видилъ рану долгую и шерокую, тятую въ руку левую, през лопатъку (1650 *АрхЮЗР* 3/ IV, 532); *Образно:* пріими лѣвꙋю Рꙋкꙋ Г(с)да твóєгѡ, и цѣлꙋй нєсытою любóвѣю (Чернігів, 1646 *Перло* 98 зв.);

(*розташований з боку тієї руки, яка ближча до серця*) лівий: то(т) же то жѝды писáти наоу́чилъ. ѡ(т) правой сторóны. до лѣвой. ибó пéрвєй писáли ѡ(т) ѡбои(х) ко(н)ціи, і ꙗкь кгды́ ѡрꙋтѣ́ ролю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 16 зв.); то мѣстце замѣною отъ… Отца Филофея… одержалисмо, давши имъ за то ровный кгрунтъ… по лѣвой сторонѣ зъ Монастыря идучи лежачій (Київ, 1631 *ОЛ* 21); во(з)ны(и)… ѡ(г)лєда(л)… на(д) ухо(м) з лєвоє стороны рану тятую (Житомир, 1650 *ДМВН* 202); **в левую руку** *див.* **РУКА**; **з левоє руки** *див.* **РУКА**; **лѣвого стоꙗніꙗ избавити** (кого) *див.* **СТОЯНИЄ**; **на лѣвоуи роуцѣ** *див.* **РУКА**; **по лѣвой (левой, ливой) руцѣ (руце)** *див.* **РУКА**;

(*розташований ліворуч щодо певного об'єкта*) лівий: Выхоженя іерейскіи полночными дверми на церковъ ко сторонѣ правой полуденной и восточной бываютъ, а не ко заходу, ани ко полночи и не на лѣвый клиросъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1173).

2. *У ролі ім., ж.* **лѣвая** — те саме, що **лѣвица**: Коли чинишъ милостыню… нагай не знаетъ лѣвая твоя, што чинитъ правая твоя (XVI ст. *НЄ* 12).

ЛѢГАНЄ *с.* (*приймання горизонтального положення*) лягання: бы тє(ж) и долˢголѣ(т)ыє цнóты, и оуставѝчныє посты, и на гóлой зємлѝ лѣга(н)ѧ, и инˢшіє пóстничєскіє цнóты звѣтажи(л) нєпрѝстоѧло бы анѣ то(г)ды ѡ(т)чáѧтисѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 99).

Див. ще **ЛѢГАНІЄ**.

Пор. **ЛѢГАТИ**.

ЛѢГАНІЄ, **ЛЕГАНЇЄ** *с.* **1**. Те саме, що **лѣганє**: Та(к)же до по(с)тꙋ вшєлакоє оутрапє(н)є тєлéсноє стагáєтˢсѧ во(з)дєржанїє, бдѣнїє, на зємлѝ лєгáнїє, поклóны, мєтáнїє, влосєнѝца (Львів, 1645 *О тайн.* 98).

2. (*укладання до сну*) лягання: Наꙋка прѣдˢ лѣгáніємъ спати (Київ, 1636 *МІКСВ* 318).

Див. ще **ЛЕЖАНЪЕ**.

Пор. **ЛѢГАТИ**.

ЛѢГАТИ, **ЛІГАТИ** *дієсл. недок.* **1**. (*укладатися до сну*) лягати: Дѣля того нє буйме сѧ сна и испочивку, али… радуйме ся, коли лѣгаеме, также не буйме ся и смерте (XVI ст. *НЄ* 156); Wiat lihaymy Tá wśi try pozasiplaymy (Яворів, 1619 *Гав.* 21); кг(д)ы лѣга(т) спáти. стєрєжє(т) тóго абы́ пéрвѣ нóгъ нé положи(л), нѣжлѝ голóвы (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.).

2. (*мати лігвище*) жити: Закро(в)… Гмáхъ.… Таéньє, áбо закры́тьє, ꙗскѝнѧ, ꙗ́ма вˢ котóрой дѝкїи звѣрѧ́та лѣгáю(т) (1627 *ЛБ* 41); всéмъ абовѣмъ ны́нѣшнємъ вѣцѣ, сꙋть бꙋдовáнѧ и мéшканѧ, гдé живꙋть люди, сꙋть тéжъ гдé и бéстыи, лвы́, смóки, и иншїи ꙗдовѝтый звѣръ лѣгáєть (Вільна, 1627 *Дух.б.* 100).

◊ **низко лѣгати** — падати ниць: длѧ́ той причѝны на(м) потрéба… и пóпєло(м) гóловоу посыповáти. и ни(з)ко лѣгáти… нó ро(з)вѧжѝ вє(с) оу́зо(л) нєпрáвды (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 249 зв.).

ЛѢГОВИСКО, **ЛЕГОВИСКО** *с., перен.* (*гніздище нечистих сил*) лігво: дїа́воли ма́ютъ вˢ тобѣ своѣ лєгови́ска и гнѣзда… А гнѣздами… и ꙗ́мами дїа́волˢскими, сꙋтˢ зло́сти, вˢ котѡ́рыхˢ ѡні́ кры́ютˢсѧ и ѡ(т)почива́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 415); лˢвы́ дш҃єгꙋбъный вы́жєнꙋ вˢ тє(м)ный лѣго́виска по(д) мра́къ и тоу́ пова́жꙋ и(х) на́ вѣки нє́ро(з)вѧза́нными (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 45).

ЛѢГТИ, **ЛЕГТИ**, **ЛЕЧИ**, **ЛѢГЪТЫ**, **ЛЯЧИ**, **ЛѦЧИ** *дієсл. док.* **1**. (*прийняти горизонтальне положення*) лягти: вышо(л) ст҃ыи иванъ. на одно мѣсто. повєлѣ(л) копати ровъ глꙋбо(к). помолилсѧ г(с)оу б҃оу и рєклъ. бра(т)ꙗ миръ вамъ и блг(с)вниє. и лєглъ. повєлѣлъ сѧ покрыти дощькою. и зємлєю посыпати (1489 *Чет.* 45 зв.); панъ Борисъ… // коли оттоль стрелилъ… ажъ на землю з услона спалъ, перси розбилъ, на правомъ боку кгуз ся учинилъ, в правом плечѣ и кост наполы переломилъ… по ономъ стреленъю, завинувши рану, зас знову лег (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 374–375); Іжь трафилосѧ, илїи пр(о)ркꙋ въ поустини // и сѣ(л) по(д) єдины(м) дрєво(м) смєрєко(м) або ѧлицєю и проси(л) г҃а б҃а штобы́ оумр҃ль и та(м) жє лѣ(г) по(д) ѡны(м) дрєво(м) оу тѣни́. и пришо(л) до нєго а҃ггль бжїи и збꙋдиль єго (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 7 зв.–8); щєнѧ лви́ноє Іꙋда: до лꙋпꙋ сн҃ꙋ мо́й вст꙼ꙋпи́лє(с): ѡ(т)почива́ючи лє́глъ є́сть ꙗ́кѡ Лє́въ, и ꙗ́кѡ лви́ца кто́ жь єгѡ́ возбꙋ́дитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.); люде, котори(и) єдну ногꙋ маю(т), тии бѣгають вла(с)не як птахъ лѣтае, а тая нога велми широкая бо естъ велика(я) горачость ѡ(т) сло(н)ца ляжетъ на зє(м)ли и накриется тою ногою, та(к) же и пере(д) дощемъ прикривается (серед. XVII ст. *Луц.* 531–532);

(*укластися до сну*) лягти: и вжє ночь бы(ст). ѡба лєгли спать при стєнѣ градноi. гдѣ ѡбразъ г(с)нь сохранѣнъ. и показа(л) сѧ сто(л)пъ ѡгнє(н). с н҃бси до зємли (1489 *Чет.* 267 зв.); ля́зь на́ постє́лю зˢ тако́ю б҃гомы́слностю, жєбы́ тѧ и со́нъ вˢ то́мъ мо́глˢ заста́ти (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 201); **лечи штобы спати** *див.* **СПАТИ**.

2. Полягти, загинути: Оуслы́шалъ Гєвасте́й сн҃ъ Саꙋловъ, жє́ Авєнїръ лє́глъ вˢ хєвро́нѣ: и зꙋмлѣли рꙋки єгѡ́ и вє́сь Ізра́иль бы́лъ пєрєстра́шонъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 247).

3. Бути похороненим: кгды панъ Богъ… мене съ тымъ светомъ розлучити будетъ рачилъ, тѣло мое до монастыря Сосници… маетъ быти отпроважоно лѣгъты, яко належитъ, черезъ княгиню // малжонку мою и ихъ милостей пановъ опекуновъ нижей описаныхъ поховано (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 32–33).

Пор. **ЛѢГАТИ**.

ЛѢГЪТЫ *див.* **ЛѢГТИ**.

ЛѢДЪ, **ЛЕДЪ**, **ЛІОДЪ** *ч.* Лід: и оузбѣгоша на лѣ(д). и ѡбломилъсѧ с ними лє(д) (1489 *Чет.* 247 зв.); А зимє ѡтъ запꙋстовъ филиповыхъ… до пєръвоє нєдєли постꙋ вєликого нє слꙋжать нижъмо только лєдъ возѧть до лєдъницъ замъковыхъ три нєдєли (1552 *ОВол.З.* 197); люди всѧкиє добровольнє… нє могли рыбы тамъ всєє побрати зостала плоть на лєдꙋ (1552 *ОКан.З.* 26 зв.); хотечи оныхъ уникънути, кгды з месьта пречь за хорогъвою, дорогою доброволъною, презъ ставъ и ліодъ до Блудова идучою, уезъджаты почолъ (!) (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 46); на вєрсѣ жє ты(х) го́ръ за́вшє снѣгъ лєжи(т) и лє́дъ

(Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 438 зв.); *У порівн.:* Ѡлєдѣваю: Змєрзаю ꙗ(к) лѣдь (1627 *ЛБ* 152).

◊ **якъ на леду** — непевно: а вжды твєрдать, опираючисѧ ꙗкъ на лєдꙋ жє право ходать, а иныє всѣ блꙋдать (Острог, 1587 *См.Кл.* 18).

ЛѢЗТИ, **ЛЕЗТИ**, **ЛИЗТИ** *дієсл. недок.* **1**. (*пересуватися всім тілом по поверхні*) лізти, повзти: мы хр(с)тїанє млъıи оуподобимьсѧ ѡнꙋй змїи мꙋ(д)роуй. котораа коли хочєть избити старой скꙋри из сєбє тєды ба(р)зо прє(з) тѣсноую ро(с)палиноу // лѣзє. и(ж) бысѧ из нєи таѧ скꙋра знала. а и(ж) бы новаѧ поросла (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 97–97 зв.); лѣзꙋ гєро лѣзєшъ, лѣзлємъ, лѣзти (1645 *Уж.* 65 зв.); *Образно:* а стараймосѧ та(к) жє абысмы прє(з) тѣсныи скалоубїны проити могли… а прє(з) ꙗкы и(ж) маємо лѣ(з)ти скалоубины. а то прє(з) такыи. прє(з) по(ст) и млтвꙋ и прє(з) мл(с)тыню до ꙋбогы(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 97 зв.).

2. (*хапаючись руками, підніматися по чому-небудь угору*) лізти: ѡ(т) тоєє коморы на ѡбла(н)ки лизєно по драбинє (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96);

(*проникати куди-небудь*) перелазити: другие през парканъ до двора, з окрыкомъ галасомъ немалымъ, лжачи и соромотячи, такъ самого протестанта, яко и челяди оного, лезти почали (Луцьк, 1643 *КМПМ* II, 267).

3. (*наполегливо йти, напирати на що-небудь*) лізти: людє… ґа(н)ками на самыє ѡбразы лѣзꙋтъ и тамъ сѣдалища собѣ дѣю(т) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

4. *Перен.* (*хитрощами добиватися вигідного становища*) лізти, пролазити: А вˢ то(м) оди(н)… мо́вилъ… чомоу́сь сѧ ва́жилъ дирє́ю а нє двє́рми по сто́пнахъ пора́дкꙋ црко́вного на та́къ высо́кой столи́цы ста́нъ лѣзˢти (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 53); єсли́ двєрми по стє́пнахъ сщ҃єнˢства го́днє вˢхо́дать до ѡвча́рнѣ, па́стыръ єстъ: алє єсли́ дѣрєю по ѕлодѣйскꙋ лѣзє, таково́го гдь назва́лъ ѕлодѣємъ, и разбо́иникомъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50 зв.).

5. *Перен.* (*настирливо втручатися в чиїсь справи*) лізти: бꙋдꙋчи дѣди(ч). владычє(с)твꙋючи на(с)… пꙋстошили котори(и) нє дє(р)жи(т) жа(д)наѧ граница. анѣ зако(н) божи(и). анѣ… записы и по(д)писы ихъ є(д)но прє(з) всѣ стѣны лѣзꙋтъ гва(л)то(м) (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1–1 зв.).

◊ **въ пропасть лѣзти (лезти)** *див.* **ПРОПАСТЬ**; **подъ плащикъ лѣзти** *див.* **ПЛАЩИКЪ**; **подъ плащъ лѣзти** *див.* **ПЛАЩЪ**.

ЛѢКАРСКИЙ, **ЛѢКАРСКЇЙ** *прикм.* (*який стосується медицини*) медичний: пло(д) вишєнно(и) в лѣка(р)ски(х) книга(х)… имєнꙋє(т)сѧ гранꙋ(м) рєго(м)… по ру(с)ски царскаа ꙗгода (XVI ст. *Травн.* 318 зв.); Повѣда́ютъ, вˢ лѣкарски(х) наꙋкахъ бѣ́глыи лю́дє, и́жъ мє(д) зˢ прирожє́ною своє́ю соло(д)костю ма́єть нѣ́акꙋю мо́цъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 184); **лѣкарскїй мудрець** — світило медицини: Іосифъ патріарха, подъ часъ того соборованья хорый будучи, въ Христѣ заснулъ, гдѣ таковый подъ часъ смерти не моглъ ся подписати, яко и лѣкарскїи мудрцеве твердятъ, а нескончивши соборъ, неподобная — абы ся подписати мѣлъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1123); **докторъ лѣкарский** — лікар: Ѡдѣвало вєликоє гатласꙋ вишнєвого… по нєбощику П. филипѣ… Лꙗшковскомꙋ новопромовано(м) докторѣ лѣка(р)ско(м) (Львів, 1642 *Інв.Усп.* 73 зв.).

Див. ще **ЛѢКАРСТВЕННЫЙ**.

ЛѢКАРСКІЙ *див.* **ЛѢКАРСКИЙ**.

ЛѢКАРСТВЕННЫЙ *прикм.* **1**. (*який стосується лікування*) лікарський: всѣ майстерства лѣкарственныи упередили, и смертотворный ядъ свой // внутрними дѣйствіями во всѣ составы и жилы мои розливши, латвую и уже видимую не ко животу, но ко гробу устрояють мнѣ дорогу (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 72–73).

2. (*який має лікувальні властивості*) лікáрський: однакъ изнемогають тамъ всѣ того лѣкаря лѣкарственныи медикамента (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 72–73).

ЛѢКАРСТВО, **ЛЕКАРСТВО**, **ЛЕКАРЪСТВО**, **ЛѢКАРЪСТВО**, **ЛѢКАРЬСТВО** *с.* **1**. Ліки: так тежъ бачачи его милост… дохороб моих частых, иж на лекарства и на докторы, улечаючи здоровье мое, великий коштъ и не малыми сумами пенезей для мене, малжонки его милости, принял… вено мое… малжонкови моему намилшому даю и дарую (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 184); Бо и лекаръство найкоштовнейшее одному (хорому) даетъ здоровье, а другому, который ся до прыймованья оного лекаръства коштовного не добре приправилъ, смерть приноситъ (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1101); на зємли́ та́кождє цвѣтовє разли́чнои красоты́, и до́брои во(н)ности, єдины́ на оутѣхꙋ но́здрамъ и вˢсємꙋ тѣлꙋ. ꙗко ро́жа, майранъ… а дроу́гїи на лѣка́ръство сътворе́нны соу́тъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); Ци́ ли нє мѣлъ Докто́ровъ на́ свою́ хоро́бꙋ; Ле́чъ на́ сме́рть нѣтъ лѣка́(р)ства ѡ(т)да́єтˢсѧ гро́бꙋ. Чолове́къ ꙗ́къ тѣнь, со́нъ, трава́, ꙗ́къ цвѣтˢ ꙋвѧдає(т). На́гъ сѧ ро́ди(т), на́гъ схо́ди(т), всє́ сѧ тꙋтъ зоста́єтъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 41); Агг҃лъ: … докторѣ тєбє ѡ(т)стꙋпꙗ(т), лѣка(р)ства не помогу(т), ѡтєцъ и мати… и приꙗтєлѣ ꙋжє тєбє нє поратую(т) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267); нєха(и)… исповѣдни(к) ѡбєрє́тъ длѧ ка́ющогосѧ… // покꙋтꙋ…, наслєдꙋючы в то́мˢ розꙋмны(х) лѣкаровˢ, кото́рыє против ˢныє ꙗ́ко то хоро́бы проти́въны(м) лєкарˢствомъ лѣчатˢ (Львів, 1645 *О тайн.* 98–99); а надъ тое ешче шафу, алмасъ аптичку, въ алкиру стоячое, добре замчисто розными ароматами и лекарствы для поратованя вутлого здоровя, такъже тежъ розмаитыми наполнено вышменитыми водками… злуплено и праве пусто учинено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 542).

2. Лікування: тогˢды позьвали народовь и пошˢли за нимь. и приѧвˢши и(х) повєдаль имь ѡ цр(с)тˢвѣ бж҃їи. а ты́й который потрєбовали лѣкарьства оузˢдоровиль (1556–1561 *ПЄ* 254); пан Загоровский також длѧ нєспособного здоровѧ своєго на лєкарство до Тєплиц єздилъ (Дубно, 1559 *AS* VI, 43); Тє(ж) ꙋзычає(м)… абы кн҃жата… // мєли во(л)ность… выєхати и вы(и)ти с… зє(м)ль наши(х)… и длꙗ набы(т)ꙗ наꙋкъ… и тє(ж) будучы нєспособного здоровꙗ своєго длꙗ лєка(р)ствъ до всѧки(х) сторо(н) и зємль (1566 *ВЛС* 4–4 зв.); врачєва́ніє, лѣка(р)ство, лѣчѣ(н)є // вра́чєство лѣка(р)ство до́кто(р)ство (1596 *ЛЗ* 35–36); Кирил луцкій упалъ у хоробу, поєхалъ до Сендомира на лѣкарство; дано потомъ знати, жебы мѣлъ умерти (Львів, 1605–1606 *Перест.* 30); небожчикъ… до дому се поспешилъ… вонътробу и плюца вси кавалъками з него выкинуло, в килька дни то естъ дня двадцатъ третего, месеца и року тогожъ, кгдыжъ былъ от доктора лекарства такъ долго затриманый, с того света смертю зшолъ (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585);

послали(с)мо в ты(и) краи вм҃ спо(л)брато(в) нашы(х) дво(х) рожоны(х) иноко(в) во(л)ковичо(в) є(д)но(г) ѡ(т)ца Григо(р)ѧ и брата Аникиѧ длѧ лєка(р)ства и длѧ спрода(н)ѧ кни(г) (Вільна, І пол. XVII ст. *ЛСБ* 500, 1).

3. *Перен.* (*те, що рятує, очищає душу*) ліки: А противъ того пожаданя и чужоложства давъ Бг҃ъ святый лѣкарство правое (XVI ст. *НЄ* 221); придали́смы… абы ты(х) таки(х) на(м) жа́лостныхъ пѡ́стꙋпко(в) и с това́ришми свои́ми занєха́лъ, а в ча́съ цр҃квє ст҃ои чєрє(з) покаа́нїє… оуспраєдли́вилъсѧ. та(к) жє бы на́мъ ѡ да́лшихъ лѣка́рствахъ на то́є ра́дити — нє было потрє́ба (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 13 зв.); Ачъ колвекъ если хотя жъ и лѣкарства потребуетъ. абы на ранахъ грѣховныхъ и на злыхъ справахъ своихъ злѣ леченъ былъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 53); прє́то щобысмо мѣли ко́ждый з на́съ поєди́нˢкомъ, ко́ждый на сво́й грѣ́хъ шоука́ти собѣ лѣка́рˢства (Острог, 1607 *Лѣк.* 4); покоута єстъ далє́ко лѣпшєє лѣкарство (поч. XVII ст. *Проп.р.* 174 зв.); за грѣхи нашѣ которыи чинимо… маємо лѣка(р)ство брати ѡ(т) ты(х) лѣкарꙋ(в). которы(м) то бг҃ъ порꙋчи(л) из връхности (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 67); абы(с)мо напрє(д) натоурꙋ и(х)… скри́тꙋю… могли… поня́ти… пото(м) причи́ны и(х)… вы́ложити…, абы́смо лѣка́рства и(м) вына(и)ти и назначи́ти могли (серед. XVII ст. *Кас.* 61 зв.); *У порівн.:* Потрє́тє абы́ живо(т) ѡны(и) дх҃овный кр҃щє́нїємъ набы́тый… в хоро́бꙋ ꙗкꙋ́ю дх҃о́внꙋю, то єс(т) вˢ грѣхи́ впа́лъ, абы покая́нїє(м) ꙗ́ко лєка́рство(м) на(и)скꙋтє(ч)нєйши(м)… бл҃года́ти Бж҃їа доступи(л) (Львів, 1645 *О тайн.* 6); **лѣкарство духовноє** — (*збірник повчань*) "Лікарство Духовне": Ѱса(л)ты(р) нє вꙗзанаꙗ стараꙗ… с типико(м) мѣсцами злото(м) прописана Часословъ… Ап҃(с)лы два дрꙋкованыє… писаныє на папєрѣ… на пє(р)кгамєнѣ лѣка(р)ство дх҃овноє тє(с)тамє(н)тъ дрꙋку ѡ(з)тро(з)кого (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 28).

Див. ще **ЛѢКИ**, **ЛѢКЪ**.

ЛѢКАРЪ, **ЛЕКАРЬ**, **ЛИКАРЬ**, **ЛѢКАРЬ** *ч.* **1**. (*особа, яка лікує хворих*) лікар: Тыжь повєдаєть ижє з(д)оровы(м)ь нє трєба лѣкарѧ (1556–1561 *ПЄ* 133); К тому, не кождый вѣдаетъ лѣкарство на рану, опрочъ лѣкара (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); Первое: исцѣливъ тоту жону убогую, што истѣкала кровлю за дванадесятъ лѣтъ и была искелтовала усе иманя свое лѣкарюмъ (XVI ст. *НЄ* 154); Лѣкарѡвъ тыжъ нє потрєбова́ли, живучи́ вˢ пусты́нѧ(х) лѣ(т) ѡ(т) рожє́нѧ своє́го нѣкоторий бли(з)ко ста́ (Київ, бл. 1619 *Ообр.* 171); Южъ про́жноє лѣка́ровъ всѣхъ бꙋ́дєтъ стара(н)є, Кгды см҃рть ꙋчи́нитъ мє́жи гꙋмо́ры мѣшанє (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); свѣ(д)ча(т) натурали́стовє и мє́диковє албо ликари, ижъ такі́й єсть до мнѣманѧ або розꙋмѣнѧ в рожє́ню людє́й скоу́то(к) и така́ѧ мо(ц) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 68 зв.); нєха(и)… исповѣдни(к) ѡбєрє́тъ длѧ ка́ющогосѧ, ма́ючи пи́льноє // на то́є бачє(н)є, жє́бы водлꙋгъ прєвинєниѧ покꙋтꙋ ємꙋ задалъ, наслєдꙋючы в то́мˢ розꙋмны(х) лѣкаровˢ, кото́рыє противˢныє ꙗ́ко то хоро́бы проти́вны(м) лєкарˢствомъ лѣчатˢ (Львів, 1645 *О тайн.* 98–99); Тє́ды алєѯа́ндєръ возва́лъ до́ сєбє лє́карѧ…, а ѡ нє́мочи своє́й пи́лнє пыта́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 415); **конский лѣкаръ** — ветеринар: за ѡцє(т) конєви на ноги по(л) гр(ш) ко(н)скому лѣкару гр(ш) а҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 79).

2. *Перен.* (*про Ісуса Христа*) Спаситель: лишъ Христосъ естъ лѣкарь добрый и хытрый, што безъ ніякихъ лѣкувъ… можетъ исцѣлити (XVI ст. *НЄ* 58); Изъ слова Божого научаймеся и найдеме Іисусъ Христа лѣкаря и выдкупителя грѣхумъ нашимъ (Там же, 189); Посполи́того лѣкара и Збави́тєлѧ І҃са Х҃а проводника́ прєдъ сєбє́ бєрꙋчи́ ку выналѣзку пра́вды (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 191); Петра самого, Христосъ Господь, якъ добрый лѣкаръ, абы его улѣчилъ, зъ однымъ имъ розмовляетъ // и трикротное теплое зъ него вызнане вытягаетъ, абы презъ то трикротного запрѣняся нечисть зъ него знеслъ и змазалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 427–428); **небесный лѣкарь** — Спаситель: пристоупѣ(м) до нб(с)ного лѣкарѧ кото́рый та́къ надо́бнє лѣчитъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 194).

3. *Перен.* Духовна особа: а на(м) ты(ж) за грѣхи нашѣ который чинимо нє пристаю́чи то нє(по)трєба на(м) в тꙋ(м) занєдбати. а єсли собѣ ми нє можємо до того прійти. ижє бысмо сѧ оузнали. то маємо лѣка(р)ство брати ѡ(т) ты(х) лѣкарꙋ(в). которы(м) то б҃ъ порꙋчи(л) из врьхности (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 67); Кни́га та́ѧ Б҃годꙋхнове́ннаѧ могла́ бы сѧ слꙋшнє назва́ти До́ктором и Апте́кою на // хоро́бы дꙋшъ лю́дскихъ… знайдꙋются и тобѣ лѣкарꙋ дꙋше́вныи дꙋшєврачє́бныѣ Афорізмы (Львів, 1646 *Ном.* 6–6 зв.).

Див. ще **ЛѢЧЬЦЪ**.

ЛѢКАРЪСТВО *див.* **ЛѢКАРСТВО**.

ЛѢКАРЬ *див.* **ЛѢКАРЪ**.

ЛѢКАРЬСТВО *див.* **ЛѢКАРСТВО**.

ЛѢКИ, **ЛѢКЫ** *мн.* Ліки: Дѣля того, братя мои любыи, познавайме, ажъ у нашуй неволи не могутъ помочи… тай ніякѣ лѣкы, тай ни зѣля без помоче Христовои (XVI ст. *НЄ* 59); Ꙗкъбы Кро́ль якій потра́фившы оубо́гого ч҃лка, кото́рого бы вси́ чло́нки трꙋдомъ зара́жоны были́, ѡ(д)ложи́вши в^с^сты́дъ на́ сторонꙋ, лѣки и пластры наклада́л^с^ на ра́ны и гои́лъ шко́ды єго́ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 159).

Див. ще **ЛѢКАРСТВО**, **ЛѢКЪ**.

ЛѢКОВАНЄ *с.* Лікування: Тогды(ж) къ причи́нєню хоро́бы и пале́нѧ ѡгнє(м) и до рѣзанѧ жєлѣзо(м) и розмайтыми припра́вами до лѣкова́нѧ оудаю́тъсѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 194).

Див. ще **ЛѢКЪТАЖЪ**.

ЛѢКЪ *ч.* **1**. Те саме, що **лѣки**: Естъ деякое зѣля доброе на лѣкъ, тото то добро и лишено выдъ Бога (XVI ст. *НЄ* 155).

2. Те саме, що **лѣкарство** у 3 знач.: Шестая хосна: слово Божіе естъ лѣкъ надъ усякый лѣкъ, котрымъ ся люде исцѣляютъ, якъ мовитъ Соломонъ мудрый: "Не исцѣлитъ нѣ зѣліе, нѣ запахъ, лише слово твое, Господи" (XVI ст. *НЄ* 191).

ЛѢКЪТАЖЪ *ч.* Те саме, що **лѣкованє**: Естъ деякое зѣля доброе на лѣкъ, тото то добро и лишено выдъ Бога, али не можетъ намъ хосновати нѣчого безъ помоче Божеи, али идѣме перше изъ молитвовъ ико Богу и просѣме прощу грѣхумъ, а потумъ идѣме на лѣкътажъ (XVI ст. *НЄ* 155).

ЛѢКЫ *див.* **ЛѢКИ**.

ЛѢМѢТАЦИЯ *див.* **ЛИМИТАЦИЯ**.

ЛѢМѢТОВАТИ *дієсл. док.* (що) Відтермінувати, відкласти: мы тогды нє пущаю́чи тєбє з дєкрєтꙋ, и длѧ причинъ пє(в)ны(х) лѣмѣтовали є(с)мо дєкрєтъ и по(д) дєкрєто(м)

твою мл(с)ть зоставили до справы събору близ(з)ко пришлого (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); мы тогды не пущаючи тєбє з дєкрету и длꙗ причинъ пєвны(х) лѣмѣтовали єсмо дєкрєтъ и по(д) дєкрєтомъ т(в) м(л) зостави(ли) до справы собóрꙋ бли(з)ко при́шлого (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.).

ЛѢНИВЕ *присл.* Те саме, що **лѣниво** у 2 знач.: Хс҃ Па(н), ґды сєбє́ за нáсъ ѡфѣрова(л), нє дрѣмли́вє, нє ѡспáлє, нє гню́снє и нє лѣни́вє поступова(л) ꙗ́кѡ мнóгїѣ зˢ на(с) постꙋповáти звы́кли вˢ прєвышшєꙋмны(х) си(х) (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 6).

ЛѢНИВЕЦЬ *ч.* Лінивець, ледар: Иди… ѡ лѣни́вчє, до Мрóвки, и єѣ дорѡ́гъ наслѣдꙋй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 296).

ЛѢНИВИЙ *див.* **ЛѢНИВЫЙ**.

ЛѢНИВО *присл.* **1**. Ліниво, повільно: Служба Божія ма быть ани барзо лѣниво, ани тежъ назбытъ скоро, але средне (1603 *Пит.* 82); Щавствéннѣ: Гнюснѡ, згни́лѡ, лѣни́во, нєдбáлє, спанѣлє, нєры(х)ло (1627 *ЛБ* 158).

2. Ліниво, неохоче: мы́ нє дбáлє вˢ подꙗ́кова(н)ю, и лѣни́во вˢ добрѡдѣ́йствѣ єгѡ́ выславовáнˢю постꙋпꙋємѡ, дарꙋнки єгѡ… и вшєлꙗ́кїй дáто(к), нѣзáшто вáжимѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 114).

ЛѢНИВСТВО, **ЛЕНИВСТВО**, **ЛЕНИВЪСТВО**, **ЛѢНИВЪСТВО** *с.* Лінивство, лінощі: Ани для чого инъшого розъмножылосе межы людми такое ленивство, оспалъство… яко набольшей для того, ижъ устали учытели, устали проповедачы слова Божого (Вільна, 1599 *Ант.* 583); лѣни́вство, ѡзꙗ́блость и нєприготовáнє чи́нитъ нáсъ нєго(д)ными (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 30); лѣнивъство и панство, мт҃и єсть всѣмъ злымˢ дѣла(м) (поч. XVII ст. *Пчела* 8 зв.); Щавствꙋю: ꙋдаю́сꙗ нá лѣни́вство и нєдбáлˢство, на гнꙋснꙋю нєꙋмѣєтность, и на взгоржє(н)є прє(з) рóскошы дѡ́бръ оуживáю, нєцнотли́вє и нєчи́сто живꙋ (1627 *ЛБ* 158); Лѣнивство тежъречетъ: „И҆ тако(ж) ѡ справа(х) ї ѡ мова(х) лю(д)скихъ мало що когда мислило" (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273); Рóдитˢсꙗ лєнивъство з ми́лости збы́тнєй, рéчєй внѣшнихъ, и свѣта тогó рóскошєй (Львів, 1645 *О тайн.* 54); До тогó є(ст) сєдмъ грѣхѡ(в) смєртéлны(х) головны(х). Пыхá, Лáкомство… Лѣни́вство до слꙋжбы Бж҃єи (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 909).

Див. ще **ЛѢНОСТЬ**, **ЛѢНОЩИ**.

ЛѢНИВЪ *див.* **ЛѢНИВЫЙ**.

ЛѢНИВЪСТВО *див.* **ЛѢНИВСТВО**.

ЛѢНИВЫЙ, **ЛЕНИВЪ**, **ЛЕНИВЫЙ**, **ЛИНИВЪ**, **ЛѢНИВИЙ**, **ЛѢНИВЪ, ЛѢНЇВЫЙ** *прикм.* **1**. (*який не любить працювати*) лінивий: и єщє паки рєкоу. г(с)и г(с)и прєс҃тыи цр҃ю. возищи мєнє заблоу(ж)шєго ѡвчатє. аз бо єсми грѣшныи лєнивыи. нєпотрѣбныи рабъ (1489 *Чет.* 280); А та(к) талáнть свой нє закóпоуй в зéмлю. абы єсь нє бы́ль ѡсѫ(ж)дєнь съ рáбо(м) лѣни́вы(м), къ старѣ(и)шинѣ бѣсóвьской (XVI ст. *УЄ* №29519, 219); а ѡ(т)повѣдаючи господарь єго рєкль ємоу. сˢлоуго зˢлыи а лєнивый. вѣдаль єсь ижє жˢноу, дє ємь нє росѣваль (1556–1561 *ПЄ* 107); алє ємꙋ па(н) єго ѡ(т)повѣди(л). злыи рабє а лѣнївый знавши жє (м)ꙗ такый жноу г(д)є нє сѣю и збираю г(д)є нє росыпоую (к. XVII ст. *УЄ* № 31, 184); torpid(us), гню(с)ни(й), лѣниви(й) (1642 *ЛС* 399); а та(к) боꙗ́льсꙗ ꙗ́мь, и(ж) бы́хь нє вˢтрáти(л), и закопáль ꙗ(м) єго въ зéмлю…

въ(з)ми́ своє до́ се́бє. а па́нь ємоу́ ѡ(т)пови́дѣлъ, слоу́го лѣни́вы(и) (1645 *УЄ* № 32, 140);

у ролі ім. лінивий, -ого: любо́въ загрѣва́єтъ ѡза́блы(х). любо(в) побꙋжа́єтъ лєни́вы(х) (Острог, 1598 *Отп.КО* 31); Смерть… страхъ ражаетъ, а страхъ зась ни[к]чемныхъ, порожныхъ, ленивыхъ и гнюсныхъ чынитъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); Лѣнивые любѣте х(с̑)ꙋ работати, и ѡ(т) нынѣ лѣности себе ꙋдалѧти (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 86); Многи бо покусишася ленивых и разслабленых и страстных спасати и вздвигати, сами еще не оживотворившися и свободу от страстѣй не получивше… погибоша (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 242–243); рꙋки дѣлатєлєй добри(х) ѡбогатѣють; а лѣнивыи и пѧ́ницѣ те́рнїємъ ни́вы свои́ запꙋстатъ (поч. XVII ст. *Пчела* 8 зв.).

2. (*який не бажає чогось робити*) неохочий: бра(т)ѧ… вижю ва(с) лєнивыхъ на молитвꙋ. и того ради пишю. понꙋжаа ва(с). и навчаѧ словы бж̑єствєными. штобы єстє мл̑твы своа во крѣпости свєршали (1489 *Чет.* 307); далъ есми ихъ милостямъ на упоминокъ по десяти золотыхъ черленыхъ. Къ тому тежъ, моимъ… ласкавымъ паномъ…, которыи…, ку кождой потребе моей, за означенемъ моимъ…, не были линивы (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 24); в чо(м) будꙋ мочи вм̑ приѧтє(л)скє и зы(ч)ливє в по(т)рєба(х) вм̑ допомагати лєни(в) нє будꙋ (Варшава, 1596 *ЛСБ* 295, 1); чоловѣкъ впро(д) за́зросливый барзо лєнивы(и) барзо боѧзливы(и) на(и)ꙋбожши(и) лгаръ нєпосполиты(и) (к. XVI ст. *Розм.* 48 зв.); кг(д)ыжъ и мы́ нє єстєсмо ѡспа́лыми анѣ лѣни́выми в пра́ца(х) найдоу́ємоса (Острог, 1614 *Тест.* 138); Дла чо́гѡ чꙋлє на́мъ ѡ то́ стара́тиса при́стои(т), абы(с)мѡ поки́нꙋвши грѣхъ, и всѣ єгѡ заба́вы, в̾ добрѣ и в̾ єгѡ́ пожи́ткахъ коха́лиса, лѣни́вы бꙋдꙋчи до зло́стїй, а ско́ры до добродѣтєли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 25); piger, лѣнивъ, гню(с)ни(й) (1642 *ЛС* 316); В кото́ро(и) сла(в): нєсмр̑тєлнаа: и живо(т) вѣчны(и); захова́ный, що ѧ оу бо(г̑): зако́никъ; и лѣни́вый рабо(т)ни(к) Виногра́да Х̑ва, а богомо(л)ца тво́й оуставѣчны(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 6 ненум.).

3. *У ролі ім.* Вл. н.: Кгора лѣнивы(и) (1649 *РЗВ* 154 зв.).

ЛѢНИВѢЙШЇЙ *прикм. в. ст.* Який більше лінується: Оунылѣйшїй: лѣнивѣйшїй (1627 *ЛБ* 139).

Пор. **ЛѢНИВЫЙ**.

ЛѢНИТИСЕ *див.* **ЛѢНИТИСЯ**.

ЛѢНИТИСЬ *див.* **ЛѢНИТИСЯ**.

ЛѢНИТИСЯ, **ЛЕНИТИСЯ**, **ЛЕНИТИСА**, **ЛЕНѢТИСА**, **ЛѢНИТИСЕ**, **ЛѢНИТИСЬ**, **ЛѢНИТИСА** *дієсл. недок.* (*не хотіти робити що-небудь, бути неохочим до чогось*) лінитися, лінуватися: вєликии иванъ златооустъ написалъ: и расшири(л) в рѣчо(х) истиноую правдꙋ. о блг̑овєщньи ст̑оє бц̑и. нє лєнитиса подобаєть (слꙋхати) вѣрьнымъ хр(с)тьѧно(м) (1489 *Чет.* 157); да нє лєнѣмса вѣрнии. сповєдати грѣхо(в) свои(х) (Там же, 276); Нехай будутъ ратованы умерлые не плачомъ, але моленіемъ, и молитвами, и ялмужнами. И нижей: не лѣнимосе (мовитъ) усопшымъ ратунку додать, молитвы за нихъ прыносечы (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 130); послали к нємꙋ́ дву(х) мужо(в) абы са нє лєни(л) до них̾ при(и)ти (II пол. XVI ст. *КА* 50);

Лѣнивые любѣте х(с)ꙋ работати, и ѡ(т) нынѣ лѣности себе ꙋдалѧти, Смотрѣте дѧвола како не лѣни(т)сѧ, А васъ ꙗко птицꙋ половити тщи(т)сѧ (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 86); не ленися и выспрашивай о святых оных (1608–1609 *Виш.Зач.* 218); Минаючы ꙋни(т)скꙋю безоднꙋю ꙗмꙋ єсли мило Спс҃єнїє, абы(с) нє лѣни(л) приходити и присылати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); Оуныва́ю: Ны́дѣю, зныдѣва́ю, гнꙋснѣю, срѣдцє тра́чꙋ, лѣню́сѧ (1627 *ЛБ* 139); нє сло́во(м) бо, но дѣ́лом҄ мзды́ даю(т)сѧ: и вѣ́сть бг҃ когда́ мы бо́лни сꙋщє нє мо́жєм҄, и когда́ лѣна́щє сѧ нє дѣ́лаєм҄ (Львів, 1642 *Жел.П.* 6 зв.).

Див. ще **ЛѢНОВАТИСЯ**.

ЛѢНИТИСѦ *див.* **ЛѢНИТИСЯ**.

ЛѢНЇВЫЙ *див.* **ЛѢНИВЫЙ**.

ЛѢНОВАТИСЯ, **ЛЕНОВАТИСѦ**, **ЛѢНОВАТИСѦ** *дієсл. недок.* Те саме, що **лѣнитися**: што далє(и) напи́сано нє ра(ч) лєнова́тисѧ прочита́ти и та́мъ мо́жєтсѧ што до того(ж) нєздоро́жноє показати (Острог, 1587 *См.Кл.* 2 зв.); А ты, попе, смотри бѣзоншаство, сего дѣля не лѣнуйся (XVI ст. *НЄ* 65); про́шѫ мл(с)ти вашєй… нє лѣноватисѧ пил҄но слоухати єѵ(г)лїа ст҃го (Манявиця, 1600 *ЗНТШ* CLI, 191); и нѣма́шъ го́ршого пи́смоу и ре́чамъ в нємъ пова́жнымъ нє́прїатєлѧ, ꙗ́ко то́тъ кото́рый єго проу́дко пєрєбѣ́гши, мнѣма́єтъ жє всє́ зрозоумѣ́лъ. а пре́то єсли́сь томоу́ вда́чєнъ, чита́ти ра́зъ и дроу́гїй и дєса́тый нє лѣноу́йсѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Нє лѣноуйсѧ ста́ры(х) мужо́въ чита́ти пора́ды, мно́го бовѣ(м) в ни(х) на́йдєшъ рєчїй потре́бны(х) (Острог, 1614 *Тест.* 181); До хворыхъ ити не лѣноватися, дяковъ не посылаючи, и о причастіе святыхъ Таинъ не торговатися (1631 *АЗР* IV, 526).

ЛѢНОВАТИСѦ *див.* **ЛѢНОВАТИСЯ**.

ЛѢНОСТЬ, **ЛѢНУСТЬ** *ж.* Те саме, що **лѣнощи**: такого милосєрдого имꙋщє чл҃вколюбца вл(д)коу. нє лєнѣмсѧ скоро ѡбращатисѧ к нємоу. нє ѡтѧгчѣмъ дш҃ь наши(х) многими грєхи за малоую лѣность (1489 *Чет.* 313); то́чїю нє бꙋди лєни́въ, и о со вса́кимъ прилєжа́нїємъ чита́й внима́й слꙋшаи пи́сан҄ныхъ и твори́. и нє ради́ лѣностю о своє́мъ спс҃є́нїи (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 3); а намъ есть лѣнусть лише одинъ (*в ориг.* ѡднъ. — *Прим. вид.*) часъ пуйти до церкве (XVI ст. *НЄ* 113); Лѣнивые любѣте х(с)ꙋ работати, и ѡ(т) нынѣ лѣности себе ꙋдалѧти, Смотрѣте дѧвола како не лѣни(т)сѧ, А васъ ꙗко птицꙋ половити тщи(т)сѧ (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 86); цно́тъ прикла́ды положи́ти пєрє(д) тобо́ю ста́раємосѧ. ре́чꙋ в҄згор҄жо́ною лѣность твєрдачи́. а встыдли́вость ре́чью похва́л҄ною оука́зоуючи (Острог, 1614 *Тест.* 138); Ку тому тежъ абысмо не залежали поля, и абы въ гнюсъ и въ лѣность не приходили, допущаетъ Богъ враговъ и супостатовъ на насъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 824); Ѡ(т)ложѣмѡ пре́тѡ Бра́тїє… лѣность, нєдба́л҄ство, оуны́лость и за́здрость (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 84); судъ Бж҃їй оубива́єтъ лѣност҄, заправꙋєтъ до набожє́нства; до хва́лы Бж҃єи (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

Див. ще **ЛѢНИВСТВО**.

ЛѢНОЩИ *мн.* (*небажання робити щонебудь*) лінощі: Третее: дѣля того недостоинъства и лѣнощей наших лихо насъ погубитъ и покартатъ насъ Бг҃ъ (XVI ст. *НЄ* 132).

Див. ще **ЛѢНИВСТВО**, **ЛѢНОСТЬ**.

ЛѢНУСТЬ *див.* **ЛѢНОСТЬ**.

ЛѢНѢВѢТИ *дієсл. недок.* Ставати лінивим: Стѹжáю сѝ: Оунывáю, фрасѹю(с), трощѹсѧ, гнѹснѣю, лѣнѣвѣю, зá ѕлє мáю, ѡслабѣвáю, смѹчѹ(с) (1627 *ЛБ* 123).

ЛѢНѢЯ[1], **ЛИНИЯ**, **ЛИНЇЯ**, **ЛИНѢЯ**, **ЛЇНѢѦ ЛѢНѢѦ** *ж.* **1**. (*риска, вузька смужка на якій-небудь поверхні*) лінія: Чрътá: Правѝло, лїнѣѧ, ꙗкъ то, — Іѡ́та, крѝска (1627 *ЛБ* 156).

2. Уявна лінія: бо(з)скїй нá то бы(л) рóска(з)… абы́ нєзмордовáннымъ прѹдки(м) бѣго(м) ѡ(т) ба҃ линѣ́й половѝцѣ сфéры албо кóла протѝвъ солнéчномоу вéдѹчи ѡпартюсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 104 зв.).

3. (*послідовний ряд осіб від предків до нащадків, родовід*) лінія: таковы(м) бл҃гословєниємъ почти(л)… бг҃ъ… вєлѝкого владимєра… котóрого цр҃кви и родѹ, зáцнаѧ линѣѧ и до нн҃ѣ нє ѹстáла (Острог, 1587 *См.Кл.* 1 зв.); и та(к) повинова(ц)тво линиєю повинова(ц)тва, албо крєвности провадꙗчи пыта(м), хто бли(з)ши(и), надъ тєпєрєшни(х) поводо(в) (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 26 зв.); рóдъ Чєтвєртéнскихъ… ѡ(т) Момóмаха прє(д)помєнéногѡ лѣнѣ́ю родослóвїа своéгѡ порѧ́днє провáдѧчїй; зайстє дóво(д) тó знамєнѝтый и свѣдóцтво Цáрскоє вáжноє є́сть и знамєнѝтоє (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); Вша(к) жє мєжи собóю ты́є осóбы нє рóвно ѡ(т)стоѧ(т), абó вѣмъ вꙿ прóсто(и) линїи ꙗ́кꙿ мнóго єсть осóбъ (вы́нѧвши тѹю ѡ(т) котóроє сѧ лѝча(т) стóпнѣ) тáкꙿ мнóго є́стъ стóпнєй (Львів, 1645 *О тайн.* 170).

4. *Перен.* (*безперервність традицій*) тяглість: Нѣ́смь ѧ́ лѣпꙿшїй ѡ(т) óц҃овъ мóи(х), чáдо(м) бо чéстнаа похвáла, ѡ(т)ц҃євꙿскаа слáва. бо гдє лѣнѣѧ пóстоу(п)ко(в), и закóновъ ѡ(т)цо(в)ски(х) ѡ(т) сн҃въ нє заглáжоує(т)сѧ, и ѡ(т) рожáю врожáй цѣло захóвоує(т)сѧ, та(м) є(ст) ро(д) нєсмє(р)тéлꙿны(и) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208).

◊ **линѣю вести** *див.* **ВЕСТИ**.

ЛѢНѢЯ[2] *ж.* (*вимірювальний інструмент*) лінійка: за всꙗкїє лѣнѣ(и) до(л)ги по д҃ ло(к)тꙗ липовы(и) з дощками ѹсѣ(х) ї҃ лѣнѣ(и) за то всє столꙗру гр(ш) кі҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 70 зв.); 6 лѣнѣ(и) албо правилъ: крѡ(т)кихъ и долги(х): стѡлꙗрови далємъ гро(ш) // 14 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.).

ЛѢНѢѦ *див.* **ЛѢНѢЯ**[1].

ЛѢНЯЩИЙСЯ *дієприкм.* Який линяє: pigend(us), лѣнящи(й)ся (1642 *ЛС* 316).

ЛѢПАРЪ *див.* **ЛѢПЯРЪ**.

ЛѢПЕЄ *див.* **ЛѢПЕЙ**.

ЛѢПЕЙ, **ЛЕПЕЙ**, **ЛЕПИЙ**, **ЛЕПѢЙ**, **ЛѢПЕЄ**, **ЛѢПѢЙ** *присл. в. ст.* **1**. Точніше, докладніше: А о лета, тогды я лепей ведома, же естъ девце моей шостыйнадцать годъ (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 129); тотъ во(и)тъ с помочниками своими, которы(и) ѡнъ лєпи(и) имєны знаєтъ и вѣдаєтъ… // наложи(л) бы(л)… на во(з) всѣ рєчи свои кра(м)ныє (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59–60); Котороє кгва(л)то(в)ноє наєха(н)є на до(м)… вы(г)на(н)є з домѹ жоны дєтє(и) и чєлєди мєнова(л) собє бы(т) пн҃ъ ѡлє(н)ски(и) ѡ(д) Сєрафина… и ѡ(д) помо(ч)нико(в) єго которы(х)… ѡ(н) са(м) лєпє(и) знає(т) и на(з)ви(с)ка и(х) (Черниця, 1608 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 31); Ты лéпѣй нáшъ Вєлмóжный ѡ тóмъ Панє знáєшъ, Ѡрлоѡ́кимъ Рóзѹмомъ всє́ ты́ проникáєтъ (Київ, 1633 *Ефрон.* 309); вышъ помєнєныє при(н)ципали… которы(х) было

чл҃ка до сорока… которыхъ имєна и на(з)виска са(м) єго м(л). па(н) горо(д)ничи(и) та(к) тε(ж) и помо(ч)ники лєпε(и) вєдаю(т) и (з)наю(т)… до(м)… протєстуючи(х)… по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204);

глибше, ліпше: ажє бы́стє лє́пѣй слоуха́чє головнꙋю тоую зрозꙋмѣти могли слѣпотоу, трє́ба вѣдати // ижъ праѡ҃цъ на́шъ ада(м)… в грѣ(х) впа́лъ, и насъ всѣ(х)… з собою потѧгноу(л) (XVII ст. *Проп.р.* 190–190 зв.).

2. Вигідніше, зручніше: а так лєпєй, нєхай бых бєзпєчно до Вашєй Милости, моєй… панєй приєхал и постановєньє ѡколо вшєлѧкоє рєчи полноє вчинил (Степань, 1544 *AS* IV, 414).

3. Багатше: Лѣпєи здобы́лисѧ козакѝ до́ма. нє́жє на́ морє хо́дѧчи, нє єди́нъ шлѧхти(ч) нє пришо́лъ до́домꙋ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130 зв.).

4. Поживніше, корисніше: лѣпєє всѣ(х) мѧсъ… є(ст) вєпрєвина (XVI ст. *Травн.* 180).

5. *У ролі присудк. сл.* Ліпше: Кгды́жъ лє́пѣй єст҄ стра́тити живо́тъ за́ ѡйчи́знꙋ, Нѣжли нє́приѧтєлю доста́т҄ ся в҄ кори́знꙋ (Київ, 1622 *Сак.В.* 40 зв.);

безпечніше: Ано бы лѣпѣй гасити, коли у сусѣда горитъ, анижли коли до твоего даху прийдетъ! (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 147).

Див. ще **ЛѢПШЕ**.

ЛѢПИТЕЛЬ *ч.* Палітурник: glutinator, кли(и)тε(л), лѣпитε(л) (1642 *ЛС* 210).

ЛѢПИТИ *дієсл. недок.* **1**. (що з чого) (*виробляти що-небудь із в'язкої, пластичної речовини*) ліпити: а ты(м) и(х) звє(д)лъ. кг(д)ы ємꙋ лѣпили птахи́ з҄ гли́ны. ста́влѧли и(х) по(д)лє доро́ги коу́ды ишо(л). а ѡ(н) на ѡныє́ пта(ш)ки скṍро дꙋноу(л), злєтѣли́ на́ воздꙋхъ ꙗко живыи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 92).

2. Клеїти, склеювати: glutino, as, клѣю, лѣплю (1642 *ЛС* 210).

3. *Перен.* (*робити що-небудь недбало, абияк*) ліпити: тє́ды ѡ(т)чє влады́ка, тоу́ю свою́ архисинаго́гоу згóды, нє на та́блица(х) ср(д)цъ плотѧ́ны(х)… а́лє на пѣскоу́ лє(г)комысл҄ного оупо́роу, оутлыми стѣн҄ка́ми, лѣпѧчи́, за та(к) коро(т)кы(и) ча(с) склѣти́ти оусилоуючисѧ, ꙗко́го ко(н)ца́ сподѣва́єтєсѧ… и запла́ты (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 214).

ЛѢПИТИСЯ *дієсл. недок., перен.* (до чого) (*ставати на чий-небудь бік; віддавати перевагу якійсь думці, переконанню*) ліпитися, приставати: Мимо пра́ва святыи людьских наследуют и слова божего ни ма́ло пріємлють, славы бо и чести на земли шукають, до всякой єреси ради ся лѣпити, а хотять святую вѣру розврати́ти (к. XVI ст. *Укр.п.* 74).

ЛѢПЛЕНЬЄ *с.* (*вироблення чого-небудь із в'язкої пластичної речовини*) ліплення: И поста́вили прєложє́ныхъ, и пригана́човъ робо́ты,… гли́нꙋ на лѣплє́ньє цєгл́ы копа́ти (Вільна, 1627 *Дух.б.* 366).

Пор. **ЛѢПИТИ**.

ЛѢПЛЯНИЦА *ж.* Глиняний виріб: lutamentum, лѣпляница (1642 *ЛС* 259).

ЛѢПНО *присл.* Пристойно; гарно: decent[e]r, лѣпно, красно (1642 *ЛС* 153).

ЛѢПО *присл.* **1**. Гарно, принадно: Послѣдова́тєлнѡ: Лѣпо, присто́йнє, слꙋшнє (1627 *ЛБ* 89); venuste, кра(с)но, лѣпо (1642 *ЛС* 410).

2. Гідно, гоже: и рєкла єи слꙋжєбница є[є] госпожє моꙗ. нє лѣпо мнѣ оуививатисѧ в нєго. ѡбразъ бо цр(с)кии ты имаєши (1489 *Чет.* 14 зв.).

3. Належно, гоже: лѣпо ми єсть всє то издѣлати. на што пришо(л) єсми въ своє створѣниє (1489 *Чет.* 128 зв.).

◊**нѣсть лѣпо** — безглуздо, недоладно: А тот пожиток явственѣе изображати нѣсть лѣпо есть, доколѣ хто в плоти и подвизѣ есть (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 243).

ЛѢПОТА *ж.* (*те, чому властиве гарне, прекрасне*) краса: ннѣ бо намъ краснаꙗ вєсна восиꙗла єсть. и цвѣты оукрасила. и лѣпотѫ спѫстила (1489 *Чет.* 208 зв.); ст҃оє мл(с)ти кипѣла слава. оу(зъ)ꙗвиласѧ лѣпота. алє ѡ(т) самого б҃а воскипѣлъ свѣтъ (Там же, 254);

краса, врода: гдє́жъ твоѧ́, ѡ сн҃ꙋ мо́й лѣпота́; Прєлюбє́знаѧ гдє́ твоѧ́ красота́; Южєсь мѧ моѧ сли́чно(ст) ѡпꙋсти́ла, Мєнє́, знищи́ла (Львів, 1631 *Волк.* 21); Бл҃голѣпїє: Ѡздо́ба, лѣпота́, ѡкра́са, пѧ́кность, краса́ наѡздобнѣ́йша, присто́йность (1627 *ЛБ* 8);

вишуканість; досконалість: lepor, граж-да(н)ство, лѣпота, красота (1642 *ЛС* 253).

◊**въ лѣпоту** — заслужено, справедливо: Подо́бнѡ: Лѣпо,… въ лѣпотꙋ,… присто́йнє, слꙋшнє, ѡздо́бнє, пригѡ́жє (1627 *ЛБ* 85); Пра́вєднѣ,… По достоѧ́нїю, въ лѣпотꙋ,… въ рѧснотꙋ,… досто́йнѣ: ꙋда́тнє, дово́днє є(ст) (Там же, 165).

ЛѢПШЕ, **ЛЕПШЕЙ**, **ЛѢПШЕЙ**, **ЛѢПШЪ**, **ЛѢПШЬ**, **ЛѢПЬШЕ** *присл. в. ст.* **1**. (*більш точно, докладно*) ліпше: то дє(и) лепшє(и) вєдаю(т) по(д)даныє што є(ст) кгру(нт) п҃на пєсочи(н)ского а што п҃на сємєновъ (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25 зв.); покажутъ и тые вси справы его, (кгдыжъ лепшей всихъ тые о томъ ведають,) яко давно онъ патрыаръховъ своихъ вырекъся! (Вільна, 1599 *Ант.* 705); такъ умѣютъ и знаютъ раздѣлы и артикулы на память лѣпшей, нижели зачала въ Евангеліи (бл. 1626 *Кир.Н.* 14); сам збавитєл ѡбротꙋ нєбєсного и зємного лѣпшє знаєт (Середня Вижниця, 1644 *Паньк.* 25).

2. Більше, сильніше: Коха́йсѧ в пожито́чны(х) тобѣ това́рышохъ лѣпшє, анѣжли вє́ кръви родза́ю тобѣ // пови́нⷢ҇ны(х) крє́вныхъ (Острог, 1614 *Тест.* 141–142); И надъ Ізраи́лѧ лѣпшє сѧ Б҃а боѧ́тъ, Ты́хъ и Моца́ръства нб҃(с)ныє окружи́ли, И чи́ны А҃ггльскїє гоу́фѡмъ остꙋпи́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); ни єдинь нє можє(т) дво(м) панѫ(м) слꙋжити бо єдинаго лѣпшє бꙋдєшь любити (Височани, 1635 *УЄ* №62, 58).

3. Милостивіше, ласкавіше: Кды(ж) болшє смо́три(т) на ср(д)ца, ни(ж)ли на тыє гꙋки, нє всє было волно вє(д)лє оуста́въ бж҃їи(х) и(з) ра́илтѧномъ // онымъ справовати в нєволи а вжды и(х) лѣпшє выслꙋхава(л) нижли на свободѣ (Острог, 1587 *См.Кл.* 12–12 зв.).

4. (*з більшою увагою*) пильніше: Пєтръ напо́лнившисѧ д҃ха ст҃го такꙋю до лю́дꙋ рє(ч) оучини́лъ. Ци подоба́єтсѧ прє(д) ѡбли́чѧ(м) бж҃и(м), ва(с) лѣпшє анѣжли б҃а слоу́ха́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 151).

5. Міцніше, надійніше: кождая жена маеть коморку. которая слове(т)ся матракѯъ тая вну(т)рѣ косматая, естъ, для того аби мѣла пло(д) лѣпшє держати (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

6. Вартісніше, цінніше, дорожче: сла(в) бо г(с)нѧ слава ч(с)та. пожьданаꙗ. лѣпшє золота. и камєниꙗ многоцѣнного (1489 *Чет.* 218 зв.);

дорожче, більше: Бо(л)шє ꙋбогихъ та(м) єстъ выноваты(и). И прꙋ(д)шє згинє(т) нѣжли богаты(и) Хто засъ лѣпшє пѣнꙗ(з)ми заложытъ то(и) сꙗ нє тръвожытъ (1636 *Лям. о пр.* 11).

7. (*більш гідно, достойно*) ліпше: То слꙋшност҄ потре́ба, и та́ѧ нє где и́ндей трꙋдом҄ на́шимъ оуказа́ла доро́гꙋ, да́вши так҄ ва́жнꙋю причи́нꙋ, ꙗко бы жа́дєнъ лѣ́пшєй Клєйно́тъ ѡ́ныхъ нє мо́глъ оукшталтова́ти, ꙗ́къ Трызнанскаѧ Лилїѧ за цнѡ́ты Нб҃а́ го́дныє (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

8. Багатше, ліпше; рясніше: пи́лный господа́ръ, стєрєжє́тъ на кото́рой зємлѣ́, кото́роє насѣ́ньє лѣ́пшє сѧ ро́дитъ, та́мъ о́ноє и роз҄сѣва́єтъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 5 зв.).

9. Ліпше, яскравіше: Поє́товє повѣда́ли нєкгды(с) жєбы ты(м) лѣ́(п)шь двꙋ(х) ры́цєровъ… выславили, жє то(т) срокгꙋю бе́стїю зви́тажи(л) и жро́дло гыпокрыны конѧ своєго… по(д)ко́вою в҄збꙋди́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 203).

10. *У ролі присудк. сл.* Ліпше, краще: ѡ горє на(м) милыи наши дѣткї. лѣпшєи бы намъ што бы сѧ єстє нє родили (1489 *Чет.* 123); Лѣпьше будетъ Содому и Гомору, нѣжъ тому, що слово Божіе не слухаеть (XVI ст. *НЄ* 31); є(ст) лєпшєй тобѣ а́бы зьгиноул ѡдєн члонок твой нижлї всє тѣло твоє вькїнєно будєт въ ѡ́гнь геѡнскїй (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 45); чи бы лѣ́пшє коли́ бы зго́ла па́стырѡвъ нє мѣ́ли; чи бы лѣ́пшєй, коли бы жа́дного имъ ра́доу межи собо́ю чинє́ньѧ тира́нъ нє позволѧ́лъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 167 зв.–168); Бг҃а створи́тєлѧ своє́го в ни́хъ позна́вши, И лѣ́пшъ ни́жъ Ї҃ль хва́лꙋ ємоу́ ѡ(т)да́вши (Львів, 1616 *Бер.В.* 91); лѣпшє єст҄ спѣва́ти дх҃вны(и) пѣсны; анѣжли свѣцкїи сромо(т)ны(и) бѣсѡ(в)скїи (Чернігів, 1646 *Перло* 8).

Див. ще **ЛѢПЕЙ**.

ЛѢПШЕЙ *див.* **ЛѢПШЕ**.

ЛѢПШИЙ, **ЛЕПШЕЙ**, **ЛЕПШИЙ**, **ЛЕПШЫЙ**, **ЛЕПЪШИЙ**, **ЛИПШИЙ**, **ЛИПЪШИЙ**, **ЛѢПШІЙ**, **ЛѢПШЇЙ**, **ЛѢПШЫЙ**, **ЛѢПЪШИЙ**, **ЛѢПЪШІЙ** *прикм. в. ст.* **1**. Переконливіший, певніший: а длѧ лє(п)шии справє(д)ливости просили є(с)мо пана дми(т)ра… штобы пєча(т) свою приложи(л) к… моємꙋ ли(с)тꙋ (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. № 5); А про липшую справедливость просили и билі есмо чоломъ пану Сенку Полозовичю… абы ихъ милость печати свои приложили к сему нашему листу (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 7, № 1); а для липъшое певности сего листу моего просил есми о приложене печатей (Бронники, 1560 *АрхЮЗР* 8/III, 41); А длꙗ лѣпъшє(и) твє(р)дости и вѣри даю по собѣ па(н)у ꙗнови крємєнєви порꙋку шє(в)цовъ и мєща(н) жо(р)ниски(х) (Жорница, 1609 *ЛНБ* 5, II 4052, 59 зв.); маючи при собє сторону — шляхъту, людє(и) добри(х), шляхє(т)ныхъ пано(в) собє для лѣпъшого свєдєцства з ураду тутошънє(г)[о] (Житомир, 1650 *ДМВН* 195);

достовірніший, точніший; ліпший: Новый календаръ, колибы певнѣйшій и лѣпшій былъ, теды старому подъ плащъ не лѣзлъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1174).

2. Відповідний, належний; ліпший: такъ и о ваше душевное спасеніе, и о лѣпшый порадокъ в церкви Божой анижлисмы до сихъ часов мѣли (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 148);

ліпший, досконаліший: не гадаютъ за другымъ свѣтомъ, лише што бы имали, што исти и пити, гадаютъ, ажъ не е лѣпшого нѣчого выдъ сего свѣта (XVI ст. *НЄ* 124).

3. Безпечніший, ліпший: також и оно ласкавое обличье и особливую оборону надо мною и иные розмаитые добродейства твое

роспоминаючи, которые додаютъ ми доброе надеи и приводятъ мя до того, абы-мъ се о стародавъную ласку твою оную у тебе старалъ и пожеданъного покою прагнулъ, а покою хотяжъ бы и несправедливого, который далеко естъ лепшый, а нижли вражда и война справедливая межи побожными… людми (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 991).

4. Розумніший, ліпший: Дѣля того не стиди ся, ажъ не есь книжникъ лѣпъшій, не таи науку, измагай ся читанюмъ нучъ и день што бы есь знавъ (XVI ст. *НЄ* 207);

вправніший, майстерніший: ꙗко(в)… пꙋшъка(р) давъны(и)… староста вжє пꙗты(и) го(д) ꙗ(к) ємꙋ дато(к) сво(и) загамовалъ а то длѧ того ижъ лєпъшого пушъкара на датъкꙋ своємъ ховаєть (1552 *ООвр.З.* 99 зв.).

5. Вартісніший, цінніший: ни ѡдинь з ни(х) [п҄таховь] нє єсть забытымь оу бога… прото жь нє бойтє(с). многы(х) бо п҄тиць лѣп҄шии єстє вы (1556–1561 *ПЄ* 273); Една(к) жє таковы(м) мно́гым҄ наро́домъ ро́вноє дш҃и а́лбо сна́ть и зацнѣишєй. абовѣ(м) лѣ́пшій єсть єди́нъ кото́рый чи́ни(т) во́лю бж҃їю, анѣжли ти́сѧча злости́вых҄ (Острог, 1607 *Лѣк.* 7);

(*який коштує більше грошей*) дорожчий: едучи на службу господарьскую военную, взял у богданца коня лепшей чотырох копъ (1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 121).

6. *У ролі ім., с.* **лѣпшоє** — довершеність, досконалість: заноу(ж) ѿ початка свѣта. чимъ далєи. тымъ наполналосѧ лѣпшимъ (1489 *Чет.* 131 зв.); г(с)ь на(ш) ї(с)съ х(с)ъ. на зємлю пришо(л). и наполнилъ на(д) то лѣпши(м) далъ намъ новоую // бл҃года(т) ст҃оє крєщѣниє (Там же, 131 зв.–132); правда то, жє ѡ(т)мѣна коли кꙋ до́бромꙋ, нєва́дитъ. алє єщє о то́мъ спо(р) межи на́ми што до́брого, што злого, што лѣпшого, што го́ршєго (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 27 зв.); Лѣпшєє за́вшє бєзъ заздрости, прїймоу́ючи: И ємоу́ мѣ́сца пє́ршєго оустꙋпоу́ючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 96).

◊**ку лепшому пожитку оброчати** *див.* **ПОЖИТОКЪ**.

Див. ще **ЛѢПШОВЪ**.

ЛѢПШІЙ *див.* **ЛѢПШИЙ**.

ЛѢПШЇЙ *див.* **ЛѢПШИЙ**.

ЛѢПШОВЪ, **ЛѢПЪШУВЪ** *прикм. в. ст.* Досконаліший, кращий: Не буйте ся, выдъ многыхъ потятъ вы есте лѣпшовы (XVI ст. *НЄ* 154); Найперво сесе годитъ ся знати, кулькымъ естъ лѣпъшувъ Бг҃ъ выдъ насъ, тулько естъ май лѣпше богатство небесное, нѣжъ богаство сегосвѣтнее (Там же, 167).

Див. ще **ЛѢПШИЙ**.

ЛѢПШОСТЬ, **ЛЕПШОСТЬ** *ж.* **1**. Доцільність, слушність: А пред ся не доступили оныхъ обѣтницъ, абовѣмъ Богъ усмотрѣлъ лѣпшость, абы безъ насъ досконалость не // взяли (1603 *Пит.* 65–66).

2. (*вища якість*) перевага: Крета и иныи тамъ мѣста, также кролевства многіи заходніи старого календара не отвергли и то — знакъ лѣпшости! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1174).

3. Ви́года, користь: Братиꙗ котраꙗ лѣпшо(ст) продажи гꙋ(р)товой по(х)валила (Львів,1638 *ЛСБ* 1043, 52).

4. Поліпшення, удосконалення: Ѡстатокъ лєпшо(с)ти вшєлꙗко(и) Б҃у всєдє(р)житєлю в рꙋки Єго Ст҃ыє И Пи(л)но(с)ти Посломъ Нашимъ Полєцаємъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 4);

добро; доброчесність: Нєзбо́жный побо́жности наꙋча́єтъ сѧ,… драпѣ́жникъ и вы́рваноє, и своє́вла́сноє раздава́ти: всѣ̀ тако́вып и

слꙋха́ньꙗ лѣпшости оуча(ст)сꙗ (!), и збаве́ннои ѡ(т)мѣны набыва́ютъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 76).

ЛѢПШЪ *див.* **ЛѢПШЕ**.

ЛѢПШЫЙ *див.* **ЛѢПШИЙ**.

ЛѢПШЬ *див.* **ЛѢПШЕ**.

ЛѢПЪШИЙ *див.* **ЛѢПШИЙ**.

ЛѢПЪШІЙ *див.* **ЛѢПШИЙ**.

ЛѢПЪШУВЪ *див.* **ЛѢПШОВЪ**.

ЛѢПЬШЕ *див.* **ЛѢПШЕ**.

ЛѢПѢЙ *див.* **ЛѢПЕЙ**.

ЛѢПЯРЪ, **ЛИПЯРЬ, ЛѢПАРЪ**, **ЛѢПꙖРЪ** *ч.* Мазальник; тинькар: ꙗку(б) лѣпꙗ(р) — г(рш) г҃ (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 21 зв.); лѣпа(р) — г(рш) (Там же, 23 зв.); лѣпꙗрови далє(м) золоты(и) ѡди(н) и грошє(и) шєсть (Львів, 1594–1595 *ЛСБ* 1041, 1); липꙗрєви що ѡблипꙗ(в) избꙋ ꙋ опата лишти(р)нꙗ(т) гроши(и) (!) (Там же, 6); За ры(н)нꙋ далємъ гро(ш) м҃є… лѣпꙗрови злоты(и) и гро(ш) д҃. (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 5); дво(м) лѣпꙗромъ за ꙋлѣ(п)лєньє коміна и хлопꙋ за вычищєнє пивни(ц) г(р) 8 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

ЛѢПꙖНКА *ж.* (*хата з глини*) мазанка: Повто́роє пєрєпꙋстилъ на нєго́ бꙋрный вѣтры. которїи та́къ окрꙋтнє возвѣꙗли и(ж) въ мгнѣню ѡка́ // богато́ и мистєрнѣ бꙋдованый палацы́ ꙗ́ко ма(р)нꙋю лѣпꙗнкꙋ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11–11 зв.).

ЛѢПꙖРЪ *див.* **ЛѢПЯРЪ**.

ЛѢС *див.* **ЛѢСЪ**.

ЛѢСА, **ЛЕСА** *ж.* Пруття, жердини: в сенях стол, лава одна, ступа; за гриднею хлев лесою плетен (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); пораховалисꙗ с касиꙗно(м) поплачєно ємꙋ всє кро(м) зада(т)кꙋ… за лѣсꙋ, гр(ш) по(л) є (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 33).

ЛѢСВИЦА *див.* **ЛѢСТВИЦА**.

ЛѢСЕНЫЙ, **ЛЕСАНЫЙ** *прикм.* Сплетений із пруття: дворенин господаръский… приехал до двора Заборолского… до первшихъ ворот, которыми межи огородою лесаною от дворца… въездъ до воротъ двора Заборолского, // знашол тыи ворота забиты (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 164–165); станя великая, соломою покрытая; подле стани коморокъ две соломою накриты; обора и хлѣвъ лѣсеный (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 204); клуня на томъ же городыщу дворная, лѣсеная, безъ верха (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/І, 464).

ЛѢСКА *ж.* **1**. Палиця, ціпок: Єдна(к) ла(т)во ѡ лѣ(с)ку хто хочє(т) пє(с)ка карати (1636 *Лям. о пр.* 5).

2. Посох, патериця: жє(з)лъ, по́со(х), лѣ(с)ка (1596 *ЛЗ* 46); Рєчє́ г҃ь кˢ мѡ́усєю. што имає́шь вˢ рꙋцѣ твоє(и). а ѡнъ ѡ(т)пови́дѣлъ лѣскꙋ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18); алє ꙗ даю во́дꙋ живоу́ю, вѣ́дꙋ зˢ ѡпоки члч(с)тва моєго, кр(с)та дрє́во(м) або лѣскою оударє́ной тєкꙋчоую (поч. XVII ст. *Проп.р.* 186 зв.); Жє́злъ: По́сохъ, палца́тъ, лѣска, па́лица, кі́й (1627 *ЛБ* 36); лѣска, що́ ѡны́ носꙗ(т), наслѣдꙋючи ти(х) кото́рїє… и(х) спо́собъ фѣгꙋрова́ли пєрє(д) ты(м) в ста́ро(м) за́конѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 6 зв.).

3. Жезл: А Хрисо́стомъ С҃ты́й… // мо́ви(т) Та́мъ скри́нꙗ, а тꙋ Б҃ца: та́мъ лѣска Аа́ронова, а тꙋ Кр(с)тъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 261–262); тєпе́рˢ ты́лˢкѡ припоминаю, жє дѣдъ… вˢнѣслъ вˢ Домˢ вашˢ, длꙗ вѣчноѣ сла́вы лѣскꙋ Маршалко́вскꙋю, былˢ… при ки́лˢкꙋ старо́ства(х),

Маршáлко(м) надвóрным҄ вєлúкогѡ Кнѧ́зства Литóвскогѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6).

4. Тонка планка: ґо(н)чарови за ꙋфутрованьє пьєца и пьєцъка далє(м) гро(ш) 25… столꙗрꙋ за трѡє рамъ дꙋбовыхъ з лѣска(ми) до шко(л)ны(х) ѡконъ злѡ(т) 6 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4).

ЛѢСКОВЫЙ, **ЛЕСКОВЫЙ** *прикм.* Який стосується ліщинного промислу: пытали дей теж войта и рядецъ о гроши лѣсковые (Володимир, 1566 *СИМКЦА* 57); войтъ и рядцы на то дей отказали, же есмо на оправу гаковницъ мѣстских, што было погорѣли, осмъ копъ грошей дали лѣсковыхъ пн҃зей (Там же).

◊ **орѣхъ лѣсковый (лесковый)** *див.* **ОРѢХЪ**.

ЛѢСНИЙ *див.* **ЛѢСНЫЙ**.

ЛѢСНИКЪ *ч.* Лісовий житель: Сілꙋ́анъ, (и Сєлїва́нъ) Лѣсни(к), дúкїй, лѣсный, боровы́й (1627 *ЛБ* 232).

ЛѢСНЫЙ, **ЛЕСНЫЙ**, **ЛИСНЫЙ**, **ЛѢСНИЙ** *прикм.* **1**. (*властивий лісу*) лісовий: постꙋпил єсть єго Милость нам замок свой ѡтчизный… на три годы… зо всѧкими поборы и вырѧды, Ставы, ѡзєра… з боры и пожитками всѧкими лєсными с полми и сѣножатми (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9); заставила есми… //… село Руда… з землями… с озеры… з роботами, подводами и зо всякими пожитки полными, боровыми, лесными и речными (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 63–64); Чѧ́щь: Гꙋща, гꙋствинá лѣсна(а), áбо гꙋсты(и) лѣсъ (1627 *ЛБ* 157);

(*який стосується лісу*) лісовий: є(з)дилъ єсми з во(и)томъ… которы(и) сѧ мєнилъ быти шафаромъ роботы лєсноє… до лѣса прозываємого ꙋрочищомъ нєчамъли (1577 *ЖКК* I, 86); **лѣсный медъ** *див.* **МЕДЪ**; **лесный (лисный) товаръ** *див.* **ТОВАРЪ**.

2. (*який водиться, живе в лісі*) лісовий: онáгръ, дúкїй осє́лъ, лѣсны́й (1596 *ЛЗ* 64); Сатúри лю(дє) лѣсныи въ гóра(х), албó в҄ вєлúки(х) лѣсѣ(х) бы́ваю(т)… звѣрми сѧ жúвѧтъ… ꙗко ма(л)пы крыкáю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25); Сілꙋáнъ, (и Сєлївáнъ) Лѣсни(к), дúкїй, лѣсный, боровы́й (1627 *ЛБ* 232); **лѣсный котъ** *див.* **КОТЪ**;

(*який росте в лісі*) лісовий: Яко же то яблонь мєжи древіємъ леснымъ, такъ милыи мои мєжи станы подъ тѣніємъ, его же то есмь жедала (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50); Аристотєлє(с) свѣ(д)читъ, ижъ єлєни кри(т)скїє… ґды послыша(т) сєбє зрáнєны(х) зара(з) шꙋкáютъ полыноу або полюю лѣ́сного, которого ѕѣлѧ скóро скоштꙋютъ, и стрѣлы… выпáдꙋютъ, и рáна заживáєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 276 зв.); И вы́шолъ одúнъ нá полє́ áбы збирáлъ зє́льє полєвóє, и нашóлъ ꙗ́кѡ бы мáтицꙋ вúннꙋю лєснꙋ́ю, и назбирáлъ єй ꙗ́блокъ пóлны(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 323); и на ти(х) ростетъ лѣсни(и) óвоци якъ дозрѣетъ тогди ся в молодие гусениц(и) ся ѡ́бєрнутъ (серед. XVII ст. *Луц.* 531); **лѣсная капуста** *див.* **КАПУСТА**; **лѣсная кропива** *див.* **КРОПИВА**; **лѣсная матка** *див.* **МАТКА**; **лѣсная салата** *див.* **САЛАТА**; **лѣсный макъ** *див.* **МАКЪ**; **лѣсный огорокъ** *див.* **ОГОРОКЪ**; **лѣсный орѣхъ** *див.* **ОРѢХЪ**; **лѣсный чоснокъ** *див.* **ЧОСНОКЪ**; **лесноє яблоко** *див.* **ЯБЛОКО**.

3. *У ролі ім.* Лісник: а хворосту, коля для огороженя дворища и поправеня, такъ опаленя дровъ, якие суть до пекарни, давать, што треба, за посланцомъ дворнымъ, албо лесного (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 395).

4. *У ролі ім.* Вл. н., *ч.*: Ѩ(ц)ко Лѣсны(и) (1649 *РЗВ* 152); Лєсны(и) носи(ц)ки(и) (Там же, 154 зв.).

ЛѢСОВАТѢТИ *дієсл. недок.* (*набувати червоного кольору*) червоніти: rufeo, es, лѣсоватѣю, рудѣю (1642 *ЛС* 357).

ЛѢСОК *див.* **ЛѢСОКЪ**.

ЛѢСОКЪ, **ЛЕСОКЪ**, **ЛИСОКЪ**, **ЛѢСОК** *ч.* **1**. Лісок: посередь мху подлѣ лѣску межою тоѣ земли Боровскоѣ и Острошицкоѣ (Новогородок, 1518 *АрхЮЗР* I, 59); Найпєрвєй почєнши ѡт рєчки Ситанки в лѣсок..., а с того лѣска бєрєг полѧ дєржачи, полє ꙋ мою сторонꙋ (Торговище, 1540 *AS* IV, 244); пото(м) прывєли насъ... к соснє... котораꙗ сосна по(д) лєскомъ стоить на дорозє (1546 *Ог.* 16); а одъ того полꙗ взꙗвши и идꙋчи на всходъ слонца, просто чрєзъ болотко до лискꙋ, тамъ подъ тымъ самымъ лискомъ на бєрєгꙋ копєцъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 67).

2. У складі вл.н.: **лесокъ свидовый**: за ты(м) лєско(м) свидовы(м)... ѡ(т) гнидє(н)ского възвозу сто(ж)ко(в) сєна дєвєть а за лозами и за водою доєхати было тру(д)но (Київ, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 3); **росоховатый лесокъ**: поводовє позваного на ро(ч)ки... позывали, ѡ... ѡ(д)нꙗтьє тро(х) пасєкъ глєбо(в) скоє на которо(и) зєлєнько стоива(л) дрꙋгꙋю харитоновскую а трєтюю хвєнєвъскую ꙋ росоховатыхъ лєсковъ, ѡ кгрꙋнтъ ильиньски(и) и ѡ и(н)шыє шкоды (Люблін, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); **гончаровый лесокъ** *див.* **ГОНЧАРОВЫЙ**.

ЛѢСТВИЦА, **ЛѢСВИЦА**, **ЛѢСТВИЦЯ** *ж.* **1**. Драбина: ви́дѣ(л) въ снѣ лѣстви́цю котораѧ досѧгла нб҃а (XVI ст. *УЄ* № 29519, 15 зв.).

2. *Перен.* (*шлях спасіння*) дороговказ: бц҃є мр҃іє. ты намъ лѣствица на нб҃о. ты на(м) оутѣха пєчалнымъ. ты на(м) помощница оу бєда(х) наши(х). ты намъ Застꙋпница ѿ злодѣєвъ наши(х) (1489 *Чет.* 19 зв.); кр(с)тъ лѣствица нб(с)наꙗ оузводащи на поу(т). наставлꙗꙗ на добродѣтє(л). живота исправитєль. смєрти раздрꙋшѣниє (Там же, 27 зв.); до того кр(с)тъ єстъ лѣствицєю, кото́рою до нба́ зайдємо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295); Радꙋйсѧ лѣстви́цє, по кото́рой встꙋпꙋємъ на высотꙋ го́рнюю (Львів, 1631 *Волк.* 26 зв.); *У порівн.:* По́ст҄ сє́й, Бра́тїє, дні́й чоты(р)дєсѧ́ти, ꙗ́кобы лѣствица нѣѧкаѧ єсть на(м) пода́ный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 74).

3. (*книга повчань Іоана Синайського — Ліствичника*) "Сходи досконалості, або Ліствиця духовна": Єванъгелие учительное, другое еванъгелие старое учительное. Две лѣсвицы (Київ, 1554 *КМПМ* I (дод.) 10); Свѣдокъ єщє́ и Па́стырь на(ш) на́йлѣпшїй Іѡа́ннъ ѡ(т) кото́рого вєли́кїи о́ный оупрошо́ный з҄ горы́ Сіна́йскои а́жъ до́ на́съ вѣ́домостю дш҃є́вною з҄стꙋпꙋючи, ꙗ́кобы но́вый нѣѧкїй Бг҃ови́дєцъ, свои ѡ(т) Бг҃а табли́цѣ напи́саныи Лѣствицꙋ мо́влю оуказа́лъ на́мъ: з҄ надво́рѧ в҄пра́вдѣ працови́тогѡ живота́, в҄ нꙋтръ за́сь Бг҃омы́слногѡ наꙋкꙋ в҄ собѣ́ ма́ючїй (Київ, 1627 *Тр.* 558).

ЛѢСТВИЦЯ *див.* **ЛѢСТВИЦА**.

ЛѢСЪ, **ЛЕС**, **ЛЕСЪ**, **ЛИС**, **ЛИСЪ**, **ЛѢС**, **ЛѢСЬ** *ч.* **1**. (*велика площа землі, заросла деревами і кущами*) ліс: тогды тот Моисий, обачивши нас, побегъ от плуга в лес (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 120); указали у лисє на само(и) границы ки(л)ка дубо(в) вєлики(х)..., и ѡ(т) тых дубо(в) ты(м) лисо(м) долиною Животоко(м) троха поєха(в)ши, по ду(б)ю указо-

вали рубє(жи) старыє (Житомирщина, 1595 *ККПС* 62); А сєсє зє(м)ля, що є(м) и(з) лѣса вырубалъ на го(р)бѣ при Лєвъковы(х) двѣ нивы (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XVI, 222);

(*певна ділянка такої площі*) ліс: а к томꙋ дворꙋ полѧ и сѣножати, лѣсы и дꙋбровы… што коли к томꙋ прислꙋхаєть мало и вєлико (Кошир, 1502 *AS* I, 148); мы з ласки нашєє за єго к на(м) вѣрнꙋю службꙋ тыи зє(м)ли… и сєножати з гаи из дꙋбровами из лєсы… как сѧ ты(и) зємли зда(в)на в собє маю(т) потвє(р)жає(м)… наши(м) листо(м) вѣчно ємꙋ и єго жонѣ (Берестя, 1506 *Арх.Р.*, фотокоп. 10а); заплатилємъ пєнє(в)щи(з)ны… арьхима(н)дритꙋ Киє(в)скомꙋ сто золоты(х)… за лєсы сꙋдєрєвныє (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 50); грєблю засыпавши млы(н) забудова(в)ши пожи(т)ки з нє(г) собѣ бєрєтє пасєки в лєсо(х) на то(м) жє кгру(нт)є… поставивши мє(д) з ни(х) собѣ бєру(т) и привлащаю(т) (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); владзою гетманства моего… срокгo росказуемъ, абысте кождый из вас в кгрунтъ помененого монастыря Печерского вступу жадного не мелъ и в лис без воли… ногою не вступовалъ (Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 10); записую… дво(р) з… затоками, запу(с)тами, лєсами, гаями, борами (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

2. У складі вл. н.: **Белский лесъ**: а тꙋю зємлю… ѡграничили… ѡт Красного борꙋ до Столских плєсъ, ѡт Столских плєс до Бєлского лєса, ѡт Бєлского лєса до Цєтани бродꙋ (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 355); **Волков лѣс**: чєрєз тꙋю дорогꙋ полєм и сѣножатми стародавными повѣли до лѣса, которого зовꙋт Волков лѣс (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); **волчий лесъ**: ѡтъ того лєса чєрєз лищъ… до гранного копца до болота,… по половинє того болота кꙋ копцꙋ,… который… мєжи волчого лєса и Вольмского (Мизове, 1537 *AS* IV, 100); **Кузминский лѣсъ**: панъ Юрьи Монтовтовичъ далъ ему село пустое въ Кузминскомъ повѣтѣ… придалъ ему, къ его отчизнѣ къ Вязевцомъ рогъ Кузминского лѣсу (Люблін, 1506 *АЗР* I, 368); **Кузьминъ лѣсъ**: Року 1497 Волохове на Кузьминомъ лѣсе поляковъ буковиною много зрадливе поразили (поч. XVII ст. *КЛ* 74); **лесъ наневский**: Которы(х) то вси(х) бу(д)нико(в) и бо(н)даро(в)… в лєсє(х) нанє(в)ски(х) побито, помо(р)довано и подрано (Житомир, 1582 *АЖМУ* 42); **лесъ осовий**: повєдилъ панъ свєтицки(и) по лєво(и) сторонє вєликоє кнѧ(з)ство… а по праву пєрєва(л)скаѧ, ѡ(т) того лєса ѡсового за(и)маючы посрє(д) болота (1546 *Ог.* 46); **лесъ поворский**: на полю засєєно жита ма(ц) пѧтъна(д)цать… к тому(ж) дворꙋ пово(р)скомꙋ в лєсє пово(р)скомъ… єгънѧ(т) и козєнѧтъ сєголєтнихъ сто три(д)цать (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 51); **лѣсъ Бабикъ**: тѣло его въ томъ лѣси Бабику сховали и ломовьемъ наметали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 161); **лѣсъ Мокрый**: а от того Круглого лѣса до другого лѣса Мокрого, пускаючи тотъ лѣсъ Мокрый у право, также въ землю Корецкую (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 128); **лѣсь Добромꙋжин**: и присѧгнꙋвши кнѧзь Василєй, повєл по старым жє гранєм… ѡт Рꙋдавого болота, ѡт хвощанца мимо Ванєвꙋ нивꙋ под лѣсь Добромꙋжин (Ковель, 1519 *AS* III, 188); **Объчовский лисъ**: а до того позволили есмо имъ, если хто схочетъ пустынствовати въ Объчовскомъ лисе, скиты мити, где едно собе мисце якое оберутъ, водлугъ потребы своее (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* I/VI, 94); **раковъ лесъ**: Панъ во(и)тєхъ… з лю(д)ми

своими ракова лєса а и(л)блꙗны вє(л) насъ (1546 *Ог.* 34); **Хмелевъ лесъ**: Повєли насъ люди зємянъ повєтꙋ пинъского… ѡтъ калиновъки кра(и) хмєлєва лєса ѡ(т) хмєлова лєса до бєсова лєса (1546 *Ог.* 30); **бесовъ лесъ** *див.* **БѢСОВЪ**; **Круглый лѣсъ** *див.* **КРУГЛЫЙ**; **Плоский лѣсъ (лесъ)** *див.* **ПЛОСКИЙ**; **райский лесъ** *див.* **РАЙСКИЙ**; **толстый лѣсъ** *див.* **ТОЛСТЫЙ**; **Чорный лѣсъ** *див.* **ЧОРНЫЙ**.

Див. ще **ЛѦС**.

ЛѢСЬ *див.* **ЛѢСЪ**.

ЛѢТАВЕЦЪ *ч.* Літавець, перелесник: apus, odis, лѣтавє(ц), пта(к) щурокъ (1642 *ЛС* 89).

ЛѢТАНЄ, **ЛѢТАНЬЄ**, **ЛѢТАНѦ** *с.* (*здатність літати, пересуватися в повітрі*) літання: паре́ніє, лѣта(н)є, пє(р)ханьє, пы(р)ца(н)є (1596 *ЛЗ* 69); ѡрло́ви те́жъ на(д) пта́хами высо́кость лѣта́ньѧ и проу(д)кость. а чоловѣкови на свѣтѣ, сло́во звѣрхность дароу́єтъ, абысѧ ничи́мъ нє по(д)носи́ти (Острог, 1614 *Тест.* 180); Паре́ніє: Лѣта́ньє, пєрха́ньє, пырца́ньє, шпыра́ньє (1627 *ЛБ* 80);

лет, політ: алє ѡрла лѣта́нѧ по повѣтрꙋ таємницꙋ значи́тъ възнєсе́нїа, кото́роє мєжи иншими та(к) трꙋдноє, та́къ рѣдкоє, та(к) но́воє єстъ, жє зрозꙋмѣтисѧ и позна́ти нє ры́хло можє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 198); ꙗ́къ Пта́ство вˢ лѣта(н)ю своє́мъ, и Ры́бы вˢ пла́ва(н)ю, оуправꙋютъ сєбе́ хвосто́мъ свои́мъ: та́къ лю́дє пови́нни оуправова́ти живо́тъ сво́й (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 168).

Пор. **ЛѢТАТИ**.

ЛѢТАНЇЄ *с., перен.* Пізнання, розуміння: алє да(и) на(м) Бж҃е съвити(м) ти(м) лѣтанїємъ тихимˢ и ѡсторо(ж)ни(м) широкость мо(ж)ног(о) видєнїꙗ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 307); а́лє дво́ма которыи по ѡбꙋ сторона(х) в сєрє(д)днє(м) (!) радꙋ постановлє́ни лѣта(и)мо єсли потˢрєба бꙋдє(т), а Прє(д)сѧ з вєликою пи(л)ностю, и ѿпа(т)рностю и тоє лѣтанїє справꙋючи, а звлаща и́жъ посрє(д)нїи тїи ски(д)ла знача(т) нєвимо(в)ноє мл҃(с)рдїє, и нєприро(в)на́нꙋю мл҃(с)ть Бж҃їю (Там же).

Пор. **ЛѢТАТИ**.

ЛѢТАНЬЄ *див.* **ЛѢТАНЄ**.

ЛѢТАНѦ *див.* **ЛѢТАНЄ**.

ЛѢТАРНѦ *див.* **ЛИТАРНЯ**.

ЛѢТАТИ, **ЛЕТАТИ**, **ЛЕТАТЬ**, **ЛІТАТИ** *дієсл. недок.* **1**. (*пересуватися в повітрі за допомогою крил*) літати: [смєрть]… ка(к) птица лєтаєть по въздоухо(м) (1489 *Чет.* 276 зв.); вси(м) птахо(м) которыи лєтали по сєрєдини нєба ходѣтє збєрѣтєсѧ на вєчєру (XVI ст. *КАЗ* 652); Арісто́тє(л) мо́ви(т) в книга(х) гдє́ ѡ живо(т)ны(х) пишє(т), тро́й рѡ(д) пєлєка́нˢскїй, єдины́ высо́кѡ, дрꙋгі́и сєрє(д)нє, трє́тїи ни(з)кѡ лѣта́ютъ (1596 *ЛЗ* 61); Хотѣлє(м) и ꙗ позави́дѣти пчола(м), кото́рыи хотѧ́й на всѧ́ки(х) цвѣтахъ лѣта́ю(т), а́лє нє ѡ(т) всѣ(х) мє́дъ збира́ю(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 186); Слоу́шнаѧ бовѣ(м) рє(ч) была, абы въ(з)лєтѣ(л) ѡрєлъ ѡнъ вєли́кїй того дн҃ѧ на высо́тоу ємпирїйскꙋю, кото́рого иншїє пта́хы нєкды(с) почали лѣта́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 200); Прикла́домъ Ікара, скры́дла собѣ зˢ дє́рєва зро́блєныѣ приправꙋючи; и прикла́домъ жо́лва, лѣта́ти ѡ(т) ѡрла́ наꙋчи́тисѧ (Львів, 1639 *Ап.* 2 ненум.–3 зв.); Коли́ было ѡ вто́рєй, а́бо ѡ трє́тєй годи́нѣ вˢ но́чь, анєктанавъ прє(з) чєрнокни́жство по́чалъ сє пєрємєнѧ́ть вˢ осо́бꙋ смоко́вꙋю а ши́каючи

противъ ко́внаты алvмпїа́ды по́чалъ лєта́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 396 зв.); *Образно:* абы тыми крилами [цр҃ковъ], всєгда́ по высотѣ нб(с)но(и) лѣта́л(а) и за́вшє смотри́ла ꙗ́сно на сл҃нцє нє заходи́мого свѣта // бж҃(с)тва хв҃а (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60 зв.–61).

2. (*пересуватися в повітрі за допомогою зовнішньої сили*) літати: єсли за(с) ѡго́нь и по́ро(х) до стрѣлѣнꙗ способный прист ꙋпи(т) та́къ коу́лѣ ѡ́ныє стра́шно выхо́дꙗтъ з дѣла ѡ́ного, жє ꙗ́къ гро́мъ стра́шны(и) по повѣтроу лѣтаю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 231 зв.).

3. *Перен.* Літати, витати, переноситися: ми(с)ль твоꙗ ходила по (с)ка(р)бахъ, по пивница(х)… по фо(лъ)ва(р)кахъ, бєз҄прєста(н)но лѣтала ѡколо гꙋмєнъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 274).

4. *Перен.* Летіти, ширитися, розходитися: при́стои(т) та́къ зацной сла́вѣ на горѣ вдꙗ́чности ѡ(т) на́съ поста́влєной бы́ти. Бо́ // слава высо́ко лѣта́ючи высо́кѡ сѣдаєтъ, пристои(т) та́къ за́цной славѣ на́ горѣ (Київ, 1632 *Євх.* 292–293).

◊ **високо літати** — (*бути високої думки про себе; зазнаватися*) високо літати: Hlan, obernisia, stan, zadiwisia, kotory wysoko Umom litaiesz, mudrosti znaiesz szeroko, hłuboko. Nepopsuy mozku, mudruy potroszku (1648 *П. про Пот.* 200).

Див. ще **ЛЕТѢТИ**.

ЛѢТАЮЧЇЙ, **ЛЕТАЮЧИЙ** *дієприкм. у ролі прикм.* Який літає: вы ꙗ́къ лєта́ючиє пті́цы, глꙋбо́ко пла́ваючиє ры́бы, бы́стро ска́чꙋчїє звѣри, и всє иноє по(д) но́ги ємꙋ є́сть покорєно́ (Острог, 1587 *См.Кл.* 1); ѡ(т) всѣхъ сътворє́нїй лєта́ючихъ ѹлюби́лъ єси собѣ го́лꙋбичꙋ одноу (Острог, 1598 *Отп.КО* 313 зв.); длꙗ чого ꙗ́ко прирожо́ны(м) наклонє́нꙗ(м) лѣтаючїа звѣрꙗ́та лѣта́ти пра́гноу(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213 зв.).

ЛѢТЕ *див.* **ЛѢТѢ**.

ЛѢТЕПЛИТИ *дієсл. недок.* (*робити теплим*) нагрівати: tepido, as, согрѣваю, лѣтєплю (1642 *ЛС* 395); tepor, лѣтєплю (Там же).

ЛѢТЕРА *див.* **ЛИТЕРА**.

ЛѢТЕРАКЪ *див.* **ЛИТЕРАКЪ**.

ЛѢТЕРАЛНЫЙ *див.* **ЛИТЕРАЛНЫЙ**.

ЛѢТИ *див.* **ЛѢТѢ**.

ЛѢТКА *мн.* Літка, літечка: Ты марностїй свѣ(т)скы(х) нєнавистникоу и пого(р)дитєлю, кото́ры(и) ѡ(т) молоды(х) лѣто(к) свѣта того зрады покыноувши в ми́лоую сєбѣ поу́щꙋ оудалє(с)сꙗ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259).

ЛѢТНИЙ, **ЛЕТНИЙ**, **ЛЕТНЫЙ**, **ЛЕТЪНИЙ**, **ЛѢТНЇЙ**, **ЛѢТНЫЙ** *прикм.* (*який буває влітку*) літній: вольно купцомъ со всякими товары… на // ярмарки… лѣтными дорогами и зимними… приѣздити и отъѣздити (Петриків, 1526 *РЕА* I, 140–141); сторожꙋ польнꙋю часꙋ лєтнєго только длꙗ пашъни дє(р)жать мєщанє ѡ(д)нꙋ ꙋ мили ѡтъ мєста на врочищы (1552 *ОВін.З.* 132 зв.); Пра́гнꙋла тꙗ дш҃а на́ша, пра́гнꙋли тꙗ и ко́сти мой́, ꙗ́къ зємлꙗ́ пра́гнєтъ дожда́ в лѣтнїй зно́и (Львів, 1591 *Просф.* 65); ꙗ́сность за́вжды вєсє́лꙋю и тє́плꙋю ꙗ́кѡ в҄ оуста́вичной вєснѣ да́лъ бє(з) ꙋпалє́ньꙗ и вѣтрїи лѣтнїи холодꙗ́чїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

2. (*призначений для літа*) літній: панъ… Вилгорский,… шаты едъвабные мухояровые и суконные, кунами сибирками и лисами под-

шитые, и летные неподшитые… // въ коморе, зъ слугами… замъкнувъши, запечатавали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 361–362).

3. Літній, немолодий: врадъникъ… з людьми… ставили людє(и) добры(х) сѹгraничниковъ шлѧхтѹ добрє лєтнѹю (1546 *Ог.* 6 зв.); А ижъ я, будучи чоловѣкомъ летнимъ и не могучи тому, а звлаща въ обходехъ церковныхъ, ведле повинности духовныхъ людей нашого закону светого Греческого, през старость свою, досыть учинити, теды уступилъ есми и заразъ въ держанье и во владзу зо всимъ правомъ и тымъ привилеемъ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 123); яко чоловѣкъ лѣтний, ничого жаднихъ маетностей манастырскихъ а ни потребъ церковныхъ при собе не оставилъ (Там же); ѹрѧ(д)никъ… з тыми слѹга(ми)… скоро впа(д)ши в дво(р) ѡкрикъ ѹчинили… чл҃вка лѣ(т)нєго… ѡбѹхами зби(ли) змо(р)довали (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 9).

4. Однорічний: у И(л)и клячу тисавую лысую, и(з) жєрєбъцє(м)… узяли, а в Па(р)хома гнєдую и(з) жєрє(б)ємъ лєтъни(м) узяли (Житомир, 1583 *АЖМУ* 57).

◊**день святого Миколы лѣтнего** — свято Перенесення мощей св. Миколая Чудотворця: а въ кождый годъ // три ярмарки: одинъ на день святого Василья… а другій на день святого Миколы лѣтнего, а третій на светую Покрову (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 285–286).

ЛѢТНИКЪ, **ЛЕТНИКЪ**, **ЛИТНИКЪ** *ч.* (*довгий легкий жіночий одяг*) літник: в коморє… лє(т)ни(к) ѡдамашку чи(р)воного з оксами́томъ из брамами́ лє(т)ни(к) ѡдама́шку зєлєно(г) з окса́митомъ лє(т)ни(к) ѡдамашку бу(р)на(с)тно(г) з окса́ми́томъ (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); скрынѧ вєликаѧ а в нє(и) су(к)нѧ жє(н)скаѧ… лєтнико(в) мѹхоѧровы(х) чє(р)лєны(х)… шѹбка ли(с)ѧ (1581 *ЖКК* II, 101–102); сѹ(к)мана и шѧ(п)ка за то дано ҃і золоты(х) постѣ(л) и лѣтни(к) ҃і золоты(х) (Львів, 1585 *Юр.* 9); ли(т)ни(к) кита(и)ки чо(р)ноє з о(к)самито(м) зє (з)лото(м) и (с) пє(р)ли (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); росказалъ вмл҃(с) слугамъ… которыє… мєшканѧ єго… пограбили а мєновитє лє(т)ни(к) табиновы(и) чо(р)ны(и) и по(л)чамарок… го(р)носта(и)ками по(д)шиты(и) коштовали сто золоты(х) по(л)ски(х) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); панъ Бєлєцъки(и)… кгва(л)то(в)нє выдравъ лє(т)нико(в) пять, ѡди(н) турєцъки(и), жо(л)токгоро(н)ци(и), други(и) чєрвоны(и) турє(ц)ки(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

ЛѢТНІЙ *див.* **ЛѢТНИЙ**.

ЛѢТНЫЙ *див.* **ЛѢТНИЙ**.

ЛѢТО, **ЛЕТО**, **ЛИТО** *с.* **1**. (*пора року між весною й осінню*) літо: и што єсмо во всємъ лѣтє и зимѣ согрєшили. то постными дн҃и ѡчистимсѧ (1489 *Чет.* 288 зв.); и тут повєди(л) по(д)старости(и)… ижъ то єстъ рєка ѡръ єдножъ того лета сѹхого высъхло (1546 *Ог.* 24 зв.); Всѧ́каго чи́на правосла́вныи чита́тєлю, Гс҃ѹ бг҃ѹ блг҃одарє́нїє възда́имо ѧ́ко блг҃одатєлю. Сподоби́лъ оубо насъ ащє и напослѣдокъ лѣтомъ, Позна́ти во́лю свою съ бл҃гимъ ѡ(т)вѣтомъ (Острог, 1581 *См.В.* 7); ѹжє́ нє ѹмо́лить ѡгоро(д)никъ пн҃а своєго, поки́ нєпло(д)ноє дрєво́ ѡсы́плєть гно́ємъ до при́шлого ли́та (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45); Гды затми́лъ в᾿ дво́хъ Плѧнє́тах᾿ ѧсно(ст) всєгѡ́ свѣ́та, И нє да́лъ розєзна́ти ѡ(т) ѡсєни Лѣ́та (Київ, 1632 *Євх.* 301); Юж весна і лѣто

зимѣ уступают, Юж жнива і осѣнь аквѣліон голдуют (1648 *Елег.* 152).

2. (*одиниця літочислення*) рік: повелѣ(л) искати кр(с)та г(с)нѧ. єго жє жидовѣ сохраниша по му(цє) г(с)а нашо(г) ïс(с)а х(с)а. в лѣто двѣсотноє и трєтєє. по распѧтии г(с)нємъ (1489 *Чет.* 200); [Писанъ]… в лѣт[о] з҃-є ї҃-є, индик(т) є҃ (Кошир, 1502 *AS* I, 149); Писанъ у Краковѣ, подъ лѣто Божого нароження тисеча пятьсотъ осмого надесять… индикта шостого (Краків, 1518 *РЕА* I, 95); В лѣто по сє(д)мо(и) тисѧци ҂з.го ин(д) .в. (Одрехова, 1559 *ЦДІАЛ* 37, 16, 20);

(*період часу в дванадцять місяців*) рік: юж трєтєє лѣто ꙗко пріхожоу. а́ глѧ́даю плода на том то дрєвѣ смоковни́чном (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 79); И грамматику грецкую из словенским писмом не Арсеній ли,… во Львове,… учил в школѣ двѣ лѣтѣ? (Львів, 1605–1606 *Перест.* 43); Сто лѣтъ и бо́лшъ вˢ Слѣпотѣ, вˢ Глѹхотѣ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 10); Кды ємоу лєжа́чємоу // на смр҃тєлной постє́ли ісаїю пр(о)рка посыла́є(т) на оулѣчє́нѧ хоро́бы и жєбы ємоу продлъжи(л) пѧтна(и)цѧ(т) лѣ(т) живота (поч. XVII ст. *Проп.р.* 170 зв.–171); **новоє лѣто (лето)** — Новий рік: єго милость просил насъ, абыхмо дали єго милости в томъ мѣстє… ꙗръмарокъ на Ѡбрєзаниє Господноє, то єсть на новоє лѣто (Вільна, 1529 *AS* III, 341); Которы(и) дє(н) ꙗко дня нинєшнє(г)… ново(г) лєта… кѹ браню тоє сѹ(м)ы пн҃зє(и) нє припозывали ани чєрє(з) во(з)ного зна(т) нє давали (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11 зв.–12); **по всѧ лѣта** — щорічно: попъ нѣхто христофоръ. ѿ города митоулиина. имѣꙗшє обычаи. по всѧ лѣта ходити на празникъ ст҃го николы (1489 *Чет.* 91).

3. *мн.* (*вік людини*) літа: Єго Милость нам почал єщо з молодых своих лѣтъ чинити слѹжачи ѡтцѹ нашомѹ (Вільна, 1529 *AS* III, 342); а оны всѣ розбѣглися, только єдин молодший в лѣтехъ Іоан осталъся (Львів, 1605–1606 *Перест.* 47); Божественный теды Павелъ не жєбы ся чого отъ Петра научилъ… шолъ до него, але толко для того, абы его обачилъ, и своею противностю почтилъ, якъ болшого честію и старшого лѣты (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 459); помєнєныє про(д)ковє пн҃а протєстуючогосє в дєтинъныхъ лєтахъ позосталого… мєти нє могучи, ѡсєдати, привла(ст)чати и кгва(л)товнє ѡ(д)бирати посє(с)сиє (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236); **въ летехъ зошлый** — старий: отца моего, яко въ летехъ зошлого и на слуху уломного, и во всемъ уже подъ онъ часъ не досконалого, до себе взяли и теперъ при собе оного маютъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 294); **долгошедивыи лѣта** — глибока старість: Іа́кѡвъ Патріархъ, кгды́ смє́ртны(и) трѹно́къ пи́ти, в до́лгошє́дивыхъ лѣ́тєхˢ, смє́ртˢ мѹсилъ вкѹси́ти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 9); **зешлыє лета** — старість: ѡпєку(н) має(т) быти нє вє(л)ми зєшлыхъ лє(т) нє хоры(и) рострo(п)ны(и) розумны(и), то(т) которы(и) бы добрє собою владнулъ (1566 *ВЛС* 67 зв.); **лѣта моужескыє** — зрілий вік: Дрѹгїє нє зара(з) называ́лисѧ и были пр(о)рка(ми) ты(л)ко, кды ю(ж) до лѣтъ моужєскы(х) при́шли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 249); **лѣта (лета) недорослыє** — неповноліття: она сынов своих мѣла лѣтъ недорослых (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 23); ѹста(в)уємъ и(ж) кгды бы было ко(л)ко бра(т)и рожоноє лєта зупо(л)ныє маючи, або и нєдорослыє, тєжъ дєльныє або и нєдє(л)-

ныє, а ѡдного бы з нихъ, або ѡ(т)ца ихъ забито (1566 *ВЛС* 36 зв.); **лѣта (лета) подошлыє (подешлыє)**, **подошлыє лета** — те саме, що **зешлыє лета**: дыѡнисі́й… шко́лоу ѡ(т)вори́ти в Ґре́ціи ю(ж) в лѣта(х) поде́шлы(х) мꙋсѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 80 зв.); Я, Ѡлєна… ɛ(с)ми будучи(и) в лєтє(х) подо(ш)лы(х) на (з)доровю моɛ(м) ба(р)зо ɛстъ слабою и хорою, ѡ(д)накъ на уми(с)лɛ, розумє и памєти …є(ст) здоровою (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217); Я… // дознавши ку собє в подошлы(х) лєтєхъ моихъ упрє(и)мую мило(ст)… даровала має(т)ность мою (Житомир, 1584 *АЖМУ* 151–152); **лѣтъ (летъ) недорослый**, **недорослый летъ** — неповнолітній: бꙋдꙋчи вдовою маючи дѣтки малыє лѣ(т) нєдорослы(х)… пошла єсми в ста(н) ма(л)жє(н)ски(и)… за пн҃а григо(р)ꙗ пєтровича (1583 *ЖКК* II, 139); дєти мои малыє лє(т) нєдоро(с)лыє… пострашили ста(в)лꙗючи и(х) пєрє(д) собою на(д) ними с пꙋ(л)гако(в) стрєлꙗли (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18 зв.); панъ Прилуцъки(и)… //… посɛ(с)сиɛ своɛ юрɛ виѡлєнъто ствɛ(р)жати, и в ѡны(х) нɛдоро(с)лого летъ кривдити, шкоды… задавати… нɛ пɛрɛстаю(т) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 251–252); **на долгыи (долги) лѣта** — побажання довгих років життя: Живї, живї ѡ(т)чє и пасты́рю нш҃ъ ч(с)тны(и) на до́лгыи лѣта (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 288 зв.); в котором здорови, а щастливом пановани Пане Боже рач заховат Вашꙋ Милость на долги, а щастливыи лѣта (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); **на многии (многіи) лѣта**, **мънога лета** — те саме, що **на долгыи лѣта**: зычимы вл҃ ѡ(т) гд҃а бг҃а добро(г) здоро(в)ꙗ и щасливо(г) Повожє(н)є на многиє лѣта (Ясси, 1604 *ЛСБ* 390); Бога милостивого по вся часы прошу, абы его святая милость рачилъ вашу милостъ, господаря нашого, заховати въ полномъ здоровьи и душевномъ спасеніи на многіи лѣта (Київ, 1559–1567 *АЮЗР* I, 146); ради слыши(мє) з(д)равиє мл(с)ти вашє(и) бж҃е даи на мънога лєта и часы (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17); **на схилку лѣтъ** — на схилі віку: На схи́лкꙋ лѣтъ и Свѣта, єщє́ посвѣти́ти Должє́й тро́ха, по́ки бы мо́гъ викорєни́ти Зло́сти з҄ Сєр(д)ца озаблыхъ. по́ки бы напра́вилъ Житло́ нш҃є (Вільна, 1620 *Лям.К.* 12); **подошлый (подешлый) в лѣтехъ** — те саме, що **въ летехъ зошлый**: Авраа́мъ бы́лъ ста́рыи и подо́шлыи в҄ лѣтє(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 36 зв.); А спорꙗди́вши о́нꙋю, на ихъ жє, а ѡсобли́вє подє́шлыхъ в҄ лѣтєхъ пи́л҄ноє жада́нїє, вы́дрꙋковати каза́лємъ Бг҃одꙋхновє́ннꙋю Іє́рє́йски(х) Моли́твъ и Чинодѣствїй Кни́гꙋ (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 3);

повноліття: Я теды теперъ, пришедши до летъ и баченя сталого, ачъ быхъ тую протестацыю заразъ, коли ся тотъ учинокъ сталъ, не занехалъ быхъ учинити (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 294); па(н) бꙋкоɛ(м)ски(и) за брата(н)кꙋ свою… проси(л)… абы таꙗ всꙗ справа до лɛ(т) брата(н)ки ɛ(г) па(н)ны бꙋкоɛ(м)скоɛ ѡ(т)ложона была (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17 зв.); Яцко… ис своим шурином… погодился межи собою с права, наказаного декретом правным, што Яцко держал отчизну его до лѣтъ, а тепер тот шурин его… осѣлъ на своей отчизнѣ (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26); **дозрѣлыє (дозрелыє) лѣта (лета)** — зрілий вік: Г(с)дь… дасть вамъ ѡглꙗда́ти сыны́ сынѡ́въ ва́шихъ, кото́рыє оувєсєлꙗ(т) дозрѣлыє лѣта вш҃и, и бꙋдꙋтъ нє ѡмы́лною по(д)по́рою, и жєзло́мъ ста́рости ва́шєи (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 921); будучи на той же [дорозе] спасения постановленый, и

въ такъ маститой старости и дозрелыхъ летахъ веку своего, водлугъ таланъту… абысь делати не занехивалъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 989); **дорости лѣтъ (летъ) (своихъ)**, **лѣтъ дорости** — досягти повноліття: се(н)ко взѧ(л) по(д) опѣку половину ролѣ тоѣ сыроты… повинє(н) в цѣли о(д)да(ти) тоу(и) сиротѣ на тє(н) чѧ(с) коли доро(с)тє лѣ(т) свои(х) (Одрехова, 1579 *ЦДІАЛ* 37, 1, 8); Кгды бы тє(ж) ѡпєку(н)… нєдбало(ст)ю своєю дєтємъ в молодо(с)ти лє(т) и(х) што ꙋпꙋсти(л), то(г)ды дєти доросши лє(т) своихъ… могуть своєго право(м) до(и)скиватисѧ (1566 *ВЛС* 68); Тилкож если лѣтъ доростуть дочки помененное Насти Васчыхи… мает Омелко сын Антипов оныхъ з маетности отцевской… вывинити (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14); **лета зуполныє (зупелныє)**, **зуполныє лета** — повноліття: ꙋста(в)уємъ и(ж) кгды бы было ко(л)ко бра(т)и рожоноє лєта зупо(л)ныє маючи, або и нєдорослыє, тєжъ дєльныє або и нєдє(л)ныє, а ѡдного бы з нихъ, або ѡ(т)ца ихъ забито… ино которы(и) будєть дома то(т) братью свою маєть ѡбослати абы з нимъ поспол тоє голо(в)щизны искали (1566 *ВЛС* 36 зв.); панъ Вацъла(в)… имєнє(м) свои(м) и урожоны(х) панє(и) Барбары… и па(н)ны Катарыны, єсчє лє(т) зупє(л)ныхъ нє маючо(и) […] ѡповєда(л)ся и солєнитє(р) протє(с)това(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 200); сыновє маю(т) зꙋпо(л)ныє лєта, то(г)ды маєть… припꙋщєни бы(ти) ко (в)симъ имє(н)ꙗмъ… ѡ(т)цо(в)скимъ (1566 *ВЛС* 62 зв.); **лѣта (лета) дорослыє**, **дорослыє лѣти** — те саме, що **лета зуполныє**: Еслижъ они, которіе въ лѣтѣхъ дорослыхъ або зуполныхъ будучи потребовали млека, то естъ науки, на початку легкое и поволное… потребуютъ наукъ мякихъ, простыхъ и съ фабулками змѣшаныхъ (1603 *Пит.* 107); цынъ мѣди конє(и) бы(д)ла ѡвє(ц)… всє тоє цо(р)цє моє(и) зофии має(т) ѡна а(ж) до лє(т) доро(с)лы(х) в опєцє ꙋ ма(т)ки своє(и) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 42); И кꙋ томꙋ прикладáютъ и хвáлѧ(т)сѧ тымъ што Ап(с)ловє бє(з) ли́чбы дорóслыхъ лѣти крєсти́ли (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 85); **лѣта (лета) мати (мѣти)**, **мати (мѣт) лѣта (лета)** — бути повнолітнім: єдéнъ бовѣмˢ взрóстъ и лѣта всѣ мѣти бꙋдꙋтˢ, ани́ тéжъ ѡ(т) ꙋрожéнˢѧ знáємость тꙋю прíймꙋтˢ (Київ, 1627 *Тр.* 39); ѡ вдовє вєновано(и) ꙗко сѧ маю(т) проти(в)ко є(и) дєти лє(та) маючи заховати (1566 *ВЛС* 62 зв.); прото такь мовили родитєлї // єго. має(т) лѣта пытаитєсѧ єго (1556–1561 *ПЄ* 386 зв.–387); єщє на то(т) ча(с) нє маючи лє(т), ув опєцє бы(л) (Житомирщина, 1595 *ККПС* 84); кнѧзъ Костантин дал панꙋ Ѝцкꙋ тоє имѣнє Прꙋсы, до тых часов, покꙋл ѡныи дѣти бꙋдꙋт мѣт лѣта свои (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); **лѣтъ (летъ) своихъ дойти**, **дойти лѣтъ (летъ)** *див.* **ДОЙТИ**.

◊**исходныє лѣта** — (*період перед кінцем світу*) останні дні, останні часи: в ты(х) бо исходны(х) лѣтєхъ братъ брата възнєнавиди(т). и дрꙋгъ дрꙋга прєдасть на смєрть. и люди боудоу(т) до с҃ты(х) цр҃квєи лєниви. и сщ҃єници и(х) нєсправєдливи (1489 *Чет.* 281 зв.).

ЛѢТОВАТИ¹ *дієсл. недок.* (*проводити де-небудь літо*) літувати: сємъє(и) є҃і зимꙋють при замъкꙋ в мѣстє лѣтꙋють тамъ на ѡстровє… дають… рыбы и бобры с половины (1552 *ОКан.З.* 25 зв.); aestivo, as, лѣтую (1642 *ЛС* 73).

ЛѢТОВАТИ² *див.* **ЛИТОВАТИ**.

ЛѢТОМЪ, **ЛЕТОМЪ** *присл.* Літом, улітку: и погрєбоша тѣло єє. прє(д) столпомъ ст҃ого сємїона. и єгда же быває(т) памѧ(т) єє. въспоминаємъ ю двожды лѣтомъ (1489 *Чет.* 6); позволити лѣтомъ попєл палити по Вєлицєдни (Степань, 1544 *AS* IV, 412); подводы въ року маютъ три фуры отправовати // то естъ зиме две до Люблина албо до Казимера, а третюю летомъ о траве (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 341–342); Гн҃и оуслы́шалє(м) слꙋхъ твóй,… в посрє(д)кꙋ двóю, животꙋ // оувѣ́данъ будєшъ, кгды приближáтисѧ лѣтѡ(м) позна(н) бꙋдєшъ, и кгды прїйдє(т) ча(с) ѡбѧви́шъсѧ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 70–71).

Див. ще **ЛѢТѢ**.

ЛѢТОПИСЕЦЪ, **ЛѢТОПИСЕЦЬ** *ч.* **1**. (*історія чого-небудь; послідовний запис*) літопис: цр҃ца же єлена рєчє к нєму. ѡ июдо. чи на нбсѣ(х) хо(чь) быти. аль на зємли жити. кажи ми гдѣ є(ст) сохранєнъ кр(с)тъ х(с)въ. июда рєчє. цр҃цѣ лѣтописєць кажєть. лѣ(т) .҃с. и болєи. а мы молоди є(с)мо. ка(к) можємъ вѣдати (1489 *Чет.* 202); польска кроини́ка, и рускіи лѣтопи́сєць свѣдитєльствꙋ́ютъ домъ ꙗ́ко побѣдонóсєцъ (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Сказáнїє въкрáтцѣ ѡ(т) лѣтопи́сца, сирѣчь ѡ(т) крóиникы, о латы́нє(х) кáко ѡ(т)стꙋпи́ша ѡ(т) прáвослáвны(х) патрїáрхъ (Острог, 1588 *Сур.* 47 зв.); Єстˢ тéды прєсвѣтлои фамілїи Вш҃ей Кн(ж): мл҃(с)ти (ꙗ́къ вˢ Лѣтопи́сцахˢ читáємо, и ꙗ́къ вˢ нáписахˢ старожи́тны(х) находимо, и ꙗ́кѡ зˢ старожи́тнѡ(г) подáнѧ Дóмˢ в(ш҃) к(ж) м(л҃) мáє(т)) (Київ, 1623 *МІКСВ* 69); Кни́га глагóлємаѧ крóникъ си́рєчь собрáнїє ѡ(т) мнóгихъ лѣтопи́сєцъ ѡ(т) мнóга мáло ѡ(т) бытїꙗ ѡ(т) сотворéнїꙗ ми́ра и ѡ(т) прóчихъ книгъ моисєѡвы́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 1).

2. (*автор літопису*) літописець: не чита(л) што о кгратіанѣ цесари оуалентиніановомъ сн҃ꙋ, лѣтописци цр҃кѡ(в)ніи написали (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 133).

ЛѢТОПИСЕЦЬ *див.* **ЛѢТОПИСЕЦЪ**.

ЛѢТОРАСЛЪ *див.* **ЛѢТОРАСЛЬ**.

ЛѢТОРАСЛЬ, **ЛѢТОРАСЛЪ** *ж.* Те саме, що **лѣторосль** у 1 знач.: і ѡвшє(м) лѣторáсль таѧ єсть далéко зацнѣ́йшаѧ, и ѡвоцы зацнѣ́йшїє принóситъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 174 зв.); *Образно:* Єсть жрóдло бж(с)тва ѡ(т)ц҃ъ, а сн҃ъ и дх҃ъ насѣньѧ бж҃ого, абó тáкъ мóвѧчи. лѣторáсли бг҃омъ всѧ всажє(д)ныи (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 41 зв.); Кгдыжъ если суть лѣтораслъми вѣры заложоны, и на ней справованы; кгдыжъ если бы недоставало вѣры теды всѣ учинки суть марные и мертвые (Єгипет, 1602 *Діал.* 56).

ЛѢТОРОСЛЪ *див.* **ЛѢТОРОСЛЬ**.

ЛѢТОРОСЛЬ, **ЛЕТОРОСЛЬ**, **ЛѢТОРОСЛЪ** *ж.* **1**. (*молода гілка рослини*) паросток: єгˢда же лѣторосˢли єй боудоу(т) молоды(и). и листа выпоущаю(т). вѣдайтє, // ижь близь є(ст) лѣто (1556–1561 *ПЄ* 103–103 зв.); Пáродокъ: Лѣтóросль, áлбо Грóно… або ꙗ́года ви́ннаа нєдозрѣ́лаа (1627 *ЛБ* 80); *У порівн.:* сн҃овє и(х) ꙗ́ко нóвосажóныє лѣтoро(с)ли в мóлодости своє(и) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 19 зв.); На Хѣ҃ тéды бꙋдꙋ́ймосѧ, и фꙋндамéнтꙋ дєржѣ́мосѧ: ꙗ́ко лѣторослъ мáтицѣ ви́ннои (Київ, 1619 *О обр.* 171); *Образно:* Єв(г)листа выписоує. иже хс҃ повєдаєт сѧ быти виньною лозою. а оучн҃кы лѣторослѧми. ты(ж) приказоуєть. абихмо сѧ всѣ посполоу миловали (1556–1561 *ПЄ* 414 зв.); Лѣторóсль Наꙋкъ пéрваа (Київ, 1632 *Євх.* 300).

2. *Перен.* Потомок, нащадок: О, презацное княжа! леторосли благочестивая великого Володымера, крестившого Рускую землю (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 999).

ЛѢТОРОСЛЬКА *ж.* Паросточок, пагінець: Прѹжїє: Лѣторо́слькы з҄ де́рєва, вєршкы́ дрєваны́и, пѹча, сѝ єстъ, о́вощїє ди́вїє (1627 *ЛБ* 103).

ЛѢТОРОСТОКЪ *ч., перен.* Те семе, що **лѣторосль** у 2 знач.: Зоста́вилємъ вамъ по собѣ подѡбныхъ собѣ́ чтыри лѣторѡ́стъки, с ко́рєнє дѡмоу моє́го с тѣ́ла и кръвє мо́єє вырѡ́стки (Дермань або Острог, 1603 *Лям. Остр.* 17).

ЛѢТОСЬ *присл.* Цьогоріч: horno, лѣто(с), щолѣта (1642 *ЛС* 220).

ЛѢТРА *див.* **ЛИТРА**.

ЛѢТѢ, **ЛЕТЕ**, **ЛѢТЕ**, **ЛѢТИ** *присл.* Літом, улітку: Косѧть сєно старостє мєщанє лєтє дє(н) ѡдинъ (1552 *ОВін.З.* 134 зв.); Робота з волоки лѣти маєт быти ѡт Свѧтого Юрѧ аж до Чєсного Хрєста (1567 *AS* VII, 120); Тые подданые съ кождои волоки по три дни, а лѣте по чотыри дни робити повинъни (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 205); ѩкій ча́сѹ зимы́ ма́ютъ де́рєва о́воц҄ вн҄ѹтръ сє́бє́ захо́ваный, такій и лѣтѣ з҄ сє́бє выдаю́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 173). Повѣж ми поневажъ сл҃це лѣтѣ на(д) нами близко а зимою ѹубокъ на(с) далеко. зимѣ де(н) мали(и) а в лѣтѣ велики(и) (серед. XVII ст. *Луц.* 539).

ЛѢХТАРНѦ, **ЛЕХТАРНЯ** *ж.* Канделябр, панікадило: лехтарня московская белого железа оправная, фляшка желѣза белого (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 295); Коново(к) малє(н)ки(х) цєно́выхъ трѝ. Лѣхтаро(в) мосѧжны(х) вєли́ки(х) посрє(д) цє(р)квє два скла́даны(х), А трє́тїй зла́маны(и). Лѣ(х)та(р)нѧ моско(в)скаѧ посрє(д) цє(р)кви (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 260).

Див. ще **ЛИТАРНЯ**.

ЛѢХТАРЪ *див.* **ЛИХТАРЪ**.

ЛѢЦЫ, **ЛИЦЫ** *мн.* Віжки: У Остапа Тихиля взєли: клячу, седло, рогатину и лицы (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 87); пограбили… скуръ чирвоныхъ на шесть коней, зъ уздами и зъ лѣцами (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137).

ЛѢЧБА *див.* **ЛИЧБА**.

ЛѢЧЕНЄ, **ЛЕЧЕНЪЄ**, **ЛѢЧЕНЬЄ**, **ЛѢЧѢНЄ**, **ЛѢЧѢНЬЄ** *с.* (*уживання заходів для подолання хвороби*) лікування: в везеню в селе Фалимичахъ, яко дей и на иньшихъ розмаитыхъ местцахъ, перевозечи мене дей, человека утрапеного, где дей и ни опатреня слушного и леченъя дей так срокгихъ ранъ в такомъ зимне и невчасе не было (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 92); врачєва́нїє, лѣка(р)ство, лѣчѣ́(н)є (1596 *ЛЗ* 35); вра(ч)ба, лѣчѣньє (Там же, 36); того́ назовємо́ лѣкарє(м), и кѹ лѣчє́ню хорѡ́бъ призыва́ємо, єсли́ вжды ѡ своє́мъ здоро́вю пє́чѹ ма́ємо (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 220); Вра́чба, врачєва́нїє: Лѣчє́ньє, лѣка́рствъ дава(н)є, а́бо бра́ньє (1627 *ЛБ* 17); гды́ тѣло захорѹєтъ, вшєлѧ́ки(м) спо́собомъ ѡ поратова(н)ю єгѡ́ промышлѧ́ємѡ, // и ѡ лѣчє́н҄ю бо́лю, кото́рый на́съ трапитъ, пи́л҄нѡ ста́раємѡсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 103–104).

Пор. **ЛѢЧИТИ**.

ЛѢЧЕНІЄ *с., перен.* (*духовне оздоровлення*) зцілення: Ѿто да́ръ дѹховный, о́вый ти досто́єнство ма́ючи грѣхѡ́въ ѡ(т)пѹстъ, а

о́вый дïа́блѡ(в) выганѧ́нiє, и хорѡ(в) лѣчє́нiє, позна́ваный // быва́є(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 237–238); А на́про(д) в҄ ста́ромъ за́конѣ росказа́лъ… Ѡсвѧтѣтє по́ст҄, проповѣдꙋ́йтє лѣчє́нiє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 149).

Пор. **ЛѢЧИТИ**.

ЛѢЧЕНЬЄ *див.* **ЛѢЧЕНЄ**.

ЛѢЧЕЦЪ, **ЛЕЧЕЦЬ** *ч.* Лічець, лікар: коли чл҃вка стрѣлою оустрѣлѧть. И вломитсѧ жєлѣза. да призовоу(т) лѣчьца. разрѣжєть ꙗзвꙋ. и выимєть жєлѣзо (1489 *Чет.* 347 зв.); *У порівн.:* аще ли пакъ сповѣдає(т) оц҃ю своємꙋ дх҃овномоу. ѿц҃ь же ꙗко хитрыи лєчєць. выимєть изъ ꙗзвы грѣ(х). рєкомо ис тѣла. и заложить ѡпитємьєю (Там же).

Див. ще **ЛѢКАРЪ**.

ЛѢЧИТИ, **ЛЕЧИТИ**, **ЛЕЧИТЬ**, **ЛѢЧЫТИ**, **ЛѢЧѢТИ** *дієсл. недок.* **1**. (*уживати заходів для оздоровлення хворого*) лікувати: ба(р)вѣръ кгды бы хо́ро(г) во єди(н) дн҃ь лѣчи(л) а в дрꙋги(и) занєдба(л). мѣсто злѣчє(н)ꙗ в болшую бы хоробꙋ єго припра́ви(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); кова(л) конꙗ лѣчы(л) гр(ш) ї҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037); цѣлю́, лѣчꙋ, оу(з)доровлѧ́ю (1596 *ЛЗ* 87); Хѡ́ры(х) лѣчѣтє, трꙋдова́тыхъ ѡчища́йтє, бѣсы выгонѣтє (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 237);

(*уживати засобів для подолання хвороби*) лікувати: И ꙗ́къ лѣкарєвє доскона́лыє, кг(д)ы хоро́бы до́л҄гïє лѣча(т), вєли́кихъ лѣка(р)ствъ заживаю́чи до здоро́вѧ приво́дѧ(т), и нє за́вшє вє́длꙋгъ звы́чаю до́кто(р)ского ѡных лѣчатъ, алє ча́сомъ и да́ромъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); Ѡвчаѧ коупѣ(л) всѣ впра́вдѣ хоро́бы лѣчи́ла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 195); тогосвѣтни(м) рицєромъ обѣцꙋє(т) кро(л) нагородꙋ… длѧ которы(х) они ѡ(т)важꙋю(т)сѧ на всѣ напасти… а того и(м) доводи(т) знамєни́тыми и славными чꙋдами розмаи́тыи хоро́бы лѣча́чи (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 17).

2. *Перен.* (*духовно оздоровлювати*) зціловати: папа Римский… маетъ моцъ навысшую редить церковъ (Божью), звязовать и розвязовать, карать и благословить, и выклинать, направовать и лечить (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 258); Та́къжє и ѡ́нъ дꙋховънє лєчи́ти ма́єть пыхꙋ наприкладъ прєзъ покор҄ныє оучи́нки (Львів, 1645 *О тайн.* 99).

ЛѢЧИТИСЯ *дієсл. недок.* Лікуватися, оздоровлюватися: тое все въ шабатъ дѣялося. За што гнѣваючися на него, Жидове мовили: "шесть (повѣдаетъ) днiй есть, въ которыхъ подобаетъ дѣлати и лѣчитися, а не въ день суботнiй" (1603 *Пит.* 72).

ЛѢЧЫТИ *див.* **ЛѢЧИТИ**.

ЛѢЧѢНЄ *див.* **ЛѢЧЕНЄ**.

ЛѢЧѢНЬЄ *див.* **ЛѢЧЕНЄ**.

ЛѢЧѢТИ *див.* **ЛѢЧИТИ**.

ЛЮБ *див.* **ЛЮБЪ²**.

ЛЮБЕЖНИКЪ *ч.* (Lunaria L.) місячниця: lunaria, a(e), любєжникъ трава (1642 *ЛС* 258).

ЛЮБЕЖНЫЙ *прикм.* ◊ **любежная трава** *див.* **ТРАВА**.

ЛЮБЕЗЕНЪ *див.* **ЛЮБЕЗНЫЙ**.

ЛЮБЕЗНЕ, **ЛЮБЕЗНѢ** *присл.* **1**. Прихильно, привітно: Восприимѣтє и(х) тихимъ лицє(м) любєзнѣ и дадитє и(м) подобающꙋю мл(с)тиню и вспоможєнїє (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); А за́жъ нє ста́ралъсѧ ва́мъ, въ всє́мъ ꙋгоди́ти, Кгды́стє єго́ поро́ги ча́сто навѣжа́ли, И

любе́зными сло́вы, любе́знє вита́ли (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 5); П. Васили(и) Лєѡнови(ч), П. Васили(и) грыгоровичъ… просили абы были прынѧты до союза любвє бг҃олюбиваго бра(т)ства, которы(и) ѹсє(р)днє и ѡхоту видѧчи П.П. братиѧ ѡны(х) нєѡ(т)рєчє(н)но любє(з)нѣ до по(с)ро(д)ку сєбє принѧли (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.).

2. (*з любов'ю*) натхненно: Прє(д) мы́слєнны(м) Кіѡ́то(м) заживáй оутѣхи, Бі҃й любе́знѣ вˢ Арфѹ длѧ кˢ ра́дости поспѣхи (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

ЛЮБЕЗНО *присл.* **1**. Те саме, що **любезне** у 1 знач.: тогды цр҃ь ѡпѧ(т) почалъ любєзно ємѹ говорити. поклонисѧ бгомъ наши(м) с нами (1489 *Чет.* 55); прє(ч) за́вистъ и нєна́вистъ ѡ(т)ложи́(в)ши, мою малѹю пра́цѹ любе́(з)нѡ пріймѣтє (Вільна, 1596 *Грам.З.* 3 зв.); сєго ради моли(м) ѡ нємъ вашѹ любо(в) єже любє(з)но єго въсприѧти и благодати свою къ нємѹ ѧвлѧти (Кричів, 1600 *ЛСБ* 297, 1).

2. Люб'язно, ласкаво: Во ѹтрїє же́ въ шко́лѹ любе́зно посѣща́ющє прїйдє, и та́мо ѡ(т) нищєбѣдны(х) моле́нїє к не́мѹ бѣ, вто́роє (Львів, 1591 *Просф.* 61); Зацны(и) прєто и ст҃ы и сєй дн҃ь любєзно и вєсєло прїимѣмо братїє (І пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 39).

3. Побожно, благоговійно: То́й съ рабы́ брємєна́ но́ситъ, И ласка́вє грѣшникѡвъ про́ситъ. Абы́сѧ прє(д) Бг҃омъ добротли́вымъ смири́ли, и Тво́рцѹ сво́ємѹ любе́зно ннѣ поклони́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 75).

Див. ще **ЛЮБЕЗНЕ**.

ЛЮБЕЗНЫЙ, **ЛЮБЕЗЕНЪ** *прикм.* **1**. Любимий, люблений: Щитъ вѣры и благоче́стїѧ люби́телѧ, Бла́гости ра́ди всѣмъ любе́зна свѧтитєлѧ (Львів, 1615 *ЗНТШ* L, 3); Кротко рекши: овшеки, на всемъ цнотъ всѣхъ полный былъ и всѣмъ любезный, такъ правовѣрнымъ, яко и посторонныимъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1139); Прєлюбе́зный мо́й Па́стыръ, ѡ́во ѹмира́єтъ, Мои́хъ любе́зныхъ сыно́въ, ско́ро опѹща́єтъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 2);

(*у звертанні*) любий, дорогий: любє(з)ныє прє(з)витєри ѡ(т)ню(д) ставити и совє(р)шити нє має(м) по(д) виною до скринки на рє(ч) дх҃овнѹю по(д) стома копами гроши(и) лито(в)ски(х) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); Любезны(и) народе христиа(н)ски(х) по(л)ковъ писмо ѡглашаетъ в ва(с) живѹщи(х) во(л)ковъ Кламливоє вѣры Єретицки(х) дѣтеи (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 89); Вы, священницы благочестивіи, пытаете, православныи отцы и братія любезная, пытаете многократное, что есть унѣя и якій пожиток приносить христіяномъ (1626 *Кир.Н.* 9);

у ролі ім. дорогий, -ого, улюблений, -ого: Гдєсь є(ст) чи́стаа Па́нно, гдє тѧ(ж)ко страда́єшˢ; Ѡ(т)кѹль на любе́зного своє́го взира́єшъ (Львів, 1631 *Волк.* 12 зв.); Ѡ прч(с)таа Па́нно,… Южъ твой любе́зны(и) на сме́ртъ є(ст) сро́гѹю зданы(и) (Там же, 14 зв.).

2. Любий, милий: Мо́ви(л) г҃ь, и(ж) нє хо́чє(т) оуже́ офѣръ ѡ(т) рѹ(к) жидо(в)ски(х), и наимєнова(л) и́нѹю офѣрѹ собѣ любе́(з)нѹю трома́ пора́(д)ками написа́(в)ши (Вільна, 1596 *З.Каз.* 103 зв.).

3. Люб'язний, привітний: Ва́мъ ѡ Че́стныи, за́жъ бы́лъ нє гото́въ слѹжи́ти; А за́жъ нє ста́ралъсѧ ва́мъ, въ все́мъ ѹгоди́ти, Кгды́стє єго́ поро́ги ча́сто навѣжа́ли, И любе́зными сло́вы, любе́знє вита́ли (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5).

◊ **любезнымь лицемъ** *див.* **ЛИЦЕ**; ◊ **любезная трава** *див.* **ТРАВА**.
Див. ще **ЛЮБЕЗНО**.

ЛЮБЕЗНѢ *див.* **ЛЮБЕЗНЕ**.

ЛЮБЕЗНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Люб'язніший, миліший: Пожєлатєлнѣишєє: Любє(з)нѣйшєє, пожаданнѣйшєє, ми́лшєє (1627 *ЛБ* 36).
2. Більший, сильніший: Ты єго воскре́сшого пєрвѣй ѡглада́єшъ, оутѣхи любєзнѣйшєи на(д) всѣхˢ зажива́єшˢ (Львів, 1631 *Волк.* 26).
Пор. **ЛЮБЕЗНЫЙ**.

ЛЮБЕЦЪ *ч.* (*той, хто має потяг до кого-небудь*) любитель: ancillariol(us), рабы(н) любєцъ, блу(д)никъ (1642 *ЛС* 83).

ЛЮБИВЫЙ *прикм.* Улюблений, люблений: вм҃ ѡзна(и)мꙋю и ѡ вши(т)ки(х) рєча(х) доскональє далє(м) знати и ѡповѣдилє(м) г(с)пднꙋ алєкса(н)дрꙋ любиво(мꙋ) рабꙋ моємꙋ (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 217).

ЛЮБИЙ *див.* **ЛЮБЫЙ**.

ЛЮБИМЕЦЪ *ч.* Любий, -ого; дорогий, -ого: amans, любимєцъ (1642 *ЛС* 79); вѣда́итє люби(м)ци мои́ ꙗ́ко бъ҃ роугає(т)сѧ // грѣдо́му и нєсы́томоу бога́чоу (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 278 зв.–279).
Див. ще **ЛЮБИМИКЪ**.

ЛЮБИМИЙ *див.* **ЛЮБИМЫЙ**.

ЛЮБИМИКЪ *ч.* Те саме, що **любимецъ**: послꙋшаимо што рєклъ ст҃ыи ап(с)лъ павєлъ. заднꙗꙗ забываимо. а на прѣднꙗꙗ приготовмосѧ. тѣм жє размыcльтє любимици. што (ж) .з҃. нє(д)ль єсть ст҃ого ч(с)тного поста. а чєстнѣиши єсть всѣ(х) сєдмаꙗ. нє(д)лѧ (1489 *Чет.* 297 зв.); хто бєз покаꙗньꙗ оумрє(т)… то(т) дьꙗволии оугодникъ єсть. а нє бж҃ии. и ѡ томъ размысливше (хр(с)тьꙗнє) любимици. на всѧкъ часъ надѣимосѧ смєрти (Там же, 367); Златоструйны[и] поток, любимици, піите, отческую ж вѣру хранити умѣйте (к. XVI ст. *Укр.п.* 75); єсли нєпра(в)дꙋ мо́влю ро(з)сꙋди люби́мичє, да(и) мѣсто сꙋдови, а нє діаволꙋ и гнѣвꙋ (1598 *Виш.Кн.* 279 зв.).

ЛЮБИМИЦА *ж.* Улюблениця: amicula, любимица (1642 *ЛС* 80).

ЛЮБИМІЙ *див.* **ЛЮБИМЫЙ**.

ЛЮБИМЇЙ *див.* **ЛЮБИМЫЙ**.

ЛЮБИМШІЙ *прикм. в. ст.* (*якому віддають перевагу, який подобається більше*) миліший: А то длѧ того діаво(л) на слове(н)скій ꙗ́зы(к) бо(р)бꙋ тꙋю має(т); Занє(ж) є́сть пл(о)доноснѣ(и)шій ѡ(т) всѣ(х) ꙗ́зыко(в), і боу҃ люби(м)шій (1596 *Виш.Кн.* 224).
Пор. **ЛЮБИМЫЙ**.

ЛЮБИМЪ *див.* **ЛЮБИМЫЙ**.

ЛЮБИМЫЙ, **ЛЮБИМИЙ**, **ЛЮБИМІЙ**, **ЛЮБИМЇЙ**, **ЛЮБИМЪ**, **ЛЮБЇМЫЙ**, **ЛЮБЫМЇЙ**, **ЛЮБЫМЫЙ** *дієприкм.* **1**. Любимий: ст҃ыи жє сємиѡнъ. // в манастыри прєбывашє. слоужа [в]сѣм. и любимъ всѣми. въ одинъ жє дн҃ь. вышолъ из манастырѧ (1489 *Чет.* 2–2 зв.); в то(т) ча(с) ты(ж) правє(д)ны(и) лаза(р) бы(л) любїмыи сн҃оу бж҃їю іс҃ хоу҃ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 37 зв.).
2. *У ролі прикм.* Любий, дорогий: бра(т)ꙗ любимии. и ѡ҃ци. всєгды страхъ бж҃ии дєржѣтє оу сєр(д)цєхъ своихъ. и ча(с) смєртныи поминаитє (1489 *Чет.* 334); к томꙋ жє и вы́ люби́мїи кр(с)тїа́ньстїи ч҃лвци прибєга́йтє.

рєчє бо хс҃ во ст҃о́мъ єv(г)лїи (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 2 зв.); Раз єсте крещени, любиміи дру́зи, мужа́итєся нынѣ о преблагом бозѣ (к. XVI ст. *Укр.п.* 86); Тог(д)а рєчє́ Гд҃ь… Прїйдѣтє къ мнѣ смѣлє: люби́мыи дрꙋзи мѡѝ; поне́сшїи тѧготꙋ и ва́ръ дне́вный мєнє́ ра́ди (Чернігів, 1646 *Перло* 159);

улюблений: но то(т) єсть ѡдинъ сн҃ъ мои любимыи (1489 *Чет.* 130); Когда ꙋбо ѡ(т)цъ ѡ(т)ринꙋти воли(т). любимого сына призрѣти изволи(т) (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 77); с той бо(з)кои Ра́ны твоѝ; ви́шли ми два́ пото́ци, єди́нъ на ѡмытѧ́ пєрворо(д)ного грѣха́ моє(г): а дроугїй на соєдинє́нїє моє́ с тобо́ю, свѣтє и живо́тє мо́й вѣ́чный, съєдини́ мѧ и почита́й за тво́й члóнокъ любы́мїй, а длѧ твоѝ нєви(н)но(и) Ра́ны и бо́лєзни; изба́ви мѧ ѡ(т) вѣ́чнихъ бо́лє(з)нїй (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.);

у ролі ім. (*той, кого люблять*) улюбленець: ї(с)съ х(с)ъ. на зємлю пришо(л). и наполнилъ на(д) то лѣпши(м) далъ намъ новоую // бл҃года(т) ст҃оє крєщѣниє. нє только любимымъ своимъ. но и на(м) грѣшны(м) (1489 *Чет.* 131 зв.–132);

у ролі ім. рідний, дорогий: нє́ та́къ жєбы́смѡ по́ вы́стю и скончє́ню сѧ ро́кꙋ па́мѧти тоѣ… по́ бли́жнихъ на́шихъ ѡ(т)шє́дшыхъ занєха́ти мѣ́ли… па́мѧть ѡ люби́момˢ ѡ(т)новлѧ́тисѧ… ма́єтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 164).

3. *У ролі ім., ч.* Любий, -ого, коханий, -ого: Таковыи есть мислыи твои любимыи, о накрашшая жь жонъ, каковыи есть любымыи твои, же еси насъ такъ закляла? (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53);

у ролі ім., ж. люба, -ої, кохана, -ої: Ѿтвори ми люби́маѧ а ѡба́чъ ꙗ́къ голова моѧ мо́краѧ, ѡба́чъ ꙗкъ воло́сѧ моєи головы росо́ю нб(с)ною ра́нною соу(т) покропле́ны (поч. XVII ст. *Проп.р.* 184).

Див. ще **ЛЮБИВЫЙ**, **ЛЮБЫЙ**.

ЛЮБИСТОКЪ *ч.* (Smyrnium L.) смирній: smyrnium, люби(с)токъ трава (1642 *ЛС* 373).

ЛЮБИТЕЛЬ *ч.* **1**. (*той, хто надає перевагу чому-небудь*) любитель: зна́йжє роско́шникꙋ тѣла, и люби́тєлю ми́ра сєгѡ́, кото́рый живє́шъ въ тмѣ ро́скоши грѣхо́внѡи (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.);

шанувальник, прихильник: Посла́нїє спꙋдєѡм израдъны(м) и всѣ(м) любитєлє(м) доброглаголи́ваго и простра́нъна̑го словє́ньскаго ꙗзы́ка (Вільна, 1596 *Грам.З.* 2 зв.); amator, любите(л) (1642 *ЛС* 79);

(*щирий прихильник*) ревнитель: Щитъ вѣ́ры и благочє́стїѧ люби́тєлѧ, Бла́гости ра́ди всѣмъ любє́зна свѧтитєлѧ (Львів, 1615 *ЗНТШ* L, 3); Сама бовѣмъ бг҃осло́вїа,… ѡ(т) см҃рти избавлѧ́єтъ, и люби́тєлєй сво́ихъ бли́зˢко бг҃а поставлѧ́єтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.).

2. (*той, хто підтримує, захищає кого-, що-небудь*) прихильник: Што всє хочꙋ мѣть по сынєхъ моихъ, абы… ближнихъ своихъ, звлаща нєимꙋщихъ выживєнѧ своєго, любитєльми были и всю долю, а любовь свою въ томъ покладали (1577 *AS* VI, 81).

ЛЮБИТИ, **ЛУБІТІ**, **ЛЮБІТИ**, **ЛЮБІТІ**, **ЛЮБЫТИ** *дієсл. недок.* **1**. (кого) (*відчувати родинну прихильність*) любити: .г҃. ѧ любовъ. любити. и чєстити оц҃а и мт҃рь. и бра(т)ю свою. ꙗко жє самъ сєбє любиши (1489 *Чет.* 338 зв.); Такъ подобає(т) намъ. Родитєли свои Любити. чєстити (Там же, 341 зв.).

2. (*бути доброзичливим, ласкавим до кого-небудь*) любити: любѣтє ворогы ваша або нєпрїатєлѣ и чинѣтє добрє тымь которы(и)

вась нєнавидать (1556–1561 *ПЄ* 235); Оумѣлъ мꙋдрє ты́(м) си́лнымъ Во́йском кєрова́ти, До́брого люби(л): зло́го за́сь звы́клъ бы(л) кара́ти (Київ, 1622 *Сак.В.* 40); лихы, що не лубіт другого — criminosus (I пол. XVII ст. *Своб.* 32).

3. (*високо цінувати що-небудь*) любити: тогды шо(д) сотона. навчилъ. и ражьжеглъ июдꙋ любити срѣбро. а ка(к) почалъ срѣбро любити. тогды шо(д) к жидомъ (1489 *Чет.* 319); Когда ꙋбо ѡ(т)цъ ѡ(т)ринꙋти воли(т). любимого сына призрѣти изволи(т) Но и мо(л)бꙋ его любить ꙋслышати и въ всѣхъ печалехъ скоро ꙋтѣшати (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 77); вєлики дѣлаю(т) хранилища своѧ. и розˢширѧю(т) подолˢки одѣянїа своєго. и поважˢнѣишєє мѣсцє на зˢборищахъ любѧть (1556–1561 *ПЄ* 97 зв.); горє вамˢ фарісєѡм. ижє любітє пєрєднійшѝ мѣ҃ца на съборіщах: и поздоровьлєніє на торгꙋ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 72); любылъ єси тоє и вˢ пихꙋ ся подносилъ с того, ижъ во всяки(х) частя(х) свѣта… мѣлъ дворянъ… которїи… ꙋтратꙋ пилˢноє стара(н)є чинили (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); та(к)жє́ то(т) кто́ лю́би(т) бога(т)ство, нѣкды́ єго́ нє мо́жє(т) насы́титисѧ хота́й бы всѣ́ ма-є(т)ности приѧ(л) лю(д)скїи (1645 *УЄ* № 32, 202); лубіті — diligo (I пол. XVII ст. *Своб.* 32);

(*мати задоволення від чого-небудь, надавати перевагу чому-небудь*) любити: Видиш ли, Скарго, иж твоя хула неправедная, в клятву ся ввалила, — сѣди жь в ней, колико любишь и изволяеш (1608–1609 *Виш.Зач.* 219); Подо́бно бы́стє люби́ли, кгды бымъ я ласка́нїємъ похлѣбъства чєса́въ слꙋха ва́шѣ, но была бы бѣда́ и мнѣ и ва́мъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.); Про то, чомъ не имаютъ вѣры, чомъ они май люблятъ иманіе ихъ на сюмъ свѣтѣ, нѣжъ царство небесное (XVI ст. *НЄ* 176); Хто прошꙋ своєи ре́чи нє люби(т)? любитъ сꙋкнѣ твои и маєтности жє твоими соу(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 226); Cy choczesz wiryty Sczo lublu chorosze żyty Wsioho dostátok wáryty Każu ta sia ne Kurczyty (Яворів, 1619 *Гав.* 17); въ одно́мъ ко́шꙋ… нє́слъ єсмь всѧ́кїи потра́вы, кото́рыи люби́лъ оужива́ть фараѡ́нъ, а пта́хи є́ли з нєгѡ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 65 зв.).

4. (*виявляти Божу милість, благодать*) любити: вєсєла, або тиха датєлѧ любитъ Богъ, а сꙋдъ бєзъ милости нє сотворшимъ милости (1577 *AS* VI, 81);

(*дотримуючись законів християнства, виявляти відданість Богові*) любити: в то(т) ча(с) народи оуслышали. гла(с) с н҃бси гл҃ющь. ка(к) вы можєтє возбранити. любѧщи(м) б҃а всѣмъ ср(д)цємъ. ано ни ѡгнь. ни звѣриє ни глꙋбина морьская возбранити можєть (1489 *Чет.* 349 зв.); люби Господа Бога твоего отъ всего серца твоего, и выдъ усеи душѣ твоеи (XVI ст. *НЄ* 19); Длѧ того́жъ и сына́ми Бж҃їими дѣдича́ми Цр(с҃)твїа нб(с)нагѡ зоста́ли. Вˢ вѣчныхъ и доча́сныхъ вˢ всѣхъ зго́ла помы́слˢностахъ, люба́щагѡ Бг҃ъ вˢспѣра́єтъ чл҃ка (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

5. (кого) (*відчувати прихильність до особи іншої статі*) любити, кохати: А кды жєна ѡ(т) моужа своєго бѣгає(т) поимивши воробїж. выими з нєго ср(д)цє. и да(и) єи и(з)ясти тогды и слѣ(д) бꙋдє(т) мꙋжа своєго любити (XVI ст. *УТ* фотокоп. 12); єсли бы балвохва́лца лава́нъ, часоу нєволѣ іакововы нє продо́лжилъ, жадєнъ бы нє вѣдалъ, якъ іаковъ рахи́ль люби́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 157); O Juhonko… romiłuy Mikitu swoho On tebe budet welmi lubity I trużelnikom tobi każet służyty (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3); В ѡста́ткꙋ такъ

пови́нєнъ люби́ти и шанова́ти ко́ждый мꙋжъ женꙋ свою́, ꙗ́к҄ само́гѡ сєбе́, а жєна́ нєха́й сѧ бои́т҄ мꙋжа своє́гѡ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 933); любіті – deamo (I пол. XVII ст. *Своб.* 32).

6. (*мати бажання що-небудь робити*) любити: Мѣстца апостолов мнять ся съдержати, а их обычаєв не любять хова́ти (к. XVI ст. *Укр.п.* 74).

ЛЮБИТИСЕ *див.* **ЛЮБИТИСЯ**.

ЛЮБИТИСЯ, **ЛЮБИТИСЕ**, **ЛЮБИТИСѦ** *дієсл. недок*. (*відчувати взаємну відданість*) любитися: оувы тобѣ дш҃о. // з багатыми оу мирє сє(м) сладко любишисѧ. а нищи(х) ꙗко вороговъ нєнавидиши (1489 *Чет.* 354 зв.–355); по всѣх҄ своѣхъ ꙋчєника́х҄ того́ хо́чєт҄, а́бы брате́рско згожа́ли сѧ и люби́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 554).

2. Виявляти самозакоханість: усю жадусть твою що бы есь убилъ, та ся привязалъ и лишилъ ся на муць Христову, що бы ся не любилъ ницятъ и миловалъ али що бы ходилъ у воли Божуй (XVI ст. *НЄ* 32).

3. (*відчувати взаємну прихильність з особою іншої статі*) любитися, кохатися: Nuż ty Pope z Popádeiu swoiu Żyte á lubte sie pomiłuyte A pered Korolem Sándrem potáncuyte (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 7 зв.).

ЛЮБИТИСѦ *див.* **ЛЮБИТИСЯ**.

ЛЮБІТИ *див.* **ЛЮБИТИ**.

ЛЮБІТІ *див.* **ЛЮБИТИ**.

ЛЮБЇМЫЙ *див.* **ЛЮБИМЫЙ**.

ЛЮБЛЕНЄ *с.* **1**. (*глибока сердечна прихильність*) любов: Раче́нїє: Зєзволє(н)є, люблє(н)є, хꙋт(ь), мл(с)ть гора́чаѧ, любо́вь (1627 *ЛБ* 107).

2. (*Божа милість*) любов: такъ и ты до любле́нѧ бо(з)ского бѣжи, и єсли що прєшкодою бꙋдє(т) розорви и зломи ꙗ́ко пи́сано є(ст) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224).

Пор. **ЛЮБИТИ**.

ЛЮБЛЕНІЄ, **ЛЮБЛЕНЇЄ** *с.* (*високе цінування чого-небудь*) любов: Любоимѣнїє: Имѣнїй любле́нїє, коха́ньє сѧ в҄ мае́тности (1627 *ЛБ* 61).

◊ **любленіє (любленїє) мудрости** — (*наука про найзагальніші закони природи, суспільства та мислення*) філософія: фїлософїѧ, мꙋдрость, любле́нїє мꙋдрости (1596 *ЛЗ* 83); фїлозо́фїѧ бовѣмъ люблєнїє мꙋдрости, а Бг҃ъ на(и)выш҄шєю єстъ мꙋдростїю (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2 ненум.).

Пор. **ЛЮБИТИ**.

ЛЮБЛЕНЇЄ *див.* **ЛЮБЛЕНІЄ**.

ЛЮБНЫЙ *прикм.* (*у звертанні*) любий, дорогий: Мнѣ во(ж)дєлѣ(н)но лю́бныє Пн҃вє Львовꙗ́нє бра(т)ства ꙋспєни́ꙗ Ст҃ыꙗ Бц҃а Поспѣшє(ст)ва въ вре́мєны(х) получе́ниѧ вѣчны(х), Исти(н)но вм҃(лм) зы́чу (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

Див. ще **ЛЮБИВЫЙ**, **ЛЮБИМЫЙ**.

ЛЮБО[1] *присл.* **1**. Любо, цінно, важливо: Чого Христос не любить, а вам тоє любо, але смире́ніє божіє не любо (к. XVI ст. *Укр.п.* 81); Има́ твоє́ свѧто́є нєха́й сѧ в҄ насъ сла́витъ. А што́ то́бѣ, на́мъ лю́бо (Вільна, 1620 *Лям.К.* 15).

2. Любо, мило, приємно: Тѧ́жкоть было́, Дꙋхо́вныхъ сыно́въ, опꙋща́ти, Це́рковъ, котро́й до́лгись ча(с) слꙋжи́л҄, оставлѧ́ти, Алє томꙋ ѡ(т)мѣна, и́жъ нє могла́ бы́ти А то́бѣ в҄ Благоче́сти лю́бо было́ жи́ти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 4).

3. *У ролі присудк. сл.* (*про почуття заспокоєння, задоволення, яке когось охоплює*) любо, втішно: Ми́ло ми лю́бо то́є коха́ньє трима́ти. То́є многоцѣ́нноє дрє́во лобыза́ти (Львів, 1631 *Волк.* 22 зв.).

Пор. **ЛЮБОНКО**.

ЛЮБО² *спол.* **І**. (*зв'язує члени речення*) **1**. (*розділовий*) або, чи: Нынє вже рімляне писмо преслушали, и набожества их но́во позмышля́ли. Вже бо жидовству́ють з свойми органы, любо пляса́ньци в бога поруга́ны (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); маε(т) εго мл(ст) па(н) по(д)коморы(и)… то всε мε(ти) чого в дε(р)жанъю ε(ст)… и рεчи тамъ // рꙋхомыε εстли бы сε ꙗкиε на(м) зна(и)дова(ли) мεти любо тε(ж) тоε и вшεлакоε (!) право своε вε(ч)ноε прирожоноε… записати всε ѡгꙋло(м) и по ча(сти) и ро(з)дε(л)ки чинити (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34–34 зв.); ꙗ стєфа(н) ки(р)диεви(ч)… //… записую(с)… заплатити… пу(л)тори тисєчи золоты(х) по(л)ски(х)… сторонε позываючо(и)… пнε҃ε крꙋшε(л)ни(ц)коε ма(л)жо(н)ка и пото(м)ко(в) εε м(л) ѡшацованы(х) любо в по(з)вε положоны(х) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057 30–30 зв.); цр҃їε тε(ж) нѣкоторыε пы́шˢныε собѣ… ѳроны любо маεста́ты кошто́вныε роби́ли, кото́рыε катє́драми… и трибоуна́лами кролєвствъ называ́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 300 зв.); Єдна́къ нє всѣ: єдна́кой зроже́нѧ натꙋры, Лю́бо кˢ єдно́й нале́жать дш҃євной фикгꙋры (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.); чыε бы по(д)даныε зборы и субста(н)цию (и) ѡны(х) позабирали вєсполъ с правами, захововуючи собε во всє(м) по праву тоε(и) протє(с)тациε(и) любо инъно(и) учынεнε, εсли бы того потрεба указовала собε (Житомир, 1649 *ДМВН* 186).

2. (*розділово-перелічувальний*) або… або, чи… чи: Албовємъ любо кто кꙋпєцтвомъ сѧ бавить любо при дворꙋ сє знайдꙋєть любо на войнѣ зостаєть любо в доро́зѣ потрѣба бы было тлꙋмача нєꙗкого принамнє(и) которого ко(л)вє(к) з тыхъ ꙗзыковъ (к. XVI ст. *Розм.* 2 зв.); Ви́дєлємъ тє́ды и зъпє́лнє вы́бачилъ, ижъ мы́ в на́шихъ цє(р)квѧ́хъ, лю́бо то́ вˢ наꙋкꙋ: лю́бо вˢ цвиче́ньє вˢглѧнєшъ, ѡ(д) пра́вой дороги далеко зˢблꙋди́ли (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич.отех.* 11 зв.); зєзволє́нˢє за́сь, ґды зˢ ты́мъ што́ сѧ ѡка́жє(т) розмовлѧ́ти и наклада́ти бꙋдє(т), лю́бо вє́длꙋгˢ стра́сти, лю́бо бє(з) стра́сти (Київ, 1625 *Кіз. о степ.* 204); пановє братиꙗ… домъ Пана Ѩ҃на Афє(н)дика… ѡдобрали и ключь склєпни(и) до сєбє взꙗли… длꙗ того, абы Па(н) Афє(н)дикъ за ти(м) стара(л)сꙗ любо су(м)му ѡ(т)дати цє(р)кви, любо… наємънимъ способомъ стара(л)сꙗ ѡ постановєньꙗ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 34); Бо вˢ такъ бры́дко(м) грѣхꙋ бꙋдꙋчи, лю́бѡ сѧ рˢко́мѡ набо́жнє мо́литъ, лю́бѡ по́ститъ, лю́бѡ тѣ́ло своє́ мортифѣкꙋєтъ, нє чти́тъ Бг҃а, а́лє сѧ зˢ нє́го наиграва́єтъ (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 5); Ꙗ҃кожъ колвєкˢ тє́ды сн҃ъ Правосла́вный мл҃твы с(т҃): любѡ ꙗ́къ хлѣ́ба дш҃євногѡ, лю́бѡ ꙗ́кˢ бє́сѣды… зˢ Бг҃омˢ зажи́ти схо́чєтˢ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348);

(*чергується зі сполучниками* **або**, **албо**, **или**, **либо**) або… або, чи…чи: прото жь чоуйтε бо нε вѣдаєтε коли // господарь домовыи придεть. любо въвεчεрь. алˢбо вˢпоульночию… алˢбо колї свитаεть. абы наглε пришо(д)ши нε нашоль вась, а вы спитε (1556–1561 *ПЄ* 182 зв.–183); А єсли бы на(д) ѡною ѡчєрьтою, краснымь а вεликымь писмεнεмь нε быль написань конε(ц), ни(д)ели. любо пнε(д)лˢкоу.

любо вто(р)коу. либо срε(д). либо чε(т)рˢкѹ (Там же, 443); Кнѧзь Роман… нє възємъши в малъжєнство панны, маєтъ… //… ѡписати вєно на имєнах своих такимъ ѡбычаємъ, ꙗкобых ꙗ пєрєстати на томъ хотєлъ любо на трєтєй части зъ совитостью золото, сєрєбро и пєнєзи готовыє кладѹчи або тѹю всю сѹмѹ того таковоrо внєсєнѧ єє… ѡписавъши (Берестя, 1558 *AS* VII, 34–35); А є(с)ли бы(м) ꙗ ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки мои… ѡ(т)правы за то всє ѹчинити заборонили то(г)ды… до сѹдѹ головно(г) трибуналу любє(л)ско(г) в котори(и) ко(л)вє(к) повє(т) и воєво(д)-ство… *а(л)бо* межи справи ко(н)сє(р)ватовыє мєнованы(х) воєво(д)ствъ и мєжи справы коро(н)ныє чва(р)тковыє а(л)бо собо(т)-ныє любо до сѹдѹ ꙗки(и)… по(с)тановєны(и) бѹдє(т)… ли(с)то(м) свои(м) ѡдо(с)лати має(т) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, ІІІ 4057, 31 зв.); нє́ на́глє бовѣмъ оумира́ютъ, кото́рыи за́вшє мы́слили жє помєрєти́ ма́ютъ. лю́бо тє́ды жєлѣзомˢ офѣрѹютˢсѧ… лю́бо вˢ по́ломєнєхъ и вода́хъ занѹра́ю(т)сѧ, а́лбо завѣшєны быва́ютъ, а́лбо ꙗкоюко́лвє(к) мѹкою тєлє́сною и припа́дкомъ оумира́ютъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 39); Зла́къ: Зє́лєность на́ травѣ или на́ были́нахˢ, лю́бо на ли́стєхъ дєрє́въ (1627 *ЛБ* 43).

3. (*пояснювально-уточнювальний*) тобто: Ты́хˢ жє пра́цъ нєѹжи́тыхъ столпо́мъ прєвысо́кимъ, Лю́бо тє́жъ Ѡцєа́номъ имєнѹй глѹбо́кимъ Нєбє́снѹю Наѹкѹ, Мѹдрости почა́токъ, Всѣхъ Наѹкъ жро́дло Бо(з)кихˢ, а свѣтски(х) ѡста́то(к) (Київ, 1632 *Євх.* 298); Кѹ Бг҃ѹ, и́жъ ѡнъ насъ, лю́бѡ злосли́выхъ, грѣшныхъ и нєпрїѧ́тєлєи своѣхъ, такъ оулюби́лъ; жє́ и Сн҃а сво́єго єдиноро́днаго за на́съ, на сромо́тныѣ зєлˢжи́вости и ганє́бнѹю смєрть вы́далъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3); отца свєщєнъника Новоостровского, любо униата, не маючи респекту на духовъную особу, челядъ пана Страшова, словы неучтивыми зневажаючи, зъ дому выгнавши,… побияли окна, и двери виламали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

II. **А** (*зв'язує частини складносурядного речення*) (*при повторені*) (*розділово-перелічувальний*) або… або, чи… чи, чи то… чи то: А ты́и слѡва́ прє(д) сѹдо́мъ розѹмѣтисѧ ма́ютъ, лю́бо онъ ча́съ встава́нѧ мє́ртвыхъ, а справєдли́вы(х) потыка́нѧ Па́на на оболѡка(х) гдє́ впро(д) очищє́нiє и освѣчє́нiє дарѹєтъсѧ имъ: лю́бо ты(ж) о́нъ ча́съ готова́нѧ маєста́тѹ сѹдово́го (Київ, бл. 1619 *О обр.* 135); По доконче́нˢю Цр҃ко́вноu Посполи́тои Слѹжбы ани до розмовы сѧ ꙗкои зара(з) оудавай,… анѣ до́ чита́нˢѧ… сєбє оборочá́й и примѹша́й лю́бо то но́чъ єщє́ бѹдє(т), лю́бо ю́жъ и дє́нь наста́нєтъ: алє ра́чєй опорожни́ сєбє́ и заба́въ на то́й коро́ткой, вˢ ро́зѹмѣ мл҃твѣ, кото́рѹю вѣдаєшъ, то є(ст), Г҃и І҃сє… помл҃ѹй мѧ (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 198);

(*чергується зі сполучником* **алюбо**, **или**) або… або, чи… чи: мы нє можємъ сєго тєрпѣти. любо єго в манастыри здѣ дєржи. алюбо мы ѡ(т)идємъ. или пакъ ѡ(т)поусти єго ѡ(т)коудоу єсть пришолъ (1489 *Чет.* 3).

Б. (*з'єднує частини складнопідрядного речення*) **1**. (*приєднує підрядну допустову частину до головної*) хоч: иди за мною и тобѣ дорогѹ покажѹ вступи тѹды просто зна(и)дєшъ направо любо ѡной нє ѡбачишъ латво єднакъ почѹєшъ (к. XVI ст. *Розм.* 45); Лю́бо то́ ча́сомъ фортѹна сѧ ста́витъ Сро́гою мно́гимъ, алє то Па́нъ спра́витъ Фортѹны, жє́ внє́тъ всѣ(м) дода́сть ратѹнкѹ, По злы́мъ фрасѹнкѹ (Київ, 1633 *Евфон.* 308); Тоєи схадзки длꙗ малости

брати(и) (любо было ѡ чо(м) пи(л)но ради(т)) нѣчого нє справивши розошлисѧ ѡ(д)давши належноє до скры(н)ки и сє(с)сию зложыли до пришло(и) сєрєды єжє є(ст) кѯ ноєвриѧ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40); Повѝнности за(с) твóѣ любѡ сꙋтˢ нєзличóныѣ, всѣ єднáкъ вˢ тои цєль и конéцˢ змѣрáти мáютъ, ꙗ́кѡбысь збавéніє и Цр҃(с)тво нб(с)ноє ѡдѣдичилъ, и са(м) и послꙋшáющїѣ тєбé (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 5 зв.); Дáждъ дщéръ свою́ чл҃кꙋ прєм(д)-рꙋ и искꙋснꙋ, и любѡ всѣ рéчи на тóмъ свѣ-тѣ ѡ(т) Бг҃а бывáютъ давáныє, ѡсоблѝвы(м) єдна(к) спóсобомˢ малжóнка дóбраѧ за даръ знамєнѝтый ѡ(т) Бг҃а почитáна бывáєтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 918); Ѡрáторъ назнамєнѝтшїй Рѝмскїй Цѝцєро назвáный, любѡ то тéмнос-тю погáнскою заслѣплéный, высóкогѡ єднáкъ былъ ѡ вдѧ́чности розꙋмѣнѧ, и самъ тримáл-сѧ єѝ статéчнє зáвшє; ꙗ́къ зˢ самы(х) слѡ(в) єгѡ́ дáєтсѧ вѣдати (Київ, 1648 *МІКСВ* 351).

2. (*приєднує підрядну частину причини до головної*) бо: никто жє бо нє можє(т) двѣма господинома, слоужити. любо єдинаго възлю-бить, а дроугаго възˢнєнавидить. // Єдинаго бо дръжи(т)сѧ, а ѡ дроузѣмˢ жє нєдˢбати почˢнє(т) (1556–1561 *ПЄ* 37–37 зв.).

Див. ще **АБО**, **АЛБО**, **АЛИ**, **АЛИБО**, **АЛЮБО**, **ЛИБО**.

ЛЮБО³ *част.* **1**. (*видільна*) хоч: што жъ повѣдáєшъ А за тꙋ нєдосы(т) єсть до єдéнѧ и ѡвшємъ такъ вєлє потравъ є(ст) ижъ любо два(д)цатємъ пє(р)сона(м) досы(т) є(ст) ты за-правды наложилєсь назбы(т) вєлики(и) кóштъ (к. XVI ст. *Розм.* 19).

2. (*підсилювальна*) хоч: ѡ(т) всѧ́кагѡ, гл҃ю, кто любо бꙋдєтъ ѡ(т) такѡ́вы(х) нє кáйсѧ, нє прїємлѝ принóса // прóсфоры прїймáй ѡ(т) своѝхъ дѣтéй дꙋхóвныхъ, вѣдѧ́ жѝтїє ихъ: ѝх жє оучѝ и исправлѧ́й: по мѣрѣ грѣхѡ́въ запрѣщáй, и имъ єпитємїю налагáй (Львів, 1642 *Жел.П.* 4 зв.–5).

3. (*уточнювальна*) бо: Лѣкáрство за(с) на грѣхˢ, є(ст) покꙋ́та ст҃ѧ́: Котóраѧ любѡ є(ст) Втóры(м) Кр҃щéнїємˢ покꙋтꙋ́ючомꙋ правдѝвє (Львів, 1646 *Ном.* 5).

ЛЮБОВАНЄ, **ЛЮБОВАНЬЄ** *с.* Замилування, захоплення: Книѓꙋ… Прошꙋ рáчъ любóвнє тéжъ принѧ́ти, ѡхóтнє читáти, зˢ пѝлностю оуважáти, и дó збавє(н)ѧ сєбé по-житковáти: а набáрзѣй… дó Старожѝтнос-ти Ст҃го Бл҃гочéстїѧ любовáньє и засмаковá-ньє ѡ(т)тóль вы́чєрпнꙋти (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 4); Ѡбѣтовáнїє: Любова(н)є, ѡбѣцовá-ньє (1627 *ЛБ* 150).

ЛЮБОВАНЬЄ *див.* **ЛЮБОВАНЄ**.

ЛЮБОВАТИ *дієсл. недок.* (що, о кім) (*захоплюватися кимось, тішитися з чого-небудь*) любувати: Бл҃говолю: Зєзволѧ́ю, кохáюсѧ áлбо зы́чу, спрїáю. áлбо дóбрє комꙋ прїáю, хвалю́, потвєржáю. áлбо любꙋ́ю подобáю собѣ́ (1627 *ЛБ* 7); **о собѣ любовати** — любоватися собою: ѡнѝ нѣчóго дꙋхóвного в сóбѣ нє мáючи рóскоша(м) свѣта тогó дáлисѧ оувєсти. и по-чáли на ѡ(з)дóбꙋ доча(с)нꙋю. и щáстѧ людéй свово(л)ны(х) взирáти, и ѡ сóбѣ любовáти (Вільна, 1596 *З.Каз.* 19 зв.).

2. Облюбовувати: правдѝвымъ чл҃вкомъ ставáєтъсѧ той, котóрый зáвжды правдѝвымъ Бг҃омъ бы́ти знанъ єстъ: вˢ Мáтчино(м) жи-вотѣ мéшканіє любꙋ́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 869); Любѧ́щємꙋ вхóдитъ Бг҃ъ до ср(д)ца, и мєшкáнˢє собѣ вˢ нéмъ любꙋєтˢ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

ЛЮБОВЕЩИЄ *с.* Матеріалізм, користливість: Трéтии мáємо по(д)вигъ, напроти(в)-

ко ѳила(р)ґи́рїи, котóрꙋю мы любовé́щиє(м) або срєбролю́биє(м), назвати мóжємъ (серед. XVII ст. *Кас.* 100).

ЛЮБОВЕЩНЫЙ *прикм.* Сповнений користолюбства: ѡбнажáєтє сѧ бг҃отъкá(н)ныа ѡдé́жда, ѡбвивáєтє сѧ смокóвны(м) ли́ствїє(м) дѣáнїй, и одѣвáєтє(с) пъстры́ми пóхотами ср(д)цъ вáши(х), прє(д)почли́ єсте́ любовé́щноє и любостѧжáтє(л)ноє жи́тїє (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228).

ЛЮБОВНЕ *присл.* З любов'ю, дружньо: с ты(х) причи(н) и ꙗко с повинности нє мовлю з вмл҃(с)ти, которое роспостирати нє хочꙋ алє рачє(и) любовнє братє(р)ско поко(и) пєрсвадꙋючи (Острог, 1607 *ЛСБ* 410);

сердечно, щиро: Прєдъ тобóю Виѳлєéмє оупадáємѡ, И ты́ми тѧ слѡ́вы любóвнє жєгнáємѡ (Львів, 1616 *Бер.В.* 76);

прихильно, ласкаво: Ты́и тєды́ мл҃твы звитѧзства… побóжный читéлникꙋ, любóвнє прїими́, охóтнє пѣстꙋй, оуми́лно читай… и чтóмоє разꙋмѣй (Київ, 1625 *МІКСВ* 131); слова духо(в)ныи на ко(ж)дый часъ вдѧ(ч)ныи и пожитє(ч)ныи… з пр(с)ноживо(т)но(г) ст҃го єѵ(г)лїа наоуку и напомина(н)є збирáючи,… на збавє(н)є душъ ваши(х) принóсимо, ѡхо(т)но тєды любóвнє прїймꙋйтє и(х) ѡ(т) на(с) брáтїє (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 79);

полюбовно, мирно: малжóнка… ти́хо(ст) заховáти пови́нна, абы́ спóлны(х) нєдостáткѡвъ малжéнски(х), пожа(р) нє выходи́лъ зъ дóмꙋ ѡ́ныхъ, áлє абы́ тамъ любóвнє бы(л) оутолéный и оугашéный (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 921).

ЛЮБОВНИКЪ, **ЛУБОВНІК** *ч.* **1**. Полюбовник, коханець: міловнік: лубовнік — amans (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

2. Улюбленик, улюбленець: в то(т) ча(с) пришо(л) к нємꙋ голосъ ис нб҃си рєкꙋчи. оугодничє бж҃ии николає. почто проси(ш) // ѡ людє(х). хто тѧ призываєть на помо(ч). всѣмъ дає(т) бъ҃ вышєи того. тєбє дѣлѧ любовничє ст҃ыа троица (1489 *Чет.* 109–109 зв.).

3. (*щирий прихильник*) ревнитель: Всякъ чоловекъ во всемъ времени жития своего, по спасени своемъ, долженъ есть тщатисе о семъ, дабы могъ быть розмножытелемъ и любовникомъ ѳалы Божее (Вільна, 1599 *Ант.* 577).

ЛЮБОВНО *присл.* (*з любов'ю*) сердечно: прото (ж) мы любовнии. вѣрнии хр(с)тьꙗнє. любовно со старцо(м) правє(д)ны(м) сємиѡномъ. такъ(ж) // и мы стрѣтьмо х(с)а ба҃ своє(г). разоумно и чєстно (1489 *Чет.* 138 зв.–139); И понєжє добрѣ ѡ дому нашє(м) жєлиборски(х) шлꙗ(х)ти по(л)скои и ѡ нашо(м) архиєрє(и)ствѣ проповѣдаєшъ бл҃годарствє(н)но на(м) сє и любовно (Ірkліїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

Див. ще **ЛЮБОВНЕ**.

ЛЮБОВНЫЙ, **ЛЮБОВЪНЫЙ**, **ЛЮБОВЬНИЙ**, **ЛЮБОВЬНЫЙ** *прикм.* **1**. (*сповнений любові до іншої статі*) любовний: Соломонъ… оучинилъ опочивало золотое, ступени златые зъ особное милости и любовное, роспростерлъ есть про дщери Иерусалимскіи (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52); Штожъ и́ншогѡ ѡзначáєтъ, тóлъко склóнно(ст) любóвнꙋю малжóнка къ жєнѣ свóєй, котóраѧ ꙗ́кѡ ѡвцá мáєтсѧ повиновáти мꙋжєви свóємꙋ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 921).

2. Улюблений, дорогий: иванъ в городѣ єфєсє. асииско(м). всѣ(х) зємны(х) похвала. анг҃льскаꙗ радость. иванъ любовьныи оуч҃никъ (1489 *Чет.* 39 зв.);

(*у звертанні*) любий, дорогий: коли бы єстє хотѣли про всє слышати. которꙋю силꙋ и помочь имѣєть ч(с)тныи кр(с)тъ. любовнаꙗ братиꙗ. послышьтє. и навчѣтєсѧ разꙋмѣти о кр(с)тѣ х(с)вє (1489 *Чет.* 21); бра(т)є любовьнии хр(с)тьꙗнє. бг҃а боитєсѧ со страхо(м). и заповєди є(г) блюдѣтє (Там же, 285 зв.); Прїйдѣтєжъ тéды и пристꙋпѣтє до тогó прєлюбéзногѡ оц҃а нáшєгѡ всѣ Всєч(с)тныи Ѿ(т)ци // прєлюбéзныи Сн҃ѡ́вє, любóвныи Братїа… остáтнєє цѣловáнїє… оучинѣмо (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 34–35).

3. (*заснований на дружбі, довір'ї*) дружній: моцно стоите… противъ всѣмъ навалностямъ шатанскимъ… не розрываючи милости братерское любовного союза, паметаючи на слова Спасителевы (Київ, 1644 *КМПМ* II, 289);

мирний, полюбовний: ктиторѣ и парафѣѧ́нє… мѣючи мє(ж) собóю рóстырки нє мáлыє ѡ(т) кúл҄ка лѣ(т) тéра(з) хотѧчи́ и жадáючи ѡ(т) на(с) áбы ю(ж) з҄ собóю ми́ръ и згóдꙋ любóвнꙋю оустрóити (Львів, 1603 *ЛСБ* 384).

4. *Перен.* (*який приносить задоволення*) приємний: нѣколи же рєчє цр(с)каѧ мнóгосмышлє(н)наѧ трапéза та(к) мѧ нє оу́солоди́ла, и во любо(в)ны(и) на(сы)то(к) нє пришла, ꙗ́ко(ж) тво(и) соухїи хлѣбъ. и тоє ѕє́лїйцє чє(ст)ны(и) ѡ(т)чє (п. 1596 *Виш.Кн.* 241).

5. *У ролі ім.* (*палкий прихильник*) ревнитель: бл҃годать дх҃а ст҃ого. даръ єсть даръ. жє любовънымъ даєтсѧ (1489 *Чет.* 214); хс҃… и(х) жє и дѣтми называє(т) ꙗко пр(с)носѧщны(х) и любовныхь, поколѧщы́жє // ꙗзы́чники зовє(т) ꙗко нєчис(т)ы(х) и плю́гавы(х) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 259–259 зв.).

ЛЮБОВЪ, **ЛУБОВЪ**, **ЛЮБОВЬ** *ж.* **1**. (*християнська чеснота*) любов: Айно, чимъ есме довжны Богу? Вѣровати, чомъ овунъ пуднявъ надъ усякое дѣло любовъ, што бы имя его честовати (XVI ст. *НЄ* 120); любóвъ посилѧ́єтъ ср(д)цє и дш҃ꙋ чл҃вѣкꙋ. любóвъ оувєсєлѧ́єтъ смꙋтны(х). любóвъ тѣши(т) ско(р)бныхъ. любóвъ поднóси(т) оупáдлы(х). любóвъ мꙋжными чи́ни(т) страшли́вы(х). любóвъ загрѣвáєтъ ѡзѧ́блы(х). любо(в) побꙋжáєтъ лєни́вы(х). любóвъ оумꙋдрає(т) нєоумѣєтны(х) (Острог, 1598 *Отп.КО* 31); А єсли́жъ єстъ ми́лость áлбо любóвъ в҄ Сн҃ꙋ, и Ѿц҃а своє́го лю́би(т) тéды слꙋшна абы́ ми́лость óнаѧ походи́ла ѡ(т) Сн҃а кꙋ Ѿц҃ꙋ, и тáкъ ꙗ́вна жє любóвъ ѡ(т) Сн҃а похóдитъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 300); в҄ Тáйнѣ Крєщéнїѧ скꙋтокъ є́стъ, и́жъ на кóждогѡ ѡкрєщéнногѡ дш҃ꙋ, вливáютсѧ ѡ(д) Бг҃а тры найвы́шшыє добродѣтєли, áлбѡ цнѡ́ты Бг҃ословскїє; Вѣра, Надѣѧ, и Любóвъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 903).

2. (*дотримання християнських законів; благоговіння; побожність*) любов: мы жадати до(л)жни єсмо бжє(с)твєныꙗ воды. наоуки сп(с)а нашєго бг҃а. и лѫбовь имѣти нєнасытноую (1489 *Чет.* 211 зв.); а ст҃ыи Патрїáрховє… хотѧчи́ тꙋю и́скрꙋ любвє́ бóжєи роспали́ти в людє(х), Брáтства цєрко(в)ныи… постанови́ли, штó ты(ж)… кро(л) пóлскій… привилє(и)ми тó оумоцни́ти рáчи(л) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 38 зв.); Іжє сты(х) таинъ приꙗлисте чашꙋ, наклонѣте Бг҃ови пи(л)но любо(в) вашꙋ (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 89); А при тóмъ; поклóнѡвъ три́ до зємлѣ тáк жє мы́слю и вѣрою нєвиди́мою; прїйми лѣвꙋю Рꙋкꙋ Г(с)да твóєгѡ, и цѣлꙋ́й нєсытою любóвѣю Рáнꙋ єгѡ́ прєст҃ꙋю (Чернігів, 1646 *Перло* 98 зв.).

3. (*християнське, братерське ставлення*) любов: имѣимо братьꙗ. любовъ ко бра-

тьи своєи хр(с)тыѧно(м). и та(к) добраѧ дѣла творѧщє доидѣмъ цр(с)тва нб҇сного (1489 *Чет.* 163 зв.); ка(к) подобає(т) намъ… любовь имѣти ко всѧкомоу хр(с)тыѧниноу (Там же, 47); На сюмъ познаютъ васъ люде, ажъ есте мои ученици, если имаете любовъ межи собовъ (XVI ст. *НЄ* 11); по томоу познають вас всѣ. иже єсте мой оуч҇ници. єсли любовь боудєтє мѣтї // мєжи собою (1556–1561 *ПЄ* 410–410 зв.); Сєго ради мы смирєнны(и) Єпископь бачачы и(х) згодꙋ и любовь бл҇в(с)лѧє(м) и(х) повєлѣваѥ(м) хранити и(м) сиѧ прєданиѧ нє разорнє и вѣчнє (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); абы тєды всє згодънє сталосѧ и любовъ мєжи лю(д)ми православъными была нєха(и) и ваши и наши кꙋпъци на граници станꙋтъ и всє собѣ съчо в кого побрано поворочаютъ (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38); **любовь духовная** — (*єдність, однодумність*) любов: за панована єи мл(с)ти(и) пн҇єи воєводинои милє(ц)кои пни миколаєвои гє(л)збиты; хотѧчи бра(т)ство ꙋстроити съєдини(в)ши сѧ любовію дх҇овною, закона бж҇иѧ заповѣдє(м) послѣдꙋюще бл҇гоꙋго(д)но бг҇у єдиному, и прє(с)тѣи хв҇ѣи бг҇омт҇ри, в ч(с)ть и хвалу и єго ст҇ы(м) ꙋго(д)нико(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

4. (*батьківське, опікунське ставлення*) любов: Вѣчные дяки вамъ чинимо, ижъ отцовскую любовъ противко намъ показали есте (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 136); Ст҇ы(х) Оугóдникѡ(в) своúхъ… до нáсъ грѣшныхъ присылáєтъ, абы́смѡ спóсобомъ ѡписáнны(м) з Бг҇ом Ѿц҇ємъ наши(м), грѣхъ рáди нáшихъ, на нáсъ загнѣвáнымъ ѡ згóдѣ контрактовáли, и до пéршои Любвé Ѿц҇éвскои… навєрнꙋти до нéгѡ старáлисѧ (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

5. (*родинна приязнь*) любов: самá ма(т)ка длѧ́ дóлгогѡ єгó [дитѧ] шꙋканьѧ, мúлостью знєвóлєна, идéтъ до нєгó и ѡблаплѧ́єтъ єгó, и приго(р)нывáєтъ к собѣ̀, и кóрмитъ єгó з вєлúкою любóвїю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 360); Лествинник… так молвит: "…пребывай в разумѣ в твердом и непоколебимом, боголюбный иноче, в изшествии из мира в тое тризнище альбо борьбу з духи лукавыми и с самым собою до уврачевания конѣчного; и нижь родителная любовь, нижь дружняя приязнь и память или общая польза да тя не привлечет и понудит, в еже посѣщати или ползовати кого возвращением в мир" (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 242); И того(с) ти на рꙋкáхъ свои(х) носúла. Котóрїй Нб҇о и зємлю; Глаголомъ сúлы свои нóсит. Тóй сѧ нá рꙋки твоú прóситъ, А ты́ з рáдостю; Цр҇ѧ Агг҇лскогѡ прїймꙋєшъ. И розрадовáнною дш҇єю тогó цѣлꙋєшъ. А з любвú мáтєрнєи; до ср(д)ца свóєгѡ притꙋлѧ́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.).

6. (*почуття сердечної прихильності до особи іншої статі*), любов, кохання: Оувелъ мя есть царь до винничного покоя, изрядилъ есть въ мнѣ любовъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50); Я… ознаймую… иж з воли, ласки Божое и презреня его светого, к тому правой любве а приуподобаня своего, понял есми в малженство… дивку… панну Настасю (Бронники, 1560 *АрхЮЗ*Р 8/III, 39); Раждєжéнїє: Роспалє(н)є, горѧ́чаѧ любóвъ (1627 *ЛБ* 104); Вы́ Мꙋжéвє мѣйтє дóсытъ нá своúх жѡнъ чúстой любвú: а вы́ Жóны мѣйтє дóсытъ на мꙋжѡвъ вáшихъ любóвной чúстости (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 93); amor, любо(в) (1642 *ЛС* 81); Почвáрто, повúнни малжóнкѡвє мєжи

собо́ю захова́ти любо(в) и зго́дꙋ, або́вѣмˢ таѧ Бꙋ҃ всемогꙋ́щомꙋ єстˢ приємна (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 919); *Образно:* а щ́о жъ за таковы́и да́ры, пови́нна облюбєни́ца жєнихꙋ своє́мꙋ ѡ(т)дава́ти: на́прєдъ вѣрꙋ, въсѣмˢ // вˢзає́мнꙋю любо́въ; нєпокала́ннꙋю дш҃ꙋ и чи́стость вѣчнꙋю; нє ма́єтъ мѣти и́ного мꙋжа, ра́звѣ єди́ного х҃а жєниха́ своє́го (Почаїв, 1618 *Зерц.* 52 зв.–53).

7. Приязнь, злагода: Мѵ́ромъ нєвиди́мымъ а́гг҃лѡвє сꙋтъ назва́ны. с тои причи́ны; понєва́жъ са́ми мєжи́ собо́ю имѣю(т) // зˢєдночє́нѧ зго́дꙋ любо́въ, и поко́й вѣчный (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 ненум.–28 зв. ненум.); Гдє́ є́стъ ска́рбъ ва́шъ, тамъ бꙋ́дєтъ и ср(д)цє ва́шє: Нє то́лˢкѡ до́ щодробли́вости, до́ поко́ю, до любвє́ и до́ зго́ды побꙋжа́єтˢ на́съ, а́лє и… доста́(т)ками погоржа́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 72); Ѡсмаѧ звѣзда значи́тъ: даръ Бж҃їи ꙗкѡ дꙋши́ хвалє́бной; да́но жи́ти вѣчнє вˢ любвѣ и ра́дости; В това́ри(с)твѣ съ Агг҃лы Бж҃їими ст҃ы́ми (Чернігів, 1646 *Перло* 165);

мир, згода: ꙋзри́тє в овдєшнє(и) зго́дѣ и бєрєсти(и)скꙋю зго́дꙋ. ꙋзритє з овдєшнєи любви, тꙋю любо(в) пога(н)скꙋю, которꙋю би́скꙋпи залєцаю(т), в началѣ зго(д)ноє кни(ж)ки мовѧчи, и(ж)бы єє нє потрєба залєцати боронити и ѡправдати, кгды(ж) є(ст) любо(в): притѧга́ючи и х(с)а на свѣдитє(л)ство, и(ж) ѡ(т) тои ꙋчєниковъ свои(х) познавати знакъ пе́вны(и) да́въ (1598 *Виш.Кн.* 304 зв.); Тая унѣя, которая яко бы любовъ держитъ, таковую изъ невѣрными пріязнь и братство заховуетъ, а кровъ невинную проливаетъ, якъ то значно оказала въ Московскомъ царствѣ (бл. 1626 *Кир.Н.* 17–18).

◊**мешкати въ любви** — перебувати в Божій ласці, благодаті: Трва́йтє вˢ ми́лости моє́й. И ꙗ́къ ма́ємъ трва́ти вˢ нє́й, наꙋча́єтъ мо́вѧчи: Єсли́ приказа́нѧ мои́ захова́єтє, бꙋдєтє мє́шкати вˢ любви́ моєй (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 198); Б҃ъ любо(в) є́стъ, и хто́ мє́шкаєтъ вˢ любви́ вˢ Бꙋ҃ мє́шкаєтъ (Там же, 302); **на любовь притягнути** — схилити на свій бік: Хотя же заправды она есть, яко молода будучи, образом красна и чюдна, разумом хитра и мудра обычаем, вельми оздобнѣ убрана и всѣми способы (на любовь свою притягнути миролюбную мысль) уготована, пред ся вы не лакомтеся на тую молодую вѣру, иже держитеся старые вѣры (1608–1609 *Виш.Зач.* 201); **палати любовію** — (*віддавати глибоку шану*) поклонятися: Лечъ ты, православный, абысь въ духу ко св. Фотію палалъ любовію, на оправданіе его невинности такую ти прекладаю обмову (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 742); **по любви** — із любові: Им жє пра́вила нє повєлѣва́ютъ, нє дава́й прича́стїѧ, ни по да́рꙋ, ни по стра́хꙋ, ни по любви (Львів, 1642 *Жел.П.* 4); **явити любовъ** — змилосердитися: алє прошꙋ тѧ, смєрти моѧ ꙗви ми любовъ свою и потєрпи ми хочъ мало нєхай сѧ покаю грѣховъ своихъ (XVI ст. *Сл. о см.* 335); **быти в любви** *див.* **БЫТИ**; **огонь любви** *див.* **ОГОНЬ**.

Див. ще **ЛЮБОСТЬ**.

ЛЮБОВЪНЫЙ *див.* **ЛЮБОВНЫЙ**.

ЛЮБОВЬ *див.* **ЛЮБОВЪ**.

ЛЮБОВЬНИЙ *див.* **ЛЮБОВНЫЙ**.

ЛЮБОВЬНИЦА *ж.* Полюбовниця, коханка: дьꙗво(л) ємꙋ рєклъ. ничєго нє влѧкаисѧ братє… ꙗ вшо(д). во иродовꙋ жєноу. помощницю мою и любовьницю. и тою возмꙋтилъ єсми цр҃ѧ. и ѡнъ того ивана на ѡбѣ҃дє сталъ. и далъ єго головоу. дочьцѣ своєи дв҃ци (1489 *Чет.* 318 зв.–319).

ЛЮБОВЬНЫЙ *див.* **ЛЮБОВНЫЙ**.

ЛЮБОДАРОВАНЄ *с.* Гойність, щедрість: Любочє́стїє: свобода́,… оби́лїє,… любодарова(н)є,… ѡхо́тноє а го́йноє дарова́ньє (1627 *ЛБ* 61).

Див. ще **ЛЮБОДАРОВАНЇЄ**.

ЛЮБОДАРОВАНЇЄ *с.* Те саме, що **любодарованє**: Свобода́: во́лность, свєбо́дно(ст). наслаж(д)єнїє, любодарова́нїє, любочє́стїє (1627 *ЛБ* 111).

ЛЮБОДЕЙСТВО *див.* **ЛЮБОДѢЙСТВО**.

ЛЮБОДѢЄВЫЙ *прикм.* Розпусний, розпутний: ѡ иродє нєч(с)тивыи. ты соупротивно сотвори(л). и со бє(з)студными и бєзаконнымї му(ж)и. и с любодѣєвыми жєнами. вєсєлачоса вино(м) многи(м). и похотью прє(л)щє(н) сквєрныꙗ пласавица (1489 *Чет.* 271 зв.).

ЛЮБОДѢЙ *ч.* Розпусник, розпутник: лютѣ тобѣ дш҃о. // любодѣꙗ ѡсоужає(ш). а сама боудꙋчи любодѣиница. татиє оукараєшь. а сама ꙗко звѣрь чюжєє ємлє(ш) (1489 *Чет.* 355–355 зв.).

Див. ще **ЛЮБОДѢЙЦА[1]**.

ЛЮБОДѢ́ЙНИЦА *ж.* Розпусниця, розпутниця: лютѣ тобѣ дш҃о. // любодѣꙗ ѡсоужає(ш). а сама боудꙋчи любодѣиница. татиє оукараєшь. а сама ꙗко звѣрь чюжєє ємлє(ш) (1489 *Чет.* 355–355 зв.).

Див. ще **ЛЮБОДѢЙЦА[2]**.

ЛЮБОДѢЙНЇЙ *див.* **ЛЮБОДѢЙНЫЙ**.

ЛЮБОДѢЙНЫЙ, **ЛЮБОДѢЙНЇЙ** *прикм.* Розпусний, розпутний: О возлюблє(н)нїи, єсли бы єстє ви́дѣли и вѣдали того дїавола… вѣдаю ꙗ́ко ѡ чєсть папинꙋ и кролє(в)скꙋю, нє дбали бысте и ни є(ди)наго ро́да любодѣинаго в вѣцѣ сє(м) нє сoромѣючиса, за(с) ко бл҃гочєстїю скóро ꙗ́ко добрыє и мꙋ(ж)ствє(н)ныє вóины во(з)вратилиса бы є́стє (1598 *Виш.Кн.* 276); Ѡ послѣднєгѡ нєсмы́слства, ѡ лꙋка́ваго оумишлє́нїа дїа́вола (!) ро(д) любодѣ́йнїй, развращє́нный, сїа г(с)дви воздаєтє (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв*) 29).

ЛЮБОДѢЙСТВО, **ЛЮБОДЕЙСТВО** *с.* Розпуста, розпутство: а исходащая жє изь оусть ѡ(т) ср(д)ца исходить. и таа сквєрна(т) чл҃ка. ѡ(т) ср(д)ца бо помышлєнїа злыи исхода(т). оубїйства. прєлюбодѣйства. любодѣйства. блоуды… хоули. тый посквєрнають чл҃ка (1556–1561 *ПЄ* 70); да(л) є(с)ми є(и) ча(с) абы са покаала ѡ(т) зло(с)тє(и) свои(х) алє нє покааласа ѡ(т) любодє(и)ства своєго (XVI ст. *КАЗ* 600).

ЛЮБОДѢЙЦА[1] *ч.* Те саме, що **любодѣй**: заправ҃ды повѣдаю ва(м). ижє мытарєвє и любодѣйци оупєрєжаю(т) ва(с), вь цр(с)тво бж҃їє (1556–1561 *ПЄ* 92); Алє коли пришоль то(т) то сн҃ь твои. который жє пожраль твоє имѣнїє з҃ любодѣйцами. скоро пришо(л). и забиль єси ємоу тєл҃ца тоуч҃ного (Там же, 290 зв.).

ЛЮБОДѢЙЦА[2] *ж.* Те саме, що **любодѣйница**: посмѣ́а́лиса пре́лєсти ѕлосли́вого ми́ра: кото́рїи нє пи́ли с ке́лиха злато́го, трꙋти́зны и ме́рзости, з роукѝ любодѣйци вавѵло́нъскои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.).

ЛЮБОКОЩУННЫКЪ *ч.* Блюзнір: elucus, гнюсны(й), юро(д), любокощу(н)ныкъ (1642 *ЛС* 176).

ЛЮБОМУДРЕЦЪ *ч.* Любомудр, філософ: Венць намъ потрясуютъ, задаючи глуп-

ства и неумѣетность, ачъ въ церкви… любомудрцы и богослове находяться (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 317); пречестной Виталій, архидіаконъ, учитель и любомудрецъ (Там же, 913).

ЛЮБОМУДРИЄ, **ЛЮБОМУДРЇЄ** *с.* (*наука про найзагальніші закони природи, суспільства та мислення*) філософія: Шлѧхє(ц)тво на́шє є(ст), потрєтє, оучо́ными в҄ любом(д)рїи и Бг҃сло́вїи быти (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 24); philosophia, любомудриє (1642 *ЛС* 314).

ЛЮБОМУДРИЙ *див.* **ЛЮБОМУДРЫЙ**.

ЛЮБОМУДРЇЄ *див.* **ЛЮБОМУДРИЄ**.

ЛЮБОМУДРЫЙ, **ЛЮБОМУДРИЙ** *прикм.* **1**. Філософський: philosoph(us), любомудри(й) (1642 *ЛС* 314).

2. (*який прагне знань*) допитливий: Пришли, приходятъ и выполняются, любомудрый чителнику, оные дни и лѣта, о которыхъ Господь Богъ нашъ оповидѣлъ мовячи: “повстанутъ лжехристи и лжепророцы, не вѣрте имъ, о то впродъ реклемъ вамъ” (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 314).

ЛЮБОМУСИКИЙ *прикм*. Який любить музику: philomus(us), любомусики(й) (1642 *ЛС* 314).

ЛЮБОНАЧАЛИЄ, **ЛЮБОНАЧАЛІЄ** *с.* Властолюбство, владолюбство: Ихъ приводы власныи суть заруты, якъ зъ приватнихъ, а не зъ соборныхъ писмъ, зъ духа любоначалія уплетеныи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 689); хто колвекъ поневолне будетъ поставленъ… и жаднымъ того любоначаліемъ шукати не // будетъ, за зезволенемъ всѣхъ, тому головы ваша подклонѣте, якъ (мнѣ) Іоаннови, во всемъ (Там же, 744–745); ꙗкъ Игꙋмєнъ бра(т)нєє бєзчи(н)ноє бєзстр(с)тиє(м) ѿ(т)чєски(м) напровова(л), такъ братиꙗ жєбы Игꙋмє(н)скомꙋ бєзсовѣ(т)номꙋ любоначалию забѣгали, а то жєбы чинили ꙗкъ Игꙋмєнъ нє ꙗростию властєли(н)скою, алє дх҃омъ кротости такъ и братиꙗ нє заздростю диꙗво(л)скою, але дх҃мъ ревности по Бз҃ѣ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 62).

ЛЮБОНАЧАЛІЄ *див.* **ЛЮБОНАЧАЛИЄ**.

ЛЮБОНКО *присл* Люб’язно, прихильно: O tuich riczách budemo perod (!) wámi kazáty: Tolko nas choteyte lubonko vczuwáty (поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1); Choczemo wam diwny riczy powidáty Tolko nas choteyte lubonko poczuwáty (Там же).

Див. ще **ЛЮБО**[1].

ЛЮБОПОДВИЖНЫЙ *прикм.* (*властивий подвижникові*) подвижницький: Былъ то мужъ преподобный, въ… схимѣ нареченный Іовъ… Который, въ св. горѣ… многіи лѣта въ трудахъ и подвигахъ иноческихъ честно прошедши, въ отчизный край… завитавши, на предреченномъ мѣстцу скитъ заложилъ, и многіи въ немъ любоподвижныи свои года, наслѣдники св. оныхъ первыхъ пустинножителныхъ отшелниковъ зоставилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 856).

ЛЮБОПОСЛУШЛИВЫЙ *прикм.* Законослухняний: любопослушливыи обыватели Шляхецкого и Мѣстского Стану люде и весь православный народъ Россійскій жадали и // просили, абы Братія на тое святое… дѣло, на томъ… мѣстцу при брамѣ и Церкви Святой Троицы осажены и уфундованы были (Київ, 1631 *ОЛ* 19–20).

ЛЮБОПОЧИТАТИСѦ *дієсл. недок.* (*виявляти взаємоповагу*) шануватися: Нєща́днѣ:

О́стро, нє жа́лꙋючи, съ ѡби́лїє(м). Нєща́днѡ даа́ти: Любопочита́тисѧ (1627 *ЛБ* 77).

ЛЮБОПРЕПИРАЛНЫЙ *прикм.* Перекірливий: Прето ласкавый и мудрый латинниче, вѣдаючи мы… тое, иж ваша милость ухватилися за мирскую (хитрую и сварливую, любопрепиралную, вѣку сему, а не будущему, служащую и угрожающую) премудрость, которую Павел ганит каласяном (1608–1609 *Виш.Зач.* 205).

ЛЮБОПЫТНЫЙ *прикм.* **1**. Пронозливий, пронирливий: Ѿплази́въ: Хитла́ный… Прєизлишный,… Бꙋ́єсло́вный: Любопы́тный, Блади́вый, то єстъ вєлєрѣчи́вый, цака́вый, на́трꙋтъ (1627 *ЛБ* 152); Нє мнѣй те́жˢ и того́ постєрѣга́ти (ꙗко(м) пе́вєнˢ) мл(с)ть ва́ша захо́чєтє, абы то ѡ(т) любопы́тныхˢ и цїєцавыхˢ а нє розсꙋ́дныхˢ людій, выꙋзда́ны(м) ѧзы́комˢ щи́пано и вˢ вонтпли́вость приво́жєно нє было́ (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

2. *У ролі ім.* Допитливий, -ого, цікавий, -ого: Ве́нцъ Єрєтїко́вє, и любопы́тныи, то́ єсть, цєка́выи пова́гꙋ тогѡ́ задꙋ́шного набожє́нства оувѣда(в)ши, ро́внѡ з на́ми о́нοє абы́ почита́ли, а правовѣ́рныи оутвє(р)жє(н)є и потѣ́хꙋ мѣ́ти могли́ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 147); абы́смы всѣ́ єдинодш҃нє… сла́вѧчи Бг҃а вˢ Тр(о)ици с(т): єдино́гѡ, могли и оумѣ́ли да́ти спра́вꙋ вшєлѧ́комꙋ // любопы́тномꙋ, а ѡсобли́вє Іновѣ́рцєви, ѡ вызнаню и ста́лости Вѣ́ры на́шєи Правосла́вноι (Львів, 1646 *Зобр. (передм.)* 2 зв.–3).

ЛЮБОПЫТСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Цікавитися, інтересуватися: Испытꙋ́ю: Любопы(т)ствꙋ́ю,… вывѣ́дꙋюсѧ, розбира́ю (1627 *ЛБ* 50).

ЛЮБОСЛОВИЄ *с.* (*любов до слова*) філологія: philologia, любословиє (1642 *ЛС* 314).

ЛЮБОСЛОВЪ *ч.* (*той, хто любить слово*) філолог: philologus, любословъ (1642 *ЛС* 314).

ЛЮБОСТ *див.* **ЛЮБОСТЬ**.

ЛЮБОСТЬ, **ЛЮБОСТ**, **ЛЮБУСТЬ** *ж.* **1**. (*християнська чеснота*) любов: Дѣля того дѣлы нашими правыми изъ вѣровъ и любустю добудемо царство небесное (XVI ст. *НЄ* 12); **изъ любустю** — залюбки, охоче: За тымъ любовъ, милостыня, милусть изъ любустю што бесме чинили сусѣдомъ нашимъ (XVI ст. *НЄ* 95).

2. Любов, кохання: ꙗ дмитръ скулинови(ч) тишковича ѡ(з)на(и)мую и чиню ꙗвно си(м) мои(м) листо(м) вси(м)… и(ж) што з во(ли) а прє(з)рє(н)ꙗ бо(ж)єго и любости моєє… взѧло(м) за сєбє в ма(л)жє(н)ство до(ч)ку ꙋ пана станислава во(л)ского (Дикушки, 1565 *ЛНБ* 3, 820, 47);

(*подружня відданість*) любов: Где ж я, вбачивши таковые ее ку мне любости и цнотливое захованье малжонства… хотечи ей,… любост малжонскую сказати и отдаровати… дарую и… записую ей самой и потомкомъ ее именье мое Свержино (Луцьк, 1546 *АрхЮЗР* 8/III, 15).

Див. ще **ЛЮБОВЪ**.

ЛЮБОСТѦЖАТЕЛНЫЙ *прикм.* Сповнений жадібності, захланності: ѡбнажа́єтє сѧ бг҃отˢка́(н)ныа ѡде́жда, ѡбвива́єтє сѧ смоко́вны(м) ли́ствїє(м) дѣѧ́нїй, и одѣва́єтє(с) пˢстры́ми по́хотами ср(д)цъ ва́ши(х), прє(д)почли́ єсте́ лю́бовє́щноє и любостѧжа́тє(л)ноє жи́тїє (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228).

ЛЮБОТРУДНИЙ *див.* **ЛЮБОТРУДНЫЙ**.

ЛЮБОТРУДНЫЙ, **ЛЮБОТРУДНИЙ** *прикм.* **1**. (*який вимагає великих зусиль*) працелюбний: laboriosus, люботрудни(й) (1642 *ЛС* 248).

2. *У ролі ім.* Працелюб, трудівник: А моє́ нєдостóинство єѣ тєпéръ Тv́по(м) поновúло з˹ Єѯємплáрꙋ Пєчéрскогѡ по трéтє дрꙋковáногѡ; нє розꙋмѣючи самомнѣннѡ ѡ собѣ, áбымъ таковóмꙋ дѣлꙋ, áбѡ на(д) и́нныхъ, áбѡ з˹ и́нными любѡтрꙋдными бы(л) здóл˹ный (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5 зв.).

Див. ще **ЛЮБОТРУЖДШИЙ**.

ЛЮБОТРУЖДШИЙ *дієприкм. у ролі ім.* Те саме, що **люботрудный** у 2 знач.: Здравствꙋйтє возлюблéннїи и ѡ люботрꙋждшємъ молѣтєсѧ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 4 зв.).

ЛЮБОТЩАТЕЛНЫЙ *прикм.* Ревний, ретельний: Пожи́токъ Граммáтїки в˹ ѩзы́кꙋ Ґрéцко(м) и Латінском˹ сáмы(м) досвѣдчéн˹є(м) ѡказáлє знáчный абы и в˹ Славéнскóм˹ дóзнанъ а зачáсо(м) подóбнымъ досвѣдчєн˹єм˹ и знáчнє ѡказáнъ бы(л) наповинной вáшєй Люботщатє(л)ныи Оучи́тєлє пи́лности залéжати бꙋдєтъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 2).

ЛЮБОУТѢШНЫЙ *прикм.* (*який дає блаженство і щастя*) утішливий: Прáгнєтъ гóрними áбы всѣ мєшкáнци бы́ли В вышни(х) любоꙋтѣшны(х) ґмáхах˹ вѣчнє жи́ли (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.).

ЛЮБОУЧИТЕЛНИЙ *прикм.* Старанний, ретельний: perstudios(us), многотщаливи(й), любоучитє(л)ни(й) (1642 *ЛС* 311).

ЛЮБОЧЕСТЇЄ *с.* **1**. Шанобливість: Свобода: Вóлность, свєбóдно(ст). наслаж(д)єнїє, любодаровáнїє, любочéстїє (1627 *ЛБ* 111).

2. Честолюбство: Ѿ(т) кóрєни злóго, Пыхи́ вѣтвїє. Любочéстїє, похлѣбство, хєл˹пли́вост˹, порóжнаѧ слава, лéгкоє оуважє(н)є, оурꙋганьє, надꙋтость, оукоха(н)є в самы́м˹ собѣ, нєпослꙋшéн˹ство (Львів, 1645 *О тайн.* 55).

ЛЮБУСТЬ *див.* **ЛЮБОСТЬ**.

ЛЮБШЪ, **ЛЮБЪШЪ** *прикм.* (*який викликає кохання*) любовний, приворотний: тая Вовдя зъ маткою своею, намовивъши ее, тое любше зеле пану задала (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450); тая Вовдя зъ маткою своею пана Вишневского струли, и въ квасе грушковомъ то сама Вовдя задала пану Вишневъскому зеле любъше, абы родъ ее любилъ (Там же).

ЛЮБЩИКЪ *ч.* (Levisticum officinale Koch) любисток лікарський: ligusticum, любщикъ трава (1642 *ЛС* 255).

ЛЮБЪ[1] *див.* **ЛЮБЫЙ**.

ЛЮБЪ[2], **ЛЮБ**, **ЛЮБЬ** *спол.* **I**. (*зв'язує члени речення*) **1**. (*розділовий*) або, чи: Вшєлѧ́кїй ѡ(т)цъ котóромоу дароу́єтъ, бг҃ъ сы́на. и ѡ́ного тоу(т) зоставоу́єтъ. Нá свѣтѣ по собѣ слáвы в розмножéньє рóдоу нóвого любъ стáрого на в˹збꙋжéньє (Острог, 1607 *Лѣк.* 183 зв.); при… збитю и шкод немало почынил, которые готов буду часу права перед его мость паном подвоеводим, любъ тежъ передъ его мость… воеводою… наказать (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); Вѣдáтє абовѣмъ котóрыистєсѧ Ґрéцкои лю́бъ Латíнскои Гра(м)мáтїки хꙋдóзствꙋ оучи́ли што ѡнá éсть кꙋ понѧ́т˹ю ѩ́к˹ ѩзы́ка чи́стости тáкъ и прáвогѡ а сочи́нногѡ вéдлꙋгъ влáсности дїáлєктѡвъ и мовéн˹ѧ и писáн˹ѧ, и пи́смъ вырозꙋмéн˹ѧ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 2); А за тымъ маючи мене по воли, шъкрипть мой

проклѧли безъ жадного въ немъ доброе любъ злое речи означеня (Дермань, 1628 *КМПМ* I (дод.) 319); Єсли бы тєж што ко(л)вєкъ Цє(р)ковного было, и у которого ко(л)вєкъ люб Шлѧхєцкого в҄ Монастыру побраного, Тєды аби всє до Монастыра было поѡ(т)давано, иначєй нє чинѧчи под срокго(ст)ю Воисковою. Писанъ в҄ Чєгєринѣ (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 1407, 61, 1, 1).

2. (*розділово-перелічувальний*) або… або, чи… чи: кгды бымъ бы(л)… // ѡ(т) єгом(ст) …до которо(г) ко(л)вєкъ ꙋрѧдꙋ… по(з)ваны(и)… заразъ станꙋти ѡ(т)ступꙋючи ѡ(т) вла(ст)ного сꙋдꙋ… до которого бы(м) бы(л) притѧ(г)ненъ люб то прєзъ позо(в) любъ прє(з) данъе рокꙋ… и во (в)сє(м) тому записови моєму досы(т) чини(т) бꙋдꙋ повинє(н) (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 31 зв.–32); А хтó знєважáєтъ тꙋю Црквє оухвáлꙋ лю́бъ дꙋхóвный любъ свѣцкїй, карáнѧ нє оубѣгнєтъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 166); Дша тéжъ пéвнє мꙋси(т) мѣти нагорóдꙋ, Лю́бъ тó в҄ пéклѣ нєвóлю, лю́бъ в҄ нéбѣ свобóдꙋ (Київ, 1622 *Сак.В.* 51); гдѣ нє тóє оубо(з)ство, што то по нєвóли лю(б) длѧ нєдоста(т)коу, лю(б) длѧ мáрнотра(т)ства, и дóбръ оутрачéнѧ лóтръ ко(ж)ды(и) моуси(т) нищéтнє жи́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 242); Прє(д) всѣми лáска Бжаѧ єднáкимъ ѡтвóромъ стоúтъ, хто… дóброє чини́ти похóчєтъ, мꙋдрый лю́бъ простáкъ, лю́бъ тéжъ оубóгїй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 84); Тымъ грѣхомъ грѣшать, котóрыє ѧвнє нє под покри́вькою ѧкóю крáдꙋть, ал҄бо розбивáют҄, и котóрыє имъ помагáють лю́бъ чєрє(з) рáдꙋ, любъ чєрє(з) росказа(н)є (Львів, 1645 *О тайн.* 107);

(*чергується із сполучником* **альбо, любо**) або…або, чи…чи: И штомъ отъ… брата моего слыхáлъ… ижъ въ тамъ тыхъ краехъ, таковые порохи, любъ черезъ листы, альбо якимъ же кольвекъ способомъ, людемъ даваны бываютъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 481); Лéчъ лю́бо тéраз҄ лю́бъ и и́ногѡ завóдꙋ зáцности фамїліи и дѣлности Кнѧжáтъ Чєтвєртéнских҄ выличáти (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); Абы(с)тє тєды на… пєтє кгру(н)ту своє(г)[о] стали…, вєдаючы ѡ то(м), жє любь станєтє а(л)бо ни, я вєдлє права посполито(г)[о]… то учыню, що с права по(с)политого належати будє(т) (Шумськ, 1638 *ККПС* 176); Повтóрє рє(ч) дóбрє взѧ́тꙋю лю́б то ѡ́нꙋю хтó ꙋ когó позычáлнымъ спóсобо(м), áльбо наéмнымъ, áлбо застáвнымъ… взѧ́лъ пови́нєнъ на(з)начоного чáсꙋ вєр҄нꙋти (Львів, 1645 *О тайн.* 104).

3. (*єднально-перелічувальний*) також, рівно ж: Бо три врꙋбы мꙋжєство, любъ Цнóтъ досконáлость, Вѣры, Любвé, Надѣи, и в Трóйцы цáлость… в҄ ихъ Домꙋ, ѡпѣвáютъ смѣлє (Київ, 1627 *МІКСВ* 186).

II. (*зв'язує речення*) **А**. (*з'єднує складносурядні речення*) **1**. (*розділовий*) (*приєднує речення до попереднього тексту*) або: Лю́бъ ты(ж) рєчéтъ к҄ Снꙋ, тóть нє в҄кꙋпѣ вы́шолъ з҄ Ѡца и Сна з҄ єдинóго поча(т)кꙋ, пєрсонáлнє з҄єднóчєного, чогó Николáєви потрéба (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 291).

Б. (*з'єднує частини складнопідрядного речення*) (*приєднує підрядну допустову частину до головної*) хоч: Так сѧ проудко фортоуны кола обєртают сцєптры в ѧрмо, достатки в нє(д)зоу ѡ(т)мѣнѧю(т) алє ты цныи народє люб тєрпиш ѡ(т)мѣноу в дочасных рѣчах. вѣроу дєржиш нє ѡ(т)минꙋ (Венеція, 1641 *Анаф.* 22).

Див. ще **ЛЮБО[2]**.

ЛЮБЪ[3] *част.* (*питальна*) хіба, невже: Іѡакиме старче, любъ тѧ прогнѣваю, Не ꙋчиню ѧ того, и волѣ не маю. Бо ґдижъ есте сꙋрово Бг҃а прогнѣвали, Ижъ есте до старости потомъства не мали, Идѣте жъ преч ѡ(т) домꙋ Бж҃ого ст҃го, Поневаж не годнисте вступити до него (I пол. XVII ст. *Рєз.* 176).

ЛЮБЪШЪ *див.* **ЛЮБШЪ**.

ЛЮБЫЙ, **ЛЮБИЙ**, **ЛЮБЪ** *прикм.* **1.** Любий, улюблений: написалъ святый іоанъ евангелистъ, любый ученикъ Христовъ (XVI ст. *НЄ* 44); Пи́лноє ѡ(т) єп(с)па, бы́ло стара́нꙗ. Ѕє́шлого ѡ(т)ца́ Гєдєѡ́на балаба́на, Нѣгды всѣ́мъ на́мъ лю́бого па́стырꙗ и па́на (Львів, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. ненум.); Ѿто лю́бый Ѿтє́цъ, ва́съ дѣто́къ ѡпꙋща́єтъ, в то́мъ зе́мномъ гро́бѣ ко́сти свои́ покладá́єтъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 8); Тєпє́ръ ви́дꙗчисꙗ з[ѕ] бра́том[ѕ] хва́лимѡ єго́, и ꙗ́къ з[ѕ] лю́бы(м) розмовлꙗ́ємѡ; а ско́рѡ о(д)ишо́л[ѕ], ла́ємѡ єго́, ѡбмовлꙗ́ємѡ и л[ѕ]жимѡ́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 542);

(*у звертанні*) любий, дорогий: бра(т)ꙗ и ѡ҃ци любии. бо҃у молѣмсꙗ. а смєртныи ча(с) оуспоминаимо. и завжьды готови боудьмо (1489 *Чет.* 348 зв.); Любыи мои, не каждуй души вѣруйте, али кощуйте духы, ци выдъ Бога сутъ (XVI ст. *НЄ* 83); Али мы, братя мои любыи, осокочуйме ся ты неподубныхъ дѣлъ, котрыхъ не гудно чинити (Там же, 212).

2. Улюблений, найдорожчий: Дерзай, чл҃вѣче, и бѣгай пудъ крыла Божіи, чомъ, багме, дѣля Ісуса Христа, сына любого, пріиметъ тя и грѣхы ти проститъ (XVI ст. *НЄ* 108); Ѡ Прєч(с)таа Па́нно… Ви́дишъ лю́боє своє́ ча́до обнаже́нно. На всєм[ѕ] прч(с)то(м) тѣлѣ боле́стно зране́нно (Львів, 1631 *Волк.* 9 зв.).

3. (*який відповідає певним вимогам*) підхожий: послали єсмо тамъ до тєбє дворꙗнина нашого… казали єсмо ємꙋ ѡт нас тобѣ мовити и ты бы на то собѣ сꙋдами взꙗл, хто бꙋдєт тобѣ любъ (Краків, 1552 *AS* III, 271).

4. Привабливий, милий: Мира сего сла́ва сладка єст и люба, але, як морьская, утѣка́єт, вода (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); Лю́баась ты на́мъ на вєзре́ньє, ѡ сиви́зно, По́лнаꙗ боу́дꙋчи вшєлꙗ́ки(х) цнѡ́тъ стари(з)но (Львів, 1616 *Бер.В.* 74).

5. (*сповнений любові*) сердечний: Ґды́ мꙋ што́ дн҃ꙗ́ но́выи в[ѕ] ср(д)цꙋ ро́дꙗтъ бо́ли, Ре́чїи, албо Пєрсо́ны в[ѕ] кото́рыхъ коханє. Своє́ мѣвалъ по Бѕ҃ѣ, любоє оуфанє (Вільна, 1620 *Лям.К.* 3); всѣ ємоу посвѣ(д)чали. А ꙗ́къ твоꙗ́ была́ всѣ́мъ вѣ́рнаꙗ послꙋга́, Зна́ть ѡ(т) то́ль и под[ѕ] ча́съ тꙗжко́го не́дꙋга ѡ́ и́хъ спасе́ню мѣлєсь пи́лноє стара́н[ѕ]є, Любоє, ѡ ꙋбо́гихъ, Ни́щихъ, промышлꙗ́н[ѕ]є (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 5); Чє́мъ нє ма́ємо єго́ з[ѕ] слє́зми погрѣба́ти; Бо́ всѣ́хъ спасєн[ѕ]ю слꙋжи́лъ з[ѕ] лю́бои ѡхо́ты, Злы́хъ кара́лъ, до́бры(х) ва́бил[ѕ], до да́лшєи цно́ты (Там же, 6);

ласкавий, благодатний: И ди́вовалисꙗ лю́бы(м) словѧ(м) ко́торы(и) выхо(ди)ли изь оусть єго (XVI ст. *УЄ Літк.* 12).

6. *У ролі ім.* Улюбленець: написано у Второмъ Законѣ, гл. лв҃: "Утылъ любый, и лишилъ ся и пошолъ вытъ Бога, спасителя своего", чомъ коли пригодитъ ся члвѣку богаство, а овунъ лихо живетъ у нюмъ, у панствѣ, та у пысѣ, што бы (п)отопъталъ убогыхъ (XVI ст. *НЄ* 70);

коханий, -ого: Nezneset nas konik twoy! Ne zurysz sie ty dla toho, Naydem w polu koni mnoho, A nie naydem, To piesz poydem. — Nie lihoho Dla luboho Teper pity, Z nim byty (1625 *П. про Кул.* 24).

Див. ще **ЛЮБИВЫЙ**, **ЛЮБИМЫЙ**.

ЛЮБЫМІЙ *див.* **ЛЮБИМЫЙ**.

ЛЮБЫМЫЙ *див.* **ЛЮБИМЫЙ**.

ЛЮБЫТИ *див.* **ЛЮБИТИ**.

ЛЮБЬ *див.* **ЛЮБЪ²**.

ЛЮБѦЩИЙ *дієприкм. у ролі ім.* Той, хто сповнений любові: Любѧ́щєму входить Бг҃ъ до ср(д)ца, и мєшка́н҄є собѣ̀ в҄ нє́мъ любꙋ̀єт҄ (1648 *МІКСВ* 349).

ЛЮД *див.* **ЛЮДЪ¹**.

ЛЮДЕ *див.* **ЛЮДИ**.

ЛЮДЗКИЙ *див.* **ЛЮДСКИЙ**.

ЛЮДЗКЇЙ *див.* **ЛЮДСКИЙ**.

ЛЮДЗКОСТЪ *див.* **ЛЮДСКОСТЪ**.

ЛЮДЗКОСТЬ *див.* **ЛЮДСКОСТЪ**.

ЛЮДЗСКИЙ *див.* **ЛЮДСКИЙ**.

ЛЮДИ, **ЛЮДЕ**, **ЛЮДІ**, **ЛЮДЇ**, **ЛЮДЫ** *мн.* **1**. (*істоти, наділені мисленням і мовленням*) люди: ты(м) клєнѣмо людє(и) которыи на подобє(н)ство бж҃єє створєны су(т) (II пол. XVI ст. *КА* 168); Всєлє́нная: Ввє́сь свѣ̀тъ, гдѣ́ сѧ лю́дє насєли́ли (1627 *ЛБ* 22); Хто́ бы́ вѣ̀далъ ꙗкъ зва́но Ки́ты вѡ́дъ глꙋбо́кихъ, На́ повѣ̀трꙋ и зємлѣ̀ мєшка́нцѡвъ широ́кихъ. Єщє́ лю́дємъ и на(д) ты́хъ потрє́бна єстъ мо́ва (Київ, 1632 *Євх.* 294);

(*безсмертні людські душі*) люди: ѡканныи (!) жє дьꙗво(л) нє тєрпѧ. штобы люди в раи были (1489 *Чет.* 18);

(*рід людський*) люди: За́ котро́є єго́ насъ людій навѣжє́ньє, Нєха́й Тво́рца своє́го хва́лит всє створє́ньє (Львів, 1616 *Бер.В.* 83); Кто́ж҄ є(ст) з҄ людій та(к) гнѣвли́вы(и) Жєбы́ нє мѣ̀л҄ прости́ти (Київ, 1630 *Имнол.* 4); Сн҃а своє́гѡ: люби́могѡ: посла́лъ єси́ съ Нб҃си́ на́ зємлю; // в҄ до́мъ грѣшнихъ людє́й, с тѣ̀ми жи́ти, тѣхъ брємєна́ носи́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 23 зв.–24).

2. *(інші особи у протиставленні суб'єктові)* люди: а в то(т) ча(с) при то(м) при на(с) были сторо(н)ни(и) лю(ди) на имѧ сємє(н)… а ѡтама(н)… на имѧ ми(ш)ко (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); я, Микола, игумє(н) // мєлє(ц)ки(и), и я, Стани(с)ла(в) Хмєлє(в)ски(и), того (ж) часу и (д)нѧ заразо(м) ѡсвє(т)чили и ѡповєдали то(т) бо(и)… людє(м) добры(м), сторонъны(м), которыє на то(т) ча(с) на я(р)ма(р)ку Мєлєцкомъ были (Володимир, 1578 *ТУ* 172); фєдоу(р) маєть браты моло(т)шиѣ якь доро(с)тоуть лѣти має(т) ихь людє згодити альбо их стрыковє (Одрехова, 1608 *ЦДІАЛ* 37, 2, 12); з дроугою жєною ма(л) нєбощи(к) фєдоу(р)… сына дроугого романа которомоу на (с)мє(р)тноу(и) по(с)тєли нєбощьчи(к) отє(ц) при людє(х) о(д)каза(л) зло(т) .л҃. с тоиѣ ролѣ о(д)дати которыиѣ то(т) гри(ц)… о(д)да(л) прє(д) пно(м) и прє(д) право(м) (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 23 зв.); **люди добрыє (добриє)**, **добрїи люде** — свідки: А при том были: пан Пєтръ Боговитинович,… а пан Нємира… Хрѣнницкий, и инших людей добрых при том было нє мало (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); а при то(м) были люди добрыє кн҃зь миха(и)ло… а па(н) тимкѡ кисєлъ… И проси(л) ємь ты(х)… людє(и) добры(х) абы и(х) мл(с)ть пєчати свои приложи(ли) к сємꙋ моємꙋ листу (1517 або 1520 *Арх.Р.*, фотокоп. 42); напєрєд мнѣ, жонѣ его // зосталося, кляча и вол, бичок тритячок, овец двое… поля половицу, сад, ведлуг шацунку людей добрих… которые нас погодили з обох рукъ по пріятелску

(Бориспіль, 1640 *АБМУ* 34–35); И побожи(в) Абрама руща(н)скыи бирувъ Кузма, и были при томъ добрїи людє, бывъ бирувъ Иванувскыи… Игна(т) Моро(з) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XVI, 223); **люди присяглыє (присяжныє)**, **прысѧглыє (присѧжнии) люде** — (*люди, котрі свідчили під присягою*) свідки: Дѣялося в одрєховѣ… при бы(т)ности люди(и) присяглы(х)… и пноу иванѣ токарскоу(м) и ины(х) люди(и) в ного вѣры го(д)ны(х) (Одрехова, 1620 *ЦДІАЛ* 37, 2, 32–32 зв.); до(л)гы позосталыи по нєбощику… порахованыѣ. прє(д) пано(м) яноушє(м) одрєхо(в)скы(м) и при людє(х) присѧ(ж)ны(х) ва(н)цѣ хами(л)ча(т) и грици ма(р)шалѣ (Одрехова, 1607 *ЦДІАЛ* 37, 16, 11); А были пры то(м) ꙋрꙗдѣ… прысѧглы(и) людє пн҃ь ива(н) кравє(ц)… пн҃ь да(х) и ины(х) люди(и) добры(х) (Львів, 1591 *Юр.* 12); то сѧ дѣало при врѧдѣ стою(р)ско(м) на пръвоє дє(м)ко ла(т)вои(т)(!) и присѧ(ж)нии (лю)дє… гри(ц)ко шпꙋ(н)ть ва(с)ко и(з) долꙋ… ра(д) выро(к) сѧ (!) ис того имѧ (!) и(ж) тꙋ нє має(т) нѣчого на то(м) имѣню хотѧ(и) бы бы(л) потомо(к) ꙗ(к)и ко(л)вє(к) на вѣкы вѣчны(и) (Там же, 9).

3. (*носії характерних моральних рис*) люди: злїи лю(дї) злодѣє имаю(т) быти карани (Камєнєць, 1510 *Cost.DB* 459); кнѧзь Романъ зъ вєлю людми зацными зосталъ въ сѣнѧхъ при ѡдной сторонє по правє и сєдѧлъ въ ѡкнє (Петрків, 1565 *AS* VI, 261); Завжды справедливых людей напротивко несправедливых выставляєт (Львів, 1605–1606 *Перест.* 48); Злыи бо (ꙗкъ ап(с)лъ мо́ви(т)) лю́дє и чародѣє прєꙋспѣваютъ на го́ршєє прє(л)ща́єми и в҄ пре́лєсть в҄во́дѧчи (Київ, 1620–1621 *МІКСВ* 35); съ печатю и подписомъ руки … пана… Грибовского, на местцу моимъ, яко писать неумеючого, за прозбою моею подписаное, такъ тежъ съ печатьми и съ подписомъ рукъ людей зацныхъ (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ* VIII-3, 20).

4. (*залежні або звільнені від повинностей особи*) люди: Ино хто будетъ тую землю держати, тотъ маетъ тую дань св. Николе давати, а не будетъ человѣка на Петрову землю, ино тую дань Петровы земли всю тымъ людемъ исполняти, а тую землю самымъ ходити (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); А промѣнилъ есми… тое свое имѣнье… зъ людми, съ четырмя чоловѣки, и съ полми, и зъ дубровами… и зъ ставы, и зъ водами (Луцьк, 1564 *АСД* VII, 28); маєть єго мл҃ть… тыє двє части дє(р)жати и вживати… з лю(д)ми зъ и(х) платы доходы и роботами и всꙗкими пожитъки малыми и вєликими помєнєными и нєпомєнєными такъ ꙗко ꙗ на сєбє дє(р)жалъ (Кременець, 1577 *ЛНБ* 103, 459/IIIс, 102); Ино и(ж)… па(н) по(д)комори(и)… вжє тꙋю має(ст)но(ст) (!)… в рꙋка(х) свои(х) мѣти хотє(л), тогды ꙗ… ѡнꙋю має(т)но(ст) …з людми… зъ дво(р)цомъ з ставо(м)… и зо всѣми прилєглостꙗми и пожи(т)ки, єго мл(с)ти чєрє(з) того (ж) возного… постꙋпи(л) (Вінниця, 1604 *ЛНБ* 5, II 4051, 38); мєнованоє мє(с)то туто(ш)ноє Житомє(р) зо всими лю(д)ми, кгру(н)тами, полями… борами, лєсами… млына(ми) и и(х) вымєлъками, ру(д)нями и зо всими ѡколи(ч)ностями и приналє(ж)ностями… пану Крышътофови Тишъкєвичови, старо(с)тє житомє(р)скому, пода(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 183); **дѣдичныи люди** — успадковані від діда селяни, позбавлені права виходу: продали есмо въ Бозѣ господину отцу митрополиту Кіевскому… наши властныи отчизныи и дѣдичныи люди даньники, село на имя

Придѣпъ (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); **люде похожалыє** — залежні селяни, які тимчасово зберігали за собою право виходу: Постанови(в)ши ся ѡчєвистє на врядє пєрєдо мною… людє похожалыє, которыє собє пна нє повєдили, ѡчєвистє, ѡдноста(и)нє бє(з) жа(д)ного примушєнъя вы(з)на(ли) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 62); **люди данныє** — (*ті, хто сплачує данину*) данники: а половица мѣста з людми данными и з зємлєю пашною… и во (!) всєм, што коли здавна к томꙋ прислꙋхало… и как кн[ѧ]зь старый ѡтєхал ѡт всих сєл зємль[ю]… къ городꙋ (1502 *AS* I, 148); князь Василій, малженокъ мой, небожчикъ, продалъ подданыи мои матерыстыи люди данныи въ Прилѣпѣхъ (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147); **люди замковыє**, **замъковыє люди** — люди, які підлягали замку: а я вамъ буду, и теперъ готовъ… помочъ ку сторожи вашой людей замковыхъ, // такъ ремесниковъ, яко и иншихъ присуду замкового на каждый день и ночь по шести человека, самыхъ каждого особами ихъ стеречи и пилновати (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 3/I, 17–18); Пасєки на замъковыхъ зємълѧхъ замъковымъ людємъ вольны а зємѧ(н)скимъ на кꙋницахъ старостє поко(л)кꙋ грошє(и) за кꙋниц(ꙋ) хто ꙋмовить… ѡтъ камєнѧ воскꙋ по д҃ гроши… ѡтъ кожи всѧкоє по грошꙋ… продано мыто тоє… на сєсь годъ (1552 *ОВін.З.* 135); **люди земянскиє (земѧнъскиє)** — (*дрібні землевласники*) зем'яни: Што перво сего даиванъ платъ подымщину з людей земянскихъ наместникомъ браславскимъ (Вільна, 1507 *АЛРГ* 128); А мєлъ ꙋробити єє кн҃зь богданъ кꙋ(р)цєвичъ взѧлъ на то з людє(и) зємѧнъскихъ дєрєво гроши стацєю и въмєръ нє доробивъши (1552 *ОВол.З.* 192); **люди куничъныє** — (*піддані, які платили податок шкурками куниць*) куничники: люди кꙋничъныє цє(р)ковъныє… нєвго(д) прихожи(и) ѩнъко литви(нъ) жꙋкъ прихожи(и) (1552 *ООвр.З.* 108); замок… з людми отчизными, прихожими, данными, и куничъными… малжонку (сво)ему пану Щасному Харлинскому даю, дарую и на вечност записую (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 8/VI, 226); **люди непохожиє** (**непохожыє**) — залежні селяни, позбавлені права виходу: Дали єсмо зѧтю нашємꙋ… имєнє… ѡтчизноє… з грошовыми платы… и з людми ѡтчизными, проч нєпохожими (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); а к томꙋ ѡ збєги, люди ѡтчизныє и нєпохожиє, которыє повтєкали з ымѣнєй Єго Милости… и мєшкают по мѣстам (Заслав, 1544 *AS* IV, 377); Тежъ просили есте его кролевъское милости о люди вашы отъчызные и непохожые, которые въ именьяхъ ихъ милости… панятъ мешкають, з ыменей вашыхъ повътекавшы, абы вамъ были за доводомъ вашымъ выданы (1554 *РИБ* XXX, 264); **люди нетяглыє** — селяни, які не мали власної тяглової худоби: арендовали […] местечко Кошар […] в том же месте мыто звыклое; з бояры и зо въсеми людми тяглыми и нетяглыми… в тых пречечоных местахъ и селахъ мешкаючими (Горохів, 1593 *ПККДА* I-2, 158); **люди огородныє** — поземельно або особисто залежні селяни: его милость… рачил то в третюю часть пану Загоровскому дати именье мое дворъ Луков з людми тяглими и огородными (Вільна, 1552 *АрхЮЗР* 8/VI, 25); **люди оселыє (оседлыє)** — люди, які мають постійне місце проживання і нерухоме майно: вси дворы, села и приселки, з бояры панцырными… людми оселыми, тяглыми… малъжонку моему… записую (Володимир,

1583 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 353–354); А продали єсмо кнѧзю Андрєю… половинꙋ Миркова… з дворомъ и с пашнєю дворною… и з людми ѡтчизными, з осєдлыми (Камінь Коширський, 1539 *AS* IV, 227); **люди отчизныє** — успадковані від батька селяни, позбавлені права виходу: Дали єсмо зѧтю нашємꙋ… имєнє… ѡтчизноє… з грошовыми платы… и з людми ѡтчизными (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); а к томꙋ ѡ збєги, люди ѡтчизныє и нєпохожиє, которыє повтєкали з ымѣнєй Єго Милости… и мєшкают по мѣстам (Заслав, 1544 *AS* IV, 377); **люди пашныє** — землероби, хлібороби: заразомъ тоє имєньє єсми своє лєпєсовкꙋ их мл(с)тамъ со всимъ пода(л) до рꙋкъ слꙋгамъ… вышє(и) мєнованымъ… // то є(с)ть з двором ꙋ томъ сєлє лєпєсовцє з лю(д)ми пашными и нєпашны(м)и (Дубно, 1577 *ЖКК* II, 263–264); **люди (люды) подворищныє** — жителі дворищ, які виконували повинності: естлибы… она… грошей ему не отдала, тогды мела ему поступити в тых пенезех чотыри службы людей своих подворищных (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 42); записую… част подворя… з гоны бобровыми, з людми подворищными… з чиншами овсяными и зо всими их пожитки (Волковиї, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 385); А тыхъ подданыхъ тутъ имены списаломъ, то есть напервей люды подворищные: Иван Жукъ… Грицко Чуктко (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 109); **люди потужныє** — сторонні безземельні селяни, які винаймали житло і землю у дворищі: Люди потужные, наперед: Куликъ зъ Микитою одно дворище держатъ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/І, 93); **люди прихожиє** — особисто вільні безземельні селяни: позволяемъ и допусчаемъ… замокъ збудова(ти) и при немъ мѣсто людми волными и иными всякими прихожими и ремесники осадити (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXV, 4); **люди служебныє** — селяни, які несли військову службу, або виконували певні повинності: найпєрвєй дворъ нашъ Тꙋрєйскъ и сєла… што на замокъ всѧкꙋю роботꙋ робѧть и дань дают, и тєжъ сєло Свинꙋхи, што в нємъ сꙋть люди слꙋжєбныє и з мытомъ вєликим и малымъ (Берестя, 1508 *AS* III, 56); **люди тяглыє (тѧглыє)** — селяни, які відбували повинності своєю тягловою худобою: село Крухиничи с хволваркомъ…, з людми тяглыми и нетяглыми… // арендуем… Адамови Буркацькому (Локачі, 1591 *ПККДА* І-2, 161–162); тоє… имє(н)є моє… з лю(д)ми тѧглыми подворищными ѡгоро(д)никами… //… продаю (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, ІІІ 4054, 1 зв.–2); дал… ємꙋ тоє имѣнє Головин зо всими слꙋгами пꙋтными и людми тѧглыми тых чотырєх дворищъ и з их зємлѧми (Краків, 1507 *AS* III, 39); **старыє люди** — сільська старшина: И зрозꙋмєли єсмо с тыхъ листовъ… и бачачи ижъ намъ нє потрєба лєпшого свєдєцтва надъ ѡтца твоєго и тыхъ зємѧнъ Волынскихъ, старыхъ людєй на ихъ чоломъ битьє то вчинили (Неполомичі, 1527 *AS* III, 316); **уставичныє люди** — люди, які перебувають на постійні службі: на збудованье замку… за поможеньемъ кождого чоловика новоприхожого, хованьемъ уставичнымъ людей уставичныхъ служебныхъ… великій коштъ… стратити муситъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/ІІІ, 287);

(*особи, котрі належать до певної суспільної групи, середовища*) люди. ◊ **люде простїи**, **простыи люди** — простолюдини: Алє послꙋхаймо да́лєй. и(ж) зна́тисѧ

даль простáко(м) великымь. паст૪хомь. бо въвчарѣ сѫть люде прóстїи (XVI ст. *УЄ* №29519, 173 зв.); оустаноу(т) ѿ гробъ телеса. цр҃еи и кнѧзеи. митрополитъ и еп(с)коупъ. и просты(х) людеи (1489 *Чет.* 361); **люди волныє** — незалежні люди: землю Квасовскую маетъ онъ держати къ церкви Божой со всимъ… и людей волных у право немецкое на тую землю зваты (Вільна, 1513 *АрхЮЗР* I/VI, 20); ૪ста(в)уємъ… ижъ кн҃гнь панє(и) вдо(в) кн҃жє(н) панє(и), дѣвокъ… ꙗко людє(и) во(л)ны(х) по(д) во(л)нымъ панова(н)є(м) нш҃имъ… кгва(л)томъ ни за кого нє маємъ ихъ давати (1566 *ВЛС* 11 зв.); Василью Креницкому… позволяем, абы он на том то местцу… замок будовал, и место // людми волными купцами и ремесниками осаживал (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 109–110); **люди волочачиє** — (*декласований прошарок*) волоцюги: правє ѡ полу(д)ни… Ꙗк૪(б) Лакге(в)ни(ц)ки(и) зобра(в)ши и способи(в)ши… многи(х) людє(и) то є(ст) татаро(в), цыгано(в) людє(и) волочачи(х) ро(з)ного народ૪… на до(м) мо(и) стрєлꙗ(л) до двора моє(г) добыва(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 13 зв.); **люди купецкиє**, **купецкиє люди** — (*особи, які займаються купецтвом*) купці: до мене приходили много людей купецкихъ, на тотъ ярмаркъ приезныхъ, оповедаючи розные жалобы свое, которые ся стали отъ слугъ… старостиныхъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 298); побєрє(ж)ники ч૪дно(в)скиє… пєрєнꙗ(в)ши по(д)даны(х) мои(х)… ꙗко людє(и) к૪пє(ц)ки(х) з ро(з)ны(м) гє(н)длє(м)… которыє єхали… на то(р)гъ… взꙗли и пограбили в ни(х) конє(и) дєсє(т) з возами… с крамами к૪пными (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44–44 зв.); гдєж… пєрєд такими розбои и злодействы нє толко шлѧхтє, алє и к૪пєцкимъ людєм великии тр૪дности и забийства по дорогамъ сѧ становѧт (Петрків, 1538 *AS* IV, 129); **люди люзныє (люжныє**, **люзни**, **люзъныє)** — те саме, що **люди волочачиє**: пановє Трыпо(л)сцы, завзя(в)шисє з вы(ш) помєнєны(м) зами(с)ло(м) свои(м), субо(р)динова(в)ши собє на помо(ч) людє(и) люзны(х), сваво(л)ны(х) козако(в)… дє(с)пє(к)това(т) почєли (Житомир, 1650 *ДМВН* 180); которое-то одбияне колодки, звонтлене дверей церковных, выламане окъна и покрадене речей и коберцовъ в церкви меновали быти тые осведчаючие од злочинъцов людей своволных и люжных,… через дыловане перелижши, тое зробили (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 492); тежъ волялъ въ Фалимичахъ ночовати у подданого… анижъ въ Хоболтове въ карчме, зъ небезпеченствомъ своимъ и тое дѣвки, кгдыжъ тамъ и люди пяные… и люди люзни ночевать звыкли (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 420); которые то принъципалове, вышъ менованые Полковъники, Сотъники, Десятъники, зобравъши до себе людей люзъныхъ, свовольныхъ… людей розного стану по дорогахъ розбиваючи… маетъности лупечи, быдъла, кони // беручи до домовъ своихъ отъпроважали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 239–240); **люди посполитыє**, **посполитыє люди** — те саме, що **люде простїи**: Алє́ ты(ж) и межи́ лю(д)ми́ посполи́тыми, Зна́мѧ(м) хр҃вы(м) себѣ́ Тит૪л૪ючими, и чло́нками сѧ тѣла Цр҃ковнаго найд૪ючими. Хотѧчи́ Абы споєнїє(м) сѧ вєдно́, взвѧ(з)к૪ мл(с)ти хр(с)тїанскоє, Ча́стю оу́чню(в) хв҃ы(х) наслѣдовали (1623 *ПВКРДА* I-1, 37); Ꙗ кнѧзь Василєй Михайлович Сєнкг૪шковича Ковєлский, вызна-

ваю…: мѣл єсми змовꙋ з господином и братом моим… Которыи дѣла єсть здавна мєжи нами самыми сꙋжєныє и нє сꙋжєныє и мєжи врѧдников наших… и тєж промєжкꙋ всѧкими посполитыми людми наших (Вільна, 1522 *AS* III, 231); **ремесныє люди** — (*особи, які займаються певним ремеслом*) ремісники: Голо(в)щина рємєсныхъ людє(и): Золотарꙋ, ѡ(р)ганистє, пꙋшкарꙋ… тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); **служебныи люде** — слуги, прислуга: а ко́ли накла́ли огнь по́срѣ (!) дво́ра и си́ли слꙋжєбныи лю́дє. сѣль ты(ж) и пе́трь мєжи // ни́ми (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 26–26 зв.); **люди торговыє** — (*особи, які займаються торгівлею*) торгівці: дозволяем ему тым листом… торги тydневные в пятницу держати и постановити и торговое, по обычаю иных мест, от людей торговых и всяких иных купецких выбирати вечными часы (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 110);

(*група, об'єднана спільністю становища, інтересів тощо; громада*) люди: єли жь пакь тєбє нє послоухає [бра(т) твои]. то пойми зʿ собою єдиного алʿбо два. абы при оустѣ(х) дво(х) або трє(х) свѣ(д)ковь стала вʿсѧкаѧ рѣчь. а єсли жь бы и оны(х) нє послухаль. то ѡповѣжь єго всѣмь, // людє(м) (1556–1561 *ПЄ* 79–79 зв.); Служба божія… маетъ ся… нероздѣлне отправовати, абы и священикъ, который предстоитъ, и люде, которіе слухаютъ, вси едностайне однымъ серцемъ… Богу милую и вдячную офѣру… отдали (1603 *Пит.* 82); А кгды́ бы и того собѣ лє(г)цє ва́жилъ, тєды на то(т) ча(с) сщ҃єникъ всю ц҃ркви то є(ст) в цаломъ зобра́ню людє(и), маєтъ гó ѡповѣсти, абы́ съ таковымъ пóки а(ж) сѧ ѡбачитъ, жáдє(н) нѣ вчомъ ѡбцовáти (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 41).

5. (*представники певної народності*) люди: въ томъ именьи его, Острожцы, место поднести и посадити всякими людми: ляхы и Русью, Жиды и Оръмяны (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36); Еднак же, абы не разумѣла потворная мысль, яко не разумѣли народу рускаго люди тайное пропасти в покрытой ямѣ, в которую ловцы звѣрей ловят (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); **люди єврѣискиє** — євреї: г(с)ь б҃ъ… полюби(л) ч҃лвка моисѣꙗ… и да(л) ємꙋ законъ написанныи по чомꙋ людє(м) єврѣиски(м) ходити. и б҃у слꙋжити (1489 *Чет.* 18); **люди жидовскиє**, **жидовскиє люди** — те саме, що **люди єврѣискиє**: Мóжєтъ сѧ тéжъ приповѣстʿ тáѧ и ѡ лю́дє(х) Жидóвски(х) и ѡ нáсъ розꙋмѣти и тлъковáти (Київ, 1627 *Тр.* 29); та(к) бы(л) ѡбычай въ жидо(в)скихъ людє(х) ктó бы́ имѣ(л) оумєрєти… тєды помáзовали тѣло єго длѧ того и(ж) бы́ нє гнило ани смєрʿдѣло (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 21 зв.); **турецкиє люди** — турки: пришо(л)… ца(р) пєрєкопъски(и)… со въси(м) во(и)скомъ своимъ тата(р)скимъ и с почътомъ тꙋрє(ц)ки(х) людє(и) (1552 *ОБЗ* 142 зв.).

6. (*мешканці якоїсь території або певного населеного пункту*) жителі: И здєсє были в нас зємѧнє полонскии и мѣщанє и люди волосныи и жаловали нам на тєбѣ, штож дєй ты им вєликии кривды чиниш (Мельник, 1501 *AS* I, 146); ꙗросла(в)ль гори́ль вʿ ꙗ́рмарокъ, вы́горило всé мѣсто и ꙗ́рмаро(к) с крамáми при шкóдѣ вєли́кой лю́дє ѡстáли (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130 зв.); А кгды тєжъ стары(и) замокъ… згорєлъ пригодою самъ собою люди розышлисѧ по за(м)комъ ѡколичънымъ (1552 *ОЖЗ* 120); єстли бы которыє кн҃жата… мє(ли) имє(н)ꙗ людє зє(м)ли ловы и лєсы ѡзєра и бобровыє гоны ѡ(т)-

нимати хотєли єго с того имє(н)ıa выти(с)н℧ти. тогды маю(т)… по ѡ(с)мина(д)цє(ти) свєтко(в)… поставити на кгр℧нтє зємлєно(м) (1566 *ВЛС* 78); тогды ко(ж)дому дє(р)жачому… тую ча(с) половиц℧ кунєва ро(з)ширити… лю(д)ми в сєлє кунєвє… на кгрунтє кунєвскомъ // ѡсажовати (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 51 зв.–52); Люди прє(д)мѣстъскиє иноє вмѣсто ины(х) почали глати мєж(д)о собою, єдєны (!) по нєвѣжєству, др℧гиє по ѡбычаю своєму дрєвнєму лєстному или завистно(м℧) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); по три́кроть сто ти́сѧчїй людій в҄ мѣстѣ поѹмира́ло (Київ, 1625 *МІКСВ* 128); **люде тубылце** — (*корінне населення*) старожили: кгды ж права статута, конъституцие и привилее такъ на унией, яко инъшие, выразне сутъ о томъ, такъ коронъные, яко теж Волынские и великого князства Литовъского, же мают быти люде тубылце и оселые у владыцствах и манастырахъ (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 539); **люди вкраиныи**, **(украиныє)** — жителі прикордонних територій: мы бачечи на то, же они суть люди вкраиныи, а отъ поганства татаръ на именьяхъ и на маетностяхъ своихъ скажены, и с тое роботы мосту замкового также ихъ вызволяемъ (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 41); мы тєжъ маючы ласкавы(и) взглıa(д) на нихъ ıaко люди ℧краи(н)ыє… Прыказ℧ємъ вамъ абы єсть на тыхъ мєщанєхъ нашыхъ… мыта… нє брали (Варшава, 1606 *Гр.Сиг.К.* 1); **люди галилейскыє** — жителі Галілеї: И пригодил҄сѧ дє(н) потрєб҄ныи. коли иро(д) ро(ж)дєствоу своємоу дѣлалъ вєчєроу. кнзємь своимь и гєт҄манѡ(м). и пєрєдьнєйшимь людє(м) галилейскы(м) (1556–1561 *ПЄ* 148 зв.); **люди ізраилевыє**, **люди їзраильтескыє** — жителі Ізраїля: бы́ло ты(ж) нєма́ло троу́дованы(х) при єлїсєи пр(о)рци, мєжи лю(д)ми їилєвыми. и ни єдинь з ни(х) нє бы(л) оуз(д)оровлє(н) (XVI ст. *УЄ Літк.* 12); тогды пакь привєли к нємоу члка нѣма, и бѣсноуєма. и выгналь бѣса // іс. и промовиль нѣмыи. и дивовалисѧ народовє рєкоучи. николи сѧ такь нє явило в людє(х) їильтєскы(х) (1556–1561 *ПЄ* 47 зв.–48); **люди мєстскиє** — городяни: пост℧пил єсть Єго Милость нам замок свой ѡтчизный… на три годы… над рєкою Б℧гом, Володав℧ з мѣстом Володавскимъ… з боѧры, з людми мєстскими и тѧглыми (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9).

7. (*озброєні загони*) військо: А и дєржавца тєж Житомиръский, кнѧзь Бог℧ш… такжє ѡ томъ къ нам писал, иж люди вєликии ℧ панство нашє воєвати ид℧т, чогож им Божє нє помози (Вільна, 1541 *AS* IV, 287); поганство Татаровє, люди нємалыи ид℧т шлѧхом звинигородским, зб℧жскимъ ℧ панство нашє (Там же, 288); **воєнныє люди** — військо: црь… посла(л) воє(н)ныи свои люд(и) абы погоубили ѡныи оубїйцѣ, и мѣста и(х) абы попалили (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 168 зв.); **люде збройныє** — озброєний загін: пото(м)… врѧ(д)ники сл℧ги боıaрє и помо(ч)ники… кнзѧ а(н)дрєıa… ıaко людє збро(и)ныє… почали з ру(ч)ницъ и з л℧ко(в) стрєлѧ(т) (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 59); **люди арматныє** — те саме, що **люде збройныє**: сторона позваная…, зославъшы умы(с)лнє… людє(и) з мєстъ и мєстєчокъ… свои(х) до чотырохъ тисячє(и), яко до во(и)ны приготованы(х) зъ стрє(л)бою ручъницами, мушкєтами, самопалами,… упєрєжаючи протєстацию свою, нє то(л)ко поводовоє стороны протєстацию, которую по уфунъдованю юри(з)дикъциє(и) мєлы учинити ѡ таковоє спроважєнє людє(и) а(р)матны(х) противко праву алє тєжъ

и самую фунъдацию юри(з)дикъциє(и), хотячи…, тую свою протєстацию нєслушную заносити (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237); **люди конныє**, **конныє люди** — кіннота: дворє(ц) гꙋничи пашъна дво(р)наꙗ а людє(и) в слꙋжъбє ко(н)ныхъ зємълꙗ пꙋсто(в)скаꙗ имєнємъ за(и)ко(в)скаꙗ с тоє платꙋ тєпє(р) жа(д)ного нєтъ (1552 *ООвр.З.* 111 зв.); Скѵ́ѳскїй Хаѓа́нъ… мо́рє в҄ пра́вдѣ Окрꙋтами напо́лнилъ… а зє́млю напо́лнил҄ ко́нными людми́ и пѣшими (Київ, 1627 *Тр.* 659); **люди пеняжныи** (**пенежныи**) — (*платна озброєна охорона*) найманці: niżli skoro ludy peniażnyi otoidut, tohdy tatarowe prychodiat y szkodu czyniat (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 23); a hdy by ludy peneżnyi zawżdy obecne meszkały, tohdy jak zamok onyi Zwinohorodski może bezpieczne zabudowan byty (Там же); **люди пѣшиє** — піхота: Скѵ́ѳскїй Хаѓа́нъ… мо́рє в҄ пра́вдѣ Окрꙋтами напо́лнилъ… а зє́млю напо́лнил҄ ко́нными людми́ и пѣшими (Київ, 1627 *Тр.* 659); на збудованье замку… за поможеньемъ кождого чоловека новоприхожого, хованьемъ уставичнымъ людей… ѣздныхъ и пѣшихъ для поѣздовъ непріятельскихъ презъ часъ не малый… великїй коштъ… стратити муситъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 287); **люди рыцерскиє** — те саме, що **воєнныє люди**: ꙗкъ коню́шомꙋ призвои́то єстъ, кождого конꙗ́ до́брость оумѣти познавати… а ге́тманови тє(ж) абы́сꙗ зна́лъ на лю́дє(х) рыце́рскихъ, и ꙗко́є цно́ты є(ст) ко(ж)дый (Острог, 1614 *Тест.* 155); **люди ѣздныє** — те саме, що **люди конныє**: на збудованье замку… за поможеньемъ кождого чоловека новоприхожого, хованьемъ уставичнымъ людей уставичныхъ служебныхъ, ѣздныхъ и пѣшихъ для поѣздовъ непріятельскихъ презъ часъ не малый… великїй коштъ… стратити муситъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 287).

8. Вірні, віруючі: мы грє(ц)ко(г) набожє́нства лю́ди в҄ набожє(н)ствє на́шимъ прєслѣдова́ни быва́ємъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 2 зв.); **западныє люди** — представники католицького віросповідування: нєвѣдомо… ꙗко сн҃ъ мо(и) кн҃зь Алєѯандро восточникъ мєж(д)ꙋ зꙋбами западны(х) людє(и) вѣры и наꙋки и всєго набожєнства ꙋсѣлъ сирєчъ собитєлє(м) (!) ꙗрославски(м) сє сталъ (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); **люде хрестиянскиє** — християни: Людє бл҃гочєстивыи хрєстиꙗнскиє з радостю и з вєсєлиє(м) чєкаю(т) того хвалєбного днє (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 95); **люди духовныє** — духовенство: домы вєдлу(г) вышє рєчєно(г) слова людє(м) дх҃овны(м), и слугамъ цр҃ковны(м)… побꙋдова(ти), дабы та(м) в то(м) монастырю… мєшка(н)є мѣли (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); чому бы и намъ… для сповѣди и для причастія завше своихъ поповъ людей духовныхъ и богобойныхъ у войску не мѣти, а зъ Богомъ… всякую речь почынати (Київ, 1621 *АСД* I, 265); **мирскиє (миръскиє**, **миръстїє**, **мїрьскиє) люди** — миряни: Нехъ ми укажутъ, где попови шлюбъописанъ у Требнику? Только мирскимъ людямъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 741); испыта́вши свѣдоцъства по(д) нє благословє́нїємъ и клꙗ(т)вою ѡ(т) всѣхъ гра́да того́ свꙗщє́никовъ и миръскихъ людє́й (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); Пе́тръ моги́ла митрополи(т) кїєвскїи… кгды́ прїє́ха(л) с по́л҄ски стри́тѣли єго. вє(с) чи́нъ сщ҃єничєскїи, і иночєскїи. и миръстїи лю́ди много ѕѣло со пѣнїє(м) (Острог, 1509–1533 *Остр.л.* 131); Пра́вилъ Бж(с)твє́нныхъ Мїрьскимъ лю́дєм҄ нє подоба́єтъ ꙋ сє́бє дєржа́ти (Львів, 1614 *Вил.соб.* 18); **свѣцкиє люди**

— те саме, що **мирскиє люди**: ѹве(с) порѧдо(к) це(р)ко́вны(и) ѡ(т) дх҃ове(н)ства ѡ(т)нѧвши, свѣцки(м) люде(м) в мо́цъ да(л) (1598 *Виш.Кн.* 278); ѡсѹжа́ле(м) братїю… же єле(и) на про(з)бѹ свѣцки(х) люди(и) свѧти́ли (серед. XVII ст. *Кас.* 81); **христоименитыи люди** — християни: Кни́га зово́маѧ єv(г)лїє оучи́телноє… на пооуче́нїє хр(с)тоимени́ты(м) лю́демъ ко исправле́нїю дш҃евномѹ и теле́сномѹ (Заблудів, 1568 *УЄ* №552 тит. 4).

ЛЮДИЄ, **ЛЮДИИ**, **ЛЮДІЄ**, **ЛЮДЇЄ**, **ЛЮДЇИ**, **ЛЮДѢИ** *мн.* **1**. Те саме, що **люди** в 1 знач.: Иже впере(д) дв҃ы мр҃їа, не могла́сѧ жа(д)на́а жена́ зна́йти кътóраа бы хотѣла была́ мт҃рїю бж҃їєю бы́ти: всѣ хотѣли быти ма(т)ка́ми чл(с)кы́ми. з вели́кою хти́востїю ѡжида́ли ѡ(т) лю́дїи почина́ти, и лю(д) лю́де(м) роди́ти (1645 *УЄ* № 32, 309 зв.);

людство, люд: но того дела зовется ст҃ыи великъд҃нь чюде(с) делѧ великї(х) х(с)вы(х). што жь сѧ чюда великаꙗ вчинїла. ннѣ бо анг҃ли со чл҃вки (по(с)полно) веселѧть(с). и людіє бг҃мъ освещають(с). дх҃мъ ст҃ыи примаючо (1489 *Чет.* 172 зв.).

2. Те саме, що **люди** в 2 знач.: И рекль и(м) ї҃с, чого бойте(с), // маловѣры. Тогды вˢставьши приказаль вѣтро(м) и морѹ. И сталасѧ пакь тишина великаа. людїє пакь дивовалисѧ гл҃ще. кто то є(ст) иже вѣтрове и море слоухають єго (1556–1561 *ПЄ* 43 зв.–44); А вˢ то(т) час искали арˢхїєреє, и книжˢници вложитї на него роукы. абы єго поймали. але сѧ бояли людїи (Там же, 310);

(*особи, які мають справу з певним суб'єктом*) люди: тог(д)ы прїшли к немоу людїє. Котрїи прїнесли чл҃ка парализомь зараженого (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 21); тог(д)ы прїшли к немоу *людїє*… и тамь не могли сѧ приближитисѧ к немоу длѧ великого множества лю(д)и(и) ѡ(т)крыли покрытиє котороє было на(д) избою. в котро(и) бы(л) ї҃с (Там же).

3. (*особи, об'єднані певними характерними або спільними ознаками*) люди: Єго же мнозии людіє наслѣдують, котóрыи вѣръно Христу не прїáють. Называ́ючися имя хрестиа́ны, дѣла же их творять яко же поганы (к. XVI ст. *Укр.п.* 84); ѡба(ч) можь тó всѣ хр(с)тїа́не ми́лый и кара́ймо(ж)сѧ и тиши(м) сѧ ты(м) ст҃ы(м) Ѳомóю… а пре(д)цѧ было та(к) затвръдѣло ср(д)це єго… а що па(к) бѣдˢныи и непотребнїи лю́дїє недовѣркове ѡ панѹ своéмь котóрїи єсмó вéльми далéко… а(ж) вѣри(м) и(ж) та(к) сѧ ста́ло и всé сѧ напо(л)нило на(д) хм҃ь (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 18 зв.); **людиє христьяньскиє** — християни: вначале бѣ слово. про то(ж) слышите по свѣтоу вси людиє хр(с)тьꙗньскиє. а не блазнитесѧ мыслью вашею (1489 *Чет.* 43 зв.); **людїє воєнныи** — військо: Нехаи сѧ оучатъ ѡ(т) Хр(с)та Рицѣре, Гетмане, По(л)ковници и вси́ лю́дїє воєнныи (поч. XVII ст. *Пчела* 31 зв.); **мїръскїи людиє** — миряни: нѣкоторыи непослоу́шници оуста́вы зако́на свѧще(н)ници // и мїръскїи лю́диє, въпа́дши въ нѣкоторыи дх҃ѡ́вныи ве́щи. ѡ(т) своéго архїеп(с҃)кпа… ѡ(т)хѡ́датъ въ и́ныи Єп(с҃)кпїи и та́мо сщ҃енъствоу́ѫтъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 9–10); **христоименитїи людїє** — християни: Иже вездѣ собрѣтаємїи хр(с)тїꙗни, Бг҃олюбезнѣйшїє Єп(с)кпи, преславнїи и наꙗснѣйшїи кнꙗзи… Бг҃омъ почтеныи протопопы. И славетныє мещане, блг҃оговѣнїи сщ҃еници, и вси иже га҃ христоименитїи людїє. Сн҃ове по дѹхѹ возлюбленїи нашего смиренїѧ. Блг(д)ть бѹди ва(м) и миръ и мл(с)ть ѡ(т) ба҃ (Львів, 1589 *ЛСБ* 120).

4. (*певна кількість осіб*) люди: цр҇ица жє єлєна. нашє(д)ши. повєлѣла оузнати. кр(с)тъ г(с)нь изъ зємли, вси жє людиє оувидѣвшє ꙗвлѣниє ч(с)тного кр(с)та. възрадовалисѧ. (1489 *Чет.* 20 зв.); идущу жє мучєнику гєѡргєю. на мѣсто всєкатє(л)ноє. поча(л) оупрошати държащихъ єго. братьꙗ пожьдѣти ми мало. да сотворю млт(в)у к г(с)оу. за б(д)оущаꙗ люди. вижю бо множє(с)тво людѣи прє(д)стоꙗть (Там же, 187 зв.); тог(д)ы прїшли к нємоу людїє… и тамь нє могли сѧ приближитисѧ к нємоу длѧ вєликого множєства *лю(д)и(и)* ѡ(т)крыли покрытиє котороє было на(д) избою. в котро(и) бы(л) ӏс҇ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 21).

5. Народ, плем'я: фараѡ(н) ѡ҆́ный цр҇ь ѡкрꙋтный за ни́ми гони(л) и та(м) потоноу(л) съ всѣ(м) воиско(м) свои(м) и людїє ты́и… пришли въ пꙋсты́ню… ѡпочива́ти и та(м) розбили свои шатры (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 40 зв.); **жидовъстии людии** — євреї: жидовъстии людии. х(с)а тѣломъ оубили (1489 *Чет.* 171 зв.); **израильстии людиє** — єврейський народ: ко(л)ко мили были боу҇. изр҇льстии людиє. их жє по соухоу сквозѣ морє провєлъ (1489 *Чет.* 303).

6. Те саме, що **люди** в 6 знач.: и какъ то въвидєли людїє города того. и рє(к)ли. вѣроує(м) и мы въ б҇ъ твои. никито мꙋ҇чнчє х(с)въ. (1489 *Чет.* 35 зв.); в ты(х) зємла́хъ, кото́рїи сꙋть нєподалє́кꙋ ра́ѧ лю́дїє таковыхъ пта́ховъ вида́ють кото́рїи ѡ(т) по́аса до́ вє́рхꙋ ѡ со́бѣ стрꙋсюю ма́ють. А з полови́цы на́долъ нєвѣсты ста́нъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5); **людиє гречестии** — жителі Греції: и вси людиє грєчєстии. из радостию приꙗша ѡбразъ сп(с)въ. и с нимъ идоша ко цр҇югра(д)у (1489 *Чет.* 269 зв.).

7. (*чоловіки у протиставленні жінкам і дітям*) люди: И єсли́ нє́ бы́ло Тѣ҇ло, хлѣ҇бы вˢ чїи(х) рꙋка́хˢ лєжа́лы; и єсли́ нє́ бы́лъ Б҇ъ, па́ть ти́сачїй людїй, кро́мъ жѡнъ и дѣтє́й, кто́ накорми́лъ ѡ(т) пати́ хлѣ҇бѡ(в) и двойга́ ры́бъ (Київ, 1625 *Сур.сл.* 125 зв.).

8. Жертводавці, доброчинці: ѡбидимы(м) заступлєниє, въ напастє(х) поможєниє… во гладѣ прєко(р)млєниє, ꙋ хꙋдобѣ ꙋмирающи(х) покро(в) на гробы и погрѣбаниѧ а цр҇кви по(д)ѧтиє, живы(м) прибѣжищє и ꙋтвє(р)жєниє и ꙋтѣшєниє, а мє(р)твы(м) памѧ(т), того ра(ди) на потрєбꙋ цє(р)ковную людиє имѣниє своє давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

Див. ще **ЛЮДЪ[1]**.

ЛЮДИИ *див.* **ЛЮДИЄ**.

ЛЮДИНЪ *ч.* (*той, хто не належить до духовного стану*) мирянин: на то(т) ча(с) ты(є) два людє запа(л)чивыє ꙋвє(с) свѣтъ правє рꙗдили, длꙗ чо(г) и(м) королєвє всѣ и кнꙗжата …помагали, и вє(с) сона(т) ры(м)ски(и) (1582 *Кр.Стр.* 78 зв.); нѣ(ст) д҇ховны(и) ни люди(н) нѣ(ст) Бл҇городє(н) ни простєцъ, нѣ(ст) любомꙋдръ, ни нєвѣжа, но вси́ є҆смы єдино (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 58).

ЛЮДІ ***див.*** **ЛЮДИ**.

ЛЮДІЄ *див.* **ЛЮДИЄ**.

ЛЮДЇ *див.* **ЛЮДИ**.

ЛЮДЇЄ *див.* **ЛЮДИЄ**.

ЛЮДЇИ *див.* **ЛЮДИЄ**.

ЛЮДКОСТЬ *див.* **ЛЮДСКОСТЪ**.

ЛЮДНЫЙ *прикм.* (*такий, в якому живе багато людей*) людний: литва… на(з)вана зє(м)лица, вєлика и та(к) людна́ была, и(ж)

ѡбыватєли поганы ро(з)множєны в нє(и) змє(с)тититисѧ нє могли (1582 *Кр.Стр.* 55 зв.).

ЛЮДСКИЙ, **ЛЮДЗКИЙ**, **ЛЮДЗКЇЙ**, **ЛЮДЗСКИЙ**, **ЛЮДСКІЙ**, **ЛЮДСКЇЙ**, **ЛЮДСКЫЙ**, **ЛЮДЬСКИЙ**, **ЛЮДЬСКЇЙ**, **ЛЮДЬЦСКИЙ**, **ЛЮЦКИЙ** *прикм.* **1**. (*який стосується людей*) людський: Само́мꙋ бг҃ꙋ …жада́й быти това́ришо(м). а лю(д)ской сѧ зна́ємости выстєрѣгай (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 16 зв.); **людский народъ**, **народъ людский (людзкїй**, **людскїй**, **людскый)** *див.* **НАРОДЪ**; **людский родъ** *див.* **РОДЪ**; **особа людская**, **люцкая особа** *див.* **ОСОБА**; **рожай людский (людскїй)** *див.* **РОЖАЙ**; **старци людьскии** *див.* **СТАРЕЦЪ**; **старшїи людьскїи** *див.* **СТАРШИЙ**; **сынъ людский (людзкий**, **людскїй**, **людскый)** *див.* **СЫНЪ**;

(*властивий, притаманний людям*) людський: [ѡц҃ь]… Да(л) на(м) разоу(м)… чого и оу́мъ члч(с)кїи нє можє(т) ѡгорнꙋ(ти) и ꙗзы(к) лю(д)скїи изрєщи та(к) вєли́каго добродѣиства бж҃іа кто́ры(м) на(с) єго (м)л ѡбдароваль (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 12 зв., на полях); Манасты́ръ… спочáтку ѡ(т) прарѡди́тєлєи рꙋскы(х) Льво́вскыхъ заложо́ны(и)… и мꙋромъ вывыше́ны(и), и кгру́нты и(х) нада́ными ро(з)широ́ныи ꙗко привилїꙗ и пáмєть лю(д)скаꙗ свѣтъчить (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); прошу не суди, ажъ первѣй обачышъ и досвѣтчишъ, бо если вамъ идетъ о спасеніе, которые толко сами себе пасете, а душъ людьцскихъ въ порученью своимъ не маєтє, а штожъ тымъ, которые и за себе и за // васъ на страшномъ судѣ… личбу дати мусетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 144–145); Ѡбачивши тоє гь҃ и(ж) томꙋ розꙋ(м) лю(д)скы(и) вѣрозоумѣти нє моглъ. осмотрилъ тоє писмомь ст҃ымь чєрє(з) дх҃а ст҃го справлєннымь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 91); И всѧ Цр҃ковъ… ни́мъ намака́єтъ… // вѣлкго́тность… з҄ наоу́к҄ о́ного бєрꙋчи́: И до змакче́нѧ Ср(д)ца лю́д(з)кїє вєдꙋчи́ (Львів, 1609 *На злат.* 2–2 зв.); Ба́чъ за́цный мꙋжꙋ, ꙗ́ко с҃ Па́вєлъ лю́дской мꙋдрости пова́гꙋ ѡшꙋка́нiє(м) называ́єтъ ма́рны(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 201); Поводовая за(с) сторона, повєдила, жє то нє є(ст) копєць, алє могила по(д)дано(г)[о] лєщинъско(г)[о],… которо(г)[о] татаровє… забили,… чо(г)[о] нє потрєба иначє(и) пробова(т), ты(л)ко памє(т)ю лю(д)зскою (Житомирщина, 1639 *ККПС* 211);

(*належний людям*) людський: ре́чи бж(с)кїє и лю(д)скїє тꙋрци покгва(л)тили, цр҃кви полꙋпи́ли, ст҃остїй нє оучти́ли, ре́чи проти́въ бг҃ꙋ бры(д)скїє чини́ли, в҄ кро́ви хр(с)тїа́нской броди́ли (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 52 зв.); потымъ нѣмци монасты(р)… напавши сплю(н)дрꙋвали и вши(ст)ко заграбили що было в полатѣ лю(д)ского хова(н)ѧ и монасти(р)ского (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170);

(*який є складовою частиною організму людини*) людський: ѡблу(д)ны(м) дана є(ст) мы(с)ль пєрєворо(т)наа поганьскаа котораа походи(т) з мо(з)ку лю(д)ского (II пол. XVI ст. *КАЗ* 624, на полях); На Вкраинѣ рѣки зафарбовалися отъ крывѣ людскои (1636–1650 *ХЛ* 78); И тєпе́ръ єщє оустави(ч)нє грѣшимѡ;… на́пасти бли́жнимъ сво́ѣмъ и сꙋсѣдом҄ наво́дѧчи; всѣхъ звѣрѡвъ, птакѡвъ, и бєстїй; во́лковъ, га́дѡвъ и во́роновъ, драпѣжнѣйшими бꙋдꙋчи, и нѣколи мѧ(с) лю(д)скихъ сꙋро́вє ѣсти нє пєрєставаючи;… до оубогихъ… милости нє пока́зꙋючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 469); Срогий Марс з Фурѣю с поля нам не сходит, Котрий вшелким станом без милости шкодит. В чирвоном пуръпуру крве людзкои прибраний Трупом християн юж назбит єст втучоний (1648 *Елег.* 152);

(*який складається з людей*) людський: Авраа(м) бл(с)вє(н)ны(и) по(д) дꙋбо(м) жи(л); а цр(с)тва ща(ст)ѧ ми(р)ского ѡколи(ч)ныє, богатыє въ ска(р)бы, вˁ во(и)ска, и в тоу́мꙋ(лт) людскїй, в за(м)ка(х), в палаца(х) злото(м) оугафтованы(х) бы́ли. алє Авраа(м)..., на(д) цр҇ъски(ми) нєзличоными скаръбы бога(т)ши(м) бы(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 244–244 зв.); мови(т) та(к) Заха́рїа прр(о)кь къ въсе́моу събра́нїѫ лю(д)скомꙋ по́тѣшаѫчи и(х) ѡ(т) ба҇ и(ж) и(х) нє мѣ(л) та(к) оста́вити вˁ то(м) вѣ́чно(м) оупа(д)кꙋ (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 20);

(*якого зазнають люди*) людський: А за(ж) то нє вла́снаа призвои́то(ст) лю́дє(и) прєвро́тныхъ, клєвє́тнико(в) роздо́рнико(в), шєпо́тнико(в), кото́рїє нє та(к) тѣ́ша(т)сѧ зˁ своє́го щáстѧ, ꙗ́къ з лю(д)ского нєщáстѧ и приго́ды (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 222); Потымъ, живучи на земли со человѣки, уздоровляючи вшелякую немоцъ и недостатокъ людскїй, утерпѣлъ для насъ крестъ и смерть и погребеніе (1603 *Пит.* 92); Зпрацова́лсѧ... августинъ ст҇ый бы(л), абы сєбє бы́ти правди богочл҇ка и лю(д)ски(м) по(д)лєглого бѣда(м) показа(л), алє оупрацова́ный бы(л) ѡ(т) поу́ти: оутрꙋдилсѧ з далє́кой и тѧжкой доро́гы, кото́рꙋю принѧ(л) жєбы на́съ... зˁ собою вˁ нб҇о запрова́дилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 181 зв.); А пре́то(ж) оупєрєдѣ́мѡ Бра́тїє, лицє Сꙋдїи... кормѣ́мѡ ла́кнꙋчи(х)... //... хо́рыхˁ навѣжаймѡ, абы той, кото́рый но́си(т) хоро́бы лю(д)скїѣ навѣди(л) и оуздоро́ви(л) дꙋшѣ на́шѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 53–54);

(*який виконують люди*) людський: тоє имѣнє Єгѡ Милость мнѣ постꙋпил... с полѡзєром... и зь бортными дєрєвы и данью мєдовою и з роботами людскими (Камінь, 1523 *AS* III, 256); Бг҇ꙋ // дѧ́кꙋймѡ за ты(х), кото́рыѣ сѧ навєртаю(т) до нє́го... пока́ѧлъ сѧ: и длѧ то́го ла́годнѡ и ла́скавє, на нє́го Бг҇ъ призира́єтˁ... надѣ́ѣ до́броѣ... нѣко́ли нє тра(т)мо... понєва(ж) зємлѧ пра́цєю лю(д)скою вˁ сы(т) напра(в)лєнаѧ пожи(т)кѡ(в) и садѡ(в) причинѧє(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 37–38);

(*який чинять, творять люди*) людський: Иньшые папезскими книгами брыдятсе, же ихъ и читати не хотятъ, а другіе, яко простакове, толко на повѣсть людскую, не вѣдаючы писма, упорнымъ помагаютъ (Вільна, 1591 *Ун.гр.* 143); С тоє причи́ны згóды є(ст) потрєба в которо(и) // в м(ст҇) кохати(с) зачни. а да(н) навы́кни дава(ти) нє ѡпина́ючисѧ и ба́снє(и) лю(д)ски(х) нє слухаю(чи) єму(ж) чє(ст) чє(ст), єму(ж) данъ да(н) што є(ст) потрє́бна (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1–1 зв.); зять мой панъ Иванъ... и дочка моя пани Анна..., ани ихъ дѣти жадныхъ маетностей... обычаемъ спадку... ниякимъ способомъ правнымъ и ни жаднеми вымыслы людзкими поискивати; также не маютъ и не будутъ мочи на братѣ моимъ пану Ярошу Терлецкимъ (Краків, 1595 *АСД* I, 198).

2. (*який належить стороннім*) чужий: То є(ст)... штука полотна голє(н)да(р)ского за сє(м) золотыхъ вє кгда(н)ску куплєнаѧ кошу(л) голє(н)да(р)ского и колєнского полотна ѡдина(д)ца(т) хꙋстокъ пꙗ(т)надца(т) к тому многиє листы записы и цєрокграфы и рє(є)стри такъ справы людскиє до ка(н)цлєрєи налєжаныє ꙗко и мои властъныє побралъ (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 5); Ма(м)раны лю(д)скиє вси... и иныє є(ст)ли бы которыє бы(ли), тыє маю(т) быти поѡ(т)даваны ты(м) чиє су(т) (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 87); нє зави(д)мо(ж) ты(м) пáно(м), кото́рыи нє-

пристóйнє бєрꙋ(т) має(т)ности люд҄ѕкїи, и ты(ж) плáчь сиротúннїй на сéбє и коупоýю(т) сéла зá то, и срéбро(м) окоупꙋю(т)сѧ тєды ты(ж) мнѡ́го плáчꙋ и крóвє проливáю(т)сѧ сиротúнныи (1645 *УЄ* № 32, 135);

(*який походить від сторонніх, який чинять сторонні*) чужий: тоє новорож(д)єнноє ѡ(т)рóча… имаєтъ… мѣти боурбоу або валку с тыми нєвидимы‹ми› враги нашими, нє бѫдє(т) потрєбова(ти) жа(д)нои помочи лю(д)скои. ꙗко потрєбоують иншїи моцарѣ и цр҃євє зє(м)стїи(є) (!) (XVI ст. *УИ* 1911/2, 76); кáждомꙋ лáтвѣй вѕ люд́скомъ ѡ́цѣ трѣскꙋ и збло ѡбáчити, нѣжъ вѕ свóємъ трамъ и колóдꙋ ѡмáцати (Львів, 1639 *Ап.* 12 зв. ненум.).

3. Відповідний, пристойний: Лѣпый: Пѧ́кны(и), лю́дзкїи, обычáйны(и), ѡхєндóжны(и), ѡздóбны(и) (1627 *ЛБ* 60).

ЛЮДСКІЙ *див.* **ЛЮДСКИЙ**.

ЛЮДСКЇЙ *див.* **ЛЮДСКИЙ**.

ЛЮДСКОСТЪ, **ЛЮДЗКОСТЪ**, **ЛЮДЗКОСТЬ**, **ЛЮДКОСТЬ** *ж.* **1**. (*людське суспільство*) людськість, люди: Єсть то злосливымъ людемъ присвоито на жадную ся речь не оглядати, нѣ на повинность людзкости, нѣ на страхъ Божій, тогды, гды въ злости вступуючи, // злостью злость всперети усилують, же гды речь и накламлившую передъ себе въ оборону возмутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 757–758);

(*населення певної країни*) люд: А понєвáжъ стáнꙋла óной пєрє(д) óчи слáва прєзáцнои фамúлїи Ꙗ́снєвєлмож: Могилѡвъ, котóраѧ зѕ дѣдичныхъ двѡ́хъ Столúцъ Молдáвскои и Волóскои линѣю свою́ вєдéтъ… а прú тóй зáсь слáвѣ ѡ́бокъ стáнꙋлъ Гꙋфєцъ оушиковáныи, онаѧ Лю́дкость (Київ, 1632 *Євх.* 292).

2. Людяність, гуманість: Алє ѧ́ люд҄ѕкости твоєѐ прошоý… Кгды(ж) розꙋмѣю жє нє потрéба жадáти пєрєбачéньѧ в рéчахъ вєлúкихъ и повáжныхъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 17 зв.); Лéчъ дó осóбы В(ш): М(л): скланѧ́ючисѧ, лю́дзкостью и цнóтами в(ш) м(л) вєлúцє здóбѧчаѧ Вѣра Блг(с)чтúваѧ (Київ, 1623 *МІКСВ* 84);

милосердя, ласка: Хтó зрозꙋмѣ(л) рóзꙋ(м) Па(н)скїй; албо хтó пора(д)цєю ємꙋ бы́лъ; Єсли(ж) тєды спрáвлєныхъ ѡ(т) нéго зѕ мúлости и зѕ людкости єгó противъ нáсъ и длѧ нáсъ рéчєй, розєзнáнїє кꙋ выбадáню и кꙋ выслѣжéнью трꙋдноє Пáвєлъ Ст҃ы́й показáлъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 212);

доброта, прихильність: Людзкости вашой чинимо подякованье: За такъ миле охотное, насъ выслуханье (Львів, 1630 *Траг.п.* 178); Дознáвши тéжѕ нєпоєднóкротѕ кꙋ собѣ такóижѕ люд҄ѕкости, и нé хотѧчú óнои бы́тѕ нєвдѧ́чнымѕ, ты́и Ст҃ы́и Млтвы Акаѳїстами зѕ Грéцкогѡ ꙗзы́ка назвáныи, жé Нєсѣдáючи читáтисѧ мáю(т) (Київ, 1625 *Кіз. Ходк.* 5 ненум.); Дрꙋголю́бїє: Лю́дзкостѕ, добротлúвость, прїꙗзнь (1627 *ЛБ* 33); А любо(в) покáзовати зáповѣдь насъ примꙋшáє(т)… тою лю(д)скостю, котóрꙋюсмо ва(м)… ѡ(т)дали (серед. XVII ст. *Кас.* 79 зв.).

3. Вихованість, ґречність: ѡ(т)цєвє ѡ дѣтє(х) и(х), или го(с)подарєвє ѡ порꙋчє(н)ны(х) и(м) и дѣтє(х) сторо(н)ни(х), маю(т) мѣти ꙋпомини(н)ꙗ ѡ(т) дáскала… абы дѣти в домѣхъ вєдлє порꙗ(д)кꙋ наꙋки шкóлноє справовалисѧ. цвичє(н)є и лю(д)скос(т) пови(н)нꙋю часовъ свои(х) показꙋючи всѧкому станꙋ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87).

ЛЮДСКЫЙ *див.* **ЛЮДСКИЙ**.

ЛЮДЦЫ, **ЛЮДЪЦЫ** *мн.* (*залежні або звільнені від повинностей особи*) людці: жаловали намъ, што жъ дей тамъ которые з нихъ людцы за собою мають для помочы своее на той жо земли, с которое сами службу служать и дякла дають, и ты дей тыхъ огородниковъ ихъ кажешь къ собе на роботу гнати (Краків, 1524 *АЛРГ* 198); а вжє ѡтъ сповєди и иншихъ рєчєй ничого попꙋ платити, а вбогиє людцы, што хто съ пашни своєє по силє можєтъ, то нєхай даютъ (1577 *AS* VI, 79); Такъже и людъцы, которыє при ѡной цєркви сєдѧтъ, къ той жє цєркви, чєрєзъ свєщенника тамошнєго, дєржаны быти маютъ (Там же, 82).

Див. ще **ЛЮДИ**.

ЛЮДЪ[1], **ЛЮД**, **ЛЮДЬ** *ч. зб.* **1**. (*форма національної та етнічної єдності*) народ: такы(х) ѡбицѧ(л) поустити на оупадо(к) и(х) и на помстоу лютоую людоу своємоу а на потомь домы и(х) и потомство и(х) ѡбицаль выкорєнїти из кроу(н)тоу и(х) и в нѣщо ѡбє(р)нꙋти вши(с)ко мєшканѧ и(х) та(к) и(ж) знакѫ и(х) мѣсцѧ нѣк(д)ы зостати нє можє(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 192); допꙋстѣтє ми абы́мъ го́рко пла́калъ, и занєха́йтє мѧ тѣшити. ѡ спꙋстошєнью цо́рки лю́дꙋ мое́го, або́вѣмъ де́нь єсть тръво́ги изги́бєли (Острог, 1607 *Лѣк.* 3); Найвышшїй ка́планъ ѡзїа и ста́ршїй лю́дꙋ рє(ч) добрє оуважи́вши (ꙗкъ сѧ имъ зда́ло) пора́дꙋ такоую оучи́нилъ жєбы по(д)дали́сѧ в рꙋкы асирїйчико(м) єсли бы дн҃єй за пѧ́ть в҃ъ ратꙋ(н)кꙋ // нє да(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158–158 зв.); На́родъ, ꙗзыкъ: Лю́дъ (1627 *ЛБ* 70); И рєклъ Мѡνсє(и) до́ лю́дꙋ: Нє бо́йтєсѧ бо́ а́бы ва́съ досвѣ́дчилъ пришо(л) б҃гъ: и а́бы стра́хъ єгѡ́ бы́лъ на ва́съ ижє бы́стє нє грѣши́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 97); **выбранный людъ** — вибраний народ: нн҃ѣ нєвымовˁноую болєсть тръплю, и ср(д)цє моє… боли(т), видѧчи моукоу твою нєвинˁноую, а ѡ(т) твоєго жє выбранˁного людѫ, а то тобє ѡ(т)даю(т) Жидовє за твою кˁ ни(м) мл(с)ть (XVI ст. *УЄ Трост.* 71); **людъ жидовъский (жидовский)** — єврейський народ: но знамєнꙗ чинѧчи. ї҆с(с)ъ нєч(с)того ра(ди) люда жидовъско(г)… на… ѡслѣ сєди(т) (1489 *Чет.* 166 зв.); Тогды и то певная, же се антихристъ народити маетъ зъ народу и люду жидовского, яко о томъ явне Еронимъ светый пишетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 159); **людъ израильский (израильтеский)** — те саме, що **людъ жидовъский**: Аа́рѡнъ бовѣ́мъ ско́рѡ ба́рзѡ по выпроважє́ню лю́дꙋ Ізраилˁскогѡ и зˁ Єгѵ́пта ропта́нїємъ при водѣ похꙋлє́нїѧ ѡбрази(л) Г҃а Б҃га (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.); а ч҃лкь тоть то быль справєдˁливыи. и б҃гобоязˁнивыи. и жˁдаль потѣхы людоу ї҆и҃льтєского (1556–1561 *ПЄ* 214 зв.); **людъ обновленїѧ** — те саме, що **выбранный людъ**: Ґды́жъ до́ ты́хъ ап(с)лъ Пе́тръ мо́витъ: вы́ єстє ро́жай выбра́ный, цр(с)коє сщ҃єнїє, На́ро(д) с҃тый, лю́дъ ѡбновлє́нїѧ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 3);

(*жителі країни*) народ: И то еще знаменитый знакъ зацности и знаменитости Андреевы, ижъ, по ономъ высланю на весь свѣтъ апостоловъ, лосомъ або роздѣломъ досталися Андрееви части свѣта по Іерусалимѣ переднѣйшии, то есть Греція и иныи тои прилеглыи, гдѣ наймудрѣйшій людъ находился (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 968); **людъ посполитый**, **посполитый людъ** — поспільство, народ: людъ посполитый, духовный и свѣцкій, который о той на немъ палой екскоммуникаціи албо отлученю отъ церкве вѣдали, зъ политованьемъ велцесь тому дивовали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 470); Посполитый людъ, по-

слушный будучи росказанямъ Господнимъ и Бога ся боячій, отъ злого преложоного отлучатися повиненъ (1603 *Пит.* 37); **людъ простый**, **простый людъ** — простолюдини: Коли се Грекове зъ Собору Өлоренте[й]ского до дому вернули, Марекъ // Еөеский — людъ простый, и чернь, и попы… и глупьи простаки побурившы… а великую перешкоду до выконанья оное светое едности учинилъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 292–294); алє хр(с)тїанє ба(р)зо мало и(х) є(ст) промє(ж)ко нами такы(х) пастыро(в), ꙗко свѣцкого оурадоу та(к) ты(ж) дх҃овного. мєжи тыми набо(л)шаа (!) пыха и зазро(ст) и нєнави(ст)… нѣ(ж)ли мєжи просты(м) а оубогы(м) людо(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 112 зв.);

народ; піддані: Тако́выи кржлє́вє и кнѧ́ѕѣ, ста́нꙋтъ з нєма́лымˢ по́чтомъ лю́дꙋ своє́го, прєдˢ маиста́то(м) бж҃іимъ: и то боу́дєтъ и́мъ за сла́вꙋ и похва́лꙋ ѡ(т) бг҃а (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71);

(*мешканці якоїсь території або певного населеного пункту*) жителі: Єго мл(с)ть пн҃ъ гєтма(н) вы́єха(л) в нєдѣлю з мѣста длꙗ попи́сыва(н)ꙗ людꙋ. и за(с) за ты(ж)дн҃ь до Львова будє(т) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2 зв.); Было вєлико́є оудрꙋчєнїє в ры́мѣ, та(к) и(ж) мно́го лю́дїй поздыхало, моро(м) смородли́ви(м) кг(д)ы сѧ вˢчини́ла срє(д) ры́нкоу ꙗ́ма. с кото́рой дымъ смородливы(и) выхо́ди(л), а лю(д) зара́жа(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 64 зв.); **людъ мѣсцкїй** — городяни: Нєсѣда́лнымˢ за́сь назва́ли [Пра́з(д)никъ] ижъ ты́и Пѣсни подакова(н)ѧ по́лныи Пр(с)то́й Бц҃ы нє́ сѣдачи́ а́лє сто́ѧчи Кли́росъ Цр҃ковный и лю́дъ вє́съ мѣсцкїй ѡ(т)правова́ли (Київ, 1627 *Тр.* 682).

2. (*рід людський*) люд: наидєтє младєньца повитого. а положєного въ яслєхъ. а вˢ тоть час изь аг҃гломь борˢзо стало мˢножєство въиньства нб(с)наго хвалѧчихь бг҃а. и мовили боуди хвала бг҃оу. на высокостѧхь. а на зємˢли мирь и мєжи людо(м) добраа волѧ (1556–1561 *ПЄ* 213); призовє(т) нб҃о з высо́кости, и зє́млю, абы́ розсꙋди(л) людъ сво́й (Острог, 1607 *Лѣк.* 50); И о́вшє(м) на(д) ни(х) всѣхъ найдоує(ш)сѧ зацнѣ́йшїй: Абовѣмъ Во́жа лю́дѡви с тє́бє сѧ да́ло, И та́къ до́брого сѧ Па́стырѧ оуказа́ло (Львів, 1616 *Бер.В.* 76); Ѿнъ кˢ на(м) зˢ Нб҃а на зємлю позво́ли зстꙋпи́ти: Бы ѡ(т) вла́дзы шата́на мо́глъ ѡсвободи́ти Людъ: творє(н) є рꙋкъ свои(х), и та́къ сѧ пони́жи(л), жє сѧ до́ на(с) нє(н)дзникѡ(в) вє́длꙋ(г) тѣла зближи(л) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Чомꙋсь ѡ(т)налъ… такихъ… Кото́рїи бъ та́къ чє́стно, та́къ побо́жнє ста́лє. Жили́ лю́дъ тво́и оучи́ли. Ѿ всєси́лны(и) Бж҃є. Сꙋдбы́ твоихъ таємницъ хто понѧ́ти мо́жє (Вільна, 1620 *Лям.К.* 7); Г(с)дь крѣпокъ и си́лєнъ въ бра́ни, Кото́рїй но́ситъ Крива́выи Ра́ны, за лю(д) сво́й по(д)ѧ́лъ ты́и Ра́ны (Чернігів, 1646 *Перло* 44).

3. (*окремі особи*) люди: и пошоль ѡпѧть за иѡрˢдань. на ѡноє мѣсцє, гдє то пєрє(д) тымъ ӏѡанˢнь людь кр(с)тиль (1556–1561 *ПЄ* 393); хс҃… прїзва(л) и(х) мовѧчи… идѣтє за мною абовѣмь оучиню ва(с) риби(т)вами такы(ми) и(ж) боудєтє ловити лю(д) бж҃їй (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 103 зв.).

4. (*особи, об'єднані певними характерними або спільними ознаками*) люди: Іѡ́сифъ зоста́вши вˢ Єгѵ́птѣ Па́но(м), ѡтвира́єтˢ наполнє́ныє Жи́тници, абы́ корми́лъ Хлѣ́бо(м) тєлє́сны(м) Лю́дъ ла́кнꙋчый, ꙗ́къ чита́ємѡ вˢ Кни́га(х) Бытє́йски(х) (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

5. (*група людей, об'єднана спільністю становища, інтересів тощо*) люд: а слꙋга пн҃а Ка(р)пи(н)ско(г) нєвєдомо(ст) за причинꙋ ѡ(з)на(и)ми(в)ши чєрє(з) чиє бы рꙋки и

ѡ(т) кого бы(л) забиты(и) понєва(ж) тоє забо(и)ство и мо(р)дє(р)ство вночи кгды ꙋжє люди спали к томꙋ на ꙗ(р)ма(р)кꙋ гдє ро(з)маитого людꙋ вєлики(и) збо(р) бы(л) сталоꙍ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 39–39 зв.); Людъ… мо́вилъ: хто(ж) на(м) да́стъ ма́са до́ ꙗдє́ньꙗ: вспоминá́ємо на ри́бы кото́рыхъ єсмо́ єда́ли во Єгѵ́птѣ да́рмо. Прихо́дꙗтъ на па́мꙗть огорки́, и ды́ни, и лꙋчки́, и цыбꙋ́ли, и чо́сики (серед. XVII ст. *Хрон.* 133).

6. (*люди у великій кількості; народ*) люд: Єсли быхˢмо шли и накоупили стравˢныхь рєчїи на то(т) то вє(с) людь. а было моужєи яко пꙗ(т) тисꙗчїи (1556–1561 *ПЄ* 254 зв.); єсть тоу(т) ѡ(т)динь (!) младєнєць. которыи то маєть пꙗть хлѣбовь ячˢмѣнˢныхь. и дˢвѣ // рыбѣ. алє шˢто то єсть на такь вєликыи людь (Там же, 364 зв.–365); Послали, мо́вить, єдно́гѡ ча́сꙋ ста́рцы Нітрійскїа горы, къ вєли́комꙋ Мака́рїю вˢ Ски́ть, про́сꙗчи и мо́вꙗчи, жєбысꙗ нє взрꙋша́лъ вє́сь лю́дъ до тє́бє, про́симъ тꙗ прїйди жєбы́смо тꙗ ви́дѣли, ни́мъ ѡ(т)и́дєшъ до Бг҃а (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 21);

(*зібрання, скупчення людей*) юрба: тогды лю(д) которы(и) стоꙗ(л) вєрєщаль голо(с) сє божи(и) а нє чєловѣчи(и). а тогды(ж) єго ꙋдари(л) аг҃гль па(н)ски(и) длꙗ того и(ж) нє да(л) хвалы богу и будучи сточоны(и) ѡ(т) чє(р)вє(и) здо(х) (II пол. XVI ст. *КА* 66); а въ другую суботу мало нє всє мѣсто зобралосє слухати слова божєго а жидовє ꙋзрѣвши вєлики(и) лю(д) // напо(л)нилисꙗ зазро(с)ти (Там же, 72–73);

(*ті, хто перебуває в якому-небудь місці в певний час*) присутні: и людъ, который тамъ на тотъ часъ былъ изъ церкви шаблями выбили, потомъ церковъ оную печатью… запечатовавши прочь отошли (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); Тая, гды беременноюсь стала и на свято нѣкоторое до костела… шла, породила дитя, подъ часъ стоя своего, при обличности всего люду (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 937); завше сторона правая въ церкви была и естъ учтившая и поважнѣйшая такъ входячимъ до церкве, яко и у олтара стоячему, и обертаючемуся епископови на церковъ до люду (Там же, 1173).

7. (*озброєні загони*) військо: Ажъ и са́(м) Цє́саръ Тꙋ́рскїй былъ вˢ вєли́комъ страхꙋ: Бо́ мꙋ чотирна́дцать ти́сꙗчъ та́мъ людꙋ збі́лъ, Катаргі́ єдины́ пали́лъ, дрꙋгїѣ потопи́лъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 45); коро(л)… роскаsалъ… вши(ст)ки(м) пана(м), абы ка(ж)ды(и) ставилсꙗ ꙗкъ з набо(л)шимъ людомъ… и вши(ст)ки ставилисꙗ с потугою вєликою, и зихавшисꙗ //… положилисꙗ с та(м)той стороны… ѡбозо(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171–172); **людъ воєнный** — військо: ро́та, лю(д) вєли́ки(и) воє(н)ны(и) (1596 *ЛЗ* 74); То(т) жє вѣ(к) сво(и) молоды(и) присто(и)нє провадил: на ꙋслꙋзѣ воє(н)но(и) Наꙗснѣшого Королꙗ По(л)ского Жиґимо(н)та Трєтєго и всєи рєчи Посполитой ставаючи ѡ(д)ва(ж)нє з свои(м) вла(с)ни(м) людо(м) воє(н)ны(м) По(д) хотѣнє(м) проти(в) турчина (Київ, 1647 *Еп.Мог.* 154); **людъ єзный** — кіннота: Єго Кролєвскаꙗ Милост нє бачи лєпшого посилкꙋ, ѡдно кгдыбы Ваша Милост поблизꙋ єй быти рачил з людом єзным (Варшава, 1568 *AS* VII, 307); **людъ конный** — те саме, що **людъ єзный**: Хаґа́нъ взꙗ́вши и́лє мѣлъ ко́нногѡ лю́дꙋ навыборнѣ́йшого, до́ ча́стїй ꙋстьꙗ вєли́кагѡ мо́рꙗ пришо́лъ жолнѣ́рѡмъ Пє́рскимъ ѡка́зꙋючисꙗ (Київ, 1627 *Тр.* 661); **людъ неприꙗтелский** — (*ворожє військо*) неприятель: тогды хотꙗбы тот людъ нєприꙗтєлский з пола ѡбєрнꙋлъ сꙗ до

Оугор чєрєзъ зємлю Валаскꙋю (Люблін, 1566 *AS* VII, 93); **людъ пеший** — піхота: отецъ Феодосий… зъ людомъ збройнымъ, коннымъ и пешимъ, зъ делы, зъ гаковницами, ручницами… //… хочетъ дей у столицу епископи Володимирское,… уехати и ее осести (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/І, 7–8);

(*озброєна група*) загін: и забравши дє(и) ваша мл(с)ть маєтно(ст) сєла вышє(и) помєнєного на возы и погнавши быдло кони… заразо(м) с тою всєю маєтно(ст)ю и с ты(м) всимъ людо(м) своимъ наєхавши… на другоє имє(н)є… маєтно(ст)… побра(л) (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 80); То пакъ Ива(н) во(з)ны(и)… маючи собє на помо(ч) слꙋ(г)… ѡ ко(л)кодєсѧ(т) чл(в)ка з ро(з)ны(м) ѡрꙋ-(ж)є(м) во(и)нє налєжачи(м)… приготови(в) шисѧ ꙗко до во(и)ны з людо(м) нємалы(м) могло дє(и) быти чл҃вка ѡ двєстє напє(р)-вє(и) ꙋдарили дє(и) на го(с)подꙋ пн҃а… Сы(н) гає(в)ского (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 10 зв.); а потомъ, справивши то и вернувшися одъ церкви,… ешче зъ большимъ людомъ и з тыми, которые по заплоткахъ въ засадце были, кгвалтовне повторе арматно на дворъ помененый нашедъши, а зобравши моцъю, кгвалтомъ войтовъ — одного зъ слободы, а другого з местечка зъ слобожаны при Светой Софии… онымъ росказали, абы жадныхъ повинъностей и посълушенства его милости отъцу Рутъскому… не одъдавали (Київ, 1633 *КМПМ* I (дод.) 543); **людъ збройный** — (*озброєна група*) загін: владыка Холмский, маючи при собе люду збройного о двѣсте человека… уехалъ до мѣста… Володимера (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/І, 9);

вояки, вояцтво: И якъ ся поткалъ з кролемъ, много люду кролевского стеръ и примиръе взялъ, съ кролемъ ся виталъ гетманъ, заразъ отъ Збаражъ мѣста отступилъ (1636–1650 *ХЛ* 81); **людъ рыцерский** — вояцтво: пану Петрови… Сагайдачному, который его за универсаломъ короля… позволенемъ, а за войсковымъ росказанемъ зъ выборнымъ люду рыцерского полкомъ ажъ до Волоское границы провадилъ…, мовилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 90); **людъ служебный** — вояки: А ѡни почали лю(д) слоужєб꙽ный въ вбирѣ и ѡроужїє готовати ис похоу(д)нѧми из꙽ свѣтло(м), ꙗкь боудоучи в ночи (XVI ст. *УЄ Трост.* 55).

8. Християни: Тотъ же, гомиліи 69 до люду мовитъ: “не безъ прычины одъ апостоловъ тое постановено было, абы пры страшных тайнахъ была справована пам’ять усопшыхъ” (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 130); Іерєю кото́рый ма́єтъ завсєгды за лю́дъ Бж҃їй ѡфєрова́ти зав꙽сєгды моли́тисѧ потрєба (Львів, 1645 *О тайн.* 168); **люд християнскій** — християни: и мира, повѣдают, ѡтлꙋчаются, а в мирских злостех валаются и люд християнскій за поганы мают (поч. XVII ст. *Вол.В.* 81);

вірні, віруючі: А кгды́ сѧ ты(ж) людъ причаща́єтъ, хо́рѡвє то́ єстъ пѣвцы́ спѣва́ютъ пѣснь (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 255); **людъ духовный** — духовенство: людъ посполитый, духовный и свѣцкій, который о той на немъ палой екскоммуникаціи албо отлученю отъ церкве вѣдали, зъ политованьемъ велцесь тому дивовали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 470); **людъ свѣцкій** — миряни: людъ посполитый, духовный и свѣцкій, который о той на немъ палой екскоммуникаціи албо отлученю отъ церкве вѣдали, зъ политованьемъ велцесь тому дивовали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 470);

(*церковна громада*) парафіяни: а та(к) жє и сщ҃єннїци к(д)ы бы наоучили лю(д)

свой пєвнє жєбы тыи нє мє(н)шє приробили избавитєлю своємоу. ꙗко… слоуга що взѧ(л) оу пана своєго ѕ҃ гривє(н) дроугы(х) приробил (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 183); А еслижъ его на тотъ часъ не потреба, а колижъ вжды наболшей люду въ костелѣ на набоженствѣ бываетъ, если не тогды, а звлаща на спѣваной великой мши? (1603 *Пит.* 8).

Див. ще **ЛЮДИ**, **ЛЮДИЄ**.

ЛЮДЪ[2] *ч.* Лід, крига: потимъ нєбо(з)чика забито(г)[о] тєло въ воду в поло(н)ку по(д) лю(д) своє(и) чєляди и коза(ч)комъ вкинути росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

ЛЮДЪЦЫ *див.* **ЛЮДЦЫ**.

ЛЮДЫ *див.* **ЛЮДИ**.

ЛЮДЬ *див.* **ЛЮДЪ[1]**.

ЛЮДЬСКИЙ *див.* **ЛЮДСКИЙ**.

ЛЮДЬСКЇЙ *див.* **ЛЮДСКИЙ**.

ЛЮДЬЦСКИЙ *див.* **ЛЮДСКИЙ**.

ЛЮДѢИ *див.* **ЛЮДИЄ**.

ЛЮДЯНЪ *ч.* Представник інтересів суспільства: ecdicus, зас(ъ)тупникъ людє(й), людя(н) (1642 *ЛС* 173).

ЛЮДѦНЕ *мн.* Трудовий народ: Прóстїи: людѧ́нє (1627 *ЛБ* 102).

ЛЮЖНЫЙ *див.* **ЛЮЗНЫЙ**.

ЛЮЗНИЙ *див.* **ЛЮЗНЫЙ**.

ЛЮЗНЫЙ, **ЛОЗНЫЙ**, **ЛЮЖНЫЙ**, **ЛЮЗНИЙ**, **ЛЮЗЪНЫЙ** *прикм.* **1**. (*який стосується прошарку населення без постійних житла і роботи*) декласований. ◊**люди люзныє (люжныє, люзни, люзъныє)** *див.* **ЛЮДИ**.

2. *У ролі ім.* Нероба, волоцюга: иныхъ гултяевъ, безъ службы будучих, яко лозныхъ, злаща (!) гдебы збродни якие всчинали,… погрозки чинили,… на горъле карали (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 131); тамъ ходила и туляласе яко люзная, и кгды до дому коли пришла, где была и о чомъ ходила, намъ не поведала, и хотяй есми пытали, поведати ни хотела (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450).

ЛЮЗЪНЫЙ *див.* **ЛЮЗНЫЙ**.

ЛЮЛКА *ж.* (*приладдя для куріння тютюну*) люлька: Коли бы жида або кого с таких, що любѧт люлки кꙋрити, над такими кꙋрами посадил, ѡбачил бы, если бы вытрвал; а богъ, мовит, любит смродовъ их слꙋхати! (поч. XVII ст. *Вол.В.* 100).

ЛЮЛЯТИ *дієсл. недок.* Люляти, заколисувати: lalarro, as, сплю, люляю, аби спалъ (1642 *ЛС* 249).

ЛЮНАТИКЪ, **ЛЮНАТЇК** *ч.* (*хворий на лунатизм*) лунатик: Лꙋнáщїйсѧ: Люнатїк҄, заходѧ́чї в҄ гóловꙋ (1627 *ЛБ* 59); А иж҄ сѧ оучинúла на пєрéдѣ змѣнка ѡ Люнáтика(х), áбѡ ѡ хорóбѣ мѣсѧчной (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144).

ЛЮНАТЇК *див.* **ЛЮНАТИКЪ**.

ЛЮНДЫШОВЫЙ *прикм.* (*виготовлений із люндишу*) люндишовий: У Я(ц)ка Мє(л)ника: коня сивого,… жупановъ фалє(н)дишовы(х) лазуровы(х) два,… шлыко(в) лиси(х) два лю(н)дышовы(х),… пасовъ два чи(н)кото(р) зєлєны(х), куплєныє по по(л)-чва(р)та золот(г)[о] полъско(г)[о] (Житомир, 1650 *ДМВН* 206).

ЛЮНСКИЙ *див.* **ЛУНСКИЙ**.

ЛЮНЪДЫШЪ *ч.* (*ґатунок недорогого сукна*) люндиш: кнѧзь Романъ на том жє листє своємъ ємꙋ ѡписати, постꙋпꙋючи врочистого платꙋ грошєй готовыхъ копъ двадъцать Литовъскихъ и сꙋкно, люнъдышъ и ѳꙋтро завойковоє… почавши ѡтъ рокꙋ сємъдєсѧт пєрвого …аж до живота єго (Мельці, 1571 *AS* VII, 405).

ЛЮНЬСКИЙ *див.* **ЛУНСКИЙ**.

ЛЮСТРАТОРСКИЙ *прикм.* (*який стосується люстрації*) люстраційний: А тые добра были люстрованые, что зараз инстикгаторъ нашъ люстрациею, которая была авторитате сейму въ року тисеча шестъ сотъ петънадъцатомъ отправованая, ясне довелъ, и зъ нихъ кваръта водле ошацованя люстраторского идеть (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 124).

ЛЮСТРАЦИЯ *ж.* **1**. (*опис маєтків з метою встановлення доходів із них*) люстрація: А тые добра были люстрованые, что зараз инстикгаторъ нашъ люстрациею, которая была авторитате сейму въ року тисеча шестъ сотъ петънадъцатомъ отправованая, ясне довелъ, и зъ нихъ кваръта водле ошацованя люстраторского идеть (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 124).

2. (*люстраційний документ*) люстрація: спра(в) ба(р)зо сила, записо(в),… побрано и кгва(л)то(в)нє поша(р)пано, гдє тєжъ ѡсобъливє привилєє цєніє, посєсыє, диспозыциє(и), люстрациє, рєвизыє, квиты и и(н)шиє справы (Житомир, 1650 *ДМВН* 198).

ЛЮСТРОВАНЫЙ *дієприкм.* Люстрований, ревізований: А тые добра былы люстрованые, что зараз инстикгаторъ нашъ люстрациею, которая была авторитате сейму въ року тисеча шестъ сотъ петънадъцатомъ отправованая, ясне довелъ, и зъ нихъ кваръта водле ошацованя люстраторского идеть (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 124).

ЛЮСЪ[1] *ч.* Канат (?): И фатали люсами и га(р)тволємъ, хотєчи по(д)лє ты(х) жє комѧ(г) прилє(и)цовати, ни(ж)ли нє могли, дє(и), єє ѡдє(р)жа(т), и(ж) ся люсы по(р)вали, и поплынула Буго(м) вни(з), минаючи тыє пѧ(т) комѧ(г) Ко(н)чиловы(х) (1566 *ТУ* 115–116).

ЛЮСЪ[2] *див.* **ЛІОСЪ**.

ЛЮТАРЫЯ *ж.* Лютеранство: Року 1516 у Полщи и у великомъ князьствѣ Литовскомъ лютарыя почалась, которая и теперь триваетъ (поч. XVII ст. *КЛ* 75).

Див. ще **ЛЮТОРСТВО**.

ЛЮТЕ *див.* **ЛЮТѢ**.

ЛЮТЕЙ *див.* **ЛЮТѢЙ**.

ЛЮТЕЙШИЙ *див.* **ЛЮТѢЙШИЙ**.

ЛЮТЕРАНОВЕ *мн.* Лютерани: До чого ему помагаютъ такъ Лютеранове, яко и Калвинистове, яко вѣрные слуги его, учечи, же крещеніе не до конца гладитъ всихъ Грековъ и не даетъ ласки (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 163); Въ которомъ блуде Грековъ не только Рымляне, але и Лютеранове, и Євангеликове потопляютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 717); А надто вси непрыятели церкви Рымское Лютеранове и евангеликове въ томъ артыкулѣ зъ Рымляны згажаются, а Грековъ… и Русь, которые того не прызнаваютъ ганятъ и за ересь имъ прычытаютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 178).

Див. ще **ЛЮТРОВЕ**.

ЛЮТЕРСКИЙ *прикм.* Лютеранський: алє що тоу на тоє бꙋдє(ш) мовити, кото́рый… гоу́бою лютє(р)скою оучи́нки га́нишъ, и живото(м) твои(м) свои проклѧтыи, и ѡ(т)ки-

нєныи ѡбы́чаи похвалѧєшъ? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216).

ЛЮТИЙ *див.* **ЛЮТЫЙ[1]**.

ЛЮТЇЙ *див.* **ЛЮТЫЙ[1]**.

ЛЮТНИСТА *ч.* Лютніст. Вл. н.: Пεса(х) зѧ(т) лεбка лю(т)нисты жи(д) бεрεстε(и)ски(и) з лю(б)лина мεлъ това(р) сво(и) ка(р) иго(л) и ины(х) дробны(х) крамны(х) рεчε(и) за ко(п) в҃ и м҃і (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 48 зв.).

ЛЮТНѦ *ж.* (*струнний щипковий музичний інструмент*) лютня: гꙋсли, а́рˢфа лю́(т)нѧ, скрипи́ца (1596 *ЛЗ* 40); прє(д) тѡ́єюжъ м҃лтвєнницєю гралъ на лю́тни, пла́салъ ска́калъ, и вєсєли́лъсѧ (поч. XVII ст. *Пчела* 40 зв.); Ци́тра єдна́къ зˢ лю́тнєю при тобѣ зоста́нєтъ: И вˢ Наꙋкахъ твóй Гóноръ, нѣгды нє ꙋста́нєтˢ (Київ, 1632 *Євх.* 303); А коли та́мъ войдє́шъ до мѣста потка́єшъ грома́дꙋ зстꙋпꙋючихъ з вызи́ны, а прєд ни́ми А́рфа, и бꙋбєнъ, и пища́лка, и лю́тнѧ, а оні́ пророкꙋютъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 208 зв.).

ЛЮТО *присл.* **1**. Люто, жорстоко: sa(e)uiter, люто, свєрѣпо (1642 *ЛС* 359);

люто, запекло, несамовито: дїа́вѡли на дорѡ́га(х) кꙋды́ дꙋшѣ ити ма́ю(т), застꙋпа́ю(т), и стра́шно и лю́то дш҃амъ чи́нѧтъ… порыва́нѧ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 126).

2. (*невимовно тяжко, болісно*) люто: А грѣ(ш)ни(к) є(ст), котóрїй ми(р)ского ща(с)т)ѧ сѧ наєлъ… наглє здохнꙋти мꙋси(т). длѧ того є(ст) таѧ см҃рть лютаѧ. а єгда щасливы(и) люто ѹумирає(т). гдє(ж) єго щастѧ, пошло ли з ни(м), или тꙋ дрꙋги(м) на прєлє(ст) ѡстáло (п. 1596 *Виш.Кн.* 242 зв.); И тóтъ óбразъ каза́лъ злама́ти… И за́ то трє́тєго рокꙋ панова́нѧ свóєго вє́лми злє́ и страшли́вє лю́то докона(л) живота́ свóєго (Київ, бл. 1619 *О обр.* 18); Нє та́къ є́стъ лю́то бѣснꙋючимъсѧ внꙋтръ бы́ти, ꙗ́ко ты(м) котóрыи смрѡ́дами грѣхѡ(в) сꙋтъ помáзаными (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 302).

3. *У ролі присудк. сл.* Страшно, моторошно: коли смєрть какъ тать приидє(т). а бꙋдємъ нє готови. и нє ѡчищєни. да сє слышащє приготовмосѧ покаꙗниє(м) ко бо҃у. и на соудѣ х(с҃)вє станє(м) нєпостыдни. про то (ж) бра(т)ꙗ слышачи. готови боу(д)мо сотворити повєлєнноє б҃гомъ. нѣ(ст) бо намъ люто (1489 *Чет.* 294 зв.).

4. *У ролі присудк. сл.* Тужно, сумно: ꙋщєдра́ю, или́ състра́ждꙋ: ли́тость пока́зꙋю, злитóвꙋсѧ, милосє́рдѧ покáзꙋю, змилóвꙋюсѧ, жа́ль ми, лю́то м(и), лютѣ мнѣ зˢ ꙋжалє(н)ємъ когѡ́ (1627 *ЛБ* 143).

Див. ще **ЛЮТѢ**.

ЛЮТОВАНЄ *с.* Лютовання, паяння: на матєрыю до лютованꙗ г(рш) є҃… на ꙋголꙗ до лютова(нꙗ) ѡ(т) направы свє(р)длика гр(ш) а҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3); на лютованє ли(х)та(р) и прыста(в)кꙋ зробилисмы (Там же).

ЛЮТОВАТИ *див.* **ЛИТОВАТИ**.

ЛЮТОРСТВО *с.* Те саме, що **лютарыя**: длꙗ тогó папєжá Лєѡна и люто(р)ство стало, в лєто бо(ж)єгó нарожє(н)ꙗ а҃. ф҃ н҃в (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 52 зв.).

ЛЮТОСТИ *мн.* Лютощі, гнів: Oś tot Pup z bisowej włosty Vbił żonku czerez lutosty (поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 7 зв.).

ЛЮТОСТИВЫЙ *див.* **ЛИТОСТИВЫЙ**.

ЛЮТОСТЪ *див.* **ЛЮТОСТЬ[1]**.

ЛЮТОСТЬ[1], **ЛЮТОСТЪ** *ж.* **1**. Лютість, жорстокість: Гидота: Бри́дость: Лю́тость (1627

ЛБ 12); truculentia, люто(с)т(ъ), свɛрѣпство (1642 *ЛС* 404).

2. Лютість, холоднеча: бо оуже зима поминоула, превалъ лютости отшолъ и отступилъ, квѣтіе оуказалось оу нашои земли, часъ обрезываніа винниць оужо есть пришолъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51); Дá ра(д)ꙋє(м)сѧ и мы́ С҃тлєви пролѣтіє бл҃говѣствꙋющємꙋ Лю́то(ст) жє зимы́ съ тa(ж)кими вóлки ѡ(т)гонáющємꙋ (Львів, 1591 *Просф.* 70).

ЛЮТОСТЬ[2] *див.* **ЛИТОСТЬ**.

ЛЮТРОВЕ *мн.* Те саме, що **лютеранове**: тоу(т) жɛ… ɛ(ст) и промɛ(ж)кꙋ нами нɛмало такы(х) которїи зложили на ɛ(д)но ста(н)нɛ. и дръжать ꙗко то арїѧнɛ лютровɛ новокр(с)щɛ(н)нїци. которїи б҃а вы(з)наваютъ а оучи(н)кы(в) сѧ ɛго ѡ(т)мѣтаю(т) тɛды намь с такыми нɛ потрɛба мѣти ɛ(д)ности в злы(х) справа(х) и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 100); ипати(и) пописа(л) нѣѧкиє вопросы рꙋсина з лѧхо(м) споминаючи бы(т)но(ст) нашꙋ ꙋ ви(л)ни ꙗкобы з лю(т)рами нєпєрє(с)таваючи з ними пєрєставаємо на чо(м) сѧ ко(ж)ды(и) ѡмылѧɛ(т) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); тоу(т) ты(ж) хр(с)тїáнє єсть и промє(ж)кѫ нáми нє мáло такы(х) котры́и изложи́лисѧ єд҄ностáйнє и дръжа(т). та(к) ꙗко то римлѣнє лю́тровє, нóвокр(с)щє(н)ци (1645 *УЄ* № 32, 71).

ЛЮТЪ *див.* **ЛЮТЫЙ[1]**.

ЛЮТЫЙ[1], **ЛЮТИЙ**, **ЛЮТЇЙ**, **ЛЮТЪ** *прикм.* **1**. (*смертельно небезпечний*) лютий: ѡнъ в то(т) ча(с) оускочилъ какъ бы лєвъ лютыи ис пєчоры на ловъ (1489 *Чет.* 322); Ро(п)тали жидовє на мѡѵсєѧ и на б҃а. длѧ ѡбжи(р)ства. и пєрєпꙋсти́лъ бы(л) б҃ъ на нѣ лютїй ѕмїй. ѡ(т) котóры(х) нáглє оумирáли (XVI ст. *УЄ* 29519, 44 зв.); Но страшливыи анге(л) исѣчє(т) и(м) шии и имаеть ввврѣщи гдѣ лютые ѕмѣи (к. XVI ст. *ПДПИ* 182, 107); Мнóго нáмъ є́стъ подобныхъ… бєстїи Базилишковы: той… є́стъ тáкъ люты(и), жє ѡ́гнь ѡ(т) ѡ́чєй: ꙗ́ко з҄ пє́ца палаєтъ (поч. XVII ст. *Пчела* 45 зв.); Гнѣвалисѧ жидовє на б҃а… и(ж) та(к) длъго мєшкали въ пꙋстыни. и за то прєпꙋсти(л) на нѣ г҃ь б҃ъ лютыи гады (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 14).

2. Лютий, жорстокий, нещадний: Пєрєшо(д)шоу ї҃сви на ѡноую стороноу морѧ… срѣтилисѧ с ни(м) два ч҃лкы. которыи мали бѣси. вышо(д)ши з҄ гробовь, вєл҄ми лютыи. такь ажь жад҄ныи нє моглъ миноути поутє(м) ты(м) (1556–1561 *ПЄ* 44); али и тꙋ ѡбáчишъ стрáшнаѧ; прє(д) тобóю смє́рть стои́тъ, лю́тый кáт҄, А по(д) тобóю пє́кло (Чернігів, 1646 *Перло* 125 зв.); Навѣжаетъ праѡ(т)ца в тѣлѣ созданнаго, из раю пресличнаго за грѣхъ вигнаннаго, Котрого д҄ꙗвол лютий презъ ѡвоц былъ извѣлъ (I пол. XVII ст. *Рєз.* 179);

у ролі ім. лютий, -ого, жорстокий, -ого: Нєхáй жє тє́ды жáдєнъ нє пристꙋпáєтъ ѡкрꙋтни(к), и лютый жáдєнъ нємилосєрдный, жáдє(н) ꙗки(м) кóлвєкъ спóсобо(м) нєчи́стый (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 300).

3. (*який завдає страждань, муки*) тяжкий: по с҃томъ кр҃щении. // въпалъ въ нєдоугъ лютъ володимиръ (1489 *Чет.* 237–237 зв.);

лютий, розпачливий: Ю҆жъ моѧ́ рáдость ю(ж) прє́чъ оустꙋпꙋєтъ, Лю́таѧ тугá, лю́тѣ ѡбыймꙋєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 21).

4. Лютий, жахливий, страшний: Зрадитъ не ѡ(д)ного роскошного мꙋжа, дочасное добро а вѣчнаꙗ нꙋжа, Страшливого пекла ѡгонь негасимы(и) и лютого караꙗ су(д)ꙗ справе(д)ливы(и) (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ*

182, 109); ю(ж) такы(х) ѡбицѧ(л) поустити на оупадо(к) и(х) и на помстоу лютоую людоу своємоу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 192); А грѣ(ш)ни(к) є(ст), котóрїй ми(р)ского ща(ст)ѧ сѧ наéлъ… наглє здохнꙋти мꙋси(т). длѧ того є(ст) смр҃ть лютаѧ. а єгда щасливы(и) люто оумирає(т). гдє(ж) єго щастѧ, пошло ли з ни(м), или тꙋ дрꙋги(м) на прєлє(ст) ѡстáло (п. 1596 *Виш.Кн.* 242 зв.); Чéстна смéрть Прáвєдныхъ, грѣшныхъ жé лю́та (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 16); и за сїѧ правосꙋдный сꙋдїѧ́; ѡсꙋди(т) на мꙋки вѣчнїи; и нá смєрть стрáшнꙋю и лю́тꙋю (Чернігів, 1646 *Перло* 150 зв.); гды́ лжи́вє трꙋди(ш)сѧ: а тáмо прав-ди́вє лю́тꙋю // мꙋкꙋ пострадáєшъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 262–262 зв.).

5. (*надзвичайно несприятливий; тяжкий*) лютий: Поминáмо, ꙗ́къ вѕ ты́и лю́тыи врє-мєнá православнꙋю цр҃квє Ст҃ои… всходнєи захова(л) статéчнє вѣрꙋ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 167);

(*сповнений підступності, зла; безбожницький*) лютий: “Теды вѣдай, ижъ въ послѣдныя дни настануть часы лютыя, будутъ бовѣмъ чловѣкове самолюбци, сребролюбцы, надуты, горды, блюзнѣрцы”, и нижей: “маючи образъ благочестія, а силы его отметуючися, и тыхъ отвертайся” (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 315).

6. (*надзвичайної сили вияву*) лютий: слꙋги агриколаєвы. поставиша наги(х) срє(д) ѡзєра. тогды бо было врѣмѧ зимно и ча(с) лють (1489 *Чет.* 144); ѡкна и двéри завїало. и моро(з) лю́тыи бы(л) (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130); Тамъ жє оуколътагаєвє є(з) замъковы(и) на ръси биваєть с нєго за рыбы лютоє зимы ѡ є҃ї копъ грошє(и) (1552 *ОКан.З.* 26 зв.);

(*надзвичайної сили дії*) лютий: Нє мóжєтсѧ трꙋти́зна выгнаты ѡ(т) ср(д)ца, ажъ лю́тымъ лѣкáръствомъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.).

7. Запеклий, пристрасний: илья златозарнаꙗ лоуча. ильꙗ ꙗсныи проповѣдникъ г(с҃)ню пришєствию. ильꙗ лютыи разъроушникъ льсти нєпригазнєи (1489 *Чет.* 236 зв.).

8. *У ролі ім.* Вл. н., *ч.*: вєли насъ надъ лєсомъ лютымъ прєзъ полꙗ и пашни мєжы стоги крємнєцкиє (1546 *Ог.* 41 зв.);

вл. н., *ж.*: вєли насъ рєчъкою лютою котораꙗ идє(т) лєсомъ лютымъ (1546 *Ог.* 42);

у складі вл. н., ч.: тыє помєнєныє слꙋги… //… кгва(л)товънє пограбили… //… ꙋ сєнꙗ люто(г) пшєници сємъна(д)цатъ копъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв., 33, 35); Иванъ Лютый (1649 *РЗВ* 34).

◊**день лютый (лютъ)** — судний день: [Дáй нáмъ днєсь хлѣба сєгѡ́ Нб(с)ногѡ] вѕ Дн҃ь сéй лю́тый и страшли́вый (Чернігів, 1646 *Перло* 18); въ дєнь лютъ избавитъ ихъ Господь И ѡпатъ мовитъ: блажєнъ милꙋѧ и даѧ; расмотритъ словєса своѧ на сꙋдє (1577 *AS* VI, 81); а за то ты(ж) гь҃ избавить єго во дн҃ь лю(т) то є(ст) в соу(д)ный дн҃ь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 141).

ЛЮТЫЙ² *ч.* (*другий календарний місяць року*) лютий: М(с҃)ца лю́таго на дн҃ь годи́ны .в҃. и г҃. ид҃. иє҃. слн҃ца на нб҃ѣ нє ѡказáлосѧ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 126); М(с҃)ца фєвралѧ по гєбрєискꙋ сєба(т). просто лютыи (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); дня вчорашнє(го) два(д)ца(т) шо(с)то(го), м(с҃)ца тєпє(р) идучо(го) люто(го) ужє ѡ (з)мє(р)каню… // на ска(р)жачи(х)сє… напа(д)ши… ѡкру(т)нє… побили, пото(л)кли и посєкли (Володимир, 1638 *ТУ* 308–309); року теперъ идучомъ, тисеча шесть сотъ чотырдесятъ шостомъ, месеца Лютого пятого дня (Володимир, 1646 *АрхЮЗР* 3/I, 401).

ЛЮТѢ, **ЛЮТЕ** *присл.* **1**. Люто, жорстоко: нн҃ѣ говорю вамъ. избѣритє собѣ мужи.

мудрыє книжьники. да ва(с) лютє нє прєда(м) м(ꙋ)камъ (1489 *Чет.* 200 зв.); Ви́си(т) І͠с на дрєвѣ сро́дзє пригвождєнный, Ѿ(т) вла́сных҆ свои́х҆ сынѡ(в) лю́тѣ оуꙗзвлє́нный (Львів, 1631 *Волк.* 16 зв.); ви́дѣлєсь мєнє́, брє́нїємъ грѣхѡ(в)ни(м) ѡбтажєннꙋю; и лю́тѣ мꙋчи́мꙋю (Чернігів, 1646 *Перло* 95);

люто, нещадно: А мєнє́ мно́зство грѣхѡ́в҆ лю́тѣ побѣж(д)ає(т) (Львів, 1631 *Волк.* 7 зв.); Южъ моа́ ра́дость ю(ж) прє́чъ оустꙋпꙋєтъ, Лю́таꙗ туга́, лю́тѣ ѡбыймꙋєтъ (Там же, 21).

2. *У ролі присуд. сл.* (*невимовно тяжко*) люто, гнітюче: по(ч)то ми навє(л) єси тажькоє возыханиє (!). н(и)нѣ лютѣ мнѣ чадо моє (1489 *Чет.* 152 зв.); нынє лютѣ мнѣ бѣдномоу грѣшномоу. самъ свою д͠шю погоуби(х) (Там же, 360 зв.); ꙋщєдра́ю, или́ състра́ждꙋ: ли́тость пока́зꙋю, злито́вꙋсѧ, милосє́рдѧ пока́зꙋю, змило́вꙋюсѧ, жа́ль ми, лю́то м(и), лютѣ мнѣ з҆ ꙋжалє(н)ємъ когѡ́ (1627 *ЛБ* 143).

Див. ще **ЛЮТО**.

ЛЮТѢЙ, **ЛЮТЕЙ** *прикм. в. ст.* Те саме, що **лютѣйший** у 1 знач.: о злыи сквєрныи оуста. ꙗзыкъ мєрзкии. ѧдоу Змиино(г) полни. што сєє хꙋлы горшєє. што сєє злости лютѣє. што сєго лиходѣиства горьшєє (1489 *Чет.* 41 зв.); ꙗзыкъ мєрзкыи. ꙗду змииного по(л)ни. што сєє хулы горшєє. што сєє злости лютєє. што сєго лиходѣиства горшєє (Там же, 191).

Пор. **ЛЮТЫЙ**[1].

ЛЮТѢЙШИЙ, **ЛЮТЕЙШИЙ**, **ЛЮТѢЙШЇЙ** *прикм. в. ст.* **1**. Лютіший, жорстокіший: Тогда [дїа́волъ] и́нꙋю лютѣишꙋю, и сꙋптєл҆нѣишꙋю, во(и)нꙋ на ню́ подвиза́єть, мєждꙋсо́бнꙋю вра́ждꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60); то́й шата́нъ на(д) всє́ створє́нѧ стра́шнѣйшїй, и на(д) всѣхъ катѡвъ пєкє́лныхъ лютѣйшїй, зготова́нъ въ пожрє́нїє грѣшникѡвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 156).

2. Затятіший, запекліший: Головнѣ(и)ши(х) єрєтикѡ(в)… кири(л) с͠ты(и) потлꙋ(м)ла́є(т), кото́рїи злє́ вѣрꙋю(т) ѡ с͠нꙋ б͠жо(м)… Дрꙋги(х) потлꙋ(м)ла́є(т) лютѣ(и)ши(х)… тꙋю є́рєсь называ́єтъ зми́євою иною но́вопрони́к҆лою главо́ю (Вільна, 1596 *З.Каз.* 85 зв.).

3. Жахливіший, страшніший: вси(х) днє(х) пєвнꙋю новинꙋ принєсєно ми єщє на(д)то лютє(и)шꙋю и близꙋ падєжа цєрквє х(с͠)вє настоꙗщꙋю (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213).

4. *У ролі прикм. найв. ст.* Найлютіший, найжорстокіший: трє́тїи [диа́волы], въ а́дъскои про́пасти под҆ зємлє́ю; зам҆кнєны ꙗ́ко лютѣишии (Почаїв, 1646 *Зерц.* 7 зв.).

Див. ще **ЛЮТѢЙ**.

ЛЮТѢЙШЇЙ *див.* **ЛЮТѢЙШИЙ**.

ЛЮЦИДАРЪ *ч., перен.* Відображення, віддзеркалення: люцида(р) то все ѡсвѣти(т), а нѣкотори́ ихъ зовꙋтъ дороги(м) камънє(м), дорогши(и) сꙋтъ нєжъ злото (серед. XVII ст. *Луц.* 523).

ЛЮЦИПЕРСКИЙ *прикм., перен.* (*сповнений надмірного властолюбства*) луциперський, диявольський: и ми признаваемо, же естъ епископъ, во всемъ всѣмъ епископомъ ровній… Речь абовѣмъ естъ то люциперская… хотѣтися поднести надъ всѣ иншіи епископы, которыи суть звѣздами небесными и оболоками церковними (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 712).

ЛЮЦИПЕРЪ *див.* **ЛУЦИПЕРЪ**.

ЛЮЦИФЕРЪ *див.* **ЛУЦИПЕРЪ**.

ЛЮЦКИЙ *див.* **ЛЮДСКИЙ**.

ЛЯБИРИНТЪ, **ЛѦБИРИНТЪ** *ч., перен.* (*складне, заплутане поєднання, переплетення чого-небудь*) лабіринт: А навєтъ… ѡбыватєло(м) тамошънимъ жадного росъказанıа собє на то нє маючи нєхѹти давалъ, прєзъ што на и(н)видию єє м(л): до ни(х) подалъ, такъ тєжъ и в лıабири(н)та правъныє ѹвєлъ, и до шко(д) нємалыхъ ıако и клопотъ приправилъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131 зв.).

◊**лабиринтъ пекла** — лабіринт пекла: Ѡ сро́кгаѧ смє́рти… Бода́й бысь… До Лѧбири́нтѹ пє́кла, стра́шнє сѧ доста́ла (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12).

ЛЯБОРОВАТИ *дієсл. недок.* Трудитися, працювати: далъ панъ митиıашъ котроє з промыслѹ своєго прыдобылъ… до того и поıасъ срѣбрны(и) з котрого пѡ рахѹ(н)кѹ прысто(и)ного вѣрного в котро(м) прєзъ лѣ(т) шєсть лıаборова(л) (Львів, 1640 *ЛСБ* 1055, 27).

ЛЯБѢНАТЪ *ч., перен.* (*основа чого-небудь*) підпора: зна(к) пєвны(и) єсть мило(с)ти и вдıа(ч)ности проти(в)ко наука(м) которыє є(с)м нєда(в)но кошто(м) нємалы(м) в києвѣ фѹ(н)дова(т) рачи(л) по(с)тавившы та(к) мно(г) лıабѣнато(в) жє такъ реку ѡ(т)колıа вши(т)ки которыи сıа та(м) удаютъ. Соло(д)ки(и) ѡво(ц) нау(к) ѡ(т)носıа(т). Которѹю помножатъ и ра(з)шыра(т) (1636 *Лям. о пр.* 2).

ЛЯВДУМЪ *ч.* **1**. Ухвала, рішення: Лукашъ… А ѡни(с)ко… доносили и(ж) ѡни бѹдѹчы ѡбраными выбранъє поды(м)ного чво(р)га во(д)лугъ лıа(в)дѹ(м) воєво(д)ства волы(н)ско(г) на Сє(и)микѹ ѹхвалєного которoє та(к) зъ ча(с)ти пєрємылıа и гумъни(с)чъ… до ска(р)бѹ рєчи посполитоє привє(з)ли (Луцьк, 1649 *ПИ* № 45).

2. Довіреність, доручення, уповноваження: пєрєдо мъною // Даниєлємъ… Скаръбникомъ… ıако Сѹбдєлє(к)гатомъ до принıа(т)ıа нижє(и) мєновано(и) справы сѹбдєлє(к)гованымъ ѡ(т)… Пана Крышътофа… //… подалъ… Лıавдѹмъ (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 40–41–42); Лıавдѹмъ дє сєкѹритатє ѡ(д) Ихъ Милостєй Пановъ Ѡбыватєловъ Воєво(д)ства Києвскаго (Там же, 40).

ЛЯВРЪ, **ЛѦВРЪ** *ч.* **1**. (Laurus L.) лавр: Вѣтєръ выворо́чаєтъ дрєва высокїи: Тополѣ ѡ́казалыи, дѹбы трвалыи, Циприсы пахнѹчїи… Лѧ́vры квитнѹчїи (поч. XVII ст. *Пчела* 57); baccalia, а(е), зєлєнїчїє зєлиє, ля(в)ръ дрєво (1642 *ЛС* 99).

2. *Перен.* (*символ слави*) лавр: Корѡ́ны з҄ Лѧ́вровъ нєха́й Въю́тъ Могилы, Всѣ́, всѣ́, котрыє сєрдє́чнє хотѣли, Ви́дѣть в҄ Сї́ѡ́нскихъ Софі́ю Събо́рахъ, В҄ прєсвѣтлыхъ Хѡ́ра(х) (Київ, 1633 *Евфон.* 308); Лѧ́вромъ твоє́й оздо́бы, ѡбточа́єтъ скро́нѣ Свої́: кгды́ ю́жъ тѧ ви́ди(т) на столє́чно(м) Ѳрѡ́нѣ (Львів, 1642 *Бут.* 6);

(*символ чистоти*) лавр: ѡ прч(с)таѧ па́нно… //… была(с) за́вшє чи́стоє ѡноє дрє́во ла́връ (бо(з)скоє дрєво) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 61 зв.).

ЛЯГАТЪ *див.* **ЛЕҐАТЪ**[1].

ЛЯДА, **ЛѦДА** *займ.* **1**. Будь-який, всякий, перший-ліпший: которые закладаютъ фундаментъ дому своего… которого леда вода, ляда вѣтръ, то естъ ляда небезпеченство… дотокнувшися звалити можетъ (1603 *Пит.* 94); Нє є(ст) бовѣ(м) рє́чъ подо́бнаѧ

абы чре́во сы́тоє и ѡты́лоє мѣло ѹзнати що є(ст) дх҃о(в)ного чл҃вка: анѣ ре́чъ го(д)наѧ, абы то(и) коу́ситисѧ мѣлъ на потѹжнѣиши проти(в)ники, кото́рого лѧда́ проти(в)но(ст) звою́є (серед. XVII ст. *Кас.* 70).

2. Абиякий, неважливий, неістотний: вєлики(и) зна(к) нєпо(в)стє(ж)ливо(с)ти мѣти жо(н) много заразомь… которыи ѡ(д)ну жону лѧда с причины покинувши другую по(и)мую(т) такїи ма(л)жєньства срого заказаны и на таки(х) бєсєда(х) смра(м) цє(р)ковнымь бывати нє годитсѧ (II пол. XVI ст. *КА* 508, на полях); много тєпє(р) єстъ и ста(р)ши(х) ѹ на(с), которыє лꙗда причынѹ да(в)ши во(н) з мона(с)тыра высылаю(т). гдє (ж) мѹ сѧ дѣти (Скит, 1633 *ЛСБ* 520); **не лѧда** — неабиякий, великий: хто́(ж) причи́ною? свѣта того штоу́чнаѧ ѡшоуканїна? нє лѧда ми бога́цтво (поч. XVII ст. *Проп.р.* 234).

Див. ще **ЛЕДА**.

ЛЯДАКТО *займ.* Будь-хто, хто-небудь, перший-ліпший: и частокротъ того бывало, же упившися, то мене ляда кому продастъ и в неволю подасть (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578).

Див. ще **ЛЕДАХТО**.

ЛЯДАЯКО *присл.* **1**. Без наслідків, даремно, так: В чо(м) Вм҃ зъ пови(н)ности своє(и) то(г) Влаха ѹпомнитє, абы и богꙗ(з)нь божѹю пєрє(д) собою мє(л) и то ѹважи(л) жє лꙗдаꙗко тоє справы зоста(в)лꙗ(т) нє бѹдѹ, ажъ до ѡста(т)нє(г) сконъчє(н)ꙗ справы (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398).

2. Нерозсудливо, бездумно, абияк: малженокъ мой… справовал, позычал, куповалъ лядаяко то то, то ово, аж и до того пришло, же и у пана Ивана… утчима моего… на двѣсти золотых полских узял (Володимир, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 582).

ЛЯДАЯКЪ *присл.* Так-сяк, будь-як, абияк: таꙗ сха(д)зка лꙗдаꙗкъ зпо(л)нѹла, частю нє маючи мѣсца… а ча(с)тю нє маючи прито(м)ного влагалища (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43 зв.).

ЛЯДВИЯ, **ЛѦДВЇѦ** *мн.* Стегна: лѧ(д)вїѧ, клѹбы (1596 *ЛЗ* 55); lumbus, lumbul(us), ля(д)вия, чрє(с)ла, чрє(с)лица (1642 *ЛС* 258).

Див. ще **ЛѦДВИ**.

ЛЯДЗКИЙ *див.* **ЛЯДСКИЙ**.

ЛЯДЗЪКИЙ *див.* **ЛЯДСКИЙ**.

ЛЯДКИРА *ж.* Штраф, гривна (?): теды девки мои зпознавши овечку свою межи овечками еи, почали нять, а пастух еи дочкам моим тое овечки поймати не дав: “заплати теды мнѣ лядкиру, бо я вже тую овечку шест дней пасу” (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7).

ЛЯДСКИЙ, **ЛЯДЗКИЙ**, **ЛЯДЗЪКИЙ**, **ЛЯДСКІЙ**, **ЛЯДЪСКИЙ**, **ЛЯЦКИЙ**, **ЛѦДЗЪКИЙ**, **ЛѦЦКИЙ** *прикм.* **1**. (*який стосується поляків*) ляський, польський: блаженный Мелетие… иж сам языка лядскаго не знал, вывѣдатися, что в той книжицѣ писано будет, ничого не могл (1608–1609 *Виш.Зач.* 208); Тамъ были повны ставки и болота труповъ лядзкихъ (1636–1650 *ХЛ* 80); домы шляхецъкие и католицъкие вылупивъши, плюндровали и без милосердя, тые слова што разъ з натрасаня мовечы: “нехай и паметъка лядъская не будетъ”, шкодыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 395).

2. (*який належить полякам*) ляський, польський: и нє моглъ тѣрпѣти на ѡдиномъ мѣстѣ. пробѣглъ лꙗ(д)скоую зємлю. гони(м) гнѣвомъ бж҃ии(м). прибѣглъ оу поусьтыню. мєжи чєхи. и лѧхи (1489 *Чет.* 248 зв.); Выдтудъ и(з)вѣдуйме, чомъ не приходитъ право

нѣ изъ Ерусалима, нѣ изъ Рима, нѣ изъ державы греческои… нѣ изъ ляцкои землѣ (XVI ст. *НЄ* 151); домовъ вмєстє кромъ цєръквє(и) а шпиталєвъ рꙋскихъ лѧ(ц)ки(х) а ѡръмѧ(н)скихъ полъ пѧта ста (1552 *ОКЗ* 42); Моли(м)… моєго посла́нъца сь любо́вию прїимѣтє и (ѡ) моє(м) сєстрє(н)ци дємитрїи ра(ч)тє ємꙋ извѣсти́ти. гдє бꙋдєтъ водворѧ́тисѧ въ тоє врємѧ или на москвѣ или въ лѧдзъко(и) зємли (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); козаки… по(д)ѣхавши по(д) лѧ(д)скій ѡбо(з)… конѣ заимили, жє нєбожата лѧхи… мꙋсѣли пѣхотою ходити (серед. XVII ст. *ЛЛ* 75).

3. (*який стосується римо-католицького обряду*) ляський, латинський: въ свѧто лѧдзъкоє робили два помо(ч)ники (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5).

Див. ще **ЛЯХОВЫЙ**.

ЛЯДСКІЙ *див.* **ЛЯДСКИЙ**.

ЛЯДУНОКЪ *див.* **ЛАДУНОКЪ**.

ЛЯДЪСКИЙ *див.* **ЛЯДСКИЙ**.

ЛЯЗНЯ *див.* **ЛАЗНЯ**[1].

ЛЯЗУРЕВЫЙ *див.* **ЛАЗУРОВЫЙ**.

ЛЯЗУРОВЫЙ *див.* **ЛАЗУРОВЫЙ**.

ЛЯКАНЬЄ *с.* Ляк, переляк: Кгды лысканье Бозства страшное их обняло: Теды ляканье ся окрутное, ихъ зняло (Львів, 1630 *Траг.п.* 177).

ЛЯКАТИСЯ, **ЛЕКАТИСЕ**, **ЛЕКАТИСѦ**, **ЛѦКАТИСЯ**, **ЛѦКАТИСѦ** *дієсл. недок.* (кого, чого) (*відчувати страх перед ким-, чимнебудь*) лякатися, боятися: Нєхай сѧ лѧка́ю(т) тїи(и) сн҃а бж҃їа котры(и) сѧ єго запрѣли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 51 зв.); Новинами нє забавѧм Вашєй Милости, ѡдно то, иж сє сєздє и повєтра нє лєкают и в заповєтроных мѣстцах соймики полєм мѣти хотѧт, абы вжє з нами доконали того звѧзкꙋ и приазни братскоє (Варшава, 1568 *AS* VII, 307); Го́лосꙋ сѧ єго́ ꙗкъ гро́мꙋ лѧка́ючи: Ꙗ҆зы́кꙋ, ꙗкъ лы́сканю, нє стєрпѣва́ючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 89); *Образно:* ꙗ҆́ко сы́нъ бж҃їй правдївє по(з)наваны(и) быва́є(т), зєм(л)ѧ сѧ лѧка́єтъ, ѡпо́кы сѧ пада́ю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 298 зв.); Чого ся и Аггеловъ чины лякаютъ: И Трисакгїонъ тылко съ страхомъ спѣваютъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 169); Слꙋхай Ізра́илю нєхай жє сѧ нє лєка́єтъ ср(д)цє ва́шє, нє бо́йтє сѧ нє оустꙋпꙋ(и)тє, ани сѧ и́хъ страха́йтє (серед. XVII ст. *Хрон.* 154 зв.).

ЛЯКЛИВИЙ, **ЛѦКЛИВЫЙ** *прикм.* **1**. Лякливий, лячний: Єстъ або́вѣмъ опрѣснокъ… кото́рого то́ опрѣснока нє за́вшє… росказа́лъ Бг҃ъ Жидѡ́мъ оужива́ти, и то́ на па́мѧткꙋ… нєво́лѣ ихъ… и лѧкли́вого вˢ страхꙋ вы́стѧ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 269).

2. Боягузливий, боязкий: Малодꙋ(ш)ны(и): Лѧкли́вы(и), боѧ(з)ли́вы(и) (1627 *ЛБ* 62); Адє, чємꙋ єси такъ барзо боꙗзливий? Нє бачишъ пєрєдъ собою войска? А такъ лѧкливий! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19); То́ повѣдавши придадꙋтъ ѡста́то(к) и рєкꙋтъ до́ лю́дꙋ: кото́рый єсть чл҃вкъ боꙗзли́вый и ср(д)ца лѧкли́вагѡ, нєхай и́дєтъ и воро́титсѧ до́ до́мꙋ своєгѡ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 155).

ЛЯМЕНТОВАТИ, **ЛѦМЕНТОВАТИ** *дієсл. недок.* **1**. Голосити, лементувати: Пєрєста́нь ю́жъ Малжо́нко мо́я лѧмєнтова́ти, И сле́(з) ти́хъ бо́лшє надо мъною вылива́ти (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.); тєпе́(р) ма́єшъ вєсєли́шъсѧ, тєпє(р) та(н)цоує(ш), по годи́нѣ по дн҃и, алє(т) пла́чєшъ, алє лѧмєнтоу́єшъ (поч. XVII ст.

Проп.р. 234); Рыдáю: Лѧмєнтȣю, рéвно плáчȣ, хли́паю, въсклицáю (1627 *ЛБ* 110); ꙗковы́мъ плáчємъ заволáють [грѣшники] рєвȣчи́, и плáчȣчи, и лѧмєнтȣючи, // и бю́чи, порвáни бȣдȣтъ мȣчитисѧ гóрко, на вѣкȣи́стыи лѣта (Львів, 1642 *Час.Слово* 271–271 зв.).

2. (кого) (*розпачливо кликати на допомогу*) волати: Аза не покрушыла матка безъ личбы заслоны с паучыны зробленые, ляментуючы васъ сыновъ выродныхъ? (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 271).

ЛЯМЕНТЪ, **ЛАМЕНТЪ**, **ЛѦМЕНТЪ** *ч.* **1**. (*розпачливий крик*) лемент: ѡ ꙗ́к широ́кїй ѡ по(д)лости лю(д)ской плачли́вый лáмєнтъ. и ꙗ(к) вєли́кїє чоловѣчєє мѣзéрности оуказа(н)ѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 120).

2. Ридання, голосіння: Якъ матка жалемъ барзо будучи знята: И на Ляментъ срокгїй по сыну завзята (Львів, 1630 *Траг.п.* 167); Тогды́ бы́лъ в мѣстє вєли́кїй плáчь и лѧ́мєнтъ по дѣтка(х) свои́хъ ѡ(т) мáтокъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 25).

3. Розпач, відчай: Чáсъ, Мȣзо, жáлость вѣршωвъ смȣтныхˢ ѡ(т)мѣни́ти, Чáсъ зˢ лѧ́мєнтȣ вєсéлˢє ижъ тéжъ оучини́ти (Київ, 1632 *Євх.* 301).

4. (*елемент похоронного обряду*) голосіння, плач: Посвѣдчáє(т) пи́смо… ꙗкъ цóрки Ісрáилскїи чоты́ри дни вˢ рóкъ схóдѧчисѧ плáчъ и лѧмєнтъ ѡ(т)правовáли пó цóрцє… Галáадчика (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 149); Спорáнкȣ бовѣмъ вѣкȣ моє(г) лáмєнтъ чини́лє(м) по брáтȣ, в полоу́дню по малжо(н)цѣ свóєй (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 23); Іωсіѧ… //… рáнєный ѡ(т) стрєльцóвъ ȣмєръ є(ст) и принєсли́ єгώ, и плáкалъ вéсь лю́дъ, а набóлшєи Ієрєміѧ котóрогω всѝ спѣвáки и спѣвáчки áжь по сєй дн҃ь лѧмєнты… повторѧ́ють, и ꙗкω бы прáвомъ вошло вó Ізрáилю, ώто написано вˢ лѧмєнтáцыꙗхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 350–350 зв.).

5. (*жанр давньої української поезії*) лемент, плач: Лꙗмєнтъ на погрєбъ вѣчнои пáмꙗти бл҃городного и побóжного Григорїа Жєлиборъского (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2).

ЛЯМПА, **ЛАМПА**, **ЛЯМЪПА**, **ЛѦМПА** *ж.* **1**. (*прилад для освітлення*) лампа: далє(м) за лѧ(м)пы кє҃ и за дрȣты гро(ш) пѧ(т)дєсѧ(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6); въпосродъ церкве ставленый былъ столъ, на немъ евангеліа святыи, и крестъ, и свѣчки, и лямпы (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 699); Свѣти́лникъ: Походнѧ́, ла(м)па, кáганє(ц), и лѣхтáръ высóкїй (1627 *ЛБ* 112); была тежъ при том и лямъпа великая сребрная (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 625); 4 кади(л)ница зˢ ѡ(д)ливанымъ вє(р)хомъ… всꙗ сама в собѣ… на кшта(л)тъ ла(м)пы зробрєна (!) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 8); при томже костеле на розных местцахъ, а меновите: орнаты, капы… лихтаре мосяжные великие до поставъниковъ, лямпы мосяжные… позакопывал и поховал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269); *У порівн.:* ȣра(д) па(с)ты(р)ски(и) приподоба(н) є(ст) лихтарови длѧ того и(ж) має(т) свєтити пєрє(д) лю(д)ми ꙗко лѧ(м)па (XVI ст. *КАЗ* 597).

2. *Перен.* (*той, хто є носієм правди, добра, освіти*) світоч: Абовѣмъ Юно вˢ Ємпи́рȣ злоци́стымъ, Южъ запали́ла прóмєнємъ огни́стымъ Лѧ́мпȣ нóвȣю; Словéнского Двóрȣ; Изˢ Жєлибóрȣ (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.).

3. *Перен.* (*вияв Божої благодаті*) світло, сяйво: тáкъ мѧ бж҃є мóй грѣхы заслѣпи́ли, жє нѣчóго нє ви́жоу згóла: боу(д) тєды вóжє(м) мóимъ, дш҃ȣ мою лáски твоєи ла(м)пою ѡсвѣти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 189 зв.).

4. *Перен.* Чеснота, доброчесність: Яко тежъ и о десяти дѣвахъ оныхъ прикладне познаваемо: толко што едно олѣю для горѣня лямпъ своихъ въ начиняхъ своихъ, то естъ въ тѣлѣ мѣшкаючимъ милосердіемъ до нищихъ, не просвѣтилися въ добродѣйствѣ своемъ, затворилися двери облюбенцовые, и не росказуетъ имъ (1603 *Пит.* 54).

5. *Перен.* Жага, пристрасть: бо есть силна яко смерть милость, а твердо яко пекло желаніе, лампы ея // яко лампы пламенныя а огненыи (поч. XVI ст. *Песн.п.* 56–57).

ЛЯМПАДА *див.* **ЛАМПАДА**.

ЛЯМПАРТ *див.* **ЛЕМПАРТЪ**.

ЛЯМУЗЪ *див.* **ЛЯМУСЪ**.

ЛЯМУСЪ, **ЛЯМУЗЪ** *ч.* Мурована споруда для зберігання речей: тыє то насланцы… //… тотъ домъ протєсътꙋючого зо всѣмъ бꙋдованъємъ з свєтлицами Комнатами коморами з лꙗмꙋсомъ и зо въсимъ збюро(м)… кгвальтовънє взꙗли и до дєръжанꙗ Єго м(л) ѡсꙗгънꙋли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103–103 зв.); взꙗто шкатꙋлꙋ в лꙗмꙋсє бꙋдꙋчꙋю в которо(и) было в золотє Самомъ, и срєбрє и въ инъшо(и) монєтє добро(и) готовыми пнзми золотыхъ шєстъдєсꙗтъ тисєчє(и) (Там же, 104); маетностъ всю рухомую, въ замку будучу, изъ коморъ, изъ лямузовъ, съпижарней побрали, полупили (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 3/I, 380).

ЛЯМЪПА *див.* **ЛЯМПА**.

ЛЯНТВОЙТЪ *див.* **ЛАНТВОЙТЪ**.

ЛЯХ *див.* **ЛЯХЪ**.

ЛЯХАНКА *ж.* Миса: две ляханки мѣденыхъ… а двои боты сафяновыхъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127).

ЛЯХОВЫЙ, ЛѦХОВЪ *прикм.* Ляський, польський: Панцерей деветнадцать. Зброя ляховая зуполная (Київ, 1554 *КМПМ* I (дод.), 13); нє бойтєсѧ длѧ того лѧха. алє оубо(и)тєсѧ лѧхова творца. которїй на лѧховꙋ и насъ всѣхъ дшї в҆ своє(и) // гръсти дръжи(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 259–259 зв.).

Див. ще **ЛЯДСКИЙ**.

ЛЯХЪ, ЛЕХЪ, ЛІАХЪ, ЛЯХ, ЛѦХЪ *ч.* **1**. Лях, поляк: и нє моглъ тѣрпѣти на ѡдиномъ мѣстѣ. пробѣглъ лꙗ(д)скоую зємлю. гони(м) гнѣвомъ бж҃ии(м). прибѣглъ оу поусьтыню. мєжи чєхи. и лѧхи (1489 *Чет.* 248 зв.); Били намъ челомъ войтъ… и бурмистры, радцы, и вси мещане володимерскіе, Ляхове и Русь (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 29); лѧховє наро(д) на(ш) в мѣстѣ сє(м) пꙋ(с)тоша(т) нє допꙋщаючи ѡ(б)ходо(в) мѣ(с)цки(х) анѣ рємє(с)лъ робити анѣ ꙋ(ч)нє(в) рꙋ(с)ки(х) ꙋчи(т)и (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.); которые листы сами ляхи познѣмали, абы ихъ не освѣдчано (бл. 1626 *Кир.Н.* 12); тамже оные пяные будучи и възявъши то собе за якуюсь уразу, же их поминовалъ, крикнули: “он лях едетъ! биймо его поганского сына” (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531); **страхи на ляхи** *див.* **СТРАХЪ**.

2. *Лише у мн.* **ляхи**. (*польський народ*) ляхи, поляки: Иначей не довѣдаєшъся, только аж з Кгреціи приняли вѣру христіанскую уперед нѣжли ляхове з Нѣмецъ рымскую двайцятьма и пятьма лѣты (Львів, 1605–1606 *Перест.* 25);

Річ Посполита, Польща: єднакъ жє // лѧхи хотѣли вє(р)хъ мати на(д) Москвою, почали и(х) знєважати (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165–166).

3. *Лише у мн.* **ляхи**. Польське військо: Того жъ року на козаки пошли ляхи на Украину

и побили козаковъ пудъ Кумейками (1636–1650 *ХЛ* 78); ахкѕ гє(т)ма(н) конє(ц)по(л)скїй ходилъ за козаками… и гє(т)мана да(л) и(м) дорошє(н)ка: Завѣлъ бы(л) лꙗхѡвъ хорошє(н)ко, алє нє хотѣлъ быти мусѣли бысꙗ были просити (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167); Bo skoro stali Liachi podle Pławli, zaraz postroczili Chmelnitcziki, ordyncziki, obuz zatoczili (1648 *П. про пор.* 201).

4. Вл. н.: [мыщанє…] Ѿ(н)дрєєцъ бє(з)мꙋка… ѡмєльѧ(н) воротникъ… лѧ(х) станиславъ (1552 *ОВін.З.* 137); ѡ(т) мосоха па(т)риꙗ(р)ха… шє(с)то(г) сн҃а… пото(м)ко(в) рꙋса лєха чєха вси(и) рꙋсаци полꙗци мо(с)ква бу(л)гаровє… словє(н)ского ꙗзыка по(д) нб҃омъ ꙋживаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 90); [а за по(д)даны(х)…] старыи га(в)рило… ста(с) лꙗ(х), фєдо(р) бо(н)да(р) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); Павло Ляхъ (1649 *РЗВ* 174).

ЛЯЦКИЙ *див.* **ЛЯДСКИЙ**.

ЛЯЧИ *див.* **ЛЪГТИ**.

ЛѦ *виг.* Звуконаслідування, що виражає плескання в долоні: Applandendi то, то, то, лѧ, лѧ (1645 *Уж.* 74).

ЛѦБИРИНТЪ *див.* **ЛЯБИРИНТЪ**.

ЛѦВРОВЪ *прикм., перен.* (*який стосується лаврового вінка як символу слави*) лавровий: И вы, кото́рыхъ вˤ мо́ци єстъ Бобко́во Дрєво, триꙋмфꙋ да́нноє Лавро́во; Вѣнєцъ оуплєтши, да́итє мꙋ длѧ сла́вы: Дх҃о́вной спра́вы (Львів, 1642 *Бут.* 7).

ЛѦВРЪ *див.* **ЛЯВРЪ**.

ЛѦГУНЪ *ч.* Посудина для рідини: А кгды ꙋловы ѡныє на Сꙋпо(и) староста єдєть… дати ѡ(в)са полъ ѡсмака… за лагꙋнъ мєдꙋ є҃ї гр(ш) (1552 *ОКан.З.* 24 зв.).

ЛѦДА *див.* **ЛЯДА**.

ЛѦДАЩО *займ.* Казна-що: и прото мови(л) и(м) и(ж) бы вѣрили оу єдиного сн҃а бж҃їа, а(ч) нє мє(н)шє є(ст) таковы(х) тєпє(р) и(ж) оу ладащо вѣрѧ(т). оу чары оу воро(ж)ки… лѣпшє нѣ(ж)ли в сн҃а бж҃їа (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 82 зв.).

Див. ще **ЛЕДАЩО**.

ЛѦДВИ *мн.* Стегна: Лѧдвїѧ: Клꙋбы, ладви, бєдра (1627 *ЛБ* 61); Чрєсло, Лѧдвїѧ: Бо́къ мєжи костами. Бєдро: Лѧдви (Там же, 157); іа́ковъ прє(з) цалоую но́чъ зˤ а́гг҃лѡ(м)… за́пасы хо́дачи, ѡ(т) а́гг҃ла былъ в лѧдвѧ(х) ѡбражєнˤный, звитѧ(ж)ство єдна́къ ѡ(т)нюсъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 119); ѡ(н) прє(з) но(ч) цѣлоую зˤ іаковѡ(м)… боро(л)сѧ и єго в лѧдвѧ(х) ѡбрази(л) (Там же, 285).

Див. ще **ЛЯДВИЯ**.

ЛѦДВИНЫ *мн.* Нутрощі: Ѹтра, єжє є(ст), рꙋры(ч)ки, лѧ(д)вины (1627 *ЛБ* 161).

ЛѦДВЇѦ *див.* **ЛЯДВИЯ**.

ЛѦДЗЪКИЙ *див.* **ЛЯДСКИЙ**.

ЛѦДИЩЕ *с.* Те саме, що **ладо**: и дал… ємꙋ тоє имѣнє Головин зо всими слꙋгами пꙋтными и людми таглыми… // и з лєсы и гаи, з лады и ладищи и з хворостники (Краків, 1507 *AS* III, 39–40).

ЛѦДО *с.* (*необроблювана ділянка землі, поросла травою і чагарниками*) пустище: и дал… ємꙋ тоє имѣнє Головин зо всими слꙋгами пꙋтными и людми таглыми… // и з лєсы и гаи, з лады и ладищи и з хворостни-

ки (Краків, 1507 *AS* III, 39–40); Маєть ѡн тыє двѣ части в… имѣньахъ дєржати со всими людми… и с хворосты и з лады и з заросльми (Краків, 1518 *AS* III, 169).

Див. ще **ЛАДИЩЕ**.

ЛАДОАКИЙ *займ.* Казна-який: Хвалєнаа є(ст) рє(ч) чл҃кови дх҃овномꙋ рѣ(д)ко з до́мꙋ выходити стєрєчиса быти на ладоаки(х) мѣ(ст)ца(х) видѣны(м) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 20).

ЛАДРЪ *ч.* (*міра довжини*) сажень: на(и)пєрвє(и) горди(и) тєслѧ повєди(л) и(ж) в то(т) ча(с) каплина дєрєва кома(ж)но(г) па(т) ла(в) три ла(д)ра чоторы (!) ѡшъвы згинули (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 69).

ЛАЗУРЪ *ч.* (Laserpitium L.) (*рослина родини зонтичних*) стародуб: тыи то́ ꙋжо́вє живилиса пєрцємъ и лазꙋромъ, бо сє та́мъ тоє родило (серед. XVII ст. *Хрон.* 461 зв.).

ЛАКАТИ *дієсл. недок.* (кого) (*вселяти страх, занепокоєння*) лякати: А гро(м) и стра́ши(т) и кро́пи(т). кропи(т) ти прє(з) ѡболо́кы, а́ стра́ши(т) и лака́єтъ прє(з) го́ло(с) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 121).

ЛАКАТИСЯ *див.* **ЛЯКАТИСЯ**.

ЛАКЛИВЫЙ *див.* **ЛЯКЛИВИЙ**.

ЛАКРЫЦЕЯ *ж.* (Glycyrrhiza L.) (*багаторічна рослина родини бобових*) локриця: Ниса(н) пу(р)чинъ… мєлъ… това(р) сво(и)… ѡрєхо(в) ꙋ фасцє тисачє(и) к҃… а пє(р)никовъ и лакрыцєи за копу а҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 23 зв.).

ЛАКСУЮЧИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*який викликає пронос*) проносний: Та́кжє и вˢ напо́ахъ лаѯуючихъ ба́рзо присто́йнє // и го́жє того́ мѣша́ю(т), а то́ дла ро́зности квѣтѡ(в), зˢ кото́ры(х) бєрєтъса, розмаитꙋю и дивнѣ́йшꙋю ты(ж) ма́єтъ ѩко́вость (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 184–185).

ЛАКЪ *ч.* Жереб, жеребок: Ча́ры или лѣчбы: ко́би, или // игры дивы творащыа: ба́сни зваго́мыа, лаки, и шахма́ты имѣти да́ са ѡста́нєши: нижє кѡннаго ꙋрыста́нїа зри (Львів, 1642 *Жел.П.* 2 зв.–3).

ЛАМЕНТАЦЫЯ *ж.* (*пісні із книги “Плач Єремії”, які виконувалися в католицькому храмі під час Страсного Тижня*) ляментація: Іѡсіа… //… ра́нєный ѡ(т) стрєльцо́въ ꙋмєръ є(ст) и принєсли єгѡ, и пла́калъ вєсь людъ, а набо́лшєи Ієрєміа кото́рогѡ вси спѣва́ки и спѣва́чки а́жь по сєй дн҃ь ламєнты… повторають, и ѩкѡ бы пра́вомъ вошло во́ Ізра́илю, ѡто написано вˢ ламєнта́цыѩхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 350–350 зв.).

ЛАМЕНТЛИВЕ *присл.* (*леметуючи, голосячи*) розпачливо: Чистаа Панно,… Ты скрꙋхꙋ Ср(д)цꙋ моємꙋ ра(ч) да́ти. Бымˢ та(ж)ко стогна́лˢ, пла́ка(л) ламєнтливє, Смꙋтныи пѣсни спѣва́лъ жалосливє (Львів, 1631 *Волк.* 16 зв.).

ЛАМЕНТОВАТИ *див.* **ЛЯМЕНТОВАТИ**.

ЛАМЕНТЪ *див.* **ЛЯМЕНТЪ**.

ЛАМПА *див.* **ЛЯМПА**.

ЛАННЫЙ *прикм.* (*виготовлений із льону*) лляний, льняний: сꙋкнѣ они ни єдіной нє шїю(т) ланˢными нитьми. то(л)ко коно́пльными, прєто свой нити // кравцю(м) дава́ю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94–94 зв.).

Див. ще **ИЛНЯНЫЙ, ЛНЯНЫЙ**.

ЛѦНЫЙ *дієприкм.* **1**. *У ролі прикм.* Роз'єднаний, розділений: ланоє мо́рє кото́роє нѣколись на чє(ст) бг҃ оучини(л) мойсєй, тоє мєжи инши(ми) штоуками мѣло ꙗкобы што(с) ѡсобливого, жє двоѧкый в нє(м) былъ порѧдо(к) стрєфъ выгыблова́ны(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246).

2. *У ролі ім.* (*литий металевий виріб*) литво: Скажи ми ѡ найвѣрнѣйшїй бж҃їй слоуго. що́ заказꙋєшъ, чинишъ, що с(т)рофꙋєшъ то́є росказꙋєшъ; которїй становишъ // нє боудєшъ чинити ани рѣзаного ани лано(г): вылива́єшъ и вырѣзꙋєшъ оужа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132 зв.–133).

ЛѦС *ч.* (*велика площа землі, заросла деревами і кущами*) ліс: хотаръ… монастирꙋ… до краѧ дрꙋгои бахни, на бꙋкь знамєнан, близ пꙋтѣ… чрѧс полѣнꙋ и чрѧс лѧс, до полѣни бєрєзових (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260).

Див. ще **ЛѢСЪ**.

ЛѦСКЪ *ч.* Ляск, лясканя: а та́къ дꙋжєє было пошїйкова́нѧ ѡ(т) пастїй, жє ажъ з лѧскоу ѡного смѣ(х) былъ. а тоє выстроєвали жолнѣрє, нє з росказа́нѧ пила́това, алє жидо(м) спросниковє хотѧчисѧ ты(м) залєцити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 100 зв.).

ЛѦТАРНЯ *див.* **ЛИТАРНЯ**.

ЛѦТИ *дієсл. недок.* Лити, вливати: а бога́чꙿ нємилосєрдꙿ бꙋдꙋчи и нєꙋжитъ, и ѡка, ла́скавого оубо́гомꙋ, нє ѡказа́лъ… // всє вꙿ своє чєрєво ꙗкъ вꙿ про́пасть го́рловымъ рынто́комъ тка́лъ и лѧлꙿ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 599).

Див. ще **ЛИТИ**.

ЛѦХОВИТИНЪ *ч.* Лях, поляк: лѧховє наро(д) на(ш) в мѣстѣ сє(м) пꙋ(с)тоша(т) нєдопꙋщаючи ѡ(б)ходо(в) мѣ(с)цки(х)… показꙋючи рꙋси привилєѧ которыє и(м) и(х) Льво(в)чи(к) лѧховити(н) димидє(ц)ки(и) золо(т)нико(в) дꙋхни(н) сы(н) проти(в) рꙋси зра(д)ливє имєнє(м) кролє(в)ски(м) пишꙋчи выда(л) за што го(р)ло своє страти(л) ꙋ ви(л)ни (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.).

Див. ще **ЛЯХЪ**.

ЛѦХОВИЦА *ж.* Ляшка, полька: Мнѣ то годитсѧ речи рꙋси: що сѧ поженили з лѧховицами, и за то богъ карает их (поч. XVII ст. *Вол.В.* 81); Скоро едно бѣдный рꙋсин лѧховицꙋ возмет, то зараз до Римꙋ ѡт вѣрных ѡтстꙋпивше, праве згинет (Там же, 82).

Див. ще **ЛѦХОВКА**.

ЛѦХОВКА *ж.* Те саме, що **лѧховица**: тоже нынѣ чинѧт вторые моавитѧнки сыном рꙋским лѧховки и той же нынѣ гнѣв божий постиг рꙋси за тое, як тогды жидовꙋ, и выдал их тым же ляхом в неволю, що и зємлю их посѣли (поч. XVII ст. *Вол.В.* 82).

ЛѦХОВЪ *див.* **ЛЯХОВЫЙ**.

ЛѦХЪ *див.* **ЛЯХЪ**.

ЛѦЦКИЙ *див.* **ЛЯДСКИЙ**.

ЛѦЧИ *див.* **ЛѢГТИ**.

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

Випуск 16

Л

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім. І.Крип’якевича
НАН України

Підписано до друку

**Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України
вул. Козельницька, 4
79026 Львів–26
УКРАЇНА**

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф.Колесси, 2
Львів 79000